

วีรสตรีสร้างชาติ - ชาติสร้างวีรสตรี : การสร้างอุดมการณ์ชาตินิยมในท้าว
เทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร ในสมัยรัฐบาล จอมพล ป. พิบูลสงคราม

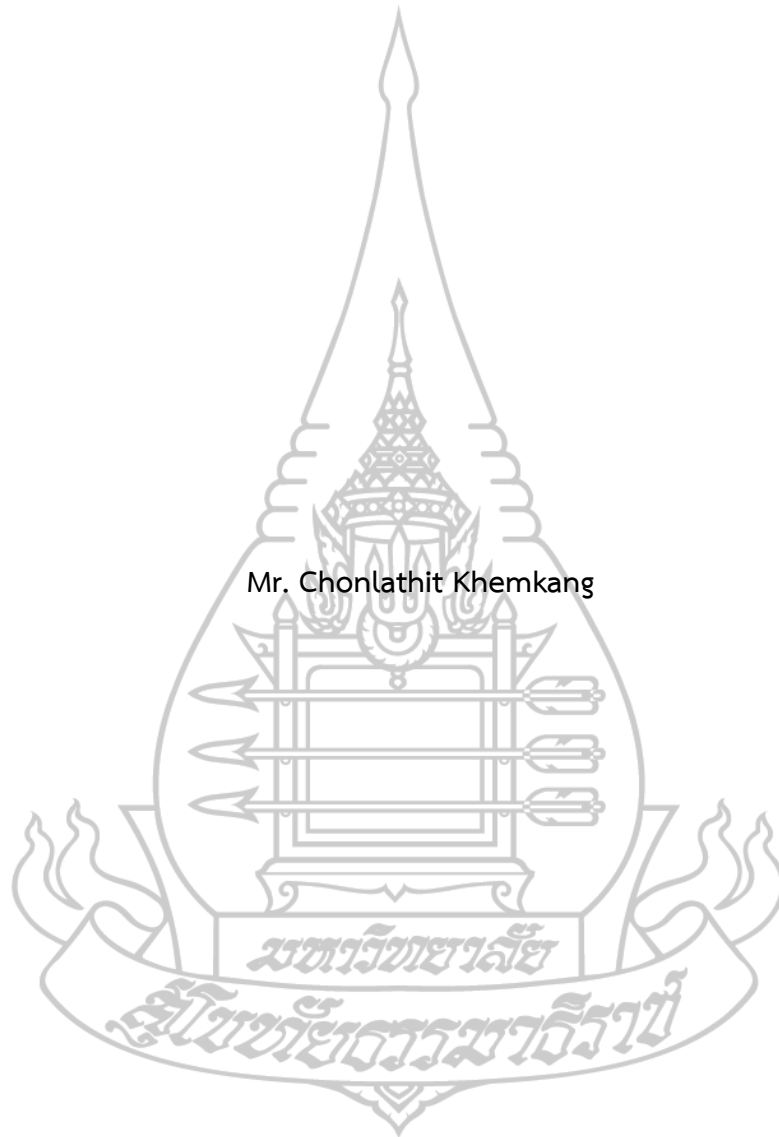

นายชลธิศ เข้มแข็ง

การศึกษาค้นคว้าอิสระนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต วิชาเอกการเมืองการปกครอง
สาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช

พ.ศ. 2566

Heroines created a nation – A Nation created heroines: The making of nationalism on Thao Thep Krasattri and Thao Si Sunthon’s heroism in Phibunsongkhram’s period.

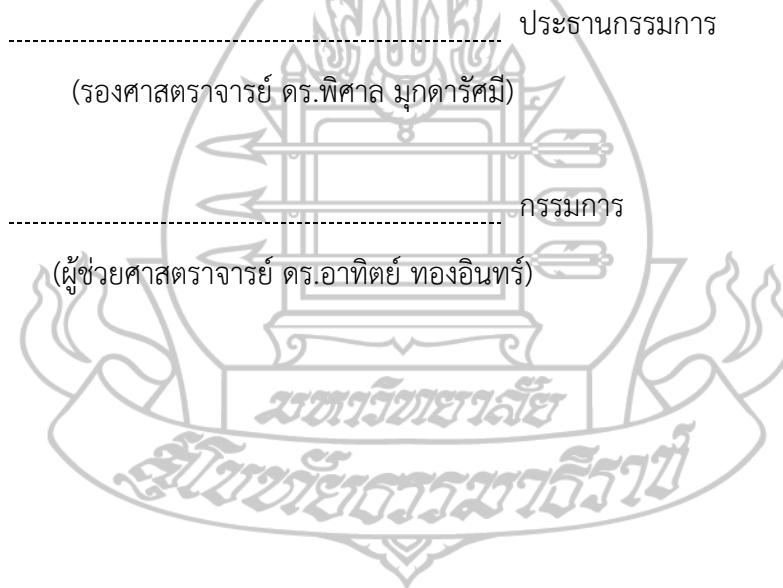
An Independent Study Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for
the Degree of Master of Political Science in Political Government
School of Political Science Sukhothai Thammathirat Open University

2023

หัวข้อการศึกษาค้นคว้าอิสระ	วีรสตรีสร้างชาติ - ชาติสร้างวีรสตรี : การสร้างอุดมการณ์ ชาตินิยมในท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร ในสมัยรัฐบาล จอมพล ป. พิบูลสงคราม
ชื่อและนามสกุล	นายชลธิศ เข้มแข็ง
แขนงวิชา / วิชาเอก	วิชาเอกการเมืองการปกครอง
สาขาวิชา	รัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
อาจารย์ที่ปรึกษา	รองศาสตราจารย์ ดร.พิศาล มุกดาร์ศมี

การศึกษาค้นคว้าอิสระนี้ได้รับความเห็นชอบให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรระดับปริญญาโท เมื่อวันที่ 24 เมษายน พ.ศ. 2567

คณะกรรมการสอบการศึกษาค้นคว้าอิสระ

(รองศาสตราจารย์ ดร.นราธิป ศรีราม)

รักษาการแทนรองอธิการบดีฝ่ายการศึกษา สนับสนุนการเรียนรู้ และวิจัย
รักษาการแทนประธานกรรมการประจำสาขาวิชารัฐศาสตร์

ชื่อการศึกษา คั่นคว่ำอิสระ วีรสตรีสร้างชาติ - ชาติสร้างวีรสตรี : การสร้างอุดมการณ์ชาตินิยมใน
 ท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร ในสมัยรัฐบาล จอมพล ป. พิบูลสงคราม
 ผู้ศึกษา นายชลธิศ เข้มแข็ง รหัสนักศึกษา 2638000071
 ปริญญา รัฐศาสตรมหาบัณฑิต
 อาจารย์ที่ปรึกษา รองศาสตราจารย์ ดร.พิศาล มุกตาร์ศรี ปีการศึกษา 2566

บทคัดย่อ

การศึกษาคั่นคว่ำอิสระนี้มีวัตถุประสงค์ คือ [1] เพื่อศึกษาวิเคราะห์วีรกรรมของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร
 ตลอดจนประวัติของสองวีรสตรีที่มีความเกี่ยวเนื่องกับการเป็นผู้นำท้องถิ่นของการเมืองท้องถิ่น และการเมืองของส่วนกลางที่
 กรุงเทพมหานคร ผ่านประวัติศาสตร์นิพนธ์ งานเขียนทางประวัติศาสตร์ วรรณกรรม บทละคร [2] เพื่อศึกษากระบวนการสร้าง
 ความเป็นชาตินิยม ในวีรกรรมของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร ในฐานะวีรสตรีของชาติ อันเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นในสมัย
 จอมพล ป. พิบูลสงคราม [3] เพื่อศึกษาวิเคราะห์การรับรู้ เรื่องราววีรกรรมของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรของประชาชนใน
 ท้องถิ่น และส่วนกลาง และ [4] เพื่อศึกษาวิเคราะห์บริบททางการเมือง ที่ส่งผลต่อการรับรู้เรื่องราวของสองวีรสตรีเมืองกลาง และ
 การเขียนประวัติศาสตร์นิพนธ์เกี่ยวกับวีรกรรมท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร

วิธีการวิจัย เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีการศึกษาทางประวัติศาสตร์ และได้ทำการนำเสนอเนื้อหาด้วยการ
 วิเคราะห์ในเชิงพรรณนา เป็นแนวทางการวิเคราะห์เชิงบริบท ซึ่งได้ดำเนินการโดยการใช้แนวคิดชาตินิยม แนววิเคราะห์ทาง
 การเมืองด้วยแนวคิดประวัติศาสตร์ ทำการวิเคราะห์ ศึกษาจากเอกสารทางประวัติศาสตร์ เพื่อให้ทราบถึงบริบททางการเมืองที่
 ก่อให้เกิดการเขียนประวัติศาสตร์นิพนธ์เกี่ยวกับวีรกรรมของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร

ผลการศึกษาพบว่า การสร้างชาตินิยมในวีรกรรมของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรในสมัยจอมพล ป. พิบูล
 สงคราม ได้บรรลุเป้าประสงค์ที่รัฐบาลต้องการ ซึ่งมีดังนี้ [1] การศึกษาประวัติศาสตร์นิพนธ์ งานเขียน วรรณกรรม และบทละครที่
 เกี่ยวกับวีรกรรมของสองวีรสตรี สะท้อนแนวคิดชาตินิยมที่เกิดขึ้นในงานประพันธ์เหล่านั้น [2] กระบวนการสร้างแนวคิดชาตินิยมใน
 เรื่องราวนี้ทำให้วีรกรรมของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรเป็นแบบอย่างของความรักชาติที่รุนแรง และการส่งเสริมชาตินิยม
 ทางทหาร ในฐานะวีรสตรีของชาติและวีรสตรีสามัญชนที่แข่งขันกับวีรชนที่เป็นกษัตริย์ อันเป็นบริบททางการเมืองสมัยจอมพล ป.
 พิบูลสงคราม [3] การรับรู้เรื่องราววีรกรรมของวีรสตรีของประชาชนส่วนกลางและท้องถิ่นสะท้อนความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่าง
 กรุงเทพมหานครฯ กับเมืองห่างไกลอย่างถาวร ในแต่ละยุคสมัยมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับการสร้างความเป็นชาตินิยมในวีรกรรม
 ของวีรสตรีเมืองกลาง [4] บริบททางการเมืองในแต่ละยุคสมัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ส่งผลต่อการรับรู้
 เรื่องราวของสองวีรสตรีรวมถึงงานประวัติศาสตร์นิพนธ์ ในลักษณะการสร้างความเป็นชาตินิยมในวีรกรรม เข้าไปก่อรูปปลุกขม
 การเมืองเพื่อรับใช้ผู้มีอำนาจปกครอง

คำสำคัญ ชาตินิยม, ท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร, วีรสตรี, จอมพลแปลก พิบูลสงคราม, รัฐ
 ชาติ

Independent Study title: “Heroines created a nation – A Nation created heroines: The making of nationalism on Thao Thep Krasattri and Thao Si Sunthon’s heroism in Phibunsongkhram’s period.”

Author: “Mr. Chonlathit Khemkang”; ID: “2638000071”;

Degree: Master of Political Science

Independent Study Advisor: Associate Professor Dr. Pisan Mukdaratsami; Academic year: 2023

Abstract

The objectives of this independent study are [1] To study and analyze the heroic deeds of Thao Thep Krasattri and Thao Si Sunthon as well as the history of these two heroines who are related to local leadership in local politics and central politics in Bangkok through historiography, historical writings, literature, and plays.[2] To study the process of creating nationalism in the heroic deeds of Thao Thep Krasattri and Thao Si Sunthon as national heroines, a process that occurred during the period of Field Marshal Phibunsongkram. [3] To study and analyze the perception of the heroic deeds of Thao Thep Krasattri and Thao Si Sunthon among local and central government and [4] to study and analyze the political context that affects the perception of the stories of the two heroines of Thailand and the writing of historical works about the heroic deeds of Thao Thep Krasattri and Thao Si Sunthon.

The research method is the qualitative using a historical study method. The data is presented using descriptive analysis as a guideline for contextual analysis applying the concept of nationalism, the political analysis approach with the concept of history in analyzing and studying historical documents to understand the political context that led to the writing a history about the heroic deeds of Thailand heroines.

The study found that the creation of nationalism in the heroic deeds of Thailand heroines during the period of Field Marshal Phibunsongkram has achieved the goals the government desired, which are as follows: [1] Studying historiography, writings, literature, and plays about the heroic deeds of these two heroines reflects the nationalist ideas that occur in those works. [2] The process of creating nationalism in the story makes the heroics of Thao Thep Krasattri and Thao Si Sunthon an example of fierce patriotism and promotes military nationalism as national heroines and commoner heroines competing with heroes from monarchy as a political context during the tenure of Field Marshal Phibunsongkram. [3] The perception of heroic stories of heroines by central and local people reflects the power relations between Bangkok and the cities as far away as Thailand in each era, there is a connection with the creation of nationalism in the heroism of Thailand's heroines and [4] The political context of each era, especially in the period of Phibunsongkram, affected the perception of the stories of the two heroines as well as historical works in the manner of creating nationalism in heroic deeds to form the shape of politics which serves the governing authority.

Keywords : Nationalism, Thao Thep Krasattri and Thao Si Sunthon, heroine, Field Marshal Pleak Phibunsongkhram, Nation-state

กิตติกรรมประกาศ

ก่อนที่จะกล่าวถึงความสำเร็จของการศึกษาค้นคว้าอิสระฉบับนี้ ข้าพเจ้าขอกราบไหว้สักการะท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร วีรสตรีเมืองกลาง จังหวัดภูเก็ต บ้านเกิดของข้าพเจ้า โดยข้าพเจ้าพบเจออนุสาวรีย์ของวีรสตรีมาตั้งแต่จำความได้ และเมื่อเติบโตขึ้นจนกระทั่งได้รัเรียนก็เกิดความสนใจที่จะศึกษาประวัติศาสตร์ของท้องถิ่น ซึ่งวีรสตรีเมืองกลางเป็นแรงบันดาลใจให้ข้าพเจ้าเลือกที่จะศึกษาเรื่องราวของท่าน อนึ่งเพื่อสักการะบูชาในฐานะที่ท่านทั้งสองเป็นสตรีผู้มีความเก่งกล้าสามารถทั้งด้านการรบ การเมืองและเศรษฐกิจ รวมถึงเป็นตัวแทนภาพลักษณ์ของท้องถิ่นในประวัติศาสตร์ จึงทำให้เกิดงานวิจัยนี้ขึ้นมา

ด้วยการศึกษาของมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช เป็นการเรียนการสอนทางไกล ซึ่งทำให้นักศึกษาต้องมีความพยายามและพากเพียรอย่างมากในการศึกษา ในครั้งแรกข้าพเจ้าเองก็ไม่ได้ทุ่มเทในการเรียนมากเท่าที่ควร อันเนื่องจากภาระหน้าที่การทำงานที่เข้ามาทำให้ไม่สามารถสำเร็จการศึกษาได้รวดเร็วตามที่มุ่งหมายไว้ แต่ในทางกลับกันการสำเร็จการศึกษาได้ช้าจากที่หวังไว้ กลับทำให้ข้าพเจ้าได้ศึกษาค้นคว้ามากขึ้น สัมผัสประสบการณ์จากมากขึ้นทั้งจากการเรียน การปรึกษาคุณอาจารย์ และเจ้าหน้าที่คณะรัฐศาสตร์ทั้งด้านการเรียน ตลอดจนเรื่องต่างๆ ทำให้ข้าพเจ้ามีความรู้สึกว่าการเข้าศึกษาที่มีคุณค่าต่อชีวิตที่จะดำเนินต่อไปในกาลข้างหน้า และ การศึกษาค้นคว้าอิสระฉบับนี้ไม่อาจสำเร็จลุล่วงได้ ถ้าขาดผู้มีพระคุณทุกท่านที่ช่วยเหลือข้าพเจ้า ทั้งให้ความรู้ความเข้าใจ และเป็นกำลังใจในการทำการศึกษาค้นคว้าอิสระนี้ โดยได้รับคำแนะนำและการวิเคราะห์ในทางประเด็นปัญหาต่างๆ และการติดตามกำกับดูแลใกล้ชิดตั้งแต่เริ่มต้นจัดทำการศึกษาค้นคว้าอิสระจนกระทั่งเสร็จสมบูรณ์เรียบร้อยจากท่าน รองศาสตราจารย์ ดร.พิศาล มุกตาร์ศรี ที่ให้ความเมตตาและกรุณา รับเป็นที่ปรึกษาการศึกษาค้นคว้าอิสระ เรื่อง “วีรสตรีสร้างชาติ - ชาติสร้างวีรสตรี : การสร้างชาตินิยมในท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร ในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม” ข้าพเจ้ารู้สึกซาบซึ้งในความกรุณาอย่างยิ่ง จึงขอกราบขอบพระคุณอย่างสูง ไว้ ณ ที่นี้ ทั้งนี้ขอกราบขอบพระคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อาทิตย์ ทองอินทร์ ที่ให้ความกรุณารับเป็นกรรมการสอบการศึกษาค้นคว้าอิสระครั้งนี้ ตลอดทั้งคณาจารย์ของคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราชทุกท่าน ที่ได้อบรมสั่งสอนให้ลูกศิษย์คนนี้ได้มีวิชาความรู้ และประสบการณ์มากขึ้น

ข้าพเจ้าขอขอบพระคุณเจ้าหน้าที่คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราชทุกท่าน ที่ให้ความกรุณาแก่ข้าพเจ้าในด้านการศึกษาวิจัย การสอบถามในเรื่องต่างๆ จนทำให้การศึกษาค้นคว้า อีศระฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

ข้าพเจ้ายังต้องขอขอบคุณคุณคณาจารย์ที่เคยสั่งสอนข้าพเจ้าในการศึกษาชั้นปริญญาตรี คณะ รัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ที่เป็นแรงบันดาลใจให้ข้าพเจ้าเลือกหัวข้อเรื่องดังกล่าว ซึ่ง เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ของบ้านเกิดของข้าพเจ้าที่จังหวัดภูเก็ต ซึ่งก็คือ รองศาสตราจารย์ ดร. อรทัย ก๊กผล ผู้ล่วงลับไปแล้ว ที่ได้เคยสอนเรื่องการปกครองส่วนท้องถิ่น ให้ข้าพเจ้าได้เห็นความสำคัญ ของบ้านเกิดซึ่งก็คือท้องถิ่นของตน และเป็นส่วนหนึ่งให้ข้าพเจ้ายังคงทำงานอยู่ในองค์กรปกครองส่วน ท้องถิ่น ข้าพเจ้าขออุทิศส่วนบุญกุศลแก่ท่านอาจารย์อรทัย ยังคงเคารพและระลึกถึงอาจารย์เสมอมา นอกจากนี้ขอขอบคุณท่านอาจารย์ที่เป็นกำลังใจให้ข้าพเจ้าและให้เห็นความสำคัญของท้องถิ่น ได้แก่ รองศาสตราจารย์ ดร. ทวีดา กมลเวช และอาจารย์ ดร. จีรวรรณ เดชานินพนธ์ ที่ได้อบรมสั่งสอนให้ลูก ศิษย์คนนี้ได้มีวิชาความรู้ และสนใจที่จะทำการศึกษาค้นคว้าในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับบ้านเกิดเมืองนอน ของตน

ข้าพเจ้าขอขอบพระคุณ อาจารย์ นิโรธ โชติช่วง ประธานกลุ่มวิสาหกิจชุมชนบ้านเคียน อำเภอดงหลวง จังหวัดภูเก็ต ที่ข้าพเจ้าได้ฟังท่านบรรยายเกี่ยวกับประวัติศาสตร์เมืองดงหลวงโดยบังเอิญ จากการไปราชการ โดยขอขอบพระคุณท่านที่ให้ความรู้เกี่ยวกับเรื่องราวของท้าวเทพกระษัตรีและ ท้าวศรีสุนทร เพื่อได้มาจัดทำงานวิจัยเพื่อเป็นวิทยาทานแก่ผู้ศึกษาต่อไป

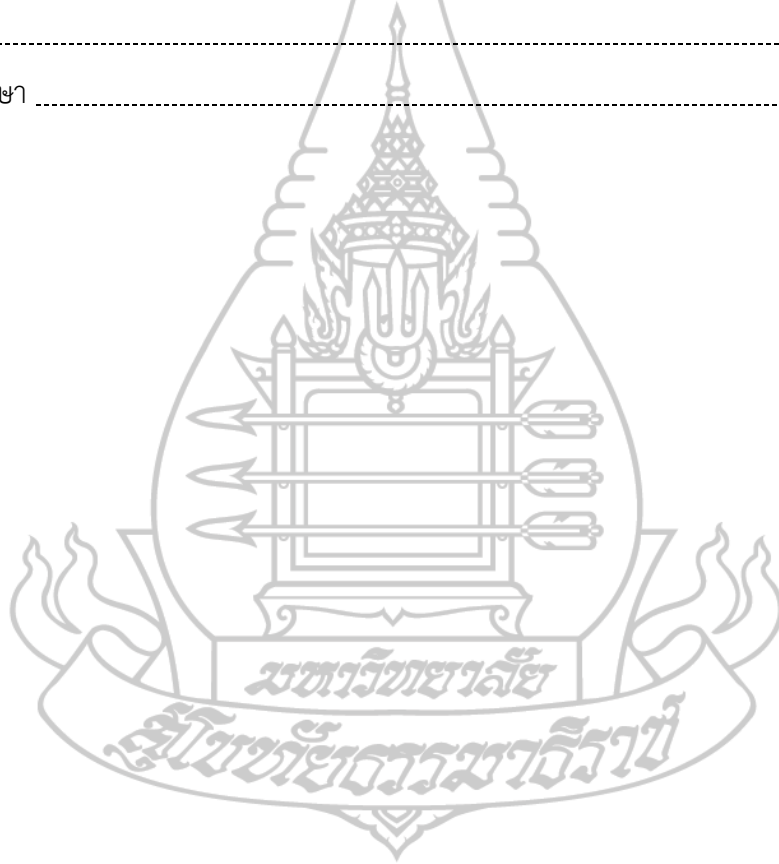
สุดท้ายนี้ข้าพเจ้าขออุทิศผลบุญกุศลแก่ คุณพ่อชาญยุทธ เข้มแข็ง บิดาของข้าพเจ้าที่ล่วงลับ ไปแล้ว และกราบขอขอบพระคุณ คุณแม่สุภาณี จีรอมรัตน์ มารดาของข้าพเจ้าที่ยังเป็นกำลังใจให้ ข้าพเจ้า ณ ปัจจุบัน ตลอดจนขอขอบคุณครอบครัวที่สนับสนุน ส่งเสริมและเป็นกำลังใจ รวมถึง ขอขอบคุณเพื่อนๆ ทุกคนที่เป็นกำลังใจ ข้าพเจ้ายังคงคิดถึง ยังคงระลึกถึงทุกคนที่ผ่านมาในชีวิตอยู่ เสมอ หากงานศึกษาค้นคว้าอีศระเรื่องดังกล่าวมีคุณค่าและมีผู้สนใจจะนำไปศึกษาวิจัยต่อยอด ข้าพเจ้าขอน้อมอุทิศให้งานวิจัยนี้เป็นวิทยาทาน และขอน้อมอุทิศให้ผู้มีพระคุณทุกคน ที่กล่าวมา ตลอดจนผู้คนที่ผ่านเข้ามาในชีวิต หากมีข้อผิดพลาดประการใด ข้าพเจ้ากราบขออภัยมา ณ ที่นี้ด้วย

นายชลธิศ เข้มแข็ง

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
กิตติกรรมประกาศ	ฉ
บทที่ 1 บทนำ	1
1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
2 คำถามการวิจัย	4
3 วัตถุประสงค์การศึกษา	5
4 สมมติฐานการวิจัย	5
5 ขอบเขตการวิจัย	5
6 กรอบแนวคิดในการวิจัย	6
7 รูปแบบและวิธีการศึกษา	6
8 นิยามศัพท์เฉพาะ	7
9 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	7
บทที่ 2 แนวคิดชาตินิยม และสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม	9
1 แนวคิดชาตินิยม	9
2 วิวัฒนาการของชาตินิยมไทย	18
3 จอมพล ป. พิบูลสงคราม สถานการณ์ของประเทศไทย และแนวคิดทางการเมือง ของรัฐบาล	21
4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องในเรื่องวีรสตรี ชาตินิยมและการสร้างชาติ	77
บทที่ 3 วิธีดำเนินการศึกษา.....	80
1 วิธีดำเนินการศึกษา.....	80
2 แหล่งข้อมูล.....	81
3 การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	81
4 การวิเคราะห์ข้อมูล.....	82
บทที่ 4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	83

1 วีรสตรีในสมบูรณาญาสิทธิราชย์: มโนทัศน์ชาตินิยมของราชสำนักกรุงเทพ ที่มีต่อท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร	85
2 ชาตีสร้างวีรสตรี : การสร้างชาตินิยมในวีรกรรมของท้าวเทพกระษัตรีและ ท้าวศรีสุนทร ในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม	101
3 วีรสตรีหันกลับสู่ราชสำนัก: อิทธิพลที่สืบเนื่องกับการสร้างชาตินิยมในวีรกรรม ของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรหลังสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม	158
บทที่ 5 สรุปการศึกษา	182
บรรณานุกรม	194
ภาคผนวก	215
ประวัติผู้ศึกษา	217

บทที่ 1

บทนำ

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

เรื่องราววีรกรรมของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร ซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่ตรงกับสมัยรัชกาลที่ 1 จากเหตุการณ์สงครามระหว่างไทยกับพม่า สงครามระหว่างไทยกับพม่าครั้งนี้เป็นสงครามครั้งแรกที่เกิดขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ ซึ่งมักจะถูกเรียกกันในชื่อว่า “สงครามเก้าทัพ” เกิดขึ้นในปีพ.ศ. 2328 พระเจ้าปดุงแห่งราชวงศ์อลองพญาได้ยกทัพมาจำนวน 9 ทัพ แบ่งแยกสายเข้าตีสยามหวังใช้กองทัพตีโอบล้อม กระทั่งจะสามารถเข้ามายึดเมืองหลวงคือกรุงเทพมหานคร โดยเมืองกลางเป็นหนึ่งในเส้นทางที่กองทัพพม่าเข้ามาโจมตี ในแผนการตีหัวเมืองชายฝั่งตะวันตก ซึ่งเป็นหนึ่งในความพยายามยึดครองหัวเมืองฝ่ายใต้เพื่อไม่ให้เป็นกำลังหนุนแก่กรุงเทพฯ โดยวีรกรรมอันเป็นที่รับรู้ในปัจจุบันคือ เมื่อทัพพม่ายกทัพมาขึ้นบกที่เกาะกลาง พระยากลางถึงแก่กรรมเสียก่อนแล้ว ไม่มีเจ้าเมืองคนใหม่ คุณหญิงจันทรยาพระยากลาง เป็นเชื้อสายเจ้าเมืองเก่ามาก่อน กับนางมุกน้องสาว จึงคิดอ่านกับกรมการ พวกกันเกณฑ์ไพร่พลตั้งค่ายใหญ่สองค่ายป้องกันเมืองไว้ได้อย่างสุดความสามารถ ยี่หวุ่นซึ่งเป็นแม่ทัพพม่าล้อมเมืองได้เมืองเศษก็เสียดายหมดจนต้องยกทัพกลับ

ในพระราชพงศาวดารรัชกาลที่ 1 ของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกศาธิบดีได้มีการกล่าวถึงวีรกรรมของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร ด้วยความว่า (ทิพากรวงศ์มหาโกศาธิบดี, เจ้าพระยา , 2478, น. 126)

“... พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงมีพระราชโองการโปรดให้มีตราออกออกไปยังเมืองกลาง ตั้งกรมการผู้มีความชอบในการสงครามเป็นพระยากลางขึ้นใหม่ แล้วโปรดเกล้าตั้งจันท์ภรรยาพระยากลางเก่า ซึ่งออกรบพมานั้นเป็นท้าวเทพสตรีโปรดตั้งมุกน้องหญิงนั้นเป็นท้าวศรีสุนทร พระราชทานเครื่องยศโดยควรแก่สตรีทั้ง ๒ คน ตามสมควรแก่ความชอบในสงครามครั้งนั้น...”

วีรกรรมของสองวีรสตรีได้รับการเชิดชูในระดับชาติไทยอย่างมาก ในหนังสือบางเล่มมีการสวดที่ว่า “ท้าวเทพสตรีและท้าวศรีสุนทร นั้นเป็นวีรสตรีชาวลาว เมื่อ 200 ปีมาแล้ว และทุกวันนี้ยังเป็นสัญลักษณ์ของความกล้าหาญที่น้อยนักจะมีสตรีผู้เสียสละและเสียภัยเพื่อบ้านเมือง” (ศิภากร บารเมษฐ์, 2545, น.10) ทุกวันนี้ประชาชนในจังหวัดภูเก็ตโดยส่วนใหญ่ได้มีความเคารพนับ

ถือและรับรู้เรื่องราววีรกรรมของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรตามการรับรู้ที่ได้สืบทอดต่อกันมา ผู้คนในท้องถิ่นได้มองว่าตนเองเปรียบเสมือน “ลูกๆ” ของย่าจัน-ย่ามุก ย่าจัน-ย่ามุกจึงเป็นผู้ที่ปกป้องรักษาดูแลประชาชนในเกาะภูเก็ต ดังความว่า “ท้าวเทพกระษัตรี เกิดมาเพื่อทำคุณประโยชน์ให้แก่ประเทศชาติ ศาสนา เป็นแบบอย่างที่ดีของสตรีไทย สมแล้วที่ได้รับการยกย่องเป็นวีรสตรีเมืองกลาง และเป็นวีรสตรีแห่งชาติ” (ถนอม พูนวงศ์, 2556, น.182)

อย่างไรก็ตาม วีรกรรมของวีรสตรีที่เชิดชูยกย่องโดยผู้มีอำนาจในรัฐไทย โดยเฉพาะหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 รัฐบาลคณะราษฎรในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงครามพยายามส่งเสริมความชอบธรรมในระบอบการปกครอง และมีวาระทางการเมืองแอบแฝงด้วยความคิดทางการเมืองต่างๆ ในการรับรู้ที่ถูกสร้างขึ้นนั้น และหนึ่งในแนวคิดที่มีความเกี่ยวข้องมากที่สุดคือแนวคิดชาตินิยม ที่ได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับวีรกรรมของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร จอมพล ป. ปฏิเสธที่จะให้ความสำคัญต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ ซึ่งเคยเป็นนิยมของชาติแต่เดิม จอมพล ป. พิบูลสงครามพยายามแยกความเป็นชาตินิยมออกจากสถาบันพระมหากษัตริย์ และส่งเสริมประวัติศาสตร์ประเภทใหม่ที่มีชนชาติเป็นแกนกลางไม่ใช่ราชวงศ์ (คริส เบเคอร์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร , 2557, น.201-215) กระบวนการชาตินิยมของจอมพล ป. พิบูลสงครามถือเป็นกระบวนการ ที่ผนวกรวมท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร ซึ่งเป็นผู้นำของชุมชนท้องถิ่นให้เป็นส่วนหนึ่งของรัฐไทย เพื่อผลประโยชน์ต่ออำนาจในการปกครองของรัฐ โดยเป็นกระบวนการที่สืบเนื่องมาตั้งแต่สมัยต้นรัตนโกสินทร์ซึ่งเป็นช่วงที่เกิดวีรกรรมนั้น และหลังจากนั้นเป็นต้นมา ท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรซึ่งได้รับการยกย่องเป็นวีรสตรี ได้ถูกก่อรูปให้เป็นหนึ่งในวีรสตรีผู้ปกป้องประเทศจากอริราชศัตรู และปกป้องเอกราชของสยามจากพม่า วีรสตรีทั้งสอง จึงถูกมองว่าเป็นหนึ่งในผู้สร้างชาติไทย ตั้งแต่สมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์จนถึงหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง และจวบจนปัจจุบัน สองวีรสตรียังคงครองมิติดังกล่าวอย่างไม่เปลี่ยนแปลง แต่ในทางกลับกันด้วยความที่สองวีรสตรีเป็นผู้นำท้องถิ่น อาจถูกเหมารวมในฐานะผู้สร้างชาติ ซึ่งในความเป็นจริงแล้วชาติอาจจะเป็นตัวสร้างวีรสตรี เพื่อความชอบธรรมของรัฐ

ด้วยประเด็นดังกล่าวจึงทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจ ที่จะศึกษา วีรกรรมของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร ซึ่งเป็นวีรสตรีเมืองกลาง หรือจังหวัดภูเก็ตในปัจจุบัน โดยสนใจในแง่ที่ความเป็นชาตินิยมของรัฐไทยเข้าไปเกี่ยวข้องในวรรณกรรม พงศาวดาร ละคร บทเพลง หรือบันทึกประวัติศาสตร์ในสมัย หลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง โดยเฉพาะในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่เล่าขานถึงวีรกรรมของทั้งสองวีรสตรี ตลอดจนงานศึกษาเอกสารหลักฐานทางประวัติศาสตร์อื่นๆ ที่นอกเหนือจากการกำหนดและนอกเหนือมอิทธิพลของรัฐไทย เช่น จดหมายเหตุของชาวต่างประเทศที่เข้ามาค้าขายในเมืองกลาง หรือจดหมายเหตุเมืองกลาง ซึ่งเป็นจดหมายส่วนตัวของท้าว

เทพกระษัตรีที่เขียนถึงพรานซิส โลท์ ผู้แทนบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษที่เข้ามาค้าขายในกลางช่วงก่อนเกิดวีรกรรมด้านทัพพม่า ตลอดจนศึกษาประวัติของสองวีรสตรีจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์เพื่อนำมาวิเคราะห์ เปรียบเทียบ กับหลักฐานที่มีความเกี่ยวเนื่องกับศูนย์กลางอำนาจของรัฐไทยที่กล่าวถึงวีรกรรมของสองวีรสตรี

ความสำคัญของสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม

จอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายทหารและนักการเมืองชาวไทย ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีระหว่างปีพ.ศ. 2481 ถึง พ.ศ. 2487 และสมัยที่ 2 พ.ศ. 2491 ถึง พ.ศ. 2500 รวมระยะเวลา 14 ปี 11 เดือน นับเป็นนายกรัฐมนตรีไทยที่ดำรงตำแหน่งนานที่สุด

จอมพล ป. พิบูลสงครามมีอำนาจทางการเมืองสูงสุดในช่วงการดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีสมัยแรก คือ ตั้งแต่ พ.ศ. 2481 – 2487 เป็นช่วงหลังการปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 และได้ปกครองประเทศในช่วงสงครามมหาเอเชียบูรพา และสงครามโลกครั้งที่สอง ซึ่งนับเป็นยุคสมัยที่วุ่นวายและเป็นหัวเลี้ยวหัวต่อสำคัญของประวัติศาสตร์ไทยสมัยใหม่ ตลอดจนความผันผวนทางการเมืองภายในฝ่ายคณะราษฎรเอง และระหว่างคณะราษฎรกับฝ่ายการเมืองอื่นๆ เช่น ฝ่ายนิยมเจ้า

ด้วยเป็นสมัยที่สืบเนื่องมาจากการปฏิวัติสยาม ทำให้รัฐบาลของจอมพล ป. พิบูลสงคราม มีความสำคัญในฐานะเป็นสมัยแห่งการเปลี่ยนผ่านทางอำนาจจากสถาบันพระมหากษัตริย์ มาสู่สามัญชนซึ่งมีคณะราษฎรมีบทบาทหน้า นโยบายชาตินิยมที่จอมพล ป. สนับสนุนอย่างยิ่งนั้น เป็นชาตินิยมที่แตกต่างไปจากแนวคิดชาตินิยมแบบเดิมที่ยึดโยงกับพระมหากษัตริย์ แต่ชาตินิยมในความหมายของจอมพล ป. คือชาตินิยมที่มาจากสามัญชน ทั้งในด้านการเมือง สังคมและประวัติศาสตร์ชาติ จอมพล ป. พิบูลสงครามพยายามแยกความเป็นชาตินิยมออกจากสถาบันพระมหากษัตริย์ และส่งเสริมประวัติศาสตร์ประเภทใหม่ที่มีชนชาติเป็นแกนกลางไม่ใช่ราชวงศ์ (คริสเบเกอร์ และ ผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2557, น. 180) แนวทางรูปแบบนี้เป็นสิ่งที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อนในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ดังนั้นสมัยจอมพล ป. พิบูลสงครามจึงต้องผ่านกระบวนการทางสังคมหลายกระบวนการเพื่อให้ประชาชนยอมรับ และปฏิบัติตาม

เรื่องราวของท้าวเทพกระษัตรี-ท้าวศรีสุนทร และวีรกรรมศึกกลาง ก็เป็นส่วนหนึ่งของแผนการชาตินิยมจำนวนมากของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่ได้ถูกนำหยิบยกมาส่งเสริม นำมาเล่าเรื่องใหม่ เติมแต่งใหม่ ตลอดจนเป็นการบิดเบือนเรื่องราวเพื่อรับใช้อุดมการณ์ของรัฐ ในลักษณะของการสร้างชาตินิยมขึ้นมาในวีรกรรมเหล่านั้น ให้เป็นลักษณะของวีรสตรีได้สร้างชาติ ปกป้องชาติจากการรุกรานของข้าศึกศัตรู แต่เมื่อมาพินิจพิเคราะห์ วีรสตรีที่ปรากฏอยู่ในหน้าประวัติศาสตร์หลายท่าน ไม่ว่าจะเป็น ท้าวสุรนารี นางสาวบุญเหลือ หรือ ท้าวเทพกระษัตรี-ท้าวศรีสุนทร ต่างแสดงให้เห็น

เห็นว่า ตลอดประวัติศาสตร์การเมืองที่ผ่านมา ชาติได้สร้างวีรสตรีขึ้นมา และตามการศึกษาของ วราภรณ์ เผือกเล็ก สิ่งที่จอมพล ป. พิบูลสงครามสนับสนุนมากที่สุดคือ การให้ความสำคัญกับวีรสตรี ที่มีพื้นเพมาจากสามัญชน มากกว่า วีรสตรีที่เป็นเชื้อพระวงศ์ (วราภรณ์ เผือกเล็ก, 2547, น.107)

จากการศึกษา ด้วยสภาวะสงครามโลกครั้งที่สอง จอมพล ป. เห็นว่า การดำเนิน แนวทางในรูปแบบอำนาจนิยมจะทำให้การบริหารประเทศในสภาวะดังกล่าวดำเนินไปด้วยดี ซึ่งเขาได้ มีอำนาจอย่างเต็มที่ในการเป็นรัฐบาลสมัยแรก แต่การเป็นรัฐบาลสมัยที่สอง ในปี พ.ศ. 2491 ถึง พ.ศ. 2500 จอมพล ป.พิบูลสงคราม มีอำนาจที่ลดลงมาก เนื่องจากอำนาจการเมืองถูกแบ่งไปยังกลุ่ม การเมืองฝ่ายต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น ฝ่ายอนุรักษนิยม ฝ่ายกองทัพ ฝ่ายตำรวจ ทำให้จอมพล ป. พิบูล สงครามต้องดำเนินการแนวทางการเมืองแบบสามเส้า เพื่อคานอำนาจระหว่างตำรวจและทหาร จอม พล ป. พิบูลสงครามเองในช่วงรัฐบาลสมัยแรกที่มีอำนาจเต็มได้ทำการต่อต้านกลุ่มนิยมเจ้าอย่างแข็ง ขัน แต่ในช่วงรัฐบาลสมัยหลัง จอมพล ป. ต้องประนีประนอมกับฝ่ายนิยมเจ้าเพื่อให้เป็นฐานเสียงใน การสนับสนุนอำนาจทางการเมือง (เดวิด เค. วย้อจ, 2556, น.488, 490)

ดังนั้นสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม จึงมีความสำคัญในการศึกษาปรากฏการณ์ ต่างๆ ในแง่มุมของชาตินิยมที่รัฐให้การสนับสนุนและส่งเสริม การสร้างประวัติศาสตร์ความเป็นมาของ ชนชาติไทย การยกย่องวีรกรรมของบรรพบุรุษในการปกป้องชาติบ้านเมือง โดยที่เน้นคือวีรบุรุษ-วีร สตรีที่มาจากสามัญชนคนธรรมดา จึงเป็นการสร้างภาพของชาตินิยมในรูปแบบใหม่ที่มีความแตกต่าง จากแนวคิดชาตินิยมดั้งเดิม จอมพล ป. พยายามทำให้ประชาชนทุกคนมีบทบาทในทุกอนุของ ประวัติศาสตร์ แต่ต้องเป็นแนวทางที่รับใช้และจงรักภักดีต่ออุดมการณ์ของรัฐ ความหมายของ “ชาติ” ในสังคมไทยก็ยังเป็นสิ่งที่ไม่หยุดนิ่งและเป็นแนวคิดที่ไม่มีวันตายไปจากสังคมและการเมือง ประวัติศาสตร์ไทยในแบบเรียนของนักเรียนนักศึกษาต่างแทรกเรื่องราวแห่งชาตินิยมเข้าไว้อย่างแยบ คาย และกล่อมเกล่าประชาชนด้วยจิตสำนึกของชาติร่วมกันอย่างบริบูรณ์ ซึ่งปฏิเสธไม่ได้ว่าอุดมการณ์ ทั้งหลายคือ มรดกที่ตกทอดมาตั้งแต่สมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม

2. คำถามการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “วีรสตรีสร้างชาติ - ชาติสร้างวีรสตรี : การสร้างชาตินิยมในท้าวเทพ กระษัตริ์และท้าวศรีสุนทร ในสมัยรัฐบาล จอมพล ป. พิบูลสงคราม” มุ่งศึกษาดังนี้

1.2.1. กระบวนการสร้างความเป็นชาตินิยมของประเทศไทยในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูล สงครามส่งอิทธิพลอย่างไร ต่อวีรกรรมของท้าวเทพกระษัตริ์และท้าวศรีสุนทร

1.2.2 บริบททางการเมืองในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงครามส่งอิทธิพลอย่างไรต่อการสร้างการ รับรู้เรื่องราวของท้าวเทพกระษัตริ์และท้าวศรีสุนทร

1.2.3 ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างกรุงเทพมหานครและเมืองที่ห่างไกลอย่างเมืองกลางหรือ จังหวัดภูเก็ตในปัจจุบัน มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์อย่างไรกับการสร้างความเป็นชาตินิยมในวีรกรรมนั้น ในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม

3. วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาวิเคราะห์วีรกรรมของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร ตลอดจนประวัติของสองวีรสตรีที่มีความเกี่ยวข้องเนื่องกับการเป็นผู้นำท้องถิ่นของเมืองท้องถิ่น และการเมืองของส่วนกลางที่กรุงเทพมหานคร ผ่านประวัติศาสตร์นิพนธ์ งานเขียนทางประวัติศาสตร์วรรณกรรม บทละคร เป็นต้น
2. เพื่อศึกษากระบวนการสร้างความเป็นชาตินิยม ในวีรกรรมของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร ในฐานะวีรสตรีของชาติ อันเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม
3. เพื่อศึกษาวิเคราะห์การรับรู้ เรื่องราววีรกรรมของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรของประชาชนในท้องถิ่น และส่วนกลาง
4. เพื่อศึกษาวิเคราะห์บริบททางการเมือง ที่ส่งผลต่อการรับรู้เรื่องราวของสองวีรสตรีเมืองกลาง และการเขียนประวัติศาสตร์นิพนธ์เกี่ยวกับวีรกรรมท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร

4. สมมติฐานการวิจัย

1. การส่งเสริมแนวคิดชาตินิยมในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม มีผลต่อการแปรสภาพให้วีรกรรมของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร ความเป็นชาตินิยมที่ตอบสนองผลประโยชน์ของรัฐไทย ผ่านงานเขียน บทละคร เพลง และประวัติศาสตร์นิพนธ์ ในฐานะวีรสตรีของชาติ
2. การรับรู้เรื่องราววีรกรรมของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร ของสังคมไทยในปัจจุบัน ส่วนใหญ่เป็นไปในแนวทางเดียวกัน คือ ความเป็นชาตินิยมของรัฐไทยที่ได้รับการส่งเสริมอย่างเข้มข้น และทรงอิทธิพลมาตั้งแต่สมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม

5. ขอบเขตการวิจัย

งานวิจัยนี้ทำการศึกษา โดยใช้วิธีการพรรณนาเชิงวิเคราะห์ (Analytical Description) เอกสารหลักฐานชีวประวัติที่ระบุตั้งแต่ในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย ซึ่งเป็นช่วงที่ท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรถือกำเนิดกำเนิดขึ้น ตลอดจนเรื่องราวของวีรกรรมในสมัยรัตนโกสินทร์ จวบจนปัจจุบัน เพื่อแสดงให้เห็นถึงบริบททางการเมืองแต่ละช่วงที่มีความเกี่ยวข้องกับวีรกรรมของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร และศึกษางานเขียน ประวัติศาสตร์นิพนธ์ บทเพลง บทละคร แบบเรียน ที่เกิดขึ้นโดยรัฐส่วนกลาง เพื่อแสดงให้เห็นถึงอุดมการณ์ทางชาตินิยมที่เกิดขึ้นในงานเขียนเหล่านี้ โดยเฉพาะแนวคิดชาตินิยมที่เกิดขึ้นสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม อันจะเป็นการศึกษาการรับรู้เรื่องราวของวีรกรรมของส่วนกลาง และที่ต้องการสื่อสารให้ประชาชนในประเทศได้รับรู้ ส่วนกระบวนการรับรู้เรื่องราววีรกรรมของคนในท้องถิ่น จะเป็นการศึกษา งานเขียนทางประวัติศาสตร์ของบุคคลในท้องถิ่น ซึ่งก็คือคนในจังหวัดภูเก็ต ที่มีการศึกษาเรื่องราวของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร เนื่องจากถือว่าเป็นสัญลักษณ์ประจำจังหวัดภูเก็ต และศึกษาผ่านบทเพลง บทละคร งานประเพณี ที่เกิดขึ้นโดยประชาชนในท้องถิ่น เพื่อการสวดวีรกรรมของทั้งสองวีรสตรี ตลอดจนทำการศึกษาเอกสารของต่างประเทศที่มีการกล่าวถึงท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร ทั้งในประเด็นด้านวีรกรรมและเรื่องอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย

6. กรอบแนวคิดในการวิจัย

งานวิจัยในครั้งนี้ เน้นศึกษาถึงแนวคิด การสร้างความคิดชาตินิยม ในวีรกรรมของผู้นำท้องถิ่น ที่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์ อย่างท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร แห่งเมืองถลางซึ่งอยู่ในจังหวัดภูเก็ตปัจจุบัน การกล่อมเกลາทางการเมืองด้วยกระบวนการชาตินิยม อันส่งผลต่อการรับรู้เรื่องราววีรกรรมของ 2 วีรสตรีเมืองถลางของประชาชนในท้องถิ่นและส่วนกลาง และมีการใช้แนววิเคราะห์ทางการเมืองด้วยแนวคิดประวัติศาสตร์ เรื่องหลักฐานและการใช้หลักฐานทางประวัติศาสตร์ เอกสารทางประวัติศาสตร์ การใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ มาทำการวิเคราะห์ เพื่อให้ทราบถึงบริบททางการเมือง ที่ก่อให้เกิดการเขียนประวัติศาสตร์นิพนธ์เกี่ยวกับวีรกรรมของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร ตลอดจนศึกษาความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างส่วนกลางและการปกครองของท้องถิ่น ในช่วงกรุงรัตนโกสินทร์ตลอดจนสมัยประชาธิปไตย และศึกษากระบวนการต่างชาตินิยมที่เกิดขึ้นในการส่งเสริมวีรกรรมของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรผ่านวรรณกรรม บทละคร บทเพลง และ

แบบเรียนทางประวัติศาสตร์ เพื่อทราบถึงการกล่อมเกลາทางการเมืองที่เกิดขึ้น ที่นำโดยผู้มีอำนาจใน
รัฐไทย

7. รูปแบบและวิธีการศึกษา

มีการใช้แนวคิดชาตินิยม แนววิเคราะห์ทางการเมืองด้วยแนวคิดประวัติศาสตร์ ทำ
การวิเคราะห์ ศึกษาจากเอกสารทางประวัติศาสตร์ เพื่อให้ทราบถึงบริบททางการเมือง ที่ก่อให้เกิด
การเขียนประวัติศาสตร์นิพนธ์เกี่ยวกับวีรกรรมของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร ตลอดจนศึกษา
ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างส่วนกลางและการปกครองของท้องถิ่น ในช่วงกรุงรัตนโกสินทร์
ตลอดจนสมัยประชาธิปไตย และศึกษากระบวนการต่างชาตินิยมที่เกิดขึ้นใน การส่งเสริมวีรกรรมของ
ท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรผ่านวรรณกรรม บทละคร บทเพลง และแบบเรียนทาง
ประวัติศาสตร์ รวบรวมข้อมูลจากเอกสารต่างๆ และนำมาสรุปวิเคราะห์ เพื่อให้เห็นถึงกระบวนการ
ชาตินิยมที่เกิดขึ้นในวีรกรรมของวีรสตรีเมืองกลาง

8. นิยามศัพท์เฉพาะ

ชาติ เป็นชุมชนประกอบสร้างทางสังคมด้วยบุคคลนั้นๆ ซึ่งจินตนาการว่าตนเองเป็นส่วน
หนึ่งของกลุ่มนี้ และมีการจินตนาการกำหนดด้วย อัตลักษณ์ทางประวัติศาสตร์ การเกิดขึ้นของการ
ผสมผสานทางชาติพันธุ์ คุณลักษณะและค่านิยมชาติพันธุ์ต่างๆ จึงมีความเชื่อมโยงอย่างใกล้ชิดกับ
“เรื่องเล่า” (Narratives) ที่แสดงความเป็นเจ้าของของคนกลุ่มๆ นั้น

ชาตินิยม เป็นแนวคิดและการเคลื่อนไหวที่สอดคล้องกับชาติ (nation) เป็นขบวนการที่ส่งผล
ประโยชน์ต่อชนชาติใดชนชาติหนึ่ง หรือ คนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง โดยมีจุดมุ่งหมายสำคัญในการนำมาซึ่ง
อำนาจอธิปไตยของชาติ มุ่งเน้นการปกครองตนเองและการสร้างชาติ (nation-building)

9. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจ เกี่ยวกับวีรกรรมของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรซึ่งถูก
นำมาใช้เพื่อผลประโยชน์ของชาติ ในฐานะวีรสตรีผู้สร้างชาติ หรือผู้ปกป้องเอกราชของชาติ
แต่ในความเป็นจริงแล้วชาติเป็นตัวสร้างวีรสตรีขึ้นมาเพื่อรับใช้อุดมการณ์ของชาติ ที่เกิดขึ้น
ในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม

2. เพื่อสร้างความเข้าใจในประวัติศาสตร์เกี่ยวกับบุคคลในท้องถิ่น ที่ผ่านการรับรู้ ทั้งจาก ส่วนกลางและประชาชนในท้องถิ่น ในฐานะที่เป็นเครื่องมือของรัฐ ซึ่งได้เข้ามากำหนด ประวัติศาสตร์ และสร้างการรับรู้ทางประวัติศาสตร์ให้เกิดขึ้น
3. เพื่อเข้าใจตัวตนทางประวัติศาสตร์ของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร ในกรณีที่เกี่ยวข้อง กับความเป็นชาตินิยมในประวัติศาสตร์นิพนธ์ ซึ่งกำเนิดโดยส่วนกลาง
4. เพื่อทราบและเข้าใจบริบททางการเมืองซึ่งส่งผลให้เกิดการเขียนงานทางประวัติศาสตร์เพื่อให้ เป็นไปในแนวทางของรัฐ
5. เพื่อเป็นแนวทางการศึกษาให้กับผู้ที่สนใจศึกษาต่อยอดในประเด็นเรื่องชาตินิยม และวีรสตรี หรือบุคคลสำคัญในท้องถิ่นต่อไป

บทที่ 2

แนวคิดชาตินิยม และสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม

งานวิจัยในครั้งนี้ เน้นศึกษาถึงแนวคิด การสร้างความคิดชาตินิยม ในวีรกรรมของผู้นำท้องถิ่น ที่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์ อย่างท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร แห่งเมืองถลางซึ่งอยู่ในจังหวัดภูเก็ตปัจจุบัน การกล่อมเกลາทางการเมืองด้วยกระบวนการชาตินิยม อันส่งผลต่อการรับรู้เรื่องราววีรกรรมของ 2 วีรสตรีเมืองถลางของประชาชนในท้องถิ่นและส่วนกลาง และมีการใช้แนววิเคราะห์ทางการเมืองด้วยแนวคิดประวัติศาสตร์ ทำการวิเคราะห์ ศึกษาจากเอกสารทางประวัติศาสตร์ เพื่อให้ทราบถึงบริบททางการเมือง ที่ก่อให้เกิดการเขียนประวัติศาสตร์นิพนธ์เกี่ยวกับวีรกรรมของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร

1. แนวคิดชาตินิยม

แนวคิดชาตินิยม เป็นแนวคิดและการเคลื่อนไหวที่สอดคล้องกับชาติ (nation) เป็นขบวนการที่ส่งผลประโยชน์ต่อชนชาติใดชนชาติหนึ่ง หรือ คนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง โดยมีจุดมุ่งหมายสำคัญในการนำมาซึ่งอำนาจอธิปไตยของชาติ มุ่งเน้นการปกครองตนเองและการสร้างชาติ (nation-building) แนวคิดชาตินิยมจึงเป็นแนวคิดสำคัญที่ผู้วิจัยนำมาใช้ศึกษา เพื่อแสดงให้เห็นถึงความสอดคล้องในเรื่องการสร้างชาตินิยมในท้าวเทพกระษัตรี-ท้าวศรีสุนทร

1.1 นิยามและความหมายของชาตินิยม

โยฮันน์ ก็อตลิบ ฟิชเทอ (1806) นักปรัชญาชาวเยอรมัน (Johann Gottlieb Fichte) ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับ “ชาติ” ว่า “...เป็นสิ่งสูงสุด (Supreme Being) ของประเทศแทนพระเจ้า หรือเป็นการสำแดงตน ความเป็นนิรันดร์ของพระเจ้าให้แก่ประชาชาติหนึ่งๆ และแก่มนุษยชาติทั้งหมด... (ดังนั้น) เพื่อที่จะรักษาชาติของเขาไว้ เขาต้องพร้อมที่จะตายเพื่อชาติให้ได้” (อ้างใน ธีรยุทธ บุญมี, 2548, น. 22) จากทัศนะของฟิชเทอข้างต้นจะเห็นได้ชัดว่า ชาติที่เกิดขึ้นนั้นเป็นสิ่ง ที่สร้างความมั่นคงในจิตใจ ตลอดจนมีลักษณะเหมือนจิตวิญญาณของผู้คน ที่มีความสูงส่ง ศักดิ์สิทธิ์ที่

จะกล่อมเกล่าให้ประชาชาติพร้อมสละชีพเพื่อประเทศ ดังนั้นแนวคิดชาตินิยมจึงมีพลังอำนาจในการ
จูงใจผู้คนให้ศรัทธาและคล้อยตามชาติ

เบเนดิกต์ แอนเดอร์สัน นักรัฐศาสตร์ชาวแองโกล-ไอริช (Benedict Anderson) ได้
กล่าวถึงแนวคิดชาตินิยมในงานเขียนของเขาที่ชื่อว่า *Imagined Communities: Reflections on*
the origins and spread of nationalism. และได้ให้คำจำกัดความของชาติ (Nation) คือ

...ชาติ คือ ชุมชนจินตกรรมการเมือง-และจินตกรรมขึ้นโดยมีทั้งอธิปไตย
และมีขอบเขตจำกัดมาตั้งแต่กำเนิด (It is an imagined political community-
and imagined as both inherently limited and sovereign)

ชาติถูกจินตกรรมขึ้น ก็เพราะว่า สมาชิกของชาติที่แม้จะเล็กที่สุดก็ตาม
แม้จะไม่เคยรู้จักเพื่อนสมาชิกร่วมชาติทั้งหมดของตน ไม่เคยพบเห็นพวกเขา
เหล่านั้นทั้งหมด หรือ ไม่เคยแม้กระทั่งได้ยินชื่อเสียงเรียงนามพวกเขาเหล่านั้น
ทั้งหมดก็ตาม กระนั้นในจิตใจของแต่ละคนก็มีภาพพจน์ของความเป็นชุมชนร่วม...

(เบน แอนเดอร์สัน, 2552, น.9-10)

ตามคำจำกัดความข้างต้น เบเนดิกต์ แอนเดอร์สัน ได้อธิบายว่า ชาติถูกจินตกรรม
ขึ้นมาอย่างมีขอบเขตจำกัด เพราะว่ามีประเทศชาติที่ใหญ่โตที่สุด แม้มีประชากรถึงพันล้านคน ก็มีเขต
แดนจำกัด สุดเขตแดนยังมีชาติอื่นๆ อยู่ด้วย ไม่มีชาติใดที่จะจินตกรรมตัวเองได้ว่า มีเขตแดน
ครอบคลุมมนุษยชาติทั้งหมด ชาตินิยมถูกจินตกรรมขึ้นให้มี อธิปไตย (sovereign) ก็เพราะความคิด
เกี่ยวกับชาติที่เกิดขึ้นมาในช่วงยุคภูมิธรรมและการปฏิวัติ ที่บ่อนทำลายความชอบธรรมของอาณาจักร
และราชวงศ์ ดังนั้นจึงมีลักษณะเติบโตจากกระบวนการทางประวัติศาสตร์ของมนุษย์ ชาติทั้งหลายจึง
ผันถึงอิสรภาพและเชื่อว่าหลักประกันกับสัญลักษณ์แห่งอิสรภาพนั้น คือ รัฐอธิปไตย ท้ายที่สุด ชาติ
ถูกจินตกรรมขึ้นเป็น ชุมชน (community) ก็เพราะชาติถูกทำให้โดนใจว่าเป็นภราดรภาพอันลึกซึ้ง
และเป็นแนวระนาบ (a deep, horizontal comradeship) แม้ว่าจะไม่มีความเสมอภาค ยังคงมีการ
กดขี่ขูดรีดอยู่ในชาตินั้น แต่ในที่สุด ภราดรภาพนี้ ทำให้ผู้คนจำนวนหลายล้านคน เต็มใจที่จะยอมตาย
(ไม่ใช่ฆ่า) เพื่อจินตกรรมอันมีขอบเขตจำกัดนี้ (เบน แอนเดอร์สัน, 2552, น.12-13)

ดังนั้นจึงเป็นการให้คำจำกัดความว่า ชาติเป็นชุมชนประกอบสร้างทางสังคมด้วย
บุคคลนั้นๆ ซึ่งจินตนาการว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มนี้ และมีการจินตนาการกำหนดด้วย
อัตลักษณ์ทางประวัติศาสตร์ การเกิดขึ้นของการผสมผสานทางชาติพันธุ์ คุณลักษณะและค่านิยมชาติ
พันธุ์ต่างๆ จึงมีความเชื่อมโยงอย่างใกล้ชิดกับ “เรื่องเล่า” (Narratives) ที่แสดงความเป็นเจ้าของของ
คนกลุ่มๆ นั้น ดังเช่นการให้ความหมายของธงชัย วินิจจะกุล ที่ว่า

ในด้านหนึ่ง เราท่านมักถือว่าชาติคือองค์กรรวม (a collective body) ซึ่งปัจเจกบุคคลต้องสังกัด เราท่านยังมักทึกทักต่อไปว่า ชาติเป็นสิ่งที่มีความอยู่แน่ชัด (entity) ที่ส่วนประกอบหรืออนุภาคของชาติ (ได้แก่ประชาชน) มีธรรมชาติเหมือนกัน ชาติหนึ่งๆ มีสารัตถะที่แท้จริงบางอย่างซึ่งฝังลึกในหมู่สมาชิกของมัน ทั้งยังถือผลประโยชน์ของชาติเหมือนกัน อีกด้วย ความรักชาติ ความจงรักภักดี และความผูกพันอื่นๆ ทั้งในแง่ของความคิด ความรู้สึก และกิจปฏิบัติต่างๆ ล้วนเป็นความสัมพันธ์ที่มีอยู่ตามธรรมชาติ... (ธงชัย วินิจจะกุล, 2556, น. 2)

เป็นการเสริมนิยามว่าด้วยเรื่องของชาติ ในฐานะสิ่งที่จินตนาการ หรือ ความคิดที่บังเกิดขึ้นว่ามีตัวตนอยู่แน่ชัด จนกลายเป็นลักษณะจุดร่วมของคนกลุ่มนั้นๆ ในด้านความเชื่อมโยงเหมือนกันทางภาษา วัฒนธรรม ความจงรักภักดี ความรักชาติ และผลประโยชน์ของชาติร่วมกัน ลักษณะของสิ่งที่ถูกจินตนาการขึ้นอย่างชาตินี้ได้ก่อให้เกิดการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ตามการให้ความหมายของธีรยุทธ บุญมี ที่ว่า

ชาติและชาตินิยมเป็นเครื่องมือที่นำไปสู่การสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน (homogeneity) ความเป็นมาตรฐานเดียวกัน เช่น มีภาษาเดียวกัน ระบบการบริหารเดียวกัน ประเพณี วัฒนธรรมเดียวกัน และมีหน้าที่เป็นสัญลักษณ์ปลุกเร้าความรู้สึกผูกพัน ทำให้รู้สึกเป็นกลุ่มเดียวกัน (ธีรยุทธ บุญมี, 2540, น. 50)

ตามคำนิยามของธีรยุทธ บุญมีได้แสดงภาพตัวตนที่เด่นชัดขึ้นของชาติและชาตินิยม ในฐานะของเครื่องมือในการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียว การปลุกเร้าทางความคิดที่ก่อให้เกิดความผูกพัน และแสดงให้เห็นถึงความคิดของการรักบ้านเกิดเมืองนอน สร้างความภาคภูมิใจในประวัติศาสตร์ที่มีความรู้สึกที่มาจากแหล่งที่มาเดียวกัน ดังนั้นจึงถือเป็นเครื่องมือทางสังคมที่สำคัญของชนชั้นปกครองในการผลักดันชาตินิยมให้เป็นเจตจำนงร่วมกันของคนกลุ่มนั้น

เรอโนต์-ฟิลิปป์ การ์เนอร์ (Renaud-Philippe Garner) ได้แสดงทัศนะถึงแนวคิดชาตินิยม ในบทความว่าด้วยลัทธิชาตินิยม ที่ว่า

ชาตินิยมคือชุดความเชื่อเกี่ยวกับชาติ อันมีทั้งต้นกำเนิด ธรรมชาติ และคุณค่าของชาติ สำหรับนักชาตินิยม เรานั้นเป็นสัตว์สังคม ในแง่หนึ่ง ชีวิตของเราถูกประกอบสร้างด้วยความรู้สึกร่วมและความละม้ายคล้ายคลึงกันอย่างลึกซึ้ง เรามีภาษาและความทรงจำร่วมกัน ในทางกลับกัน ชีวิตของเราก็มีความแตกแยกและแตกต่างอย่างลึกซึ้งเช่นกัน เราวาดพรมแดนขึ้นมาและโต้เถียงในเรื่องเล่าทาง

ประวัติศาสตร์ สำหรับลัทธิชาตินิยมแล้ว มนุษยชาติไม่ใช่ชุมชนสปิชีส์เดียวกันทั้งหมด หรือ ไม่ได้เป็นการรวมตัวกันของปัจเจกบุคคล แต่แบ่งออกเป็นชนชาติที่แตกต่างกัน และมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว หัวใจของชาตินิยมคือการเรียกร้องเกี่ยวกับตัวตนและความต้องการของเราในฐานะสัตว์สังคมซึ่งเป็นพื้นฐานของการเรียกร้องเชิงบรรทัดฐาน ในการตอบคำถามที่ว่า “ฉันควรทำอะไร” หรือ “ฉันควรมีชีวิตอยู่อย่างไร” แต่ก่อนหน้านั้นต้องตอบคำถามที่ว่า “ฉันเป็นใคร” และ “ฉันอยู่ที่ไหน” เสียก่อน ลัทธิชาตินิยมกล่าวว่า การเป็นสมาชิกของเราในประเทศมีความสำคัญกว่า และในที่สุดมันจะเป็นการชี้แนะทางเลือกและการกระทำของเรา...

(Garner, 2022, Online)

จะเห็นได้ชัดว่า ลัทธิชาตินิยมได้ขยับเข้ามาบีบคั้นและอิทธิพลในการดำเนินชีวิตของปัจเจกชนและมนุษยชาติ ในแนวทางของชาตินิยมได้ให้ความสำคัญแก่การเป็นสมาชิกในชุมชนของชาติใดชาติหนึ่งที่มีความสำคัญเหนือสิ่งอื่นใด และแนวคิดนี้จะชี้นำทั้งการกระทำและทางเลือกของประชาชนในชาตินั้น ให้ดำเนินไปในแนวทางที่ชาติต้องการ โดยแทรกซึมให้ความต้องการของชาติ มาเป็นความต้องการทั่วไปของปัจเจกชนในชาตินั้น

จากนิยามของแนวคิดชาตินิยมข้างต้น เรวัตี พริ้งวณิชย์ ได้อธิบายถึง กำเนิดของชาตินิยม ที่ว่า ชาตินิยมเป็นปฏิกริยาของรูปแบบการปกครองในระบบอาณานิคม หรือ มีผู้กล่าวว่า อาจจะเป็นมรดกที่สำคัญที่สุดจากการปกครองระบบนี้ โดยมองว่าด้านการเมืองการปกครองของระบอบอาณานิคมจากประเทศตะวันตก ได้สร้างหน่วยประชาชาติต่างๆ ขึ้นมาใหม่ ทำให้ประชาชนมีความรู้สึกว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของระบบการเมืองเดียวกัน และมีความรู้สึกร่วมเหนื่อจากชุมชนท้องถิ่นเล็กๆ ของตน ตลอดจนวางหลักด้วยกฎหมายการบริหารงานภายใต้การควบคุมของประเทศแม่ และเมื่อมีการเอารัดเอาเปรียบทางเศรษฐกิจจากบรรดาประเทศอาณานิคมต่างๆ ในช่วงเวลาที่ยาวนานภายใต้การปกครองของประเทศมหาอำนาจตะวันตก ทำให้ประชาชนพื้นเมืองมีความรู้สึกที่ตนต่างถูกขูดรีดผลประโยชน์ร่วมกัน และได้รับความไม่เป็นธรรมจากระบบการปกครองของประเทศตลอดมา และด้วยเทคโนโลยีความรู้ต่างๆ ความทันสมัยของชาติตะวันตก ที่ประเทศมหาอำนาจได้นำเข้ามา ทำให้เกิดการแพร่หลายของเทคโนโลยีการสื่อสาร และการคมนาคม ดังนั้นแนวคิดทางเสรีนิยม และอุดมการณ์ปฏิวัติจึงแพร่หลาย โดยมีเจตจำนงที่จะเสริมสร้างชาติ เผยแพร่ไปสู่กลุ่มชุมชนชั้นนำในประชาชนพื้นเมือง และต่อมวลชนจนทำให้เกิดปฏิกริยาต่างๆ ในด้านการเมือง มีการรวมกลุ่มทางการเมือง เพื่อดำเนินการทางการเมืองอย่างจริงจัง (เรวัตี พริ้งวณิชย์, 2515, น.35-36)

ดังนั้น แนวคิดชาตินิยมจึงเป็นพลวัตที่เกิดขึ้นในยุคสมัยใหม่ ที่ทำให้ภาพของความ เป็นชาติในฐานะชุมชนประกอบสร้างทางสังคมการเมืองมีความเด่นชัดขึ้น มีการปลุกเร้าทางความคิด และสร้างเจตจำนง ความรู้สึกร่วมกันของความเป็นชาติ จนมีลักษณะของการสร้างความมั่นคงทางจิต วิญญาณของประชาชนในชาติร่วมกัน ให้มีความรู้สึกของความเป็นพวกพ้องเดียวกัน และพร้อมที่จะ แยกแยะคนที่มีลักษณะแตกต่างกัน ให้เป็นบุคคลของชาติอื่นๆ

1.2 รูปแบบของชาตินิยม

นักประวัติศาสตร์ นักสังคมวิทยาและนักมานุษยวิทยาได้มีการโต้เถียงกันในเรื่องการ จำแนกประเภทรูปแบบของชาตินิยมมาตั้งแต่ทศวรรษที่ 1930 (Louis Wirth, 1936, P.727-737) ซึ่งแต่เดิมมีการจำแนกโดยใช้ “พลเมือง” (civic) และ “เชื้อชาติ” (ethnic) เป็นเกณฑ์เท่านั้น แต่ เมื่อทศวรรษที่ 1980 จึงมีการเสนอให้จำแนกรูปแบบของชาตินิยมขึ้นมาหลากหลายรูปแบบ และมี ลักษณะจำเพาะเจาะจงมากขึ้น (Yack, 1996, P.193-211) ซึ่งมีลักษณะพอสังเขปดังนี้

ก. ชาตินิยมแบบต่อต้านการล่าอาณานิคม (Anti-colonial nationalism)

ชาตินิยมแบบต่อต้านการล่าอาณานิคมเป็นกรอบแนวคิดที่เกิดขึ้นจากกระบวนการ การให้เอกราช (decolonization) ที่เกิดขึ้นในช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 20 เป็นชาตินิยมซึ่งเกิดขึ้น จากการต่อต้านอาณานิคมจากประเทศแม่ เจ้าอาณานิคมเป็นผู้พัฒนาชาตินิยม แต่กลับกลายเป็น ชาติที่ถูกคนในดินแดนที่ตนยึดครองต่อต้าน เพื่อแย่งชิงอำนาจการปกครองมาสู่คนพื้นเมือง เออร์ เนสต์ เกลเนอร์ (Ernest Gellner) ได้มองว่า ลัทธิชาตินิยมดำเนินการเพื่อรวมวัฒนธรรมหนึ่งหรือ ชาติพันธุ์หนึ่ง เข้าไว้ในรัฐเดียว อันจะนำมาซึ่งความสำเร็จของรัฐ เขาจึงมองว่าลัทธิชาตินิยม คือกลุ่ม ชาติพันธุ์ และเหล่าพรรคการเมืองของรัฐก็จะสะท้อนถึงกลุ่มชาติพันธุ์ส่วนใหญ่ของรัฐ และด้วยเหตุนี้ จึงเกิด ชาตินิยมแบบต่อต้านการล่าอาณานิคม เนื่องจากเป็นขบวนการที่ประกอบด้วยกลุ่มชาติพันธุ์ เฉพาะกลุ่มหนึ่งที่ทำกรต่อต้านพรรคผู้ปกครองที่เป็น “คนนอก” (Gellner, 1997) เนื่องจากลัทธิ อาณานิคมของประเทศมหาอำนาจได้สร้างแนวเขตแดนและประเทศผ่านชาติพันธุ์ ศาสนา ภาษาศาสตร์ และพรมแดนทางประวัติศาสตร์อื่นๆ ทำให้ชาตินิยมแบบต่อต้านอาณานิคมมีความ เกี่ยวข้องในประเด็นพื้นที่และอาณาเขตเป็นส่วนใหญ่ และเมื่อได้รับเอกราช บางประเทศมีความ หลากหลายทางชาติพันธุ์สูง กลุ่มชาตินิยมแบบต่อต้านอาณานิคมที่ได้มาเป็นผู้ปกครองแล้ว ก็ยังถูก ต่อต้านกันเองภายในประเทศ จากกลุ่มชาตินิยมแบบต่อต้านอาณานิคมกลุ่มย่อยๆ ที่มองว่า ชาติ พันธุ์ผู้ปกครองเป็นเจ้าอาณานิคมของตนด้วยเช่นกัน ดังเช่น ไนอินเดียและพม่า

ข. ชาตินิยมแนวเสรีนิยม (Liberal Nationalism)

ชาตินิยมแนวเสรีนิยม หรือถูกเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ชาตินิยมแบบพลเมือง (Civil Nationalism) เกิดขึ้นในยุโรปช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 เยล ตามิร์ (Yael Tamir) ได้ให้ความหมายแก่ชาตินิยมแนวเสรีนิยมว่าเป็นรูปแบบของชาตินิยมที่ยึดโยงกับค่านิยมทางเสรีนิยม ได้แก่ เสรีภาพ ความอดทนอดกลั้นทางศาสนา ความเสมอภาคและสิทธิของปัจเจกชน (Yael Tamir, 1993) ลัทธิชาตินิยมแนวเสรีนิยมมักจะปกป้องคุณค่าของอัตลักษณ์ประจำชาติ โดยมองว่าปัจเจกบุคคลทุกคนจำเป็นต้องมีอัตลักษณ์ประจำชาติ เพื่อดำเนินชีวิตให้มีความหมายและเป็นอิสระ (Kymlicka, 1995, P.34) และรูปแบบการเมืองเสรีนิยมประชาธิปไตยต้องการอัตลักษณ์ประจำชาติเพื่อให้ระบอบดำเนินไปได้ อย่างเหมาะสม (Miller, 1995, P.136) ชาตินิยมแนวเสรีนิยมจึงถือว่า ชาติกับอำนาจอธิปไตยเป็นเรื่องเดียวกัน เพราะมีความเกี่ยวเนื่องกับเสรีนิยมประชาธิปไตย และเชื่อว่าชาตินิยมแนวเสรีนิยมจะเป็นความเท่าเทียมกันระหว่างชาติต่างๆ อันไม่นำมาซึ่งความขัดแย้ง เป็นพลังทางบวกที่ก่อให้เกิดความเคารพซึ่งกันและกันของชาติต่างๆ ทำให้มีความขัดแย้งกับแนวคิดชาตินิยมทางชาติพันธุ์ที่มักจะแสดงให้เห็นถึงความเหนือชั้นกว่าของชาติหนึ่งกับอีกชาติหนึ่ง

ค. ชาตินิยมครีโอล (Creole Nationalism)

ชาตินิยมครีโอลเป็นขบวนการเอกราชที่เกิดขึ้นในหมู่ชาวครีโอล ซึ่งเป็นลูกหลานของชาวอาณานิคม โดยเฉพาะในลาตินอเมริกา ช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19 เนื่องจากเหตุการณ์ทางการเมืองในยุโรป ซึ่งฝรั่งเศสของจักรพรรดินโปเลียนได้เข้ายึดครองประเทศแม่ของครีโอลอย่างสเปนและโปรตุเกส ส่งผลให้เป็นการทำลายโชครวนที่ควบคุมโดยพระมหากษัตริย์สเปน และพระมหากษัตริย์โปรตุเกส อำนาจจึงตกอยู่กับผู้ปกครองท้องถิ่น หรือ ผู้ว่าราชการ เมื่อคนกลุ่มนี้ปฏิเสธที่จะถวายความจงรักภักดีต่อจักรพรรดินโปเลียน พวกครีโอลจึงเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องเอกราชมากขึ้น ซึ่งประสบความสำเร็จหลังจากก่อเกิดสงครามกลางเมืองในช่วงต้นศตวรรษที่ 19 (Brading, 1991) โจชัว ซีมอน (Joshua Simon) ได้กล่าวถึงการเกิดขึ้นของชาตินิยมครีโอล ว่า

“ชาวครีโอลได้รับสิทธิพิเศษมากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งได้รับผลประโยชน์จากการเอา راحتเอาเปรียบทางเศรษฐกิจ และการกีดกันทางการเมืองเหนือคนพื้นเมือง คนแอฟริกันและคนเชื้อชาติผสมที่เป็นพลเมืองส่วนใหญ่...อย่างไรก็ตาม ชาวอเมริกันที่ไปเป็นพลเมืองในจักรวรรดิยุโรป อย่างพวกครีโอลก็ถูกกีดกันทางสังคมเช่นกัน ถูกปฏิเสธสถานะที่เท่าเทียมกันในฐานะตัวแทนของสภาเมืองและรัฐสภา และอยู่ภายใต้นโยบายทางการค้าที่ถูกรื้อถอนออกจากการเมืองมาเพื่อผลประโยชน์ของจักรวรรดิ โดยให้อาณานิคมจ่ายในสิ่งเหล่านั้น” (Simon, 2017, P.1-2)

ดังนั้น ชาวครีโอลจึงก่อเกิดชาตินิยมครีโอลเพื่อแสวงหาความเป็นอิสระภายใต้การควบคุมของชาวครีโอลเท่านั้น คนกลุ่มนี้ไม่ให้ความสนใจในชนพื้นเมืองหรือชนชาติผสม ซึ่งเป็นประชากรส่วนใหญ่ของลาตินอเมริกา เบนดิกต์ แอนเดอร์สัน มองว่า การเติบโตขึ้นของชุมชนครีโอลต่างๆ ซึ่งส่วนมากอยู่ในทวีปอเมริกา และมีบางส่วนของเอเชียและแอฟริกา ได้มีฐานะเป็นกลุ่มทางสังคมอย่างชัดเจน และจะนำไปสู่การกำเนิดลัทธิเชื้อชาตินิยมสมัยใหม่ (เบน แอนเดอร์สัน, 2552, น. 106-107)

ง. ชาตินิยมทางชาติพันธุ์ (Ethnic Nationalism)

ชาตินิยมทางชาติพันธุ์ เป็นรูปแบบการกำหนดชาติในแง่ของเชื้อชาติ อันรวมถึงการสืบเชื้อสายมาจากคนรุ่นก่อน นอกจากนี้ยังเกี่ยวเนื่องกับวัฒนธรรมร่วมระหว่างสมาชิกในกลุ่มกับบรรพบุรุษของพวกเขา และส่วนมากมักจะเป็นภาษาที่ใช้ร่วมกัน การเป็นสมาชิกในชาติยึดโยงด้วยกรรมพันธุ์ (heredity) รัฐจะได้รับการสืบทอดทางการเมืองที่ชอบธรรมมาจากภูมิลำเนาของชาติพันธุ์ และมาจากหน้าที่ในการปกป้องกลุ่มชาติพันธุ์บางส่วนและสนับสนุนชีวิตทางสังคมและครอบครัวของชาติพันธุ์นั้น (Smith, 1987, P.134-138)

แอนโทนี ดี. สมิธ ใช้คำว่า “ชาตินิยมทางชาติพันธุ์” สำหรับแนวคิดชาตินิยมที่ไม่ใช่กรอบของตะวันตก ซึ่งมีลักษณะตรงกันข้ามกับแนวคิดของตะวันตก ที่ชาตินิยมยึดโยงกับอาณาเขตทางภูมิศาสตร์ของตน (Smith, 1981, P.18) ดังนั้นจึงเป็นการขยายแนวคิดของชาติที่ไม่อิงกับภูมิศาสตร์ ในหมู่ชุมชนพลัดถิ่น (diaspora) ในการอธิบายชาติพันธุ์ที่อยู่อย่างกระจัดกระจาย และบางครั้งเป็นขบวนการชาตินิยมที่ไม่อิงกับประเทศ แก่นหลักของชาตินิยมทางชาติพันธุ์ คือ การที่ “ชาติถูกกำหนดโดยมรดกร่วมกัน ซึ่งมักจะรวมถึงภาษาร่วม ความเชื่อศรัทธาร่วม และบรรพบุรุษของชาติพันธุ์ร่วมกัน” (Muller, 2008, P. 18-35) เชื้อชาติอื่นๆ ที่ไม่ใช่พวกเดียวกันก็อาจจะถูกเบียดขับเป็นพลเมืองชั้นสอง ลัทธิชาตินิยมทางชาติพันธุ์จึงมีความหยิ่งรากรักอย่างมั่นคงในแนวคิดเรื่องชาติพันธุ์เป็นสิ่งที่สืบทอดกันมา ดังนั้นจึงอาจเกิด ชาตินิยมผิวดำ (Black Nationalism) ชาตินิยมผิวขาว (White Nationalism) และบางครั้งเกิดการผสมผสานระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ โดยเป็นการกลืนทางชาติพันธุ์ (assimilation) โดยการบังคับ จากชาติพันธุ์ที่มีอำนาจเหนือกว่า ความสุดโต่งของชาตินิยมทางชาติพันธุ์อาจเป็นสาเหตุของการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ (genocide) หรือ การกวาดล้างทางชาติพันธุ์ (Ethnic cleansing) (Smith, 1994, P.186-198)

แนวทางที่ สุดโต่งถูกเรียกว่า “ชาตินิยมแบบขยายอำนาจ (Expansion Nationalism)” แอนดรูว์ เฮย์วูด (Heywood, 2017, P.176-187) ได้ให้ความหมายถึงชาตินิยมแบบขยายอำนาจ ในฐานะที่เป็นรูปแบบของชาตินิยมที่มีความรุนแรงสุดโต่ง หรือ เป็นลักษณะของ

ชาตินิยมทางชาติพันธุ์ที่รวมเอาจิตสำนึกทางชาติพันธุ์ที่เป็นอิสระและมีเพิ่มมากขึ้น และความอ่อนไหวต่อความรักชาติโดยใช้ความกลัวและความเกลียดชังมุ่งเป้าไปที่ “คนอื่น” หรือชนต่างชาติ โดยการวางกรอบความเชื่อแบบขยายอำนาจ หรือ การเรียกคืนดินแดนที่เคยเป็นของตนด้วยวิธีทางทหาร ลัทธิชาตินิยมแบบขยายอำนาจมีความแตกต่างจากชาตินิยมแนวเสรีนิยม โดยจะเป็นการสนับสนุนลัทธิลัทธิชาตินิยม (Chauvinism) จากความรักในประเทศชาติมากเกินไป และลัทธิชาตินิยมอันเป็นความเชื่อในความเหนือกว่าของชาติตนเอง ตลอดจนการครอบงำสิทธิในการกำหนดการปกครองด้วยตนเอง (Self-determination) ชาติอื่นๆ จะไม่ได้ถูกพิจารณาว่า มีความเท่าเทียมกันในการกำหนดสิทธิในการปกครองตนเอง บางชาติเชื่อว่ากลุ่มของตนมีคุณลักษณะที่ทำให้มีความเหนือกว่าชาติอื่น และลัทธิชาตินิยมแบบขยายอำนาจจึงเป็นการแสวงหาพรมแดนเพิ่ม โดยประเทศเพื่อนบ้านต้องยอมสละ (Heywood, 2017, P.176-187)

จ. ชาตินิยมแนวอนุรักษนิยม (Conservative Nationalism)

ชาตินิยมแนวอนุรักษนิยมเป็นแนวทางที่มุ่งเน้นรักษาเอกลักษณ์ของชาติและวัฒนธรรม ซึ่งจะเป็นการรวมแนวคิดชาตินิยมเข้ากับจุดยืนอนุรักษนิยม ที่ส่งเสริมค่านิยมแบบดั้งเดิม แอนดรูว์ เฮย์วูด (Heywood, 2018) ได้แสดงให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่าง อนุรักษนิยมแบบดั้งเดิม (traditionalist conservatism) อนุรักษนิยมทางสังคม (social conservatism) และชาตินิยมแนวอนุรักษนิยม โดยอนุรักษนิยมแบบดั้งเดิมมุ่งเน้นสถาบันที่สืบเนื่องมาจากบรรพบุรุษ ในขณะที่อนุรักษนิยมทางสังคม เน้นทัศนคติแบบปิตาธิปไตย (patriarchy) ที่มีการจำกัดพฤติกรรมทางศีลธรรมเพื่อรักษาสถาณะดั้งเดิมของคนในสังคม ส่วนชาตินิยมแนวอนุรักษนิยมจะให้ความสนใจกับการรักษาผลประโยชน์ของชาติ (national interests) เป็นการรวมความรักชาติเข้ากับแนวทางอนุรักษนิยม การส่งเสริมคุณค่าทางวัฒนธรรมดั้งเดิม การต่อต้านการอพยพย้ายถิ่นฐานและส่งเสริมคุณค่าของสถาบันครอบครัว

ฉ. ชาตินิยมทางวัฒนธรรม (Cultural Nationalism)

ดาเนียล คอนเวอร์ซี ได้อธิบายว่า (Conversi, 2008, P. 156-182) ชาตินิยมทางวัฒนธรรมจะเป็นการกำหนดชาติด้วยวัฒนธรรมร่วมกัน การเป็นสมาชิกในชาติอาจไม่ได้เป็นไปได้ด้วยความสมัครใจทั้งหมด หรือมาจากการสืบกรรมพันธุ์เดียวกันทั้งหมด แต่ทว่าวัฒนธรรมดั้งเดิมสามารถรวมเข้ากับชีวิตประจำวันของแต่ละปัจเจกบุคคลได้ง่ายดายกว่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากบุคคลนั้นมีความชำนาญในช่วงเริ่มต้นชีวิตของเขาหรือเธอ ดังนั้นหากบุคคลมาจากชาติใด แต่บุตรของตนเติบโตมาในวัฒนธรรมอื่น แม้ว่าบุคคลนั้นจะมีสัญชาติตามพ่อแม่ก็ตาม ก็จะถือว่า บุตรมาจากชาติทางวัฒนธรรมที่ตนได้เติบโตมา และจะต้องเรียนรู้วัฒนธรรมของพ่อแม่ เพื่อที่จะได้เป็นสมาชิกของชาติที่พ่อแม่สังกัดอยู่ ฉะนั้นจึงไม่นับชาตินิยมในลักษณะของความเป็นพลเมืองเดียวกัน

ไค นีลส์เซน ได้อธิบายว่า (Nielsen, 1999, P. 119-130) ลัทธิชาตินิยมทางวัฒนธรรม คือ ลัทธิชาตินิยมชาติหนึ่ง ถูกกำหนดด้วยวัฒนธรรมที่ใช้ร่วมกัน และภาษาร่วมกัน มากกว่าชาตินิยมทางแนวคิดบรรพบุรุษหรือเชื้อชาติเดียวกัน ลัทธิชาตินิยมทางวัฒนธรรมจึงไม่ เป็นลักษณะขบวนการเคลื่อนไหวที่เป็นอิสระ แต่เป็นการเคลื่อนไหวแบบพอประมาณในลักษณะของอุดมการณ์ชาตินิยมที่กระจายตัวไปในวงกว้าง

จากรูปแบบของชาตินิยม ที่มีหลากหลายรูปแบบจะเห็นได้ชัดว่า นักวิชาการได้มีการจัดประเภทและนิยามความเป็นชาตินิยมในลักษณะที่แตกต่างกัน อันนา เตรียดาฟิไลดู (Anna Triandafyllidou) นักสังคมวิทยาชาวกรีก ได้อธิบายถึงความหลากหลายทางชาตินิยมที่เกิดขึ้น ว่าชาตินิยม และแท้จริงแล้วชาติเอง ปรากฏในรูปแบบและองค์ประกอบที่หลากหลายมากขึ้น มีการเปลี่ยนแปลงและคิดค้นปรากฏการณ์ใหม่ๆ อย่างต่อเนื่อง โดยนักวิชาการพยายามอย่างละเอียดลออในการปรับเข้าหามวดหมูการวิเคราะห์ แม้ว่าอาจจะไม่มีคำนิยามใดที่เป็นที่น่าพอใจอย่างสมบูรณ์ แต่เนื่องด้วยชาตินิยมมีความซับซ้อน และมีความหลากหลายในด้านเอกลักษณ์ของชาติ คำจำกัดความก็ย่อมมีความจำเป็นที่ใช้ในการสร้างกรอบทฤษฎี หลักชาตินิยมเฉลิมฉลองความเป็นสากลของสิ่งเฉพาะ โดยแต่ละชาติไม่ถือว่าตัวเองมีเอกลักษณ์เฉพาะตัวเท่านั้น แต่ยืนยันด้วยว่าโลกนี้ประกอบขึ้นด้วยชาติต่างๆ ซึ่งมีคุณค่าและเกียรติยศทัดเทียมกัน แต่ในความเป็นจริง ที่มักจะเกิดขึ้นคือ เอกราชของชาติหนึ่งถูกตั้งคำถาม หรือ ถูกปฏิเสธโดยอีกชาติ (รัฐ) หนึ่ง ดังนั้นความขัดแย้งอาจเกิดขึ้นระหว่างสองชุมชนแห่งชาติเกี่ยวกับ “กรรมสิทธิ์” เหนือดินแดน ประเพณี วัฒนธรรม ตำนาน หรือ วีรบุรุษ แต่ถึงกระนั้น หลักชาตินิยมมีความชัดเจน ที่ทำให้โลกถูกแบ่งเป็นชาติต่างๆ และทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกัน เป็นการเน้นให้เห็นข้อเท็จจริงที่ว่า การดำรงอยู่ของ ‘ผู้อื่น’ คือ องค์ประกอบที่มีอยู่ในเอกลักษณ์ของชาติและแท้จริงแล้วในชาตินิยมเอง ลัทธิชาตินิยมไม่เพียงยืนยันการมีอยู่ของชุมชนแห่งชาติที่เฉพาะเจาะจงเท่านั้น นอกจากนี้ยังกำหนดตำแหน่งในโลกของชาติอื่น ๆ ที่แยกจากกันและไม่ซ้ำใครซึ่งต้องแยกแยะความแตกต่างในกลุ่ม (Triandafyllidou, 1998, P. 595-596)

1.3 องค์ประกอบของชาติ

แอร์เนสต์ เรอนอง (Ernest Renan) กล่าวว่า (แอร์เนสต์ เรอนอง, 2561, น.20) “ชาติเป็นสิ่งที่ค่อนข้างใหม่ในประวัติศาสตร์... โลกในยุคโบราณมีสาธารณรัฐ ราชาอาณาจักร สาธารณรัฐที่มารวมกลุ่มกันเป็นสมาพันธ์ มีจักรวรรดิ แต่ไม่มีชาติในความหมายแบบที่เราเข้าใจกันทุกวันนี้” โดยองค์ประกอบของชาติได้ถูกจำแนก บนหลักการดังนี้ 1. เชื้อชาติ 2. ภาษา 3. ศาสนา 4. ชุมชนของกลุ่มผู้มีผลประโยชน์ร่วมกัน 5. ภูมิศาสตร์

เจน ซาร์เจนน์ (Jane Sargern) ได้กล่าวว่า ชาตินิยมเป็นคำที่ซับซ้อนและยังไม่มีคานิยามที่ชัดเจน แต่คานิยามส่วนใหญ่ประกอบด้วย ดังนี้ (อ้างใน กรรณิการ์ นุ่มไทย, 2548, น. 20-22) (1) การที่บุคคลตระหนักว่าตัวเองเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มหรือสำนึกในความเป็นชาติซึ่งสำนึกนี้อาจเกิดจาก สัญชาติญาณหรือการขัดเกลาทางสังคม (2) การแสดงตนต่อกลุ่มหรือพิสูจน์ความเป็นชาติได้ในที่นี้หมายถึง มีหลักฐานอันเป็นอัตลักษณ์หรือเอกลักษณ์ของชาติเช่น เชื้อชาติชาติพันธุ์ศาสนา เป็นต้น (3) มีมิติทางภูมิศาสตร์ที่ยืนยันความเป็นกลุ่มได้ (4) ความรักกลุ่มหรือมีความรักชาติ (5) มีความสนใจที่จะกระทำสิ่งที่เป็นการส่งเสริมกลุ่ม

คลิฟฟอร์ด เกียร์ทซ์ (Clifford Geertz) นักมานุษยวิทยาชาวอเมริกันได้กล่าวถึงรากฐานองค์ประกอบของชาติ ดังนี้ (อ้างใน ธีรยุทธ บุญมี, 2548, น. 32-33) (1) การสืบสายเลือดเดียวกัน (2) เผ่าพันธุ์ (race) หรือ ชาติพันธุ์ (ethnic) (3) ภาษา (4) ศาสนา (5) พื้นดินถิ่นฐาน (6) ขนบธรรมเนียมประเพณี หรือ วัฒนธรรมร่วมกัน แต่เกียร์ทซ์มองว่า ชาติเป็นสิ่งที่เก่าแก่มากตั้งแต่สมัยโบราณ ไม่ได้เป็นผลผลิตของโลกสมัยใหม่ เขามองว่า ความผูกพัน 6 ประการข้างต้น ทำให้ทุกคนในโลกเกิดมาแล้วมีชาติติดตัว จึงเป็นลักษณะที่คนถูกบังคับให้คล้อยตามมัน ความรู้สึกผูกพันของคนที่มีต่อชาติ ทำให้มีตั้งแต่ความยำเกรง ชื่นชม สูงส่ง จนกระทั่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งกรณีนี้เป็นการถกเถียงกันในประเด็นการกำเนิดของชาติ

2. วิวัฒนาการของชาตินิยมไทย

การสร้างรัฐชาติไทยเกิดขึ้นตั้งแต่การปฏิรูปการปกครองที่รวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งในช่วงอดีตความเป็นชาตินิยมยังไม่เกิดขึ้น แต่สิ่งที่เกิดขึ้นมาอย่างช้านานคือ ความรักบ้านเกิดเมืองนอน และความรักในพี่น้องร่วมเผ่าพันธุ์ เมื่อพระมหากษัตริย์ทรงรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางแล้วพระองค์ก็จะส่งข้าราชการจากส่วนกลางไปประจำเมืองต่างๆ ทรงให้สร้างสยามขึ้นเป็นพรมแดนแผนที่ เพื่อป้องกันไม่ให้ชาติตะวันตกรุกล้ำอาณาเขตของสยาม ไกรฤกษ์ นานา ได้อธิบายว่า (ไกรฤกษ์ นานา, 2558, น.14-80) สิ่งนี้คือการรวมประเทศสยามได้เป็นครั้งแรก แม้จะมีกลุ่มที่ต่อต้านการปกครองแบบใหม่ของสยาม การส่งขุนนางไปดูแลหัวเมืองต่างๆ เป็นการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวของประชาชนทุกมณฑลไม่ว่าจะเป็นด้านวัฒนธรรม ศาสนาพุทธ ภาษาไทยภาคกลาง ดังนั้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงเป็นจุดเริ่มต้นของแนวคิดชาตินิยมในรัฐ ตลอดจนการเสียดินแดนที่สยามอ้างถึงให้แก่จักรวรรดินิยมตะวันตก เป็นสิ่งที่ ธงชัย วินิจจะกุล ได้อธิบายว่า (ธงชัย วินิจจะกุล, 2556, น. 240-241) งานประวัติศาสตร์ต่างๆ ไปที่ว่าด้วยการสูญเสียดินแดนและการปกครองแบบเทศาภิบาลสามารถดำรงอยู่ได้ก็ต่อเมื่อความเข้าใจเกี่ยวกับรัฐแบบลำดับขั้นก่อนสมัยใหม่และอาณาจักรที่ไม่มีพรมแดนถูกละเลยหรือ

กดทับไว้เท่านั้น การสูญเสียดินแดนเกือบจะเหมือนประวัติศาสตร์การต่อต้านลัทธิอาณานิคมหรือประวัติศาสตร์ชาตินิยมของประเทศเพื่อนบ้าน สยามรอดพ้นมาอย่างสง่างามและการปฏิรูปที่ประสบความสำเร็จยกให้เป็นผลของความปรีชา สามารถและความชาญฉลาดของกษัตริย์และเจ้านายผู้ปกครองทั้งหลาย

แม้ว่าธงชัย วินิจจะกุล จะมองว่าแนวคิดเรื่องชาตินิยมในรัฐเริ่มต้นขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 แต่ ธีรยุทธ บุญมี (2548) ได้กล่าวถึงแนวคิดทางการเมืองในสมัยรัชกาลที่ 5 (ธีรยุทธ บุญมี, 2540, น. 101-102) โดยมองว่าแนวคิดเรื่องชาติยังไม่มีบทบาทสำคัญอะไร โดยมีเพียง 3 แนวคิดใหญ่ๆ ที่ยังคงใช้อยู่ คือ การที่กษัตริย์เป็นผู้ปกครองสูงสุด ราษฎรและ State ซึ่งยังไม่มีการใช้คำว่า “รัฐ” แต่ใช้คำว่า “บ้านเมือง” “กรุงสยาม” หรือ “แผ่นดิน” เป็นหลัก รัชกาลที่ 5 ยังคงใช้ความชอบธรรมแบบจารีต คือ การใช้บุญญาบารมี แต่ยังไม่ได้เชื่อมโยงระหว่างผู้ปกครองกับราษฎรผู้ใต้ปกครองเข้าเป็นหน่วยการเมืองเดียวกัน อันเป็นลักษณะที่แสดงถึงความเป็นชาติ

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเสนอแนวคิดชาตินิยมในลักษณะที่เป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น จากการทำทรงมีบทพระนิพนธ์ไว้มากมาย คริส เบเคอร์ และ ผาสุก พงษ์ไพจิตร ได้อธิบายว่า (คริส เบเคอร์ และ ผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2557, น.171-172) รัชกาลที่ 6 ทรงมีพระราชนิพนธ์เสนอว่า ชาตินิยมและกษัตริย์นิยมคือสิ่งเดียวกัน ความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์หมายถึงความรักชาติ เพราะพระมหากษัตริย์คือตัวแทนของชาติ หน้าที่ของคนทั่วไปนั้นเพียงแต่สามัคคี เชื่อฟัง และกตัญญูจนถึงจุดที่เสียสละตนเองได้ รัชกาลที่ 6 ทรงตระหนักดีว่าขุนนางบางกลุ่มต้องการเปลี่ยนแปลง และวิพากษ์วิจารณ์ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ พระองค์ทรงพระราชนิพนธ์บทความหลายชิ้นส่งพิมพ์ในหน้าหนังสือพิมพ์ เป็นพระราชนิพนธ์เกี่ยวกับเรื่องชาติและชาตินิยม ทรงมีทฤษฎีว่า มนุษย์มารวมกันอยู่เป็นสังคมแล้วเลือกพระมหากษัตริย์ขึ้นมาแก้ไขปัญหาความขัดแย้งระหว่างกันเอง มีการใช้คำขวัญ “ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์” ที่ดัดแปลงมาจาก “God, King, and Country” ในคำขวัญภาษาอังกฤษ และมีการใช้ธงไตรรงค์ 3 สี เป็นสื่อแทนสัญลักษณ์ทั้งสามเหล่านั้น (คริส เบเคอร์ และ ผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2557, น.50) ในทางชาตินิยมในยุคนี้ ถูกเรียกว่า “ราชาชาตินิยม” (Royal-Nationalism) มีการนำเสนอเรื่องราวในประวัติศาสตร์ของประเทศในรูปแบบที่มีการต่อสู้เพื่อเอกราชของชาติภายใต้พระอัจฉริยภาพของพระมหากษัตริย์ โครงเรื่องลักษณะนี้ถูกเรียกว่า ประวัติศาสตร์แบบราชาชาตินิยม อันเป็นสูตรสำเร็จของแนวประวัติศาสตร์ที่ครอบงำประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงมีบทพระราชนิพนธ์ที่มุ่งเน้นบทบาทของพระมหากษัตริย์ที่ว่า

ชาติบ้านเมืองเปรียบเหมือนเรือ พระราชาธิบดีคือนายเรือ

ประชาชนคือผู้ที่ได้ช่วยกันพายเรือลำนั้น

เราอยู่ในเรือลำเดียวกัน เพราะฉะนั้น หน้าที่ต้องช่วยกันพาย

ถ้าแม่ไม่พายถึงแม้ว่าไม่เอาตีนราน้ำ เป็นแต่นั่งอยู่เฉยๆ ก็หนักเรือเปล่าๆ

...ถ้าจะพายก็จับพายขึ้นและอย่าเถียงนายท้าย

(อ้างใน มัทนา เกษกมล, 2519, น. 71)

ธงชัย วินิจจะกุล ได้อธิบายถึงประวัติศาสตร์แบบราชาชาตินิยมซึ่งแบ่งเป็น 2 ช่วง (ธงชัย วินิจจะกุล, 2544, น. 57-60) คือ

1. **ราชาชาตินิยมจากยุคอาณานิคมอำพราง (Royal Nationalism)** มองว่าประวัติศาสตร์แบบอำพรางจะมีจุดเน้นอยู่ 2 ประเด็น ด้วยกัน 1) เน้นการคุกคามแต่ไม่กล่าวถึงการสมยอมให้ความร่วมมือ (Collaborations) 2) เน้นการไม่เสียเอกราช แต่ไม่กล่าวถึงภาวะถูกครอบงำ บังการไปครึ่งค่อนตัว จนมีผู้เรียกสยามว่าเป็น อาณานิคมอำพราง (Crypto-Colonialism) การทำสนธิสัญญาเบาว์ริง หรือ การเสียดินแดนต่างๆ เป็นสิ่งที่สยามเรียกว่า “การผ่อนปรนเพื่อรักษาเอกราชไว้” หรือ “การไม่เคยตกเป็นเมืองขึ้นอันน่าภาคภูมิใจ” ในทรรศนะของเจ้าไทยที่กรุงเทพฯ พระมหากษัตริย์จึงมีสถานะเป็นผู้นำของชาติ ด้วยการต่อสู้เพื่อปกป้องเอกราช

2. **ราชาชาตินิยมใหม่ (Neo-Royal Nationalism)** เป็นลักษณะของประวัติศาสตร์ที่มีเค้าโครงการเล่าเรื่องแบบใหม่หลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 โดยแม่สถาบันพระมหากษัตริย์จะถูกลดบทบาทลงหลังสิ้นสุดสมบูรณาญาสิทธิราชย์ พ.ศ. 2475 แต่เหตุการณ์ 14 ตุลาได้ปลดปล่อยพลังของประชาชนควบคู่กับพลังของสถาบันพระมหากษัตริย์ ทำให้ในปัจจุบันมีสถานะสูงส่งยิ่งกว่าครั้งไหน จึงมีความพยายามสร้างราชาชาตินิยมที่เป็นประชาธิปไตยและรับใช้ประชาชน แต่ที่สุดแล้ว พระมหากษัตริย์จะทรงเป็นแกนกลางของเรื่องเล่านั้น

หลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 แนวคิดชาตินิยมได้ถูกผลิตซ้ำ แต่ลักษณะมีความแตกต่างจากสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว คณะราษฎรที่ได้มีโอกาสศึกษาและพบเจอโลกภายนอก ได้กลับมาทำทนายการนิยามว่า “ชาติ” หมายถึงผู้จงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ พวกเขาเสนอว่า “ความเจริญ” ไม่ได้เป็นเรื่องเฉพาะของชนชั้นนำ และยังเรียกร้องว่า เป้าประสงค์ของชาติ คือ ความผาสุกของสมาชิกแห่งรัฐชาตินั้นๆ ทุกคน (คริส เบเคอร์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2557, น.169) จอมพล ป. พิบูลสงครามและหลวงวิจิตรวาทการได้ส่งเสริมแนวคิดชาตินิยมไทยเป็นอย่างมาก การเปลี่ยนจากสยามเป็นไทย การแต่งกายที่แสดงถึงความศิวิไลซ์ การสร้างวัฒนธรรมไทย และชาติพันธุ์ไทยบริสุทธิ์ การดำเนินลัทธิชาตินิยมทางเศรษฐกิจ และเปลี่ยนแปลงรัฐไทยให้เป็น “รัฐทหาร” มากยิ่งขึ้น (สุธาชัย ยิ้มประเสริฐ, 2553, น. 28)

แต่สิ่งที่แตกต่างคือ จอมพล ป. ปฏิเสธที่จะให้ความสำคัญต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ ซึ่งเคยเป็นนิยามของชาติแต่เดิม จอมพล ป. พิบูลสงครามพยายามแยกความเป็นชาตินิยมออกจาก

สถาบันพระมหากษัตริย์ และส่งเสริมประวัติศาสตร์ประเภทใหม่ที่มีชนชาติเป็นแกนกลางไม่ใช่ราชวงศ์ แต่จอมพล ป. และหลวงวิจิตรวาทการ ก็ไม่ได้ถอนรากถอนโคนสถาบันพระมหากษัตริย์ แต่กลับสร้าง วิสัยทัศน์ของรัฐชาติและวัฒนธรรมจากรากฐานของรัชกาลที่ 5 รัชกาลที่ 6 และสมเด็จพระยา ดำรงราชานุภาพ ที่ทรงวางไว้แล้ว คริส เบเกอร์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร อธิบายว่าถึง แนวทางของจอม พล ป. โดยเฉพาะอย่างยิ่งมันสมองที่สำคัญ อย่างหลวงวิจิตรวาทการ ที่ได้เลือกละคร เพลง ภาพยนตร์ และวิทยุ เป็นสื่อความคิด ซึ่งเข้าถึงผู้คนทั่วไปที่ไม่ต้องมีการศึกษามาก่อนมากนักและงานเหล่านั้นได้ ถูกผนวกและซึมซับเข้าไปในแบบเรียนของระบบการศึกษาที่ขยายตัวออกไป อิทธิพลของเขาจึง กว้างขวาง กินลึก และมีอิทธิพลยืนนาน (คริส เบเกอร์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2557, น.201-215)

เมื่อจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ได้ก้าวเข้ามามีอำนาจหลังการรัฐประหาร พ.ศ. 2500 และโค่นล้มระบอบคณะราษฎรจนหมดสิ้น รัฐบาลทหารของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ได้นำแนวคิดจาก รัฐจารีตของราชาธิปไตยไทยในอดีตมาใช้เพื่อสร้างเกียรติภูมิที่ยิ่งใหญ่ของสถาบันพระมหากษัตริย์ และเป็นอุดมการณ์สำคัญในการต่อต้านคอมมิวนิสต์ในขณะนั้น อย่างแรกคือ แนวคิดปิฎราชา หรือ พ่อ ปกครองลูก เป็นการตั้งสถาบันพระมหากษัตริย์ให้ใกล้ชิดกับราษฎร จนกระทั่งหลัง 14 ตุลาคม 2516 สถาบันพระมหากษัตริย์ไทยได้กลับมาสู่ฉากหน้าของชาตินิยม

3. จอมพล ป. พิบูลสงคราม สถานการณ์ของประเทศไทย และแนวคิดทางการเมือง ของรัฐบาล

ประวัติโดยสังเขปของจอมพล ป. พิบูลสงคราม

จอมพล ป. พิบูลสงคราม ชื่อเดิม คือ แปลก ชิตตะสังคะ เกิดเมื่อวันที่ 14 กรกฎาคม พ.ศ. 2440 บิดาชื่อ นายชิต มารดาชื่อนางสาวอังค์ ในสกุล ชิตตะสังคะ เป็นชาวจังหวัดนนทบุรี แลพบปากคลองบางเขนเก่า ตำบลบางเขน อำเภอเมืองนนทบุรี จังหวัดนนทบุรี ครอบครัวประกอบอาชีพ เกษตรกรรมสวนผลไม้ ชื่อจริงคำว่า "แปลก" เนื่องจากเมื่อแรกเกิดบิดามารดาเห็นว่าทั้งสองข้างอยู่ ต่ำกว่าตา ผิดไปจากบุคคลธรรมดา จึงให้ชื่อว่า แปลก

เข้าศึกษาขั้นต้นที่โรงเรียนกลาโหมอุทิศ โรงเรียนวัดเขมาภิรตาราม จากนั้นเข้า โรงเรียนนายร้อยทหารบก ซึ่งในสมัยนั้นมักจะมีระเบียบในการเข้ารับศึกษาเฉพาะโอรสของพระ ราชวงศ์ บุตรข้าราชการ หรือบุตรนายทหารชั้นสัญญาบัตร แต่ต่อมาระเบียบได้เปิดกว้างขึ้น ด้วยการ เปิดรับสามัญชนโดยมีข้อกำหนดว่าต้องมีข้าราชการชั้นสัญญาบัตรเป็นผู้รับรอง จอมพลแปลกและ

พลตรี ประกิต พีชชายได้เข้าเรียนโรงเรียนนายร้อยชั้นประถม โดยมีพระยาสุรเสนา เป็นผู้ฝากและรับรอง (วารสารณั ฃือกเล็ก, 2547, น.11)

เขาสำเร็จการศึกษาเมื่อ พ.ศ. 2458 โดยได้รับยศร้อยตรีและเข้าประจำการที่กองพลที่ 7 พิษณุโลก ซึ่งได้พบและแต่งงานกับละเอียด พันธุ์กระวี ในวันที่ 14 มกราคม พ.ศ. 2459 จากนั้นไม่นานเขาได้สอบเข้าโรงเรียนเสนาธิการได้เป็นที่ 1 และเดินทางไปศึกษาต่อที่โรงเรียนเสนาธิการทหารบก ประเทศฝรั่งเศส จนสำเร็จการศึกษาและกลับมารับราชการต่อไป กระทั่งได้ยศพันตรีบรรดาศักดิ์ หลวงพิบูลสงคราม ระหว่างที่รับราชการได้คิดเตรียมการกับพวกนักเรียนต่างประเทศที่เรียนมาด้วยกัน ในการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ดังนั้นในวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 หลวงพิบูลสงครามได้ร่วมกับคณะราษฎรในการเปลี่ยนแปลงการปกครองสยาม (พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, 2560, น.566) โดยเป็นกำลังหลักในสายทหาร ได้เข้าร่วมการบริหารแผ่นดินครั้งแรกในรัฐบาลพระยามโนปกรณนิติธาดา โดยดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม ขณะอายุ 37 ปี หลังจากนั้นได้เลื่อนยศเป็นพันเอกและดำรงตำแหน่งรองผู้บัญชาการทหารบก

วันที่ 16 ธันวาคม พ.ศ. 2481 เขาได้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีต่อจากพระยาพหลพลพยุหเสนา โดยมติของสภาผู้แทนราษฎร จึงได้รับการเลื่อนยศเป็นพลตรี และจอมพลในปี พ.ศ. 2484 โดยคณะผู้สำเร็จราชการ ซึ่งข้ามยศพลโท และพลเอก ด้วยเหตุผลที่ว่า การบริหารงานของพลตรี หลวงพิบูลสงคราม ทำให้ประเทศไทยมีชัยในกรณีพิพาทเขตแดนกับอินโดจีนของฝรั่งเศส ด้วยเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับเกียรติศักดิ์ของประเทศในกรณีสงคราม และยกย่องพันตรี หลวงพิบูลสงคราม ในฐานะผู้นำที่มีสมรรถภาพเข้มแข็ง อันควรได้รับการสรรเสริญยิ่ง และสมควรได้รับความดีความชอบให้สมกับคุณงามความดีอันยิ่งใหญ่ จึงพระราชทานยศ จอมพล พร้อมคธาจอมพล และยังได้รับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ชั้นสูงสุดอีกด้วย (ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 58, 2484, น.981)

นับตั้งแต่ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ได้มีนโยบายในการสร้างชาติ ซึ่งเป็นแนวทางของลัทธิชาตินิยม ยกตัวอย่างเช่น การสงวนอาชีพบางประการไว้สำหรับคนไทย การปลูกฝังให้นิยมใช้สินค้าไทย การออกกฎหมายคุ้มครองอุตสาหกรรมภายในประเทศ ตามคำขวัญ “ไทยทำ ไทยใช้ ไทยเจริญ” ได้มีการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมและประเพณีบางอย่างเพื่อให้สอดคล้องและทันสมัย โดยการประกาศรัฐนิยมฉบับต่างๆ (พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, 2560, น.567) ด้วยหมุดหมายว่า ยุคของเขาจะเป็นยุคของการสร้างชาติ และต้องการนำไทยไปสู่การเป็นประเทศมหาอำนาจ รัฐนิยม การเปลี่ยนชื่อประเทศสยาม เป็นประเทศไทยเมื่อ พ.ศ. 2482 เป็นอีกกรณีที่สำคัญ นอกจากนี้ ก็คือ การพยายามดำเนินลัทธิชาตินิยมทางเศรษฐกิจ และเปลี่ยนแปลงรัฐไทย

ให้เป็น “รัฐทหาร” มากยิ่งขึ้น (สุธาชัย ยิ้มประเสริฐ, 2553, น.28) ดังนั้น จึงเริ่มดำเนินในแนวทางเผด็จการทหาร และชัดเจนยิ่งขึ้นในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 จากการร่วมกับญี่ปุ่นในสงคราม

จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้รับฉายาว่า “จอมพลกระตูกเหล็ก” เนื่องจากเคยถูกลอบสังหารมาถึง 3 ครั้ง แต่ก็รอดชีวิตมาได้ทุกครั้ง แต่หลังญี่ปุ่นพ่ายแพ้สงคราม จอมพล ป. ได้ถูกไต่สวนในฐานะอาชญากรสงครามอยู่ระยะหนึ่ง ตามพระราชบัญญัติอาชญากรรมสงครามของรัฐบาลไทย โดยไม่ต้องขึ้นศาลอาชญากรรมสงครามระหว่างประเทศที่โตเกียว ซึ่งถูกมองว่าเป็นผลดีต่ออาชญากรสงครามชาวไทย ที่ไม่ถูกตัดสินประหารชีวิต แต่หลังจากนั้นศาลไทยมองว่า กฎหมายย่อมไม่มีผลย้อนหลัง จึงให้ปล่อยตัวเป็นอิสระ แต่ต้องยุติบทบาททางการเมือง โดยจอมพลแปลกได้ถูกให้ออกจากประจำการเมื่อวันที่ 16 ตุลาคม พ.ศ. 2488 (ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 62, 2488, น.1878)

จอมพล ป. พิบูลสงครามได้กลับมาใช้อำนาจอีกครั้งเป็นครั้งที่สอง หลังจากคณะรัฐประหารที่นำโดยพลโท ผิน ชุณหะวัณ ได้นำกลุ่มทหารนอกราชการที่นิยมจอมพล ป. ก่อรัฐประหารปี พ.ศ. 2490 ยึดอำนาจจากรัฐบาลพลเรือตรีหลวงถวัลย์ ช่างนาทาสวัสดิ์ ทำให้เขาได้กลับมาเป็นนายกรัฐมนตรีอีกครั้งหนึ่ง ในเดือนเมษายน พ.ศ. 2491 แต่อำนาจทางการเมืองไม่เบ็ดเสร็จเหมือนช่วงสมัยแรกที่เขาเป็นรัฐบาล โดยอำนาจทางการเมืองขึ้นอยู่กับฝ่ายคณะรัฐประหาร จึงมีลักษณะแฉกการเมืองแบบสามเส้า โดยพลตรี เผ่า ศรียานนท์ อธิบดีกรมตำรวจ และ พลตรี สฤษดิ์ ธนะรัชต์ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงกลาโหม ค่อย ๆ มีอำนาจมากขึ้นแทนจอมพล ป. (เดวิด เค. วย้อจ, 2556, น.488, 490) จนกระทั่งวันที่ 16 กันยายน พ.ศ. 2500 จอมพล ป. ได้ถูกพลเอกสฤษดิ์ ธนะรัชต์ กระทำรัฐประหาร ซึ่งเขาได้หลบหนีไปอย่างหวุดหวิดไปยังเขมร ก่อนที่จะลี้ภัยทางการเมืองไปยังญี่ปุ่น และได้พำนักอยู่ที่นั่น ตรวจสอบถึงแก่กรรมในวันที่ 11 มิถุนายน พ.ศ. 2507 สิริอายุได้ 66 ปี (พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, 2560, น.567)

สภาพเศรษฐกิจ

สภาพสังคมและเศรษฐกิจก่อนยุคเศรษฐกิจชาตินิยม

หลังสนธิสัญญาเบาว์ริง ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ซึ่งทำให้ระบบเศรษฐกิจในช่วง พ.ศ. 2398-2453 เป็นระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมกึ่งศักดินากึ่งเมืองขึ้น ระบบศักดินาของประเทศไทยเกิดความเปลี่ยนแปลง จากการปฏิรูปการเมืองเพื่อให้พระมหากษัตริย์ทรงพระราชอำนาจอย่างเด็ดขาดในการบริหารและการเมืองของประเทศ อำนาจของศักดินาลดลงแต่ประเพณีจารีตของระบอบศักดินาที่มีผลต่อประชาชนยังคงมีดั้งเดิม ทั้งด้านการผลิตและการปกครองส่วนภูมิภาค ความสัมพันธ์แบบนายบ่าวไพร่ยังคงพบเห็นอยู่ตามท้องไร่ท้องนา โทรม

ยาโน นักรัฐศาสตร์ชาวญี่ปุ่น ได้ให้นิยามสยามก่อนสนธิสัญญาเบาว์ริง โดยมองว่า (Yano, 1971, P.116-117) รัฐจารีตไทยนั้นเป็น “รัฐปลูกข้าว” (Rice-Growing State) อันมีลักษณะ 4 ประการ ดังนี้

1. อำนาจรัฐถูกจำกัดไว้ด้วยเงื่อนไขทางธรรมชาติ ไม่อาจปกครองได้ทั่วอาณาบริเวณ ที่อ้างว่ามีอำนาจเหนือ
2. อำนาจรัฐโดยปกติธรรมดาจะมีลักษณะ (อ้าง) อุปถัมภ์ มากกว่าที่จะสามารถรวมอำนาจหรือใช้อำนาจได้อย่างเด็ดขาด
3. การผลิตข้าวเป็นวิธีการผลิตพื้นฐานของรัฐลักษณะนี้ มีผลิตภาพต่ำต้องปรับตัวตามสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ และอำนาจรัฐถูกกำหนดด้วยเงื่อนไขตามธรรมชาติ วิธีการผลิตเช่นนี้จึงขาดพลวัตรภายใน ที่จะขับเคลื่อนให้ยกระดับผลิตภาพ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากวิธีการผลิตจึงมาจากปัจจัยภายนอก
4. ความชอบธรรมของอำนาจรัฐมาจากการหล่อเลี้ยงพิธีกรรมและประเพณี ซึ่งผู้มีอำนาจรัฐให้ความสนใจเป็นพิเศษ

ดังนั้น สมเกียรติ วันทะนะ ได้มองว่า (สมเกียรติ วันทะนะ, 2533, น.32) ภาพรัฐอาณาจักรจึงเป็นลักษณะ การใช้อำนาจจึงขึ้นอยู่กับความเข้มแข็งของพระมหากษัตริย์ ทำให้ลักษณะของการใช้อำนาจรัฐไม่แน่นอนขึ้นอยู่กับความเข้มแข็งของผู้ครองอำนาจ มีลักษณะของการเก็บ (ขูดรีด) ค่าเช่า ไม่ว่าจะเป็นการเกณฑ์แรงงาน การเก็บส่วยอากร การเก็บส่วยแทนการเกณฑ์แรงงาน

ต่อมาหลังสนธิสัญญาเบาว์ริง รูปแบบเศรษฐกิจของสยามได้เปลี่ยนแปลงไป เกิดจากแรงกดดันจากภายนอกกระบวนเป็นสำคัญ เมื่อพระมหากษัตริย์ทรงก่อรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และลดอำนาจบทบาทของขุนนางศักดินาลง จึงมีการใช้ “แผนที่” เป็นเครื่องมือกำหนดอาณาบริเวณภายใต้ปกครองอย่างมีแบบแผน ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่เคยกระจุกกระจายตามศูนย์อำนาจต่างๆ ของระบบศักดินาในยุคอาณาจักร ได้ถูกแปรสภาพมารวมศูนย์ที่รัฐบาลกลางของศักดินาในยุคสมบูรณาญาสิทธิ (สมเกียรติ วันทะนะ, 2533, น.31) การยกเลิกระบบไพร่ระบบทาส ได้เปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของไพร่กับชนชั้นศักดินาจากกลุ่มเจ้าขุนมูลนายมายังรัฐส่วนกลางและพระมหากษัตริย์ จากเกณฑ์แรงงานไพร่มาเป็นการเกณฑ์ทหาร รัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์มีการกำหนด “รัฐชาติ” ที่ประชาคมประกอบด้วย ดินแดน ประชากร อำนาจรัฐ อำนาจอธิปไตยและสร้างพระราชอำนาจแก่พระมหากษัตริย์ในการปกครอง การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างชนชั้นทางสังคมไทย โดยเกิดชนชั้นใหม่ คือ ชนชั้นกลางทางการเมือง เกิดผลให้มีการรวมศูนย์อำนาจทางเศรษฐกิจและทางการเมืองการปกครองที่กรุงเทพมหานคร ซึ่งเป็นเมืองหลวงของไทย (กาญจณี ละอองศรี, 2542, น. 171-182)

แต่ถึงกระนั้น เศรษฐกิจทั่วโลกได้ตกต่ำในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 สยามเป็นหนึ่งในประเทศที่ได้รับผลกระทบจากวิกฤตเศรษฐกิจนี้ การใช้จ่ายของรัฐบาลที่ฟุ่มเฟือยได้ทำให้เกิดกระแสโจมตีและวิพากษ์วิจารณ์บ่อยครั้ง พระองค์และรัฐบาลต้องทรงกู้เงินจากอังกฤษ และมีการปลดข้าราชการออกจากตำแหน่งเป็นจำนวนมาก ในปี พ.ศ. 2468 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงรวมมณฑลเทศาภิบาลเข้าด้วยกันเป็นมณฑลเทศาภิบาลที่มีขนาดใหญ่ เพื่อลดภาระค่าใช้จ่าย แฉมสุข นุ่มนนท์ นักประวัติศาสตร์ได้ กล่าวว่า (แฉมสุข นุ่มนนท์, 2522, น.67) ความผิดพลาดหนึ่งที่เกิดขึ้นในรัชสมัยนี้ คือ การที่คนส่วนใหญ่ตามไม่ทันแนวคิดของรัชกาลที่ 6 เพราะหลายแนวคิดมีความทันสมัยเกินไปในสังคมไทยสมัยนั้น เช่น รัชกาลที่ 6 ทรงแนะนำให้รัฐบาลขายพันธบัตรเพื่อหาเงินมาใช้ในการพัฒนาชลประทาน แต่ข้าราชการและประชาชนจำนวนมากไม่เข้าใจในการซื้อขายพันธบัตร แต่ถึงกระนั้นความฟุ่มเฟือยของราชสำนักไทยก็เป็นหนึ่งสาเหตุที่ทำให้ซ้ำเติมวิกฤตเศรษฐกิจที่เกิดขึ้น พระราชพิธีราชาภิเษกที่พระองค์ทรงโปรดให้จัดขึ้นได้ใช้งบประมาณจำนวนมหาศาล พระราชพิธีนี้สำเร็จตามเป้าหมายที่พระองค์มุ่งหมายไว้ และใช้พระราชทรัพย์งบประมาณแผ่นดินอย่างมหาศาล คือ 3,856,525 บาท จากที่ตั้งงบประมาณไว้ตอนแรกเพียง 500,000 บาท งานฉลองนี้ใช้เวลา 13 วัน ทั้งงานมหกรรมและงานพระราชพิธีใช้เงินเป็นจำนวนร้อยละ 8 ของงบประมาณทั้งหมดของประเทศ รัชกาลที่ 6 ทรงยอมรับในภายหลังว่าพระราชพิธีนี้ใช้งบประมาณมากจริง แต่ทรงเชื่อว่าการลงทุนนี้จะไม่สูญเปล่า และประเทศจะได้รับผลประโยชน์จากการลงทุนนี้ไม่ช้าก็เร็ว (ศิริพร ดาบเพชร, 2554, น. 41) พระราชพิธีนี้ประสบความสำเร็จในการบรรลุเหตุผลด้านความศิวิไลซ์ และสร้างลัทธิชาตินิยมในหมู่ของประชาชน ผ่านพระราชพิธีที่ถูกมองว่าเป็นเอกลักษณ์เก่าแก่ของชาติ ตลอดจนทรงนำงบประมาณไปสร้างพระราชวัง

แม้ว่าเศรษฐกิจสยามจะได้รับผลกระทบอย่างหนัก แต่สังคมสยามก็ยังได้รับการขับเคลื่อนทางเศรษฐกิจผ่านชาวจีนโพ้นทะเลที่ได้เข้ามาตั้งรกรากในอาณาจักร และต่อมากจะเข้ามามีบทบาทในฐานะคหบดีและชนชั้นกลางที่มีอำนาจทางเศรษฐกิจในสมัยต่อมา (วราภรณ์ เผือกเล็ก, 2547, น.14) ส่วนในภาคการเกษตร ข้าวเป็นสินค้าส่งออกที่สำคัญของสยาม และเป็นที่ต้องการของตลาดโลก คริส เบเคอร์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร ได้อธิบายว่า ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 1 เศรษฐกิจของกรุงเทพฯ เขตปลูกข้าวส่งออกและป่าไม้สักที่ภาคเหนือได้ผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของเศรษฐกิจเอเชีย ภายใต้การควบคุมของมหาอำนาจอาณานิคมโดยเฉพาะอังกฤษ ข้าวส่งออกมีมูลค่าสูงขึ้นถึง 3 ใน 4 ของสินค้าออกทั้งหมด ทั้งนี้ข้าวส่งออกส่วนใหญ่ ก็ถูกขนถ่ายไปยังเมืองท่าของอังกฤษ ที่ฮ่องกงและสิงคโปร์ โดยเรือเดินทะเลของอังกฤษและเยอรมนี (คริส เบเคอร์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2557, น. 148) ทำให้สยามกลายเป็นลักษณะของเศรษฐกิจในช่วงยุคอาณานิคม มีการให้บทบาทของนักธุรกิจ

ฝรั่งเข้ามาหาผลประโยชน์ทางธุรกิจในราชอาณาจักร แม้ว่าชนชั้นนำจะไม่พอใจ แต่ต้องดำเนินการเพื่อความอยู่รอดในช่วงยุคอาณานิคม ธงชัย วินิจจะกุล ได้อธิบายว่า ชนชั้นนำไทยในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ตระหนักดีว่าระเบียบโลกขณะนั้นมีศูนย์กลาง (Core) อยู่ที่ตะวันตก ผู้เป็นมหาอำนาจทางทหาร เศรษฐกิจ และความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการทั้งปวง ร่วมด้วยกับประสบการณ์อันเข้มข้นที่กลุ่มชนชั้นนำไทยต้องเผชิญกับมหาอำนาจตะวันตก จึงทำให้เกิดความรู้สึกที่ปะปนทั้งความชื่นชอบในความเจริญก้าวหน้าของตะวันตก แต่ในจิตใจส่วนลึกก็มีความชิงชังมหาอำนาจตะวันตกที่เข้ามาแย่งชิงความเป็นเจ้าอาณานิคมเหนือดินแดนแถบนี้ไปจากไทย เช่นกรณีในลาวและกัมพูชา (ธงชัย วินิจจะกุล, 2559)

หลังการปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 ได้มีการดำเนินแนวทางเศรษฐกิจของคณะราษฎร ปรีดี พนมยงค์ หนึ่งในผู้นำของคณะราษฎรเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการกำหนดนโยบายทางเศรษฐกิจ และได้เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังใน พ.ศ. 2484 จุดเด่นทางเศรษฐกิจของปรีดี พนมยงค์ โดยมีการสร้างสถาบันทางเศรษฐกิจเพื่อเป็นเครื่องมือสนองนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจ หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ได้แก่ (ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, 2538 ,น. 154-157)

1. กรณีรัฐวิสาหกิจ – มีการดำเนินการรัฐวิสาหกิจใหญ่ๆ ที่ก่อตั้งขึ้นมาโดยรัฐบาล คณะราษฎร มีรายละเอียดจำนวนผู้ถือหุ้น จำนวนหุ้นต่างๆ อาทิเช่น บริษัทข้าวไทย ที่จัดตั้งใน พ.ศ. 2481, ไทยเดินเรือทะเลที่จัดตั้งขึ้นใน พ.ศ. 2483 หรือ บริษัทประมงไทย ที่จัดตั้งในพ.ศ. 2483

2. ธุรกิจส่วนตัวของสมาชิกคณะราษฎร – อาทิ บริษัทไทยนิคมพาณิชย์ หรือ ไทยนิคมประกันภัย บริษัทไทยนิคมพาณิชย์เป็นบริษัทการค้าสารพัด เพื่อเป็นกลไกถ่ายเทการค้าจากมือคนจีนมาสู่บริษัท เมื่อมีการตั้งบริษัทนี้ ก็มีการตั้งบริษัทจังหวัดขึ้นมาโดยให้บริษัทนี้ถือหุ้นจังหวัด ร้อยละ 51 ใน พ.ศ. 2484 มีบริษัทจัดตั้งใน 67 จังหวัดและยังมีบริษัทแยกย่อยในระดับอำเภอด้วย บริษัทจังหวัดจะเป็นตัวกลางในการรวบรวมสินค้าจากจังหวัดต่างๆ ส่งให้บริษัทไทยนิคมพาณิชย์ และเป็นตัวกระจายสินค้าไปให้ประชาชนในจังหวัดนั้นๆ บริษัทนี้เป็นธุรกิจส่วนตัวของคณะราษฎร ไม่ใช่ของรัฐบาล และได้ยุบเลิกไปเมื่อนายปรีดี พนมยงค์ลี้ภัยออกนอกประเทศ (จุมพล หนิมพานิช, 2549, น. 22)

3. ธุรกิจภายใต้การอุปถัมภ์ของคณะราษฎร – เป็นธุรกิจเอกชนต่างๆ ที่เชิญบุคคลในคณะราษฎรไปเป็นประธานกรรมการบริษัท เช่น บริษัทไทยประกันชีวิต บริษัทสากลการค้า บริษัทคลังสินค้าแม่น้ำ ธนาคารกสิกรไทย นโยบายเศรษฐกิจลักษณะนี้ไม่ได้ไปทำลายฐานเศรษฐกิจของกลุ่มขุนนางเก่า หากแต่เป็นการสร้างกลไกทางเศรษฐกิจขึ้นมาแข่งขันกับธุรกิจเอกชน โดยเฉพาะธุรกิจที่ดำเนินโดยชาวจีน แต่ถึงกระนั้นคณะราษฎรก็ยังใช้นักบริหารที่เป็นคนจีนมาช่วยเหลือ และสร้างความ

เข้มแข็งแก่บริษัทเหล่านี้มาก เนื่องจากบุคคลเหล่านี้มีความสามารถมาก และมีรัฐเป็นเกราะคุ้มครองให้ จึงเกิดระบบเศรษฐกิจแบบ “ทุนนิยมโดยรัฐ” (State Capitalism) คือ รัฐใช้อำนาจเป็นนายทุนเสียเอง (จุมพล หนิมพานิช, 2549, น. 22)

หากประชาชนไม่สามารถรวบรวมทุนจัดตั้งร้านค้ารายย่อยได้ รัฐบาลจะเข้าช่วยเหลือโดยการมีหุ้นส่วนด้วย ในขณะที่ภาคเกษตรกรรมมีการประกาศใช้กฎหมายเพื่อจำกัดการซื้อ-ขายและครอบครองที่ดินของชาวต่างชาติ (ผาณิต ทรงประเสริฐ, 2527, น. 650-664) จึงมีลักษณะของชาตินิยมทางเศรษฐกิจ และมีการพัฒนาระบบสหกรณ์ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของเค้าโครงเศรษฐกิจของปรีดี พนมยงค์

นอกจากนี้เศรษฐกิจส่งออกนั้นว่า ประสบความสำเร็จในการส่งออกข้าว ซึ่งเป็นที่ต้องการของตลาดโลก ไทยมีการส่งออกข้าวไปขายต่างประเทศจำนวนมาก แต่ก็มีข้อสังเกตว่าในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ไทยอาจส่งออกข้าวได้เพียงประเทศญี่ปุ่น และประเทศที่ญี่ปุ่นยึดครองเท่านั้น (วรารักษ์ เผือกเล็ก, 2547, น.16) เนื่องจากไทยในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงครามได้เป็นพันธมิตรกับจักรวรรดิญี่ปุ่น

เศรษฐกิจชาตินิยม

จอมพล ป. พิบูลสงครามได้เข้ามาเป็นรัฐบาลสมัยแรก ใน พ.ศ. 2481 ก็ได้พยายามผลักดันลัทธิชาตินิยมให้เกิดผลในการปฏิบัติในสังคมไทย การปกครองในช่วงนี้ เน้นให้ประชาชนยอมรับความสำคัญของผู้นำประเทศ จากคำขวัญที่ว่า “เชื่อผู้นำชาติพ้นภัย” (ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, 2538, น. 161) จอมพล ป. พิบูลสงครามจึงพยายามใช้ลัทธิชาตินิยมที่ก่อรูปมาตั้งแต่สมัยก่อนหน้า ที่ทางคณะราษฎรได้วางแนวทางเศรษฐกิจของคณะราษฎรไว้ จอมพล ป. จึงสานต่อแนวทางเศรษฐกิจในลักษณะดังกล่าวในการปลุกระดมประชาชน ในการสร้างฐานทางการเมืองและความชอบธรรมในการปกครองทำให้เกิด “นโยบายเศรษฐกิจชาตินิยม” หรือ “ชาตินิยมพัฒนาเศรษฐกิจ” (แล ดิลกวิทยรัตน์, 2535, น. 260) นับว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงทางนโยบายที่ฉับพลันในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อ เพื่อให้ประเทศชาติดำเนินไปสู่ความมั่นคง

จอมพล ป. พิบูลสงครามดำเนินนโยบายเศรษฐกิจชาตินิยมแบบหาทางรอด เนื่องจากการเกิดขึ้นของสงครามโลกครั้งที่ 2 และการยกพลขึ้นบกของกองทัพญี่ปุ่น ใน พ.ศ. 2484 ทำให้เกิดภาวะตึงเครียดภายในประเทศ รัฐไทยต้องหาทางรอดในภาวะสงครามโดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจอุตสาหกรรม ที่ต้องให้พัฒนาต่อไปได้ รัฐบาลจึงใช้นโยบายควบคุมและผูกขาดอุตสาหกรรมภายในประเทศอย่างเข้มงวด เพื่อให้อุตสาหกรรมภายในประเทศที่ตกอยู่ภายใต้การควบคุมของ

ต่างชาติ โดยเฉพาะ คนจีน ให้กลับมาอยู่ในมือของคนไทย นัยอีกประการหนึ่งคือ ป้องกันไม่ให้เกิด ภาวะขาดแคลนสินค้าในช่วงสงคราม (พรรณิ บัวเล็ก, 2540, น.74)

การกระตุ้นชาตินิยมทางเศรษฐกิจเป็นการชักจูงประชาชนให้คล้อยตามเจตนารมณ์ ของรัฐบาลในการพัฒนา หรือ การสร้างชาติ ตามนโยบายทางเศรษฐกิจที่มีรากฐานอยู่บนลัทธิชาตินิยม ฝาดิต รวมศิลป์ได้มองว่า การดำเนินการในลักษณะนี้เป็นการยึดผลประโยชน์ของชาติเป็นสำคัญ ใน ลักษณะ “ประเทศไทยสำหรับคนไทย” (ฝาดิต รวมศิลป์, 2521, น.54) การช่วงชิงพลังทางเศรษฐกิจ ให้มาอยู่ในมือคนไทยและคณะราษฎร อยู่ในทัศนะของจอมพล ป. พิบูลสงครามที่ว่า การดำเนินงาน ทุกสิ่งทุกอย่างจะเป็นไปได้ด้วยดีหรือไม่ ต้องขึ้นอยู่กับพลังทางเศรษฐกิจ ถ้าพลังทางเศรษฐกิจอยู่กับ บุคคลใด บุคคลนั้นย่อมมีอำนาจในการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ได้อยู่เสมอ รัฐบาลของจอมพล ป. จึง มองปัญหา การครองอำนาจทางเศรษฐกิจนี้ เป็นปัญหาที่เป็นตายสำคัญมากของประเทศชาติ (กรม เลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 2482, น. 18-19 อ้างใน ฝาดิต รวมศิลป์, 2521, น.55) ดังนั้นความกลัวคน จีนเข้ามาครอบงำทั้งการเมืองและเศรษฐกิจจึงเป็นวาระที่สำคัญในการรับมือของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในการประชุมคณะรัฐมนตรี จอมพล ป. พิบูลสงครามได้กล่าวในที่ประชุมเกี่ยวกับปัญหา คนจีน ว่า

“...ชาติของเราเสียเปรียบคนจีนเหลือเกิน เราบอกว่าเราเป็นคนไทย 14 ล้าน แต่อพยพมาจากที่ต่างๆ และผสม ฯลฯ มากที่สุดมาจากจีน พวกเป็นจีนใหม่ สำคัญมาก เช่น บี แอล ฮั่ว ตัวแกเป็นจีนและเป็นผู้แทนจุงกิง ลูกเป็นไทยเป็น อาจารย์จุฬาฯ เรื่องเช่นนี้มีอีกหลายต่อหลายแห่ง ฉะนั้นปัญหาเรื่องคนจีนและ อิทธิพลของจีนในการเมืองจึงมีความสำคัญมาก...” (กรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 2483, น. 6 อ้างใน ฝาดิต รวมศิลป์, 2521, น.55)

ดังนั้นประเทศไทยจึงใช้แนวคิดชาตินิยมทางเศรษฐกิจอย่างแข็งกร้าว และทำการ โจมตีคนจีนอย่างเปิดเผย ถึงขนาดมีข่าวลือว่าจะมีการขับไล่คนจีนออกจากประเทศ แต่รัฐบาลก็ทำการ ปฏิเสธข่าวลือเหล่านั้น โดยอ้างว่า “เราไม่ต้องการขับไล่หรือทำอะไรแก่ผู้อื่นในทางหักหาญอันไม่เป็น ธรรม แต่เราต้องการความเป็นธรรมในการประกอบการทำมาหากินในประเทศไทยของคนไทย ให้ เหมือนนานาชาติ ให้การสนับสนุนคนของเขา” (ขุนวิจิตรมาตรา, 2516, น. 341) แต่รัฐบาลก็ไม่ได้ ปฏิเสธหรือต่อต้านการครอบงำทางเศรษฐกิจที่รัฐบาลกำลังดำเนินการอยู่ในขณะนั้น เพราะรัฐบาลถือ

ว่าชาวต่างชาติไม่อาจเรียกร้องให้มีการปฏิบัติเรื่องสิทธิและสถานภาพทางเศรษฐกิจที่เท่าเทียมกับชนชาติเจ้าของประเทศได้ (ผาณิต รวมศิลป์, 2521, น.56-57)

ในพ.ศ. 2484 ประเทศไทยเข้าร่วมสงครามโลกครั้งที่ 2 เศรษฐกิจชาตินิยมจึงสอดรับกับประเทศไทยในภาวะสงครามได้อย่างดี สำหรับความชอบธรรมในอำนาจของจอมพล ป. พิบูลสงคราม เริ่มตั้งแต่การส่งเสริมให้คนไทยหันมาประกอบอาชีพทางการค้าและอุตสาหกรรม แทนการทำการเกษตรเพียงอย่างเดียว เพื่อแทนที่อาชีพของต่างชาติ ซึ่งก็คือ ชาวจีน มีการประกาศชักชวนให้ชาวไทยใช้สินค้าอุปโภคบริโภคที่ผลิตภายในประเทศ เพื่อสร้างความเจริญก้าวหน้าให้แก่ประเทศ และแนวทางตนเป็นที่พึ่งแห่งตน ตามหลักการชาตินิยม การใช้สินค้าที่คนไทยผลิตเอง จะเป็นการสร้างความภาคภูมิใจในความเป็นชาติของตน และจะสอดคล้องกับแนวทางการสร้างชาตินิยมไทยในบริบทสังคมและวัฒนธรรม

โดยการดำเนินแนวทางเศรษฐกิจชาตินิยมจะมีรัฐเป็นผู้วางนโยบาย กำหนดวิธีการ และเป็นผู้ประสานงานที่สำคัญ นอกจากนี้ยังให้การสนับสนุนทั้งทางตรงและทางอ้อมแก่ชาวไทยที่ประกอบธุรกิจการค้าและอุตสาหกรรม (ผาณิต รวมศิลป์, 2521, น.515) เพื่อให้มีกำลังในการแข่งขันกับธุรกิจของคนจีน และชาวต่างชาติที่รัฐบาลมองว่าพยายามผูกขาด และแสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจจากชาวไทย ดังนั้นเศรษฐกิจชาตินิยมเป็นโอกาสให้เกิดการก่อตัวของกลุ่มทุนใหม่ ที่มีความร่วมมือระหว่างข้าราชการกับภาคเอกชน แต่กลุ่มนี้ก็ต้องการความช่วยเหลือและทักษะในการบริหารของกลุ่มคนจีน จึงเป็นการเติบโตของกลุ่มทุนนิยมข้าราชการ ซึ่งได้รับการคุ้มครองจากข้าราชการการเมืองและรัฐบาล จึงเป็นกลุ่มทุนใหม่ที่มีพลังอำนาจทางเศรษฐกิจในเวลาต่อมา ตามแนวทางเศรษฐกิจแบบชาตินิยมที่มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรมของประเทศ จอมพล ป. พิบูลสงครามมีการออกพระราชกฤษฎีกา กำหนดอาชีพและวิชาชีพที่สงวนไว้สำหรับคนไทย ได้แก่ การทำเครื่องเงิน เครื่องถม การหล่อพระพุทธรูป การขับซิมรตจักรยานสามล้อรับจ้าง การขับซิมรตยนต์สาธารณะ การทำนา การปลูกข้าวในร่องสวน การทำนาเกลือ การตัดผม การเรียงพิมพ์อักษรไทย การตัดผมสตรี การแต่งผมสตรี การตัดเย็บเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มสตรี นอกจากนี้ยังมีการจำกัดกรรมสิทธิ์ที่ดินของคนต่างชาติ โดยหมายความว่า คนต่างชาติถ้าต้องการจะถือกรรมสิทธิ์ในที่ดินไทยได้ ก็โดยอาศัยสนธิสัญญาระหว่างประเทศที่ทำไว้ต่อกัน (ฉนวนค์ เพ็ชรประเสริฐ, 2538, น. 105) การสงวนอาชีพคนไทย และการจำกัดธุรกิจคนจีน โดยให้คนของรัฐบาลเข้าไปควบคุมธุรกิจของคนจีน ซึ่งในที่สุดแล้วกลับทำให้ คนของรัฐบาลเข้าไปช่วยคุ้มครองผลประโยชน์ธุรกิจของคนจีน ธุรกิจของคนจีนได้เติบโตและขยายตัวภายใต้การคุ้มครองของบุคคลในคณะราษฎร จึงก่อให้เกิดระบบอุปถัมภ์ระหว่างกลุ่ม

อำนาจทางการเมืองและกลุ่มอำนาจทางเศรษฐกิจ ที่จะมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องจนถึงหลัง 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 (ปธาน สุวรรณมงคล, 2532, น. 579)

ผาณิต รวมศิลป์ ได้อธิบายว่า การเข้าร่วมสงครามโลกครั้งที่ 2 ด้วยการเป็นพันธมิตรกับญี่ปุ่น มีการดำเนินนโยบายทางชาตินิยมเพื่อปลุกเร้าให้คนไทยมีบทบาททางเศรษฐกิจจึงมีลักษณะที่ทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้นในการดำเนินนโยบายทางการเมืองยามสงครามอื่นๆ ที่รัฐบาลกระทำอยู่ในขณะนั้น เพราะการที่รัฐบาลต้องระดมทรัพยากรทางเศรษฐกิจอย่างมาก เพื่อรับสภาวะของประเทศที่กลายเป็นสมรภูมิสงคราม รัฐจึงต้องปลุกเร้าเศรษฐกิจชาตินิยมอย่างเต็มที่ ตลอดจนสุนทรพจน์และคำขวัญต่างๆ เพื่อวัตถุประสงค์ทางการเมืองและเศรษฐกิจ เช่น คำว่า “กอพากัม” ซึ่งเป็นคำที่นายกรัฐมนตรี จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้นำมาใช้ อันมีที่มาจากคำว่า เกษตรกรรม พาณิชยกรรม และอุตสาหกรรม (ผาณิต รวมศิลป์, 2521, น.67) โดยรัฐบาลคณะราษฎรเริ่มวางรากฐานของประเทศไปสู่อุตสาหกรรม ด้วยการเริ่มต้นการเน้นการผลิตเพื่อพึ่งพาตนเอง หรือ รัฐบาลมีบทบาททางเศรษฐกิจเพิ่มขึ้นอย่างกว้างขวางในแทบทุกมิติของเศรษฐกิจไทย (ณัฐพล ใจจริง, 2563, น. 24) และยังมีคำขวัญอื่นๆ ที่กระตุ้นให้คนไทยพัฒนาเศรษฐกิจในช่วงสงคราม เช่น หมั่นปลูกหมั่นเลี้ยง เสี่ยงเพิ่มพูน เกษตรทำ อุตสาหกรรมผลิต พาณิชย์ค้าเถิด มალาน่าไทยไปสูมหาอำนาจ เป็นไทยนิยมไทย คนที่ไม่รักชาติเป็นคนที่เกิดมารกโลก เป็นต้น (ผาณิต รวมศิลป์, 2521, น.68)

นอกจากนี้การบังคับซื้อกิจการต่างชาติ ก็เป็นแนวทางหนึ่งของนโยบายเศรษฐกิจชาตินิยม มีการใช้มาตรการควบคุมบีบบังคับอย่างเข้มงวดของรัฐบาลที่มีต่อธุรกิจการค้าของชาวต่างชาติ การบีบบังคับเหล่านี้ทำให้นักธุรกิจต่างชาติยอมขายธุรกิจต่างๆ ของตนให้รัฐบาล เช่น เมื่อรัฐบาลเข้ามาควบคุมกิจการค้าข้าว โดยจัดตั้งบริษัทข้าวไทย พ่อค้าข้าวชาวจีนที่เคยผูกขาดการค้าข้าวมาก่อนได้รับผลกระทบอย่างหนัก จึงต้องปิดกิจการของตนจำนวนมาก ซึ่งถือเป็นการบีบบังคับชาวจีน โดยต่อมารัฐบาลให้สิทธิในการส่งออกข้าวนอกประเทศแก่ญี่ปุ่น ซึ่งก็คือ บริษัทมิตซูบิชิ และ บริษัท มิตซูบิชิ (ผาณิต รวมศิลป์, 2521, น.76) และในปีพ.ศ. 2484 ภาวะสงครามทำให้รัฐบาลดำเนินการในเรื่องต่างๆ ได้สะดวกขึ้น มีการตราพระราชบัญญัติควบคุมและจัดการกิจการหรือทรัพย์สินของคนต่างด้าวบางจำพวกในภาวะคับขัน พุทธศักราช 2484 มีการแต่งตั้งคณะกรรมการ คณะหนึ่งประกอบด้วย ประธานกรรมการหนึ่งนาย และกรรมการไม่น้อยกว่าสี่นาย แต่งตั้งโดยรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการเศรษฐกิจ ด้วยความเห็นชอบของคณะรัฐมนตรี เป็นองค์การเพื่อควบคุมและจัดการกิจการหรือทรัพย์สินของคนต่างด้าวบางจำพวก โดยมีอำนาจหน้าที่ ดังนี้ (พระราชบัญญัติควบคุมและจัดการกิจการหรือทรัพย์สินของคนต่างด้าวบางจำพวกในภาวะคับขัน พุทธศักราช 2484, 2484, น. 1901-1902)

1. เข้าดำเนินกิจการ และเข้าครองทรัพย์สินแทนคนต่างด้าว และจัดการเหมือนได้รับโอนกิจการหรือทรัพย์สินนั้นมาเป็นของตน
2. หยุดการดำเนินกิจการนั้นหรืออายัดทรัพย์สิน หรือจำหน่ายสิ่งที่เห็นว่าค่าไม่คุ้มกับค่าใช้จ่ายในการรักษา หรือเป็นสิ่งที่เก็บรักษาไว้ไม่ได้ หรือรักษาไว้ได้โดยยาก โดยสภาพของสิ่งนั้น
3. เลิกกิจการเพื่อชำระบัญชี หรือจัดการจำหน่ายสินทรัพย์ทั้งหมด เมื่อได้รับความเห็นชอบจากรัฐมนตรี
4. จ่ายเงินให้แก่คนต่างด้าวที่กิจการ หรือทรัพย์สินถูกควบคุม และจัดการตามจำนวนพอควรแก่การครองชีพของคนต่างด้าวนั้น และครอบครัวเป็นคราวๆ ไป

ในปีถัดมายังมีการตราพระราชบัญญัติว่าด้วยชนศัตรู และทรัพย์สินของชนศัตรู พุทธศักราช 2485 เพื่อทำการควบคุมคนชนชาติศัตรู และทรัพย์สินของชนชาติศัตรูในประเทศไทยทั้งหมด ฝาดินิต รวมศิลป์ มองว่า พระราชบัญญัติฉบับนี้ให้อำนาจแก่รัฐบาลมากกว่าพระราชบัญญัติฉบับแรก (ฝาดินิต รวมศิลป์, 2521, น.78) โดยให้อำนาจรัฐเข้าควบคุมและยึดครองทรัพย์สินของคนต่างด้าว โดยจัดการกับทรัพย์สินของบุคคลเหล่านี้ (พระราชบัญญัติว่าด้วยชนศัตรู และทรัพย์สินของชนศัตรู พุทธศักราช 2485, 2485, น. 452-453)

1. บุคคลซึ่งมีถิ่นที่อยู่ในอาณาเขตแห่งประเทศไทย หรือจักรภพที่ทำสงครามกับประเทศไทย
2. บุคคลซึ่งเป็นชนชาติแห่งประเทศไทย หรือจักรภพที่ทำสงครามกับประเทศไทย
3. ห้างหุ้นส่วน บริษัท สมาคม หรือมูลนิธิซึ่งชนศัตรูควบคุมอยู่

ผลจากมาตรการดังกล่าวทำให้กิจการที่เป็นของชนศัตรูได้ถูกยึดทรัพย์ หรือไม่ก็ถูกบังคับซื้อกิจการเป็นจำนวนมาก เช่น บริษัท ที เลียวโนเวนส์ จำกัด บริษัทบอมเบย์-เบอร์มา จำกัด บริษัท แองโกลไทย จำกัด และบริษัท บอร์เนียว จำกัด เป็นต้น แต่คณะกรรมการหรือผู้รับผิดชอบก็ไม่สามารถดำเนินการให้เป็นไปตามพระราชบัญญัติและข้อกำหนดได้ เมื่อมีการสำรวจพบว่าทรัพย์สินบางรายการเคลื่อนที่และขาดหายไปมาก โดยเฉพาะเครื่องอุปโภคบริโภคที่ขาดแคลนระหว่างสงคราม ได้แก่ น้ำมัน ยางรถยนต์ เหล้า เครื่องใช้เบ็ดเตล็ด จนมีการสอบสวนก็ทราบว่า ญี่ปุ่นเอาไปบ้าง ทหารเอาไปบ้าง หรือพนักงานเดิมของบริษัทเอาไปบ้าง โดยรัฐบาลไม่สามารถควบคุมวิธีการได้ นอกจากฝ่ายไทยจะเข้าควบคุมกิจการแล้ว ฝ่ายญี่ปุ่นยังเข้ามาควบคุมกิจการต่างชาติในประเทศไทยด้วย แม้จะมีการประสานงานในฐานะพันธมิตรให้คืนกิจการเหล่านั้น แต่ฝ่ายญี่ปุ่นก็ไม่ยอม โดยอ้างว่าขอใช้ทำการรบ หรือเหตุผลอื่นๆ (ฝาดินิต รวมศิลป์, 2521, น.81) แม้ว่าอิทธิพลของญี่ปุ่นจะมีมากขึ้นอย่างมากในช่วงสงคราม แต่อิทธิพลทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่นที่มีต่อไทยเพิ่มสูงขึ้นมานับตั้งแต่ พ.ศ. 2475

เป็นต้นมา รัชพล ใจจริง ได้อธิบายว่า ญีปุ่นได้กลายเป็นผู้ครองส่วนแบ่งตลาดสินค้ารายใหญ่ในไทย โดยความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างไทย-ญีปุ่นนั้น ญีปุ่นอยู่ในฐานะประเทศผู้ผลิตสินค้าอุตสาหกรรม เช่น ผ้าฝ้าย เส้นใยสังเคราะห์ สบู่ อุปกรณ์ไฟฟ้า และของเด็กเล่นส่งมาขายไทย ในขณะที่ไทยส่งสินค้าปฐมภูมิขายให้กับญีปุ่น เช่น ข้าว ไม้สัก ไม้เนื้อแข็งและหนังสัตว์ ดังนั้นสินค้าอุตสาหกรรมจากญีปุ่น เข้าไปมีบทบาททางเศรษฐกิจและการค้าในไทยแทนอังกฤษได้อย่างแท้จริง (รัชพล ใจจริง, 2563, น.56-57)

ฉะนั้น การนิยมของไทย ใช้ของไทย และบทบาทของผู้ผลิตที่เป็นคนไทย ทำให้เศรษฐกิจของไทยในช่วงนี้จึงพึ่งพิงการส่งออกเป็นสำคัญ สินค้าของไทยในช่วงสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม สมัยแรกมีเพียง 3-4 ชนิด และประมาณร้อยละ 70-80 ของสินค้าส่งออกทั้งหมดขายให้แก่ อังกฤษและอาณานิคมของอังกฤษ อย่างไรก็ตามในช่วง พ.ศ. 2486-2490 ดุลการค้าของประเทศไทยขาดดุลอันเป็นผลมาจากภาวะสงคราม (จุมพล หนิมพานิช, 2549, น. 35) แม้ว่าจะมีจักรวรรดิญี่ปุ่นเป็นคู่ค้าจากการเป็นพันธมิตรก็ตาม ผลที่ได้รับคือไทยได้ประสบปัญหาเศรษฐกิจหลายประการจากสงคราม เช่น การขาดแคลนสินค้าทั้งข้าว สินค้าอุตสาหกรรมที่ใช้อุปโภคบริโภคยามจำเป็น เช่น น้ำตาล น้ำมันก๊าด ยา กระสอบ เชื้อเพลิง ปัญหาที่ตามมาคือ ปัญหาเงินเฟ้อ ซึ่งได้ส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจไทยในสมัยต่อไป และการเข้าควบคุมกิจการต่างชาติของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในช่วงสงคราม ซึ่งมีประสิทธิภาพในการบริหารงานและไม่สามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรดังกล่าวได้อย่างเต็มที่ด้วยปัจจัยทางการเมือง นอกจากนี้ยังทำให้เกิดปัญหาเมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 สิ้นสุด ซึ่งญี่ปุ่น พันธมิตรที่สำคัญของไทยได้พ่ายแพ้สงครามต่อฝ่ายสัมพันธมิตร การดำเนินนโยบายเศรษฐกิจชาตินิยมด้วยการบังคับซื้อกิจการต่างชาติ และการยึดครองกิจการของชนศัตรู เป็นสิ่งที่ขัดกับกฎหมายระหว่างประเทศ ฝาดิต รวมศิลป์ มองว่า ประเทศไทยได้พยายามเจรจาเพื่อรักษาเอกราชของตน การกระทำของจอมพล ป. พิบูลสงครามจึงถูกนำมาใช้พิจารณาต่อรองกับประเทศมหาอำนาจต่างๆ และสุดท้ายต้องชดใช้เงินทดแทนแก่ต่างชาติจำนวนมาก (ฝาดิต รวมศิลป์, 2521, น.83)

ในช่วงที่จอมพล ป. พิบูลสงครามกลับเข้ามามีอำนาจเป็นรัฐบาลในครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2491 – 2500) มีความพยายามที่จะดำเนินแนวทางตามเศรษฐกิจชาตินิยมอีกครั้ง แต่อำนาจของจอมพล ป. พิบูลสงครามได้อ่อนแรงลงมากเมื่อเทียบกับสมัยแรก การครองอำนาจของจอมพล ป. พิบูลสงครามสมัยที่สองได้สร้างความสัมพันธ์ระหว่างฝ่ายอำมาตยาธิปไตยสายทหารกับฝ่ายนิยมเจ้า ทำให้ต้องมีการคานอำนาจในลักษณะการเมืองสามเส้า ระหว่างจอมพล ป. กับตำรวจและทหาร ซึ่งค่อย ๆ ก้าวมามีอำนาจมากขึ้นแทนจอมพล ป. (เดวิด เค. วยอจ, 2556, น.488, 490) ตลอดจนบทบาทของสหรัฐอเมริกาได้เข้ามาเกี่ยวพันในภูมิภาคมากขึ้นเนื่องด้วยสงครามเย็น ภาครัฐ ทวิยศ

ได้อธิบายว่า นโยบายเศรษฐกิจชาตินิยมของจอมพล ป. พิบูลสงครามในหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 และมุ่งเน้นงานด้านเศรษฐกิจอุตสาหกรรม โดยเป็นช่วงเวลาของทุนนิยมโดยรัฐในรูปแบบของทุนนิยมข้าราชการ หรือทุนนิยมขุนนางไทยมีการจัดตั้งรัฐวิสาหกิจขึ้นมาเพื่อแสวงหาผลประโยชน์ให้แก่กลุ่มพวกพ้องผู้มีอำนาจในรัฐบาล ซึ่งมีการคานอำนาจระหว่างกลุ่มทหารที่มีอิทธิพลสำคัญ คือ กลุ่มสี่เสาเทเวศร์และกลุ่มราชครู และได้เสนอว่าเป็นสมัยที่มีการใช้แนวคิดชาตินิยมทางเศรษฐกิจในรูปแบบภาวะลูกครึ่งเชิงนโยบาย คือ ยังคงหันกลับไปใช้นโยบายชาตินิยมทางเศรษฐกิจเพื่อผลักดันอุตสาหกรรมของรัฐต่อไป แต่มีการเปิดรับเงินทุนจากต่างชาติ เพื่อนำมาสนับสนุนอุตสาหกรรมในประเทศด้วยเช่นกัน และภาวะลูกครึ่งเชิงนโยบายจะยังคงต่อเนื่องไปจนถึงปลายทศวรรษที่ 2490 (ภควุฒิ ทวียศ, 2564, น.4-5)

แม้จะมีความต้องการให้อุตสาหกรรมอยู่ในมือของคนไทย และก็ไม่ปฏิเสธชาวต่างชาติอย่างเข้มข้นเหมือนสมัยแรกของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งการเปลี่ยนแปลงนี้เห็นได้ชัดในปลายการดำรงตำแหน่งของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่มีบริบททางการเมืองและเศรษฐกิจระหว่างประเทศเข้ามาบีบบังคับ โดยเฉพาะทุนของสหรัฐอเมริกา ซึ่งเป็นพันธมิตรกับไทยในช่วงสงครามเย็น รัฐไทยหันมาพึ่งพาทุนของต่างชาติ ความเชี่ยวชาญของชาวต่างชาติฝ่ายทุนนิยมเสรี และสุดท้ายเป็นการให้สหรัฐอเมริกาเข้ามาลงทุน และพัฒนาเศรษฐกิจอุตสาหกรรมภายในประเทศไทย ซึ่งจะดำเนินอย่างเข้มข้นขึ้นหลังการรัฐประหารโค่นรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ใน พ.ศ. 2500 และการก้าวเข้ามามีอำนาจของรัฐบาลเผด็จการทหารของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ แต่แนวทางเศรษฐกิจชาตินิยมที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลงและยังคงพัฒนาต่อไป คือ ระบบอุปถัมภ์ระหว่างกลุ่มอำนาจทางการเมือง ทหารและกลุ่มอำนาจทางเศรษฐกิจ ทั้งทุนไทยและจีน ซึ่งกลับเข้ามาบีบบังคับมากขึ้น และจะมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องไปจนถึงเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516

ความคิดทางการเมืองของจอมพล ป. พิบูลสงคราม : การสร้างชาตินิยมไทยและนโยบายการสร้างชาติ

โดยทั่วไปแล้วชาตินิยมมีหน้าที่เป็นสัญลักษณ์ปลุกเร้าความรู้สึกผูกพัน ทำให้รู้สึกเป็นกลุ่มเดียวกัน และแสดงให้เห็นถึงความคิดของการรักบ้านเกิดเมืองนอน สร้างความภาคภูมิใจในประวัติศาสตร์ที่มีความรู้สึกที่ว่ามาจากแหล่งที่มาเดียวกัน จอมพล ป. พิบูลสงครามได้ใช้แนวคิดดังกล่าวในการสร้างอำนาจทางการเมืองของตนให้เกิดความมั่นคง การสร้างชาตินิยมไทยถือเป็นหนึ่งในภารกิจหลักของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม โดยการครองตำแหน่งในสมัยแรกจะเห็นมรดก

ของความคิดดังกล่าวมากที่สุด เพราะเป็นยุคสมัยที่จอมพล ป. มีอำนาจทางการเมืองเต็มที่ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้มีแนวคิดเกี่ยวกับการสร้างชาติที่ว่า

“...การสร้างชาติมีความหมายกว้างใหญ่ไพศาล เริ่มแต่ประชากรของชาติจะต้องสร้างตัวของตนเอง ให้เป็นพลเมืองดีขึ้นมาก่อน กล่าวคือ มีวัฒนธรรมดี มีศีลธรรมดี มีอนามัยดี มีการแต่งกายอันเรียบร้อยดี และมีที่ทำมาหากินดี เหล่านี้เป็นต้น เมื่อพลเมืองทุกคนมีสภาพเป็นดังกล่าวนี้อแล้ว ชาติก็ย่อมเป็นหน่วยรวมความมั่งคั่งสมบูรณ์ ประชากรก็สามารถช่วยกันประกอบงานส่วนกลางของชาติ ให้วัฒนาถาวรรุ่งเรืองต่อไปโดยไม่ต้องสงสัย ...” (กรมโคสนาการ, 2485, น. 3)

ก้องสกล กวินรวีสกุล ได้อธิบายว่า การสร้างชาติในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ให้ความสำคัญกับประเด็นเรื่องประชากรเป็นพิเศษ โดยยึดหลักเรื่องปากท้องของประชาชน เช่น มีการส่งเสริมให้ประชาชนทุกคนประกอบอาชีพ โดยมีการตราพระราชบัญญัติจัดหางานให้กับผู้ไร้อาชีพ ในเดือนกันยายน พ.ศ. 2484 และในเดือนตุลาคม ปีเดียวกัน ได้ออกพระราชบัญญัติควบคุมขอทาน โดยได้ส่งผู้ไร้อาชีพ ทูพผลภาพ หรือวิกลจริต หรือไม่มีญาติอุปการะ ไปที่สถานสงเคราะห์ และเพื่อสอดคล้องกับแนวทางการสร้างชาติไทย จะต้องมีการปรับเปลี่ยนบุคลิกของประชาชนด้วย โดยจอมพล ป. มองว่า ประชาชนของชาติที่ศิวิไลซ์ หรือมีอารยธรรม ย่อมสร้างความประทับใจให้แก่ผู้พบเห็น (ก้องสกล กวินรวีสกุล, 2545, น. 25)

จอมพล ป. พิบูลสงครามถือว่าประชากรไทยทุกคนเป็นหน้าตาของประเทศ และทุกคนต้องปฏิบัติตัวเหมือนกัน ถือเป็นการสร้างอารยะของชาติ จึงถือเป็นการสร้างปลูกเร้าความรู้สึกผูกพันของความเป็นชาติไทย ดังนั้น จอมพล ป. จึงใช้คำว่า “ชาติ” ซึ่งตามทัศนะของพิชเทอ นักปรัชญาเยอรมันระบุนถึง “ชาติ” ว่า “...เป็นสิ่งสูงสุด (Supreme Being) ของประเทศแทนพระเจ้าหรือเป็นการสำแดงตน ความเป็นนิรันดร์ของพระเจ้าให้แก่ประชาชาติหนึ่งๆ และแก่มนุษยชาติทั้งหมด... (ดังนั้น) เพื่อที่จะรักษาชาติของเขาไว้ เขาต้องพร้อมที่จะตายเพื่อชาติให้ได้” (อังกูณ บัญญัติ, 2548, น. 22) จอมพล ป. พิบูลสงครามได้ใช้มายาคติของความเป็นชาติดังกล่าว ในการชักจูงพลเมืองให้ดำเนินตามนโยบายการสร้างชาติไทยของตน การสร้างจิตสำนึกร่วมกันของความเป็นชาติ จึงเกิดขึ้นอย่างเข้มข้นในสมัยนี้ วราภรณ์ เผือกเล็ก ได้ระบุถึงแนวทางการสร้างชาติของจอมพล ป. พิบูลสงคราม อันเป็นชาตินิยมที่แฝงไปด้วยความรุนแรง ในลักษณะการดำรงของชาติหรือประเทศด้วยการแบ่ง “พวกเขา” และ “พวกเรา” เสมือนตัวตนของเรายังดำรงอยู่ และมีความยิ่งใหญ่ เพราะมีศัตรูหรือมีฝ่ายตรงข้ามเสมอ โดยความรุนแรงของการแบ่งแยกเช่นนี้ ได้แก่ การเสียสละชีวิตและ

เลือดเนื้อ ซึ่งสอดคล้องกับอุดมการณ์ทางการเมืองที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม พยายามปลูกฝังให้แก่ประชาชน (วารสารณัฏ ฝือกเล็ก, 2547, น. 23)

แต่เดิมแนวคิดชาตินิยมได้รับการส่งเสริมอย่างเข้มข้นให้มีการยึดโยงกับสถาบันพระมหากษัตริย์ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการนำเสนอเรื่องราวในประวัติศาสตร์ของประเทศในรูปแบบที่มีการต่อสู้เพื่อเอกราชของชาติภายใต้พระอภัยมณีของพระมหากษัตริย์ อย่างไรก็ตามจากการปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 และการดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของจอมพล ป. พิบูลสงคราม พยายามแยกความเป็นชาตินิยมออกจากสถาบันพระมหากษัตริย์ และส่งเสริมประวัติศาสตร์ประเภทใหม่ที่มีชนชาติเป็นแกนกลางไม่ใช่ราชวงศ์ (คริส เบเคอร์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2557, น.180) และพยายามอธิบายชาติในลักษณะรัฐชาติ หรือ Nation-State หรือรัฐที่เป็นลักษณะของรัฐสมัยใหม่ ไม่ใช่รัฐของพระราชธา ดังที่รัชกาลที่ 6 ทรงอยากให้เป็น เป็นชาติที่มีพลเมือง และพลเมืองมีหน้าที่ต่อตนเอง ครอบครัวและต่อรัฐ พลเมืองประกอบไปด้วยหญิงและชายอันมีฐานะเท่าเทียมกันตามกฎหมาย (วารสารณัฏ ฝือกเล็ก, 2547, น.25) ดังนั้นชาตินิยมจึงถูกโอนย้ายมายังประชาชนไทยมากขึ้น สังเกตได้จากสุนทรพจน์ต่างๆ ของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่จะไม่มีการผูกโยงความเป็นชาติกับสถาบันพระมหากษัตริย์ แต่เป็นการเสริมสร้างอำนาจและความชอบธรรมของรัฐบาลคณะราษฎรในการเป็นผู้นำของประชาชนตามแนวทางชาตินิยม จอมพล ป. พิบูลสงครามได้มีสุนทรพจน์กล่าวทางวิทยุกระจายเสียงแก่ประชาชนไทย เนื่องในวันชาติ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2483 ที่ว่า

“ย่อมทราบกันมามากแล้วว่าชาติไทยนั้นก่อเกิดขึ้นจากพี่น้องชาวไทยทุกคนรวมกัน ตั้งภูมิลำเนาและประกอบอาชีพเป็นครอบครัว หลายครอบครัวรวมกันก็เป็นหมู่บ้าน หลายหมู่บ้านรวมกันเข้าเป็นตำบล หลายตำบลรวมกันเป็นอำเภอ และเป็นจังหวัด ทั้ง 70 จังหวัดรวมกันเป็นชาติ มีรัฐบาลปกครองบริหารงาน การเป็นเช่นนี้ ชาติจึงเกี่ยวกับตัวเราเองอย่างแยกไม่ออก เพราะชาติคือตัวเราารวมกัน และตัวเราทั้ง 14 ล้านคน คือชาติไทย การสร้างชาติก็คือการสร้างตัวของคนทุกคนในบรรดาประชากรของชาติให้ดี ถ้าเราทุกคนมีร่างกายแข็งแรง มีวัฒนธรรมดี มีศีลธรรมงาม และมีอารยธรรมดี – ดิอย่างไทยซึ่งจะไม่มีใครดีกว่าอยู่แล้ว ประกอบอาชีพให้รุ่มรวยดังนี้ ชาติไทยก็จะดีตามไปด้วยโดยไม่ต้องสงสัยเลย ชาติและประเทศก็จะเป็นปีกแผ่นแน่นหนา จะทำมาค้าขึ้น ไม่มีชาติอื่นจะมาข่มเหงโดยไร้ศีลธรรมอย่างที่เราได้ประสบมาแล้ว ”

(กรมโฆษณาการ, 2483, น. 28-29)

จะเห็นได้ชัดว่านอกจากสร้างคติเรื่องความเป็นชาติในหมู่ประชากรไทยแล้ว ยังแสดงภาพถึง “พวกเขา” และ “พวกเรา” การสร้างศัตรูร่วมของชาติ คือ ชาติอื่นที่จะเข้ามาข่มเหงชาวไทย เพื่อให้เกิดสำนึกความเป็นชาติร่วม สร้างความเป็นปึกแผ่นของชาวไทย อีกทั้งแนวทางการสร้างชาตินิยมไทยของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ยังทำการโจมตีอดีตซึ่งเป็นการปกครองในยุคสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ที่ทำให้ชาติศัตรูเข้ามาข่มเหงประชาชนไทยอย่างไร้ศีลธรรม ซึ่งนับว่าเป็นการโจมตีชาตินิยมที่ผูกโยงกับสถาบันพระมหากษัตริย์ในทัศนะของจอมพล ป. พิบูลสงครามที่มองว่าล้มเหลวในการปกป้องประชาชนไทย และเป็นการสร้างความชอบธรรมในอำนาจทางการเมืองของเขาไปในอีกทางหนึ่ง

นโยบายการสร้างชาติ จึงเป็นรูปแบบของการปฏิบัติทางวัฒนธรรมในประเทศไทย แดมสุข นุ่มนนท์ นักประวัติศาสตร์ ได้อธิบาย แนวนโยบายการสร้างชาติของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในลักษณะของการปฏิบัติทางวัฒนธรรมที่มีทั้งแบบอ่อน และแบบแข็ง โดยการปฏิบัติวัฒนธรรมแบบอ่อน คือ การปลุกและกระตุ้นให้ประชาชนชาวไทยเกิดสำนึกว่าตนกำลังอยู่ในสังคมสยามใหม่ที่ ยิ่งใหญ่และมีอารยะกว่า รัฐจึงพยายามเปลี่ยนแปลง ปรับปรุง กระตุ้น เตือนประชาชน ให้เกิดพลัง และภาคภูมิใจในความเป็นไทย ดังนั้นในระยะแรกจึงมีการใช้เครื่องมืออย่าง รัฐนิยม อันเป็นเสมือนคำสั่งของรัฐบาล ที่บอกความต้องการว่าประชาชนควรจะทำปฏิบัติตนอย่างไร ต่อมาจอมพล ป. พิบูลสงครามได้เริ่มใช้การปฏิบัติวัฒนธรรมแบบแข็งในช่วงเข้าสงครามโลกครั้งที่ 2 พ.ศ. 2485 ได้ใช้อำนาจเผด็จการเข้ามาสร้างชาติ มีการนำลัทธิผู้นำแบบฮิตเลอร์และมุสโสลินีเข้ามาใช้ โดยผู้นำคนนั้นคือ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ในลักษณะ “ท่านผู้นำไปทางไหน ฉันจะตามไปด้วย” ในช่วงการปฏิบัติวัฒนธรรมแบบแข็ง รัฐเข้ามาแทรกแซงและครอบงำการดำรงชีวิตของประชาชนอย่างไร้ขอบเขต ทั้งในชีวิตส่วนตัว ตลอดจนครอบครัว เคหะสถาน จึงเป็นลักษณะวัฒนธรรมการเมืองแบบเผด็จการที่เกิดขึ้นในสังคมไทย เครื่องมือในการสร้างชาติของรัฐบาลในระยะหลังคือ การใช้ลัทธิผู้นำเข้ามากำหนดสังคมไทย (แดมสุข นุ่มนนท์, 2521, น. 14-31)

กอบแก้ว สุวรรณทต-เพียร ได้อธิบายว่า จอมพล ป. พิบูลสงคราม สร้างอำนาจผ่านสถาบันกองทัพในฐานะเป็นตัวขับเคลื่อนชาติบ้านเมือง ไม่ว่าจะการที่จอมพลเรียกตัวเองว่า “ท่านผู้นำ” หรือการเผยแพร่คำขวัญ “เชื่อผู้นำ ชาติพ้นภัย” รวมทั้งการออกกฎหมายในลักษณะอำนาจนิยม เช่นกฎหมายควบคุมหนังสือพิมพ์ ล้วนเป็นส่วนหนึ่งของการรณรงค์สร้างประดิษฐกรรมทางวัฒนธรรมชาติในอีกมิติหนึ่ง จอมพล ป. อธิบายว่า การรณรงค์นี้ก็เพื่อแสดงว่าประชาชนทั้งชาติสามารถกระทำกรเหมือนเป็นหนึ่งเดียวได้ (Suwannathat-Pian, 1995, p.83)

จอมพล ป. พิบูลสงครามได้มีประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยรัฐนิยมจำนวน 11 ฉบับ โดยต้องให้ประชาชนปฏิบัติตามดังนี้ (ข้าราชการกรมมหาดไทย, 2483, น.1-12) (กรมโฆษณาการ, 2484, น.14-30)

ฉบับที่ 1 เรื่องการใช้ชื่อประเทศ ประชาชนและสัญชาติ
 ฉบับที่ 2 เรื่องการป้องกันภัยที่จะบังเกิดแก่ชาติ
 ฉบับที่ 3 เรื่องการเรียกชื่อชาวไทย
 ฉบับที่ 4 เรื่องการเคารพธงชาติ เพลงชาติ และเพลงสรรเสริญพระบารมี
 ฉบับที่ 5 เรื่องให้ชาวไทยพยายามใช้เครื่องอุปโภคบริโภคที่มีกำเนิดหรือทำขึ้นใน
 ประเทศไทย

ฉบับที่ 6 เรื่องทำนองและเนื้อร้องเพลงชาติ
 ฉบับที่ 7 เรื่องชักชวนชาวไทยให้ร่วมกันสร้างชาติ
 ฉบับที่ 8 เรื่องเพลงสรรเสริญพระบารมี
 ฉบับที่ 9 เรื่องภาษาและหนังสือไทยกับหน้าที่พลเมืองดี
 ฉบับที่ 10 เรื่องการแต่งกายของประชาชนชาวไทย
 ฉบับที่ 11 เรื่องกิจประจำวันของคนไทย
 ฉบับที่ 12 เรื่องการช่วยเหลือคุ้มครองเด็ก คนชรา หรือคนทุพพลภาพ

นอกจากประมวลรัษฎากรแล้วยังมีระเบียบวัฒนธรรมแห่งชาติ มีการออกพระราชบัญญัติบำรุงวัฒนธรรมแห่งชาติ พุทธศักราช 2483 โดยกำหนดวัฒนธรรมไทยที่ประชาชนจักต้องปฏิบัติตาม ดังนี้ (กรมโฆษณาการ, 2484, น.34)

1. ความเป็นระเบียบเรียบร้อยในการแต่งกาย จรรยา และมารยาทในที่สาธารณะสถาน หรือที่ปรากฏแก่สาธารณชน
2. ความมีสมรรถภาพและมารยาท เกี่ยวกับวิธีการดำเนินงานอาชีพ
3. ความนิยมไทย

ตลอดจนมีการส่งเสริมความเป็นชาติ ด้วยคำชักชวนของรัฐบาล ในเรื่อง ฟื้นฟูวัฒนธรรมแห่งชาติไทย ที่พยายามชักจูงให้ประชาชนดำเนินตามแนวทางของรัฐบาลที่ว่า

“...การที่เราเป็นแต่เพียงมนุษย์คนหนึ่งหรือชาติชาติหนึ่งเท่านั้นหาเพียงพอไม่ เราจำเป็นต้องเป็นมนุษย์ที่เจริญ ถ้ามีฉะนั้น เราจะต้องเสื่อมโทรมสาบสูญลงวันหนึ่ง ความเจริญของคนต้องปลูกฝังขึ้นให้ทันกับความเจริญของบ้านเมือง แม้ว่าพี่น้องทั้งหลายจะชวนขวายผดุงความเจริญ ในการก่อสร้างถนนหนทาง อาคาร หรือทำความงดงามโหฬารให้แก่บ้านเมืองสักเพียงไร ถ้าจรรยา มารยาท หรือลักษณะนิสัยของชาติยังเจริญตามขึ้นมาไม่ทัน ความเจริญงดงามของบ้านเมืองนั้นก็หาประโยชน์มิได้...ฉะนั้นการฟื้นฟูวัฒนธรรมของชาติจึงถือเป็นงานสำคัญยิ่ง

อันที่จริงชาติเรามีเชื้อชาติป่าเถื่อน มีประวัติศาสตร์เป็นหลักฐานว่าชาติไทยเราเป็นชาติเจริญ และมีวัฒนธรรมอย่างสูงมาแต่โบราณกาล แต่โดยเหตุที่มีได้สนใจกันมาช้านาน วัฒนธรรมของเราจึงทรุดโทรมไป บัดนี้จึงเป็นความจำเป็นที่จะต้องฟื้นฟูขึ้นใหม่ เพื่อให้ชาติไทยเจริญเทียมทันกว่านานาชาติ หรือยิ่งกว่าในทางวัฒนธรรม” (กรมโฆษณาการ, 2483, น. 37-38)

โดยเฉพาะในช่วงที่ประเทศไทยประกาศสงครามกับสหรัฐอเมริกาและอังกฤษ ใน พ.ศ. 2485 แนวคิดการสร้างชาติของจอมพล ป. พิบูลสงครามได้รับการส่งเสริมและเห็นชัดขึ้น และได้มีคำปราศรัยที่ว่า

“...การบำรุงประเทศ เราต้องช่วยกันจัดการทำมาหากินอันเป็นอาชีพของพลเมืองให้เป็นหลักฐานมั่นคง ต้องส่งเสริมอุตสาหกรรมไทยให้เจริญก้าวหน้า จนเราสามารถสร้างของกินของใช้ขึ้นเองได้ ไม่ต้องพึ่งผู้อื่น...เราจะต้องไม่ลืมนำรุงวัฒนธรรมของเราให้เฟื่องฟู พยายามช่วยกันทำให้ประชากรของชาติถึงพร้อมด้วยวัฒนธรรมให้จงได้ เพราะวัฒนธรรมเป็นส่วนสำคัญที่จะทำให้ประเทศชาติดำรงมั่นคงให้หรือสาบสูญไป...” (กรมโฆษณาการ, 2485, น. 69)

เซอร์รี เกษมสุขสำราญ ได้อธิบายว่า การออกกฎหมายและพระราชกำหนดต่างๆ ของจอมพล ป. พิบูลสงครามที่ต้องการให้ประชาชนชาวไทยปฏิบัติตามแนวทางเหล่านั้น เป็นการทำให้ประชาชนเกิดความเชื่อถือและเคารพศรัทธาต่ออำนาจของมหาชน เช่นเดียวกับอำนาจของพระมหากษัตริย์ในอดีต ที่มีการใช้พระราชนิยมเป็นแบบแผนแก่ประชาชนในสมัยนั้น (เซอร์รี เกษมสุขสำราญ, 2555, น.99) การสร้างชาติด้วยรัฐนิยมจึงเป็นแนวทางที่โดดเด่นอย่างหนึ่งที่สะท้อนความคิดทางการเมืองแบบชาตินิยมของจอมพล ป. พิบูลสงคราม และจะเป็นมรดกทางการเมืองที่สะท้อนต่อไปในสังคมไทย

และจากบทกลอนสุภาพ *เทพทอง* ที่ปรากฏอยู่ใน บทสนทนา นายมัน ชูชาติ กับ นายคง รักไทย ได้สะท้อนแนวคิดการสร้างชาติของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่ว่า

ขอเชิญชวนพี่น้องผองชาวไทย	มาร่วมใจร่วมแรงให้แข็งขัน
สร้างลัทธิยุคใหม่ไทยช่วยกัน	งานใดนั้นเหลือแรงแบ่งกันทำ
งานสร้างชาติก็สำคัญผลิตผล	งานสร้างตนผลิตได้ไม่ตกต่ำ
ทั้งงานนางานไร่ ไถหรือดำ	ช่วยกันทำผลคงเกิดประเสริฐดี
โบราณว่าน้ำพึ่งเรือเสือพึ่งป่า	ดินพึ่งหญ้า หญ้าพึ่งดินจึงสดสี
เราชาวไทยมันไว้ด้วยสามัคคี	คงทวีโภคทรัพย์นับนานา

ที่ดินไทยยังว่างไว้อยู่เปล่าๆ มาพวกเราไทยช่วยกันเข้าฟันฝ่า
ป่าที่รกถางให้เลี่ยนเตียนลานตา ช่วยกันพลิกพสุธาให้เป็นทอง
(บทสนทนา นายมัน ชูชาติ กับนายคง รักไทย, 2484, น.36)

จะเห็นได้ชัดว่าแนวนโยบายการสร้างชาติของจอมพล ป. พิบูลสงครามเข้ามา
กำกับวิถีชีวิตของประชาชนไทยอย่างแยกคาง มีการรณรงค์ให้เห็นคุณค่าของการทำงาน ส่งเสริม
ความขยันขันแข็ง มีการกล่าวถึงวัฒนธรรมไทยอย่างสม่ำเสมอในนโยบายต่างๆ ของรัฐบาล โดยมอง
ว่าการฟื้นฟูวัฒนธรรมชาติ และสังคมไทยถือเป็นวาระเร่งด่วนของประเทศ จากคำขวัญ คำปลุกใจ
จำนวนมากที่เกิดขึ้นในยุคสมัยนี้ เป็นการสร้างชาตินิยมไทยในจิตใจของประชาชน ซึ่งเป็นหลักการ
สร้างความเป็นพวกพ้องกลุ่มเดียวกันของคนไทย จึงเป็นการเสริมนิยามว่าด้วยเรื่องของชาติ ในฐานะ
สิ่งที่จินตนาการ หรือ ความคิดที่บังเกิดขึ้นว่ามีตัวตนอยู่แน่ชัด จนกลายเป็นลักษณะจุดร่วมของคน
กลุ่มนั้นๆ ในด้านความเชื่อมโยงเหมือนกันทางภาษา วัฒนธรรม ความจงรักภักดี ความรักชาติ และ
ผลประโยชน์ของชาติร่วมกัน จากแนวนโยบายการสร้างชาติของจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็น
การสร้างชาติให้เหมือนสิ่งที่มีชีวิตให้ประชาชนไม่ว่าอยู่ตำแหน่งที่ใดระลึกถึงชาติในความหมายที่
เหมือนกัน ในองค์ประกอบเดียวกัน และในอุดมการณ์ทางการเมืองที่เป็นสิ่งเดียวกัน อันเป็น
ประโยชน์ในการสร้างความชอบธรรมทางอำนาจการเมืองของผู้ปกครอง

การยกย่องวีรชนที่เป็นสามัญชนของจอมพล ป. พิบูลสงคราม กับสถาบัน พระมหากษัตริย์

จอมพล ป. พิบูลสงครามได้แสดงท่าทีของการยกย่องประชาชน และในเรื่อง
ประวัติศาสตร์ของชาติเป็นการยกย่องวีรชนที่เป็นสามัญชน ให้เข้ามามีบทบาทสำคัญในหน้า
ประวัติศาสตร์ชาติไทย และลดทอนวีรชนที่เป็นเจ้า โดยเฉพาะพระบรมวงศานุวงศ์ในราชวงศ์จักรี
ความเป็นข้าตรงข้ามทางการเมืองกับฝ่ายนิยมเจ้า ของจอมพล ป. พิบูลสงคราม เห็นได้ชัดจากคำ
ปราศรัยของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่ประกาศผ่านวิทยุกระจายเสียงแก่ประชาชนเนื่องในวัน
รัฐธรรมนูญ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2482 ที่ว่า

“...การแก้ไขปัญหาความยากจนของราษฎรจึงขึ้นอยู่กับหลักการ
ใหญ่ คือ แก่ที่วิธีบริหารปกครอง แต่ในยุคสมัยนั้นราษฎรของเราไม่มีสิทธิที่จะพูด
อะไรได้โดยเปิดเผยในเรื่องที่เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เพราะถ้าพูดก็
เป็นผิดกับระบอบการปกครองในสมัยนั้น เมื่ออุปมาความในอดีตมาเป็นปรตยุบัน
นี้ซึ่งทุกคนมีสิทธิเสรีภาพที่จะพูดได้เต็มที่แล้ว ข้าพเจ้าก็เชื่อว่าพี่น้องชาวไทย

สมัยก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง จะต้องร้องตะโกนออกมาดังๆ ว่า “พวกเรา ราษฎรยากจนลงทุกวันขอให้เปลี่ยนแปลงการปกครองเถิด เราจะได้ลิ้มหน้าอ้าปากขึ้น ได้บ้าง” และสิ่งเหล่านี้เป็นความจริงซึ่งใครๆ ย่อมให้ได้ว่าตั้งแต่เปลี่ยนแปลงการปกครองมาแล้ว ฐานะการครองชีพของราษฎรได้กระเตื้องขึ้นกว่าเดิมพอสมควร ระยะเวลาที่ได้ผ่านมา

...บรรดาพี่น้องชาวไทยย่อมแลเห็นได้ว่าการปกครองในสมัยนั้น ทุกสาขาทุกหน่วยงานของประชาชาติไทยต่างมีความเห็นสอดคล้องกันเป็นสมานฉันท์ว่า เก่าเกินกาลไปเสียแล้ว สมควรเปลี่ยนแปลงเสียใหม่เพื่อแก้ฐานะของประเทศชาติ แก่การทรงชีพและการครองชีพของราษฎรให้เข้าไปในระดับทรงตัว และก้าวหน้าไปสู่ความสมบูรณ์ยิ่งขึ้นไป...” (ข้าราชการกรมมหาดไทย, 2483, น.43-45)

จะเห็นได้ชัดว่า จอมพล ป. พิบูลสงครามมีท่าทีต่อต้านระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในสมัยเก่า และมองว่าสถาบันพระมหากษัตริย์ราชวงศ์จักรี ล้มเหลวในการแก้ไขปัญหาคความยากจนที่เกิดขึ้น โดยที่ประชาชนในสมัยก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองไม่มีสิทธิเสรีภาพที่จะพูดเรื่องการเปลี่ยนแปลงการปกครอง จอมพล ป. พิบูลสงครามใช้ลักษณะการชักจูงให้ประชาชนมีความรู้สึกเป็นพวกเดียวกันคล้อยตามให้เห็นว่า ระบอบเก่าเป็นปัญหาร่วม และถ้าสมัยโดยใช้คำว่า “ประชาชาติไทย” ในลักษณะองค์รวมของประชาชนมองว่าสมควรให้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองเพื่อแก้ปัญหาของราษฎร ดังนั้นท่าทีของ จอมพล ป. พิบูลสงครามต่อสถาบันพระมหากษัตริย์จึงเป็นไปในลักษณะโจมตีความผิดพลาดที่เกิดขึ้นในอดีต

การยกย่องประชาชนสามัญชนเกิดขึ้นในสุนทรพจน์ของจอมพล ป. พิบูลสงครามในหลายวาระเวลาและโอกาส เนื่องจาก การสร้างชาติไทยของจอมพล ป. พิบูลสงครามได้เปลี่ยนแปลงจากศูนย์กลางที่สถาบันพระมหากษัตริย์ มาให้ความสำคัญกับการสร้างชาติของประชาชน การยกย่องสามัญชนก็เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการนี้ จากคำปราศรัยของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่ประกาศผ่านวิทยุกระจายเสียงแก่ประชาชนเนื่องในวันรัฐธรรมนูญ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2482 อีกช่วงหนึ่งที่ว่า

“อีกสิ่ง 1 ที่พี่น้องชาวไทยได้รับมาจากระบอบการปกครองที่เปลี่ยนใหม่นี้ คือ สมภาพอันได้ความเสมอภาคในบรรดาชาวไทยเสมอกันหมด ทุกคนมีสิทธิ ตามกฎหมายเท่าเทียมกันโดยรัฐธรรมนูญ ไม่มีใครเป็นเจ้าของเป็นข้าเป็นนายเป็นบ่าว

ผู้ทำงานเพื่อประโยชน์แก่ตนและครอบครัวของตน ด้วยน้ำพักน้ำแรงของตนเอง อาทิ เช่น ทำนา ทำสวน ขุดดิน ทำถนน เหล่านี้ ต่างมีสิทธิเสมอด้วยคนอื่นที่มีความสมบูรณ์พูนสุขดุษฎีกัน บรรดาคนที่กล่าวหลังนั้นไม่มีเอกสิทธิอันใดจะได้รับเป็นพิเศษไปกว่ากันแลกันเลย แต่ในสมัยก่อนนั้น เราย่อมจะได้เห็นว่าเมื่อเป็นคนสามัญย่อมแพ้เปรียบอยู่น้อยเลย” (ข้าราชการกรมมหาดไทย, 2483, น.50)

จะเห็นได้ชัดว่า จอมพล ป. พิบูลสงคราม ยกย่องสามัญชนและแสดงให้เห็นว่าสามัญชนมีความเท่าเทียมกันโดยรัฐธรรมนูญ ซึ่งจะแตกต่างจากสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่สามัญชนยอมเสียเปรียบคนชั้นอื่น การมีสิทธิเท่าเทียมกันตามกฎหมาย และความเป็นชาวไทยคือการที่ประชาชนทุกคนได้ทำหน้าที่ของตน ทำมาหากินโดยสุจริตอย่างเสมอภาคกัน วราภรณ์ เผือกเล็ก ได้อธิบายว่า ในทัศนะของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ความเข้มแข็งของชาติไม่ได้ขึ้นอยู่กับสถาบันพระมหากษัตริย์อีกต่อไป หากขึ้นอยู่กับประชาชนที่ได้ทำหน้าที่ของตนให้ได้ดีที่สุดต่างหาก (วราภรณ์ เผือกเล็ก, 2547, น.32) แม้ว่าจอมพล ป. พิบูลสงคราม จะมีการปราศรัยและแนวคิดไปในทางต่อต้านสถาบันพระมหากษัตริย์ แต่ในการดำรงตำแหน่งทางการเมืองทั้งสองครั้ง จอมพล ป. ก็ไม่ได้ดำเนินการที่เป็นลักษณะของการทำลายสถาบันพระมหากษัตริย์แบบการเปลี่ยนระบอบการปกครอง แต่ยังคงไว้ซึ่งระบอบราชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญ กอบแก้ว สุวรรณทัต-เพียร ได้อธิบายว่า ในช่วงรัฐบาลสมัยที่ 1 ของจอมพล ป. นายกรัฐมนตรีดำเนินนโยบายที่บ่งชี้ว่า รัฐบาลไม่มีความประสงค์ที่จะเห็นสถาบันพระมหากษัตริย์ มีบทบาทการเมืองใดๆ นอกเหนือไปจากที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญ ในช่วงรัฐบาลสมัยที่ 2 รัฐธรรมนูญฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2495 มีการเพิ่มอำนาจส่วนบุคคลให้สถาบันพระมหากษัตริย์ แต่บทบาททางการเมืองของราชบัลลังก์ก็ยังคงเป็นเหมือนเดิม คือเป็นสัญลักษณ์อำนาจสูงสุดของประเทศ (กอบแก้ว สุวรรณทัต-เพียร, 2540, น.97-98) วราภรณ์ เผือกเล็กได้อธิบายอีกว่า ท่าทีของจอมพล ป. พิบูลสงครามต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ จึงเป็นไปในลักษณะ “ต่างคนต่างอยู่” ให้ความเคารพไปตามหน้าที่ทางรัฐธรรมนูญ ไม่ทำลายหรือทำให้เสื่อมเกียรติอย่างชัดแจ้ง แต่ก็ไม่ได้ให้เกียรติยศเหมือนก่อนการปฏิวัติ 2475 (วราภรณ์ เผือกเล็ก, 2547, น.33)

การยกย่องสามัญชนที่เป็นวีรชนในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงครามจะเห็นได้ชัดจากการสร้างอนุสาวรีย์ของสามัญชนเหล่านั้น สายพิณ แก้วงามประเสริฐ ได้อธิบายว่า ใน พ.ศ. 2480 ประเทศไทยมีอนุสาวรีย์ที่เกิดขึ้นหลัง พ.ศ. 2475 เพียง 2 อนุสาวรีย์เท่านั้น คือ อนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี และอนุสาวรีย์พิทักษ์รัฐธรรมนูญ เป็นการสะท้อนว่าอนุสาวรีย์ทั้งสองแห่งมีความสำคัญต่อการกล่อมเกล่าประชาชนของรัฐบาล (สายพิณ แก้วงามประเสริฐ, 2537, น. 16) โดยท้าวสุรนารีก็

เป็นหนึ่งในวีรสตรีสามัญชนได้รับการยกย่องจากคณะราษฎร โดยเป็นวีรสตรีสามัญชนที่ได้รับการจัดสร้างคนแรกของประวัติศาสตร์ และเกิดขึ้นหลังเหตุการณ์กบฏบวรเดช ซึ่งเป็นเหตุการณ์สำคัญในเรื่องความแตกแยกระหว่างฝ่ายเจ้ากับคณะราษฎร (สายพิน แก้วงามประเสริฐ, 2537, น. 19) ในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงครามก็จะมีการแต่งบทละคร บทเพลงเพื่อเชิดชูวีรกรรมนั้น และมีการพิจารณาสร้างอนุสาวรีย์วีรภักษัตริย์ในอดีต แต่ไม่มีพระมหากษัตริย์ในราชวงศ์จักรีด้วยเหตุผลที่ว่ายังไม่เป็น “มหाराช” ในเรื่องเกี่ยวกับการเพิกเฉยที่จะยกย่องราชวงศ์จักรีนี้ จอมพล ป. พิบูลสงครามได้ปราศรัยแถลงต่อสภาผู้แทนราษฎรในการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 8/2483 ณ พระที่นั่งอนันตสมาคม วันที่ 15 สิงหาคม 2483 ในการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญแก้ไขเพิ่มเติมบทเฉพาะกาล พ.ศ. 2483 ว่า

“...เรื่องระบอบเก่าระบอบใหม่นี้ยังต้องรบกันไปอีกนาน และผมขอยืนยันว่าในชีวิตเรา บางทีลูกเราด้วย จะต้องรบกันไปอีก และแบ่งกันในระบอบเก่ากับระบอบใหม่นี้ เพราะเหตุนี้เราจะต้องประสานงาน เราต้องการความสุข เราต้องการสร้างชาติ เพราะฉะนั้นการเปลี่ยนแปลงการปกครองวันที่ 24 มิถุนายน 2475 นั้น เราจึงไม่ทำอะไรเลยกับพวกที่ความเห็นตรงกันข้าม... และผมว่าในชีวิตเรา ในชีวิตของลูกเรา พวกที่ระบอบเก่าแก่แก้นี้ก็ไม่หมด เพราะว่าเราปล่อยไว้อย่างไรแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครองและเปลี่ยนพระมหากษัตริย์เลย ขอให้มองดูใกล้ๆ การเปลี่ยนแต่พระมหากษัตริย์ ตัวอย่างเช่น สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ เปลี่ยนจากพระเจ้าตากมาแล้ว ฝ่ายพระเจ้าตากเป็นอย่างไร ฝ่ายพระเจ้าตากต้องถูกประหารชีวิตหมด...แต่พวกเราเห็นว่าคนไทยด้วยกันเราควรจะสามารถคิดกันสมัครสมานเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันสร้างชาติ แล้วเราจะได้รับสันติสุขด้วยประการทั้งปวง...พวกผมขอให้หมด ปิดฉากพยาบาทกัน แต่พวกตรงข้ามเขาไม่ยอม...ถ้าเช่นนั้นทำไมจึงไม่แก้เล่า ถ้ามีการแก้จะต้องทำเด็ดขาด อย่างพระพุทธรูปฟ้าทรงปฏิบัติกับพวกเจ้าตาก ซึ่งได้ผลดีมาแล้ว แต่เราทำไม่ได้ จะไปล้มเรือฆ่ากัน อย่างนั้นพันสมัย และกลัวบาปด้วย” (สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2483, น.442-444)

คริส เบเคอร์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร ได้อธิบายว่า ในสมัยก่อน งานนิพนธ์ของฝ่ายเจ้าในช่วงก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ได้ให้ภาพกษัตริย์ไทยเป็นศูนย์กลางของประวัติศาสตร์ บางเรื่องเน้นบทบาทของสมเด็จพระนเรศวร และพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เป็นวีรบุรุษ

ที่ปกป้องอิสรภาพของชาติอย่างกล้าหาญ ดังเช่น ในงานพระนิพนธ์ของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ในเรื่อง ไทยรบพม่า เป็นต้น (คริส เบเคอร์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2557, น.124)

แต่จากคำแถลงข้างต้นของ จอมพล ป. พิบูลสงคราม จะเห็นว่า เขาได้มอง สถาบันพระมหากษัตริย์เป็นคู่กรณีกับการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 และพยายามเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองของคณะราษฎรกับการผลัดแผ่นดินจากสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี มาเป็นพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชแห่งราชวงศ์จักรี โดยการเปลี่ยนแปลงระบอบของคณะราษฎรเป็นไปด้วยความสันติสุข และเพื่อสร้างความสมัคสมานฉันท์ในการทำงานร่วมกันได้ แม้ว่าฝ่ายนิยมเจ้าจะโจมตีอยู่เสมอ ในขณะที่การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองจากธนบุรีสู่ราชวงศ์จักรีเป็นการกระทำที่นองเลือด ถอนรากถอนโคน อันเป็นสิ่งที่จอมพล ป. พิบูลสงครามมองว่าแม้จะได้ผลดีแต่ก็ไม่ประสงค์ที่จะทำ เพราะพันสมัย และอ้างบาปบุญคุณโทษตามศาสนา ฉะนั้นวีรชนจากพระมหากษัตริย์ราชวงศ์จักรีจึงไม่พึงประสงค์ และมีการเชิดชูพระมหากษัตริย์ไทยในอดีต อาทิเช่น สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี หรือ สมเด็จพระนเรศวรมหาราช มากกว่า หรือที่มุ่งเน้นมากคือการยกย่องสามัญชน ผ่านทั้งอนุสาวรีย์ บทละคร เพลงต่างๆ ที่เห็นได้ชัดคือ ท้าวสุรนารี และวีรชนสามัญชนคนอื่นๆ เช่น ท้าวเทพกระษัตรี-ท้าวศรีสุนทร ชาวบ้านบางระจัน เป็นต้น

คริส เบเคอร์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร ได้บรรยายว่า ชาตินิยมที่เกิดขึ้นหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เป็นการสร้างชาตินิยมสามัญชน เปลี่ยนนิยามจาก “ชาติ” จากผู้คนที่อยู่ในเขตแดนที่กำหนดและร้อยรัดกันด้วยความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ มาเป็นชุมชนของคนที่มีความเชื่อชาติเดียวกัน มีประวัติศาสตร์ยาวนานร่วมกัน และพูดภาษาเดียวกัน (คริส เบเคอร์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2557, น.181) การสนับสนุนสามัญชนของจอมพล ป. พิบูลสงคราม นอกจากการสนับสนุนตนเองในฐานะ “ผู้นำ” ของชาวไทยที่มาจากสามัญชนแล้ว หากแต่ยังสนับสนุนประชาชนสามัญชนทั่วไปในฐานะผู้ร่วมกันสร้างชาติไทย ทักษ์ เฉลิมเตียรณ ได้อธิบายว่า ยุคสมัย “ผู้นำ” ทำให้เกิดผู้นำแบบอำนาจนิยมที่มีใจเจ้าและเป็นสามัญชน ในฐานะของพระมหากษัตริย์จึงเป็นฐานะที่ไม่มีอำนาจและไม่มีความสำคัญ จอมพล ป. ไม่ต้องการหรือยอมให้คู่แข่งคนใดได้มีฐานะดังที่ตนได้รับลักษณะของความสัมพันธ์ที่จอมพล ป. มีต่อพระมหากษัตริย์ก็ยังคงเป็นเช่นนี้ตลอดเวลา ที่ตนดำรงตำแหน่งอยู่ และเมื่อราชบัลลังก์ยังคงเป็น “เรื่อง” ของการเมืองและที่มาของความชอบธรรมแต่โบราณ จอมพล ป. จึงไม่สนับสนุนราชบัลลังก์ (ทักษ์ เฉลิมเตียรณ, 2561, น.11-12) มีการออกประกาศตามสื่อต่างๆ ให้ประชาชนปฏิบัติตามท่านผู้นำ แทนที่จะเป็นพระมหากษัตริย์ตามความคิดทางการเมืองสมัยก่อนการปฏิวัติ และจอมพล ป. พิบูลสงครามได้ให้เหตุผล ถึงการนำลัทธิผู้นำมาใช้ที่ว่า

“ญี่ปุ่นมีเครื่องยึดมันอยู่คือพระเจ้าแผ่นดินของเขา ของเราไม่มีอะไรเป็นเครื่องยึดแน่นอนที่มีอยู่คือ ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์และรัฐธรรมนูญ ชาติก็ยังไม่มีความมั่นคง ศาสนาก็ไม่ทำให้คนเลื่อมใสถึงยึดมั่น พระมหากษัตริย์ยังเป็นเด็กเห็นแต่รูป รัฐธรรมนูญก็เป็นสมุดหนังสือ เวลาบ้านเมืองคับขันจะเอาอะไรเป็นเครื่องยึดไม่ได้ ผมจึงให้ตามนายกรัฐมนตรีนี่” (อ้างใน แอมสุข นุ่มนนท์, 2548, น. 72)

เซอร์รี เกษมสุขสำราญ ได้อธิบายว่า ภายหลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครองสถาบันพระมหากษัตริย์เสื่อมอำนาจลงอย่างมาก เนื่องจากจอมพล ป. พิบูลสงครามพยายามลดบทบาทและอำนาจของสถาบันพระมหากษัตริย์ลง และสถาปนาลัทธิ “ผู้นำ” ขึ้นเพื่อสร้างความชอบธรรมและอำนาจในการบริหารประเทศ และสร้างความเชื่อถือจากประชาชน โดยใช้นโยบายสร้างชาติเป็นเครื่องมือให้ประชาชนปฏิบัติตาม (เซอร์รี เกษมสุขสำราญ, 2555, น.92-93) ดังนั้นนอกจากการให้ประชาชนยกย่องผู้นำแล้ว จอมพล ป. พิบูลสงครามยังให้การยกย่องประชาชนในฐานะพลเมืองผู้ทำประโยชน์แก่ชาติเพื่อตอบสนองการสนับสนุนที่ตนสมควรได้รับด้วย จึงเป็นการแสดงภาพผู้นำที่มีบุญญาบารมีเทียบเคียงกับพระมหากษัตริย์ในอดีต

การยกย่องสามัญชนในฐานะวีรชนของจอมพล ป. พิบูลสงครามก็สะท้อนแนวคิดทางการเมืองของจอมพล ป. ที่ต้องการปฏิเสธรวีรชนที่เป็นกษัตริย์อย่างเห็นได้ชัด ในกรณีของวีรสตรีคือ ท้าวสุรนารี ในวิทยานิพนธ์ของสายพิณ แก้วงามประเสริฐ ได้อธิบายว่า การปรากฏตัวของท้าวสุรนารีเมื่อ พ.ศ. 2477 ในฐานะ “สามัญชน” คนแรกที่มีอนุสาวรีย์เป็นวีรกรรม สะท้อนการต่อสู้ทางแนวคิดของระบอบการปกครองทั้งสองระบบ และแสดงให้เห็นถึงนัยยะแห่งการเป็นฝ่ายที่เหนือกว่าของผู้นิยมระบอบใหม่ อนุสาวรีย์ท้าวสุรนารีจึงเกิดขึ้นจากเจตจำนงของประชาชนในท้องถิ่น แต่ได้กลายเป็นเครื่องมือของรัฐบาลคณะราษฎรในการสื่อแนวคิดบางประการของรัฐ (สายพิณ แก้วงามประเสริฐ, 2537, น. 48) สายพิณยังอธิบายต่อไปว่า รัฐบาลเห็นด้วยกับการสร้างอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี น่าจะเป็นเพราะ “ท้าวสุรนารี” เป็น “สามัญชน” เหมือนกับที่ “คณะราษฎร” เป็น ท้าวสุรนารีจึงเป็นเหมือนตัวแทนคณะราษฎรที่จะสามารถประกาศว่า “สามัญชน” ก็สามารถเป็นผู้สร้างประวัติศาสตร์ได้ทัดเทียมกับ “พวกเจ้า” (สายพิณ แก้วงามประเสริฐ, 2537, น. 46) บทสรุปของสายพิณ คือ ตัวละครหญิงทางประวัติศาสตร์ที่มีบทบาทเพียงเล็กน้อยคนนี้ได้รับการเลือกเฟ้นเอาขึ้นมาเชิดชู โดยเหล่าผู้นำรัฐไทยยุคใหม่ภายใต้การนำของจอมพล ป. พิบูลสงคราม และแหล่งความคิดทางชาตินิยมของจอมพล ป. อย่างหลวงวิจิตรวาทการ ทั้งนี้ด้วยเหตุผลทางการเมืองและเหตุผลเฉพาะหน้าทางการเมืองเป็น

ตัวการปั่นแต่งคำบรรยายให้สัมพันธ์กับอนุสาวรีย์ โดยผ่านบทละครและบทเพลงซึ่งเผยแพร่โดยวิหุกกระจายเสียง (ทักษ์ เฉลิมเตียรณ, 2561, น.430-432) และจะมีวีรชนสามัญชนคนอื่นๆ ตามมา

วราภรณ์ เผือกเล็ก ได้อธิบายว่า นโยบายและความคิดของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ก็คือ การยกเอาพลเมืองหรือประชาชนทั่วไป เข้ามาเป็นพวกและกล่าวไว้ในทุกที่ว่า พลเมืองมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อชาติ ด้วยเหตุนี้ ศัตรูทางอำนาจของเขา คือ สถาบันเจ้า และโดยเฉพาะอย่างยิ่งราชวงศ์จักรี ดังนั้นจึงไม่มีการสร้างอนุสาวรีย์หรือการสรรเสริญยกย่องวีรกษัตริย์ราชวงศ์จักรี (วราภรณ์ เผือกเล็ก, 2547, น.39)

ภายใต้นโยบายของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้มีการสร้างบทละคร เพลงต่างๆ เพื่อเชิดชูวีรกรรมของวีรบุรุษและวีรสตรีในอดีต อีกทั้งเป็นวีรกรรมที่ไม่จำกัดเฉพาะกษัตริย์เท่านั้น (คริส เบเคอร์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2557, น.198) วราภรณ์ เผือกเล็ก ได้อธิบายว่าวีรกรรมที่ไม่ใช่พระมหากษัตริย์มักจะเน้นเรื่องราวของประชาชนผู้ที่ทำเพื่อชาติบ้านเมือง เป็นลักษณะของ “วีรสตรีสามัญชน” (วราภรณ์ เผือกเล็ก, 2547, น.107) เป็นความหมายกว้างๆ ไม่ได้สังกัดกลุ่มเจ้า แต่อาจสังกัดในกลุ่มชนชั้นนำ เช่น ฐานะภรรยาขุนนาง ดังเช่นท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรหรือท้าวสุรนารี การสร้าง “วีรสตรีสามัญชน” ขึ้นมานั้นมีจุดประสงค์ขึ้นเพื่อสร้างความแตกต่างจากการตีความในช่วงยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ที่มองว่าวีรกรรมของวีรสตรีเป็นเครื่องหมายของการแสดงความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ รัฐบาลจอมพล ป. พยายามล้มล้างแนวคิดนี้โดยสร้างความเป็นชาติที่ปฏิเสธความเป็นหนึ่งเดียวกับพระมหากษัตริย์ แต่มุ่งไปที่อำนาจอธิปไตยของชาติเป็นสำคัญ

อย่างไรก็ตามหลังการรัฐประหาร พ.ศ. 2490 ซึ่งทำให้จอมพล ป. พิบูลสงครามกลับเข้ามามีอำนาจเป็นสมัยที่สอง สันติสุข โสภณศิริ ได้ตั้งข้อสังเกตว่า ท่าทีของจอมพล ป. พิบูลสงครามในการรัฐประหารครั้งนี้ที่สนับสนุนสถาบันพระมหากษัตริย์มากขึ้น เป็นจุดมุ่งหมายของฝ่าย “กษัตริย์นิยม” เพื่อร่วมมือเป็นพันธมิตรทางการเมืองในการกำจัดกลุ่มการเมืองของนายปรีดี พนมยงค์ แต่ถึงกระนั้นก็ไม่ได้ให้อำนาจแก่สถาบันพระมหากษัตริย์อย่างเต็มที่ โดยยังเปิดให้มีการเลือกตั้ง และพยายามจำกัดพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ (สันติสุข โสภณศิริ, 2555, น.168-169) การผ่อนคลายแนวคิดในการต่อต้านพระมหากษัตริย์ เห็นได้จากการสัมภาษณ์ของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ต่อสื่อมวลชนในทันทีของวันที่ก่อการว่า

“รัฐประหารครั้งนี้ คณะทหารอยากเปลี่ยนรัฐบาล จะเพิ่มอำนาจพระมหากษัตริย์ให้มากขึ้น ท่านจะได้โอกาสดูแลบ้านเมือง” (นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, 2549, น.49-50)

โดยคณะรัฐประหารยังให้เหตุผลในการก่อการรัฐประหาร ไว้ 6 ประการ โดยมีสามประการที่สร้างความชอบธรรมให้แก่การรัฐประหาร คือ คณะรัฐประหารยึดมั่นในชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และรัฐธรรมนูญ และทำเพื่อคลี่คลายคดีวางแผนปลงพระชนม์สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในพระบรมโกศและจับกุมบุคคลมีส่วนร่วมมาลงโทษ รวมทั้งจัดลัทธิคอมมิวนิสต์ให้สิ้นซากไปจากประเทศ และทำนุบำรุงพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองสืบไปชั่วกาลนาน (สันติสุข โสภณศิริ, 2555, น. 169) ซึ่งทักษ์ เฉลิมเตียรณ ได้ตั้งข้อสังเกตว่า การดำเนินการของคณะรัฐประหาร แม้ว่าพลโท ผิณ ชุณหะวัณ ผู้นำการรัฐประหารมีการเชิดชูจอมพล ป. แต่การรัฐประหารเป็นการมุ่งกำจัดกลุ่มการเมืองของปรีดี พนมยงค์โดยเฉพาะ และฝ่ายกษัตริย์นิยมได้ก้าวเข้ามามีบทบาทในรัฐบาลนี้ ซึ่งกองทัพพบเห็นว่าการกระทำของกลุ่มปรีดี/อึ้ง (พลเรือตรีวัลย์ อึ้งนาวาสวัสดิ์ – ระบุโดยผู้วิจัย) เกี่ยวกับการรับรองสหภาพโซเวียต การยกเลิกพระราชบัญญัติต่อต้านคอมมิวนิสต์ และความปั่นป่วนวุ่นวายของกลุ่มชาวจีนในพระนครเป็นการคุกคามชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ การเสด็จสวรรคตของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลนั้น ถูกทำให้เชื่อว่าเป็นการวางแผนของปรีดี ที่จะล้มล้างสถาบันพระมหากษัตริย์ (ทักษ์ เฉลิมเตียรณ, 2561, น.52-56)

ดังนั้นจะเห็นได้ชัดว่า การดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในสมัยที่สอง มีความพยายามประนีประนอมกับฝ่ายกษัตริย์นิยมมากขึ้นเพื่อสร้างความชอบธรรมในการขึ้นสู่อำนาจของจอมพล ป. พิบูลสงคราม แต่ความขัดแย้งภายในพันธมิตรทางการเมืองก็ยังมีอยู่ ญัฐพล ใจจริง ให้ความเห็นว่า ความขัดแย้งระหว่างรัฐบาลจอมพล ป. กับสถาบันกษัตริย์และกลุ่ม “รอยัลลิสต์” เดินไปสู่จุดแตกหักจากการรัฐประหาร พ.ศ. 2494 ซึ่งทำให้รัฐบาลมีความเข้มแข็งเหนือสถาบันพระมหากษัตริย์และกลุ่มรอยัลลิสต์ โดยการโค่นล้มรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2492 ที่เพิ่มพระราชอำนาจให้สถาบันพระมหากษัตริย์ลง รัฐบาลจึงใช้แนวทาง “ชาตินิยม” ในการปราบปรามคอมมิวนิสต์ ช่วงสงครามเย็น ที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับสมัยที่จอมพล ป. ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีสมัยแรก และไม่มีการสนับสนุนสถาบันพระมหากษัตริย์ให้มีฐานะเป็นศูนย์กลางหรือสัญลักษณ์แห่งชาติแต่อย่างใด (ญัฐพล ใจจริง, 2564, น. 309-313)

ในส่วนของเรื่องราววีรชนที่เป็นสามัญชนแม้ว่าจะมีการบันทึกในพระราชพงศาวดารจดหมายเหตุต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสมัยก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองมาแล้ว แต่กระบวนการสร้างชาติและการยกย่องสามัญชนในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงครามได้ทำให้วีรกรรมดังกล่าวเกิดขึ้นอย่างเด่นชัดและเข้มข้นขึ้น ด้วยการปรุ่แต่งกระบวนการรับรู้ของประชาชนด้วยจิตสำนึกของความเป็นชาตินิยมไทย การสร้างชาติ และความรู้สึกร่วมกันของประชาชนชาวไทยที่มองวีรบุรุษวีรสตรีเหล่านั้นในฐานะคนพวกเดียวกัน มีจุดมุ่งหมายในการปกป้องเอกราชของชาติไทยที่เสมอกัน และเป็นหน้าที่ของ

พลเมืองไทยที่ต้องยึดถือร่วมกัน คติของความรักชาติและความหวงแหนในบ้านเกิดเมืองนอนจึงถูกสอดแทรกลงไปในวีรกรรมเหล่านั้น และตีความวีรกรรมเหล่านั้นเพื่อรับใช้อุดมการณ์ของรัฐไทย

แนวคิดทหารนิยมในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม

จอมพล ป. พิบูลสงคราม สนับสนุนลัทธิทหาร หรือ แนวคิดทหารนิยมอย่างแข็งขัน ตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครองในปีพ.ศ. 2475 จนกระทั่งการดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง กลุ่มทหารหนุ่มที่มีบทบาทในการปฏิวัติสยาม และการปราบปรามกบฏบวรเดชใน พ.ศ. 2476 มีหลวงพิบูลสงครามเป็นหัวหน้าและได้รับตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหมในสมัยรัฐบาลพระยาพหลพลพยุหเสนา คริส เบเกอร์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร ได้บรรยายว่า หลังจากกบฏบวรเดชผ่านพ้นไปแล้ว รัฐมนตรีกระทรวงกลาโหมเสนอว่า การรักษาความสงบเป็นปัญหาใหญ่ที่สุด ดังนั้น “ทหาร” ซึ่งมีไว้เพื่อชาติเพียงสถานเดียว ต้องอยู่เป็นศูนย์กลางของการเมือง แม้ว่าสถานะทางการเงินของประเทศไม่มั่นคง แต่กองทัพเรียกร้องให้เพิ่มงบประมาณ โดยได้รับถึงร้อยละ 26 ของงบประมาณรวมของประเทศนับจาก พ.ศ. 2476-2480 อีกทั้งจำนวนทหารประจำการเพิ่มขึ้น 2 เท่าตัว (คริส เบเกอร์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2557, น.196)

ดังนั้น จะเห็นได้ชัดว่า จอมพล ป. พิบูลสงครามให้ความสำคัญกับแนวคิดทหารนิยมอย่างยิ่ง เนื่องจากจอมพล ป. ได้พึ่งพาทหารในการก้าวขึ้นสู่อำนาจ และการเป็นนักเรียนทหารที่ฝรั่งเศส ประกอบกับการเป็นคณะราษฎรสายทหาร ก็มีส่วนส่งเสริมแนวคิดทหารนิยมในทางการเมืองการปกครองของประเทศไทย ในขณะที่ดำรงเป็นหลวงพิบูลสงคราม เขาและพรรคพวกสายทหารก็ให้ความสนใจรัฐบาลทหารในประเทศอื่นๆ ที่เชิดชูอุดมการณ์ชาตินิยมในสมัยนั้นด้วยเช่นกัน (คริส เบเกอร์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2557, น.196) ใน พ.ศ. 2479 รัฐบาลมีการส่งทหารบกและทหารเรือไปศึกษาวิชาทหารในญี่ปุ่น โดยมีเป้าหมายคือ การเรียนรู้วิทยาการทหารจากกองทัพญี่ปุ่นและการแปลตำราทหารจากญี่ปุ่นเป็นไทย เพื่อให้นักเรียนทหารไทยได้เรียนรู้ และรัฐบาลยังมีคำสั่งให้นักเรียนทหารทุกคนต้องพักอาศัยกับครอบครัวคนญี่ปุ่นเพื่อให้เรียนรู้ภาษาอย่างจริงจังก่อนเข้าเรียนโรงเรียนทหาร อันจะทำให้การเรียนรู้มีความลึกซึ้งซึ่งสามารถที่จะถ่ายทอดวิทยาการทหารจากญี่ปุ่นเข้าสู่กองทัพไทยได้ (นิภาพร รัชตพัฒนากุล, 2545, น. 48) ญัฐพล ใจจริง ได้วิเคราะห์ว่า กองทัพไทยกำลังเปลี่ยนแปลงการพึ่งพิงวิทยาการทางทหารใหม่ จากเดิม ไทยเคยพึ่งพิงวิทยาการจากชาติตะวันตก เปลี่ยนแปลงมาสู่การพึ่งพิงวิทยาการทางทหารจากญี่ปุ่นมากขึ้น (ญัฐพล ใจจริง, 2563, น. 174)

หลวงพิบูลสงคราม ขณะเป็นรัฐมนตรีกลาโหม ได้เสนอว่า ในบรรดา 4 สถาบันหลักของสยาม ได้แก่ พระมหากษัตริย์ รัฐสภา ระบบราชการและกองทัพ กองทัพเท่านั้นที่ยืนยงขณะเมื่อเปรียบเทียบกับแล้วรัฐสภาอาจจะถูกยกเลิกด้วยสาเหตุและสถานการณ์ต่างๆ (Stowe, 1991, p.84)

ในช่วงการดำรงตำแหน่งของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในฐานะนายกรัฐมนตรี ประเทศไทยประสบความสำเร็จทางการทหาร จากสงครามอินโดจีนที่มีชัยชนะเหนือกองทัพฝรั่งเศส ในปีพ.ศ. 2484 และตามมาด้วยการเป็นพันธมิตรกับญี่ปุ่นในช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง จึงนับได้ว่าในยุคสมัยนั้นทหารมีบทบาทสูงสุดทางการเมืองการปกครองของประเทศไทย (กอบแก้ว สุวรรณทัต-เพ็ชร, 2540, น.75)

บทสนทนา นายมัน ชูชาติ กับนายคง รักไทย ซึ่งแสดงผ่านวิทยุกระจายเสียง ผู้ที่แสดงเป็นนายมัน ชูชาติ คือ นายสังข์ พิธินัย และผู้แสดงเป็นนายคง รักไทย คือ นายคงศักดิ์ ขำศิริ (ปรีศนีย์ เกษะบุตร, 2557, น.259) บทสนทนาที่เกิดขึ้นได้สะท้อนแนวคิดทหารนิยมของจอมพล ป. พิบูลสงครามที่จะถูกนำมาโยงเข้ากับแนวคิดชาตินิยม ที่ว่า (บทสนทนา นายมัน ชูชาติ กับนายคง รักไทย, 2484, น.123-124)

มัน – การเตรียมตัวของเราในเวลานี้ ก็มีสัก 7 ข้อด้วยกัน เราพูดกันทีละข้อ คือ 1. เตรียมสามัคคีระหว่างเพื่อนบ้านใกล้เรือนเคียง เพราะว่าเมื่อมีภัยจะได้ช่วยกันทันทางที่

คง – บ้านเรือนใกล้เคียงนั้น ใกล้หัวใจเราเหลือเกิน จะเปรียบเหมือนแขนขาอวัยวะของเราก็ได้ ถ้าเราไม่เตรียมไว้ช่วยกันแล้ว ถ้าแห่งใดแห่งหนึ่งได้รับภัยขึ้น ภัยนั้นๆ ก็จะถึงตัวเราและครอบครัวด้วย

มัน – เรากับเพื่อนบ้านใกล้เรือนเคียง แยกกันไม่ออก เพราะฉะนั้นจะต้องสามัคคีกัน และเตรียมช่วยกันไว้เสียแต่บัดนี้ 2. เตรียมเพาะความสามัคคีของชาติไว้ เท่าที่เราทุกคนจะสามารถทำได้ แต่อย่าเพาะการแตกสามัคคีกันเลย

คง – ผมเข้าใจดีแล้วในข้อนี้ ข้อ 3 ต่อไปเถอะครับ

มัน – 3. เตรียมในการทำมาหากินเสียแต่บัดนี้ เพราะว่า เมื่อมีภัยมาจะได้มีกินมีใช้โดยไม่ต้องอดอยาก

คง – ครับ ต่อไปข้อ 4

มัน – 4. เตรียมตัวเข้าประจำการเป็นทหาร ตามที่ชาติจะเรียกร้อง

คง – เรื่องนี้ เราได้พูดกันอย่างพิศดารแล้ว เมื่อพูดถึงแนวรบเรศวร

มัน – 5. เตรียมตัวทุกคน เพื่อสู้ข้าศึกที่บุกมาอย่างชาวบ้านบางระจัน ซึ่งเคยแสดงฝีมือมาแล้วในประวัติศาสตร์ 6. เตรียมช่วยรัฐบาลทุกอย่างเท่าที่จะทำได้ และปฏิบัติตามคำสั่งของทหาร เช่นช่วยกันรักษาถนนหนทาง รักษาสายโทรเลข โทรศัพท์ เข้าเป็นกอง

อาสาสมัครตามที่ทางการของท้องถิ่นจะเรียกเป็นครั้งคราว และในที่สุด 7. เตรียมในการจับจองที่ดิน เป็นที่อยู่ ที่กิน ที่นอน ที่ทำกิน และเป็นที่ตายแห่งวงศ์สกุลของเราเสียโดยเร็ว

คง - แต่การเราขอให้เตรียมต่างๆ เหล่านี้ เป็นการเตรียมอย่างใจเย็นไม่ใช่หรือ

มัน - ครับ เตรียมอย่างใจเย็น อย่างมีระเบียบ อย่างไม่ตื่นตระหนกตกใจ อันความตายนั้น ใครๆ ก็หนีไม่พ้น นอนบนเตียงก็ตาย พระมหากษัตริย์ก็ตาย มีโรคเจ็บก็ตาย ถูกอาวุธเข้าศึกที่รุกเข้ามา ก็ตาย แต่ถ้าเราได้เตรียมการกันไว้ก่อน เราก็จะตายโดยมีเกียรติในสนามรบ

คง - แล้วเราก็ไม่ต้องเสียใจด้วยว่า เราได้ล้มการตระเตรียมหรือว่าได้สู้กับเขาทั้งที ก็สู้ไม่เต็มรัก ดังนี้เป็นต้น

จากบทสนทนาข้างต้นของนายมันกับนายคง ที่รัฐบาลใช้เป็นเครื่องมือในการเผยแพร่นโยบายของนายกรัฐมนตรี จะเห็นได้ชัดว่า มีความพยายามสอดแทรกแนวคิดชาตินิยมและทหารนิยมเข้ามาในบทสนทนาเพื่อจูงใจประชาชน เช่นการเข้าประจำการทหาร ตามที่ชาติเรียกร้อง เป็นการสร้างชาติให้มีตัวตนเพื่อสร้างจิตสำนึกถึงความเป็นชุมชนเดียวกันของคนในชาติ ตลอดจนส่งเสริมทหารมีทหารคือเพื่อปกป้องชาติจากศัตรูผู้รุกราน ซึ่งในขณะนั้นอยู่ภายใต้บริบทของสงครามโลกครั้งที่สอง การสู้รบจนตัวตายเพียงการทำเพื่อชาติ เป็นสิ่งที่มีเกียรติมีศักดิ์ศรี สมควรแก่การยกย่องเชิดชู ตามคำขวัญของจอมพล ป. พิบูลสงครามที่มีการประกาศอยู่บ่อยครั้ง เช่น “ชาติคือบ้าน ทหารคือรั้ว” และยังคงกล่าวต่อว่า “หากปราศจากกองทัพ สยามจะถูกกลบไปจากแผนที่โลก” (คริส เบเคอร์ และ ผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2557, น.196) รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามจึงพยายามสร้างให้กองทัพอยู่ภายในชีวิตประจำวันของประชาชน เป็นสิ่งสำคัญในการปกป้องวิถีชีวิตของคนในชาติ ฉะนั้นจึงมีการยกย่องทหารและกองทัพอย่างมากในสมัยนี้ และการยกย่องนี้จะทวีความรุนแรงอย่างเข้มข้นในช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง

จอมพล ป. พิบูลสงครามได้มีการกล่าวสุนทรพจน์ ผ่านวิทยุกระจายเสียง แต่ประชาชนชาวไทยทั้งหมดในการเฉลิมฉลองวันชาติไทย 24 มิถุนายน พ.ศ. 2483 ณ สถานีวิทยุกระจายเสียงลพบุรี ความว่า

“...เป็นความจริงที่ว่ากองทัพทั้ง 3 ของเราในเวลานี้อยู่ในระดับที่เข้มแข็งตามสถานะและขนาดของประเทศแล้ว แต่ความเข้มแข็งอันนี้เรายัง

ต้องการอีกมาก เพื่อให้ขยายกำลังออกให้ได้คู่แข่งหรือได้เปรียบชาติอื่น เราจะต้องบำรุงการทหารให้แน่นหนามั่นคงขึ้นต่อไปตามระยะเวลา ข้าพเจ้าขอขอบคุณพี่น้องชาวไทยที่ได้แลเห็นความสำคัญของการทหาร ข้าพเจ้าขอขอบใจเพื่อนข้าราชการที่ได้สละทรัพย์บำรุงกองทัพของชาติทุกๆ เดือน ข้าพเจ้าขอขอบใจพ่อค้า คหบดี และประชาชนที่ได้บริจาคทรัพย์บ้าง สละแรงงานบ้าง ตามฐานานุรูปบำรุงการทหารของชาติตลอดมาไม่ขาดระยะ ขอได้โปรดดำเนินการเช่นนี้ต่อไปให้ยิ่งขึ้นเพื่อกองทัพไทยได้มีกำลังสมรรถภาพอันยิ่งใหญ่พอจะรับรองเหตุการณ์ของโลกที่จะมาในวันข้างหน้าสืบไป และควรที่พี่น้องทั้งมวลจะใส่ใจไว้ให้ทั่วกันว่า ในวันข้างหน้านี้ใครไม่มีกำลังพอแล้ว จะอยู่เป็นชาติเอกราชในโลกนี้ไม่ได้ ใครไม่มีอำนาจก็ต้องตกอยู่ใต้อำนาจเขา เป็นข้าเขา ให้เขาปกครอง หรืออย่างน้อยก็ไม่ได้รับความยุติธรรม ดังที่เห็นเป็นตัวอย่างอยู่เสมอๆ เรา-ไทย-เรา ก็เคยซิมรสขึ้นขมเหล่านี้มาไม่น้อยแล้ว ตามที่ทุกท่านทราบอยู่ทั่วกัน” (กรมโฆษณาการ, 2483, น. 41-42)

จากสุนทรพจน์ของจอมพล ป. พิบูลสงครามจะเห็นได้ชัดว่า แนวคิดทหารนิยมของจอมพล ป. มีการเกี่ยวโยงการทหารกับการสร้างอำนาจของชาติ โดยมองว่าชาติที่เป็นเอกราชและมีสมรรถภาพอันยิ่งใหญ่ คือ ชาติที่ให้ความสำคัญกับกองทัพที่ทัดเทียมหรือได้เปรียบชาติอื่น นายกรัฐมนตรีได้กล่าวขอบคุณผู้ที่บำรุงการทหาร และเปรียบเสมือนเป็นหน้าที่ของพลเมืองไทยที่ดีที่จะต้องบำรุงรักษากองทัพของชาติ และถ้าหากไม่มีการบำรุงกองทัพหรือกำลังขาด ไม่เพียงพอแล้ว ก็ไม่สามารถที่จะรักษาเอกราชไว้ได้ และต้องตกอยู่ใต้อำนาจชาติอื่น นอกจากนี้จอมพล ป. ยังกล่าวถึงในอดีตของชาติไทยที่เคยได้รับความขมขื่นของการตกอยู่ใต้อำนาจชาติอื่น ซึ่งสังเกตได้ว่าเป็นการพาดพิงถึงในอดีตซึ่งการบริหารประเทศอยู่ในมือของสถาบันพระมหากษัตริย์

กอบแก้ว สุวรรณทัต-เพ็ชร ได้อธิบายว่า จอมพล ป. พิบูลสงครามเป็นผู้นำการทหารที่มีความตั้งใจต่อพัฒนาการของทหารอย่างมาก เห็นได้จากนโยบายที่ไม่เปลี่ยนแปลงนับตั้งแต่จอมพล ป. พิบูลสงครามก้าวเข้ามามีอำนาจและเรื่อยมา จอมพล ป. มีความปรารถนาที่จะเห็นกองทัพไทยมีอาวุธยุทโธปกรณ์ที่ทันสมัย และมีการมุ่งเน้นการฝึกอบรมทางทหารให้มีความเข้มแข็ง และยังมีทัศนคติว่า ทหารเป็นสัญลักษณ์ของการอยู่รอดของชาติ (กอบแก้ว สุวรรณทัต-เพ็ชร, 2540, น.81)

สุธาชัย ยิ้มประเสริฐ ได้อธิบายว่า การบริหารประเทศของจอมพล ป. พิบูลสงครามนั้นมีแนวโน้มในทางทหารนิยมอยู่แล้วตั้งแต่ระยะก่อนหน้า และเมื่อเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 การร่วมมือกับญี่ปุ่นยิ่งเป็นการเปิดโอกาสให้ จอมพล ป. ใช้อำนาจทางเผด็จการมากยิ่งขึ้น โดยฝ่ายญี่ปุ่น

เป็นผู้กดดันจอมพล ป. ให้ถอดถอนบุคคลที่ไม่นิยมญี่ปุ่นออกจากวงการบริหาร ยกตัวอย่างเช่น นาย วิชาส โอสถานนท์ ต้องพ้นจากตำแหน่งอธิบดีกรมโฆษณาการ ในพ.ศ. 2484 และต่อมาเมื่อนายปรีดี พนมยงค์ คัดค้านแผนการให้ญี่ปุ่นกู้เงิน จึงต้องพ้นจากตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง ไปเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ และมีการปรับคณะรัฐมนตรีในวันที่ 8 มีนาคม พ.ศ. 2485 เพื่อให้พวกที่ไม่นิยมญี่ปุ่นต้องออกจากคณะรัฐมนตรีของเขา (สุธาชัย ยิ้มประเสริฐ, 2553, น. 33)

จอมพล ป. พิบูลสงครามมีการใช้สื่อทางวัฒนธรรม เข้ามาเกี่ยวข้องกับอุดมการณ์ ทหารนิยมตามที่ชนะที่เขาได้หมายมั่นไว้ สิทธิธรรม โรหิตะสุข ได้ตั้งข้อสังเกตว่า จอมพล ป. พิบูลสงครามมีความพยายามที่จะแสดงออกและเผยแพร่แนวคิดแบบทหารนิยมแก่ประชาชน (สิทธิธรรม โรหิตะสุข, 2558, น.37) นับตั้งแต่หลังปราบกบฏบวรเดช จึงมีการริเริ่มสร้างภาพยนตร์เรื่อง “เลือดทหารไทย” สร้างครั้งแรกในพ.ศ. 2477 และเริ่มออกฉาย พ.ศ. 2478 ในขณะที่เขาเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม ในรัฐบาลพระยาพหลพลพยุหเสนา ซึ่งจอมพล ป. ได้มีการเสนอว่า

“...ขอให้สำนักงานโฆษณาการช่วยทำภาพยนตร์ เพื่อโฆษณาให้ ราษฎรนิยมการทหาร” (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2542, น. 31-38)

ดังนั้นจึงเป็นการใช้แนวทางทางวัฒนธรรมในการชักจูงประชาชนให้คล้อยตาม อุดมการณ์ทหารนิยม ภาพยนตร์เรื่อง *เลือดทหารไทย* เป็นงานประพันธ์ของขุนวิจิตรมาตรา (สง่า กาญจนาคพันธุ์) เป็นภาพยนตร์ทหารที่ได้รับการสนับสนุนจากกองทัพ ร่วมกันสร้างในนามของ สำนักงานโฆษณาการ และเป็นภาพยนตร์ปลุกใจที่แสดงถึงศักยภาพของกองทัพไทย และเป็นลักษณะของภาพยนตร์ที่ให้ความสำคัญของทหารไทย และชาติเมื่อยามเกิดภัยหากไร้ซึ่งทหาร อาชีพอื่น ๆ ก็ไม่สามารถดำรงอยู่ได้เช่นเดียวกับชาติที่ต้องสูญสลายไป

นอกจากนี้ในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามยังมีการประกวดศิลปกรรม “การประกวดรูปเขียนเกี่ยวกับทหาร” โดยมีการเริ่มวางแผนจัดประกวดในวันที่ 14 พฤศจิกายน พ.ศ. 2485 “รูปแสดงความรักระหว่างทหารกับลูกเมีย” เป็นหนึ่งในหัวข้อของการประกวดที่ได้รับการเน้นย้ำ ผลงานทั้งหมดถูกสร้างในแนวทางที่รัฐบาลสามารถปรับใช้เป็นโปสเตอร์เผยแพร่โฆษณาให้ประชาชนได้ เห็นความสำคัญของทหารอย่างชัดเจน นอกเหนือจากรูปยังมีการแต่งคำขวัญ คำกลอนเพื่อสร้างให้เกิด อารมณ์ความรู้สึกร่วมกับผู้ชม เช่น การวาดภาพทหารหนุ่มกำลังอุ้มลูกและแสดงท่าทางบอกลาเมีย ของตนเพื่อจะไปสงคราม และมีคำขวัญว่า “ส่งลูกรักฝากเมียชวัน ตัวฉันไปคุ้มไทย” เป็นต้น (สิทธิธรรม โรหิตะสุข, 2558, น.39-41)

จะเห็นได้ชัดว่า จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ส่งเสริมบทบาททางทหารและแนวคิด ทหารนิยมอย่างยิ่งในตลอดที่เขายังคงอยู่ในอำนาจ และสังเกตเห็นได้อย่างเด่นชัดจากบทบาททาง

การทหารในช่วงสงครามฝรั่งเศส-ไทย พ.ศ. 2483 ซึ่งจอมพล ป. พิบูลสงครามได้ใช้โอกาสที่ฝรั่งเศสถูกเยอรมนีรุกราน เข้าทำการโจมตีดินแดนอาณานิคมของฝรั่งเศสในอินโดจีน ด้วยการปราศรัยเรียกร้องดินแดนคืนจากฝรั่งเศสหน้ากระทรวงกลาโหม 8 ตุลาคม พ.ศ. 2483 ซึ่งได้ทำการปลุกเร้าจิตสำนึกชาตินิยมและทหารนิยมไปพร้อมๆ กัน และตามมาด้วยสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่เข้ามาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จึงเป็นโอกาสอันดีของจอมพล ป. พิบูลสงครามในการส่งเสริมแนวคิดทหารนิยมอย่างเข้มข้น

แนวคิดเกี่ยวกับสตรีไทยในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม

หนึ่งในแนวทางการสร้างชาติของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ให้ความสำคัญกับผู้หญิงเป็นพิเศษ มีทั้งการประกาศเป็นกฎหมาย ข้อกำหนดต่างๆ สามัญชนสตรีเป็นหนึ่งในพลเมืองไทย ที่ถูกจอมพล ป. พิบูลสงครามยกขึ้นมาเชิดชูเป็นพลังของชาติ เช่นเดียวกับ พลเมืองชายไทย ซึ่งได้รับการยกย่องอย่างมากในการสร้างชาติ และรัฐบาลยังเข้าไปมีบทบาทในการกำหนดสถานะของสตรีไทยที่ไม่เว้นแม้กระทั่งเครื่องแต่งกาย

โดยจอมพล ป. พิบูลสงครามได้มี “คำวิงวอนของนายกรัฐมนตรีฝากไว้แก่พี่น้องสตรีไทย” เรื่อง การแต่งกาย ในวันที่ 14 มีนาคม พ.ศ. 2484 โดยมีคำขออย่างสังเขปดังนี้

“...1. ขอให้พี่น้องสตรีไทยทุกท่านไว้ผมยาวตามประเพณีนิยมในสมัยโบราณของเรา หรือไว้ผมยาวตามสมัยนิยมปัจจุบันนี้

2. ขอให้พี่น้องสตรีไทยทุกท่าน เลิกการใช้ผ้าโจงกระเบน เปลี่ยนเป็นการนุ่งผ้าถุงอย่างสมัยโบราณของเรา หรือตามสมัยนิยมปัจจุบันนี้

3. ขอให้พี่น้องสตรีไทยทุกท่าน เลิกใช้ผ้าผืนเดียวปกปิดกายท่อนบน คือไม่ใช่ผ้าคาดอก หรือปล่อยเปลือยกายท่อนบน ให้ใช้เสื้อแทน

ทั้งนี้หวังว่าพี่น้องสตรีไทยทุกๆ ท่านจะได้พร้อมใจกันเป็นเอกฉันท์ เริ่มปฏิบัติตามคำวิงวอนดังกล่าวนี้ ซึ่งจะ เป็นเกียรติยศและเป็นสง่างามแก่ชาติของเราตลอดไปชั่วกาลนาน” (กรมโฆษณาการ, 2484, น. 47-48)

หลังจากนั้นรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ก็ได้ติดตามผลการดำเนินการตามนโยบายเกี่ยวกับการแต่งกายของสตรี โดยมีคำปฏิสันถารของนายกรัฐมนตรีแก่มวลสตรีไทยบรรดาที่ปฏิบัติตามคำวิงวอนเรื่องการแต่งกาย ในวันที่ 13 เมษายน พ.ศ. 2484 ความว่า

“ตามที่ข้าพเจ้าได้วิงวอนบรรดาสตรีไทย ขอให้ปรับปรุงการแต่งกายให้ต้องด้วยค่านิยมของอารยชาติ คือ เปลี่ยนการนุ่งโจงกระเบนเป็นนุ่งถุง และเปลี่ยนผมตัดเป็นไว้ผมยาวนั้น ได้ปรากฏมีสตรีไทยส่วนมากยินดีให้เกียรติยศแก่ข้าพเจ้า โดยปฏิบัติตามคำวิงวอนนั้นด้วยความเต็มอกเต็มใจ เป็นสมานฉันท์น่าปลื้มปิติอย่างยิ่ง ข้าพเจ้าได้สังเกตเห็นกับตาตนเองว่า ขณะนี้ตามที่ประชุมชนทั่วไป บรรดาสตรีต่างนุ่งถุงกันอย่างพร้อมเพรียงทุกชั้นทุกวัย นับเป็นเครื่องสำแดงอันหนึ่งของชาติไทยในความสง่างามที่ปวงประชากรต่างช่วยกันสร้างขึ้น

การที่สตรีไทยต่างพร้อมใจกันปฏิบัติตามคำขอร้องของข้าพเจ้า โดยปราศจากข้อรังเกียจเดียดฉันท์ใดๆ ดังนี้ ทำให้รู้สึกว่าคุณสมบัติของมวลสตรีไทยได้ประสิทธิผลอย่างแน่ชัดขึ้นแล้ว และความสามัคคีนี้เอง จะเป็นปัจจัยสำคัญให้ประเทศชาติก้าวหน้าไปโดยรวดเร็วทันตาเห็น เพราะความร่วมมือใจกันอย่างแท้จริงในบรรดาพี่น้องชาวไทยเรา...” (กรมโฆษณาการ, 2484, น. 49-50)

จะเห็นได้ชัดว่า จอมพล ป. พิบูลสงครามพยายามให้ผู้หญิงไทยเข้ามามีบทบาทในพื้นที่ในวงสังคมมากขึ้น ในฐานะแนวร่วมในการสร้างชาติเช่นเดียวกับผู้ชาย และ “การวิงวอน” เรื่องเครื่องแต่งกายก็เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงในเชิงวัฒนธรรม ที่จะเป็นการสร้างความเป็นศิวิไลซ์ โดยใช้วัฒนธรรมตะวันตกเข้ามามีบทบาททางสังคม ในขณะที่วัฒนธรรมสมัยก่อนนับตั้งแต่สมัยศักดินาและสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ก็จะถูกเปลี่ยนแปลงไปตามสมัยนิยม การแต่งกายแต่เดิมของสังคมไทยนั้นจะเปลี่ยนแปลงตามสมัยนิยมเฉพาะในสังคมชนชั้นสูง พระบรมวงศานุวงศ์และขุนนางเท่านั้น ส่วนการแต่งกายของสามัญชนนั้นมีการเปลี่ยนแปลงที่เล็กน้อย และยังคงเป็นลักษณะดั้งเดิมของสังคมไทย ที่การแต่งกายจะแตกต่างกันเพียงถิ่นที่อยู่ อาทิเช่น สังคมชาวนาชนบทก็จะมี การแต่งกายในรูปแบบที่คล้ายคลึงกันไป โดยผลกระทบของวัฒนธรรมการแต่งกายในเมืองหลวงและราชสำนักได้ส่งผลกระทบต่อคนเหล่านั้นน้อยมาก การปรับปรุงการแต่งกายของสตรีไทยให้ทันสมัยขึ้นก็เป็นส่วนหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมที่จอมพล ป. ต้องการ

นั่นทิวา ขำภิบาล ได้อธิบายว่า จอมพล ป. พิบูลสงคราม มีความต้องการให้ผู้หญิงไทย มีคุณสมบัติที่เพียบพร้อมตามแบบฉบับของผู้หญิงตะวันตก โดย ต้องการให้ผู้หญิงไทยมีความสามารถในการดูแลบ้านช่อง ดูแลบุตร และเป็นกำลังใจให้สามีในการประกอบอาชีพ มีความ

ร่าเริง รู้จักแต่งกายทันสมัย ขณะเดียวกันก็ยอมรับว่าผู้หญิงไทยมีความสามารถในด้านอื่นๆ ไม่แพ้ชาย ได้แก่การประกอบอาชีพการงานต่างๆ นอกจากนั้นในฐานะที่ผู้หญิงไทยเป็นหน่วยหนึ่งของสังคม เป็นกำลังสำคัญของประเทศชาติเช่นเดียวกับชาย จึงควรได้รับการยกย่องให้มีสิทธิและศักดิ์ศรีเสมอภาคกับชาย (นันทิรา ขำภิบาล, 2530, น. 78-79)

อาทิตยา จารุจินดา ได้อธิบายว่า แนวคิดของจอมพล ป. ได้พยายามสร้างความ เป็นหญิงโดยมองด้านเพศสภาพและสรีระที่ผู้หญิงอ่อนแอกว่าผู้ชาย ฉะนั้นจึงควรแบ่งงานให้เหมาะสมตามเพศสภาพ แต่ในด้านจิตใจผู้หญิงมีความเข้มแข็งและมี “ขวันดี” ดังนั้นจึงเป็นความเข้มแข็งและเด็ดเดี่ยว และความเป็นหญิงที่ยึดโยงกับความเป็นภรรยาและแม่ที่ดี (อาทิตยา จารุจินดา , 2555, น. 158)

จอมพล ป. มีความเห็นว่า บทบาทของผู้หญิงไทยนั้นยังขาดองค์กรที่เข้ามาพัฒนา โดยตรง และผู้หญิงไทยต้องสนับสนุน “ท่านผู้นำ” ในการพัฒนาชาติ เพื่อจะนำมาสู่การจัดตั้งองค์กร ในการพัฒนามุมของตนด้วย ดังนั้น เพื่อส่งเสริมบทบาทของสตรีไทย จอมพล ป. พิบูลสงครามจึงให้มีการจัดตั้งสำนักวัฒนธรรมฝ่ายหญิง เพื่อยกบทบาทของสตรีขึ้นมา และมีสโมสรสำนักวัฒนธรรมฝ่ายหญิงเพื่อเป็นที่รวมตัวของผู้หญิงโดยเฉพาะ ส่วนใหญ่จะประกอบด้วยภริยาของข้าราชการที่ได้เข้ามามีส่วนร่วมสนับสนุนงานของรัฐบาล และสร้างประโยชน์เพื่อสาธารณะ โดยผู้ที่มีบทบาทผลักดันสำนักเหล่านี้คือ ท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม ซึ่งเป็นภริยาของจอมพล ป. พิบูลสงคราม และเป็นบุคคลสำคัญที่ทำให้สตรีไทยเข้ามามีบทบาทในด้านต่างๆ ทั้งการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและกิจการสาธารณะ ในสโมสรสำนักวัฒนธรรมฝ่ายหญิงนั้น มีบทบาทเพื่อส่งเสริมให้ผู้หญิงไทยได้มีสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ และมีสถานที่ติดต่อสมาคมอย่างใกล้ชิด อันนำมาซึ่งโอกาสในการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และร่วมกันบำเพ็ญตนเพื่อประโยชน์แก่ประเทศชาติได้อย่างมีประสิทธิภาพ จึงได้มอบหมายให้สำนักวัฒนธรรมฝ่ายหญิงจัดตั้งสโมสรสำนักวัฒนธรรมฝ่ายหญิงขึ้น การดำเนินงานของสโมสรสำนักวัฒนธรรมฝ่ายหญิง อยู่ในความรับผิดชอบของคณะกรรมการสโมสรสำนักวัฒนธรรมฝ่ายหญิง ที่ได้รับการแต่งตั้งจากคณะกรรมการประจำสำนักวัฒนธรรมฝ่ายหญิง ประกอบด้วย (ประกาศสำนักวัฒนธรรมฝ่ายหญิง อังนันทิรา ขำภิบาล, 2530, น. 220-221)

1. พันโทหญิง ละเอียด พิบูลสงคราม	นายก
2. คุณหญิงสรี นะสงขลา	อุปนายก
3. ม.ร.ว.หญิง เสริมสรี กะเสมสรี	เลขานุการ
4. นางฟูเกียรติ ปะทีปะเสน	เหรัญญิก

5. นางไสววงศ์ ทองเจือ	ปติคม
6. หัวหน้าห้องสมุดประจำสำนักวัฒนธรรมฝ่ายหญิง	บรรณารักษ์
7. พระนางเทอลักสมี่ลาวันย์	กัมการ
8. คุณหญิง เลขา อภัยวงศ์	กัมการ
9. คุณหญิง ถวิณหวัง ศรีเสนา สมบัติศิริ	กัมการ
10. ม.ล.ประชุมพร ไกรเร็กซ์	กัมการ

การดำเนินการของสำนักวัฒนธรรมฝ่ายหญิง ซึ่งเป็นหน่วยงานของสภาวัฒนธรรม มีวัตถุประสงค์ คือ

1. ให้หญิงไทยถือเกียรติเป็นคำขวัญสูงสุด รู้จักรักเกียรติของชาติ ของสกุลและของตน
2. ส่งเสริมและยกระดับการครองชีพและความเป็นอยู่ของหญิงไทยให้เหมาะสมแก่กาลสมัย
3. ให้หญิงไทยรู้จักหน้าที่ในการสร้างตนเอง
4. ให้หญิงไทยรู้จักการดำเนินชีวิตในครอบครัว และรู้จักการเลี้ยงดูอนุชนของชาติให้มีลักษณะอันเหมาะสมที่จะเป็นพลเมืองที่ดีต่อไป
5. ให้หญิงไทยเป็นแม่พิมพ์ที่ดี เพื่อเป็นกำลังในการสร้างชาติทุกวิถีทาง
6. ให้หญิงไทยรู้จักช่วยตนเองและสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน

(นันทิรา ขำภิบาล, 2530, น.214)

อาทิตยา จารุจินดา ได้อธิบายว่า วาทกรรมของจอมพล ป. พิบูลสงคราม คือ “หญิงเป็นส่วนหนึ่งที่จะช่วยสร้างชาติ” การสร้างชาติของหญิงในฐานะพลเมืองของชาติ ทำได้หลายวิธี ซึ่งขึ้นอยู่กับสถานะและบทบาท ไม่ว่าจะเป็น การแต่งกายให้ต้องตามวัฒนธรรม การเป็นภรรยาที่ช่วยปลูกปลูกและจงใจสามีให้ทำงานเพื่อประเทศชาติอย่างเต็มกำลัง การเป็นแม่ที่ช่วยชาติด้วยการเพิ่มจำนวนประชากรที่มีคุณภาพ นอกจากนี้ยังสามารถช่วยชาติด้วยการเป็นทหาร หรืออาจจะเสียสละทรัพย์สินเพื่อชาติ ตลอดจนเสียสละกำลังแรงงานตามกำลังและความสามารถของแต่ละบุคคล (อาทิตยา จารุจินดา, 2555, น. 178)

จากประกาศของสำนักวัฒนธรรมฝ่ายหญิง ดังกล่าวจะเห็นได้ชัดว่า หนึ่งในผู้ที่ผลักดันให้มีการส่งเสริมบทบาทสตรีไทยไปในแนวทางของรัฐนิยมและชาตินิยม คือ พันโทหญิง ท่านผู้หญิง ละเอียด พิบูลสงคราม ภริยาของจอมพล ป. พิบูลสงคราม นอกจากจะเป็นผู้ผลักดันแนวทางการพัฒนาบทบาทสตรีไทยแล้ว ยังเป็นผู้ที่ประสานความร่วมมือระหว่างระบอบเก่าและระบอบ

ใหม่ของคณะราษฎร โดยในคณะกรรมการของท่านผู้หญิงละเอียด มีการประสานความร่วมมือกับฝ่ายของเจ้าและพระบรมวงศานุวงศ์ให้เข้ามามีบทบาทในการเมืองของคณะราษฎร เช่น พระนางเธอลักษมีลาวัลย์ หรือ เชื้อสายราชสกุลของระบอบเก่า เป็นต้น

ท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม มีประวัติโดยสังเขปดังนี้ ท่านผู้หญิงละเอียด เกิดเมื่อวันที่ 25 ตุลาคม พ.ศ. 2446 ที่ตำบลดอนพุทรา จังหวัดนครปฐม บิดาชื่อ นายเจริญ พันธุ์กระวี มารดาชื่อ นางแฉ่ม พันธุ์กระวี มีพี่น้องร่วมบิดามารดา 8 คน บิดาส่งมาเรียนกรุงเทพฯ ให้เรียนที่โรงเรียนสตรีวิทยา ซึ่งเป็นโรงเรียนกึ่งนอน ภายหลังมารดามารับกลับไปพิษณุโลก ซึ่งบิดากำลังรับราชการอยู่ และได้เข้าเรียนโรงเรียนชาย ชื่อ โรงเรียนพิษณุโลกพิทยาคม เป็นโรงเรียนประจำจังหวัดเรียนจนถึงชั้นมัธยมหนึ่ง ต่อมาคณะมิชชันนารีตั้งโรงเรียนหญิงแห่งแรกในพิษณุโลก ชื่อ ผดุงนารี จึงย้ายเข้ามาเรียนนี้ต่อ เวลาต่อมาท่านผู้หญิงได้เป็นครูสอนหนังสือที่โรงเรียนนี้ด้วย

ท่านได้สมรสกับร้อยตรีแปลก ชิตตะสังคะ ที่จังหวัดพิษณุโลก เมื่อวันที่ 14 มกราคม พ.ศ. 2459 ถือเป็นภริยาคู่ทุกข์คู่ยาก ได้สนับสนุนเป็นกำลังในทุกงานช่วยงานของสามี ช่วยสร้างหลักฐาน สร้างความเจริญรุ่งเรืองของครอบครัว มีบุตรธิดารวม 6 คน จากภริยาของนายร้อยตรี จนเป็นภริยาจอมพล จนได้รับพระมหากรุณาธิคุณรับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์เป็นท่านผู้หญิงในที่สุด ท่านผู้หญิงได้รับพระราชทานยศทางทหารต่างๆ จนกระทั่งถึงแก่อนิจกรรมด้วยโรคหัวใจวายวันที่ 3 พฤษภาคม พ.ศ. 2527 มีอายุ 81 ปี (อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ พันโท ท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม ป.จ., ม.ว.ม., ป.ช. ณ เมรุวัดพระศรีมหาธาตุวรมหาวิหาร วันอังคาร ที่ 14 สิงหาคม พุทธศักราช 2527, 2527)

วราภรณ์ เผือกเล็ก ได้ให้ความเห็นว่า ท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม เป็นผู้มีความสำคัญยิ่งในการส่งเสริมบทบาทของผู้หญิง ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่ปรากฏอย่างเป็นรูปธรรมในสังคมไทยช่วงก่อนสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม และการที่ท่านผู้หญิงละเอียดเป็นผู้ที่ได้รับการศึกษาอย่างดี และมีความสามารถในงานประพันธ์อยู่มาก จึงเป็นไปได้ว่า บรรดานโยบายเกี่ยวกับสตรีทั้งหลายที่เกิดขึ้นอย่างมากในช่วงสมัยนั้นจะมีท่านผู้หญิงละเอียด มีส่วนผลักดันนโยบายเหล่านั้นให้บังเกิดอย่างเป็นรูปธรรม (วราภรณ์ เผือกเล็ก, 2547, น.55-56)

เซอร์รี่ เกษมสุขสำราญ ได้อธิบายว่า ท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม ได้รับการยกย่องให้เกียรติเช่นเดียวกับจอมพล ป. พิบูลสงคราม จนเรียกได้ว่าเป็นผู้หญิงที่มีบทบาทมากที่สุดในยุคนั้น มีการยกย่องจอมพล ป. พิบูลสงคราม และท่านผู้หญิงละเอียด ในหนังสือต่างๆ เช่น *วรรณคดีสาร* เพื่อสร้างความชอบธรรมและความน่าเชื่อถือให้ได้รับการสนับสนุนจากประชาชน ภาพลักษณ์ของท่านผู้หญิงละเอียดเป็นคุณสมบัติที่ดีของสตรีไทย การเป็นภรรยาที่ดีซึ่งเป็นค่านิยมหลักของสมัยนั้น โดย

ผู้หญิงนอกจากมีหน้าที่เลี้ยงดูบุตรแล้ว ยังทำหน้าที่เป็นเพื่อนคู่คิดให้คำแนะนำปรึกษาสามี อีกทั้งยังมีสิทธิ์แสดงความคิดเห็น ชี้แจง และว่ากล่าวเมื่อเห็นสามีปฏิบัติในสิ่งที่ไม่ถูกต้องไม่ควร เป็นต้น (เซอร์รีเกษมสุขสำราญ, 2555, น.93-96) ท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม จึงเป็นภาพลักษณ์และภาพแทนของนโยบายการส่งเสริมสตรีในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม และมีบทบาทสำคัญที่สุดในช่วงนั้น ดังที่หม่อมเจ้าพูนพิศมัย ดิศกุล กล่าวไว้ว่า “หม่อมกอบแก้ว อากาศ พระชายาในพระเจ้าวรวงศ์เธอ อาทิตยทิพอาภา จบการศึกษาจากคอนแวนต์ (Convent) เมืองปิ้ง ถือได้ว่าเป็นคนที่มีรสนิยมและมีชื่อเสียงอย่างมากในหมู่ผู้หญิงในยุคนั้น แต่ในตอนหลังๆ นี้ดาวประจำกอบแก้วมีดวงมืดไป เพราะแสงสว่างของท่านผู้หญิงพิบูลสงครามกลบหญิงอื่นๆ หมด” (หม่อมเจ้าพูนพิศมัย ดิศกุล, 2551, น.174)

ท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมสตรีผ่านแนวทางด้านวัฒนธรรมต่างๆ เช่น เพลงร่ำวงมาตรฐาน ที่มีการถ่ายทอดคุณสมบัติของสตรีไทยท่ามกลางความคึกครื้นของสงครามโลกครั้งที่ 2 อันเป็นลักษณะของสตรีไทยที่พึงปรารถนา ธนสิน ชูตินทรานนท์ ได้สรุปคุณสมบัติอันพึงปรารถนาของสตรีไทยไว้ดังนี้ (1) สตรีไทยพึงดงามตามขนบ โดยในบทเพลงร่ำวงมาตรฐานปรากฏชัดเจนถึงความงามของสตรีว่าดงามราวกับดวงเดือน หรือ ดวงจันทร์ ซึ่งปรากฏว่าเป็นการสืบทอดขนบที่ชัดเจนมาจากวรรณคดีไทย และมีการชื่นชมคุณสมบัติด้านกิริยาและด้านวาจาของสตรี (2) สตรีไทยพึงเป็นดอกไม้ของชาติ โดยเป็นการมองในบริบทท่ามกลางสภาวะสงคราม สตรีไทยก็ต้องทำหน้าที่เฝ้ายามเช่นเดียวกับบุรุษ ที่ต้องมีความกล้าหาญ สามารถปกป้องเขตแดนของประเทศได้ ซึ่งสอดคล้องกับนโยบายของรัฐบาล ที่มีการจัดตั้งโรงเรียนฝึกสอนทหารหญิงแห่งแรกของประเทศ (3) สตรีไทยพึงรักบุรุษที่รักชาติ โดยการชื่นชมบุรุษจะชื่นชมในส่วนที่มีความจงรักภักดีต่อชาติ และยังระบุว่า สตรีควรที่จะรักบุรุษที่มีลักษณะดังกล่าวเป็นสำคัญ (ธนสิน ชูตินทรานนท์, 2562, น.193-194) ซึ่งเพลงร่ำวงมาตรฐานของท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม ที่แสดงชัดเจนถึงคุณลักษณะของสตรีไทยที่พึงปรารถนาของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม เช่น

เพลงดอกไม้ของชาติ

คำร้อง ท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม

ทำนอง นายมนตรี ตราโมท

ทำรา ร้ายั่ว

(สร้อย) ขวัญใจดอกไม้ของชาติ งามวิลาสนวนนาฏร้ายรำ (ซ้ำ)

ท่อน 1 เหวอวงศ์อ่อนงาม ตามแบบนาฏศิลป์

ชี้ชาติไทย เนากิ้น เจริญวัฒนธรรม

สร้อย

ท่อน 2 งามทุกสิ่งสามารถ สร้างชาติช่วยชาย
ดำเนินตาม นโยบาย สู้ทนเหนียวยากตรากตรำ.

สร้อย

(เบญจมาภรณ์ พุ่มไสว, 2563, ออนไลน์)

จากเพลงดอกไม้ของชาติ จะเห็นได้ชัดว่า ดอกไม้ของชาตินั้นเปรียบเสมือนผู้หญิง ที่มีความสวยงาม ในขณะเดียวกันก็สามารถทำงานได้ทุกอย่าง สามารถช่วยผู้ชายสร้างชาติบ้านเมืองได้ เพื่อดำเนินตามนโยบายของท่านผู้นำ และสามารถสร้างความเจริญรุ่งเรืองให้แก่ชาติได้ แม้ว่าจะต้องเหนียวยากสักแค่ไหนก็ตาม อันเป็นหน้าที่ของสตรีไทยที่มีความสำคัญไม่แพ้บุรุษ เพลงนี้ท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม แต่งขึ้นและเป็นหนึ่งในเพลงร่ำวงมาตรฐานที่กำหนดในช่วงนั้น และในปัจจุบันยังคงเป็นเพลงที่ถูกนำมาสอนในวิชานาฏศิลป์ไทยของโรงเรียนไทย ธนสิน ชูตินทรานนท์ ได้อธิบายว่า ท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงครามได้ใช้คำว่า “ดอกไม้ของชาติ” ที่ได้กลายเป็นสัญลักษณ์ในการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของไทย ด้วยดอกไม้งามเป็นสัญลักษณ์ของหญิงงาม ถึงกระนั้น “ดอกไม้ของชาติ” ก็ไม่ได้หมายถึง “ดอกไม้ของชาย” อันก่อปรไปด้วยคุณสมบัติความสวยงาม อ่อนหวาน นิ่มนวล ละมุนละไมอีกต่อไป หากแต่ “ดอกไม้ของชาติ” มีลักษณะภายนอกที่งดงาม ทว่าภายในนั้นเข้มแข็งกล้าหาญ และเป็นสิ่งประดับ “รั้ว” ของชาติ ให้เกิดประโยชน์องงาม ไม่ใช่เพียงประดับ “ใจ” บุรุษเท่านั้น (ธนสิน ชูตินทรานนท์, 2562, น.209-210)

อีกเพลงหนึ่งที่สะท้อนแนวคิดของท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม ในเรื่องชาตินิยมไทย ได้แก่

เพลงบุชานักรบ

คำร้อง ท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม

ทำนอง เอื้อ สุนทรสนาน

ทำรำ เที้ยวแรก (หญิง) ชัดจางนาง (ชาย) จันทรทรงกลด

เที้ยวที่สอง (หญิง) ล่อแก้ว (ชาย) ขอแก้ว

น้องรักรักบุชาพี

ที่มั่นคงที่มั่นคงกล้าหาญ

เป็นนักรู้เชี่ยวชาญ

สมศักดิ์ชาตินักรบ

น้องรักรักบุชาพี

ที่มานะที่มานะอดทน

หนักแสนหนักพิพัฒน์

เกียรติที่ขจัญจบ

น้องรักรักบูชาพี่	ที่ขยันที่ขยันกิจการ
บากบั่นสร้างหลักฐาน	ทำทุกด้านทำทุกด้านครั้นครบ
น้องรักรักบูชาพี่	ที่รักชาติที่รักชาติยิ่งชีวิต
เลือดเนื้อพี่ที่อุทิศ	ชาติยังอยู่ยงคู่พิภพ

(เบญจมาภรณ์ พุ่มไสว, 2563, ออนไลน์)

บทเพลงร่ำวมาตฐานเพลงนี้ ท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงครามแต่งขึ้นโดยมีความหมายในลักษณะที่ว่า ผู้หญิงซึ่งแทนตัวเองว่า น้อง และผู้ชาย แทนว่า พี่ อันผู้หญิงรักและบูชาผู้ชาย เพราะด้วยผู้ชายมีความกล้าหาญ เป็นนักสู้ที่เก่งกล้าสามารถสมกับเป็นชายชาตินักรบกองทัพทั้งมีความอดทน แม้ว่าจะยากเย็นแสนเข็ญ ผู้ชายก็สู้รบในสงครามจนชื่อเสียงเลื่องลือไปทั่ว นอกจากนี้ยังขยันขันแข็งในงานทุกอย่าง สร้างหลักฐานให้มั่นคง และผู้ชายยังมีความรักในชาติบ้านเมืองยิ่งกว่าชีวิตสามารถยอมสละชีวิตและเลือดเนื้อเพื่อให้ชาติไทยคงอยู่คู่โลกต่อไป ดังนั้นผู้หญิงจึงเทิดทูนบูชาผู้ชายชาตินักรบ แนวทางนี้จึงเป็นคุณสมบัติที่พึงปรารถนาของสตรีไทยในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม และเป็นลักษณะที่ ธนสิน ชุตินทรานนท์ ได้อธิบายถึงคุณลักษณะของสตรีไทยที่ต้องพึงรักบุรุษที่รักชาติ มีความจงรักภักดีต่อชาติ โดย สตรีรักบุรุษ ในท่อนแรกที่ว่า น้องรักรักบูชาพี่ คำว่า “รัก” ในวรรคนี้เป็นความหมายที่ลึกซึ้ง ท่านผู้หญิงละเอียดมีการใช้คำซ้ำ เพื่อเน้นย้ำ และทำให้คำว่า “รัก” นำไปสู่การ “บูชา” โดยปราศจากข้อสงสัยใดๆ ทั้งสิ้น และมีการใช้คำซ้ำหลายวรรค ได้แก่ “ที่มานะที่มานะ” “ที่ขยันที่ขยัน” “ทำทุกด้านทำทุกด้าน” และ “ที่รักชาติที่รักชาติ” (ธนสิน ชุตินทรานนท์, 2562, น.211) ซึ่งเป็นการเน้นย้ำความสำคัญของคุณลักษณะของชายที่ผู้หญิงจะรักและเทิดทูน ลักษณะการลงเสียงซ้ำ จะเป็นการย้ำให้ผู้รับฟังจับใจความและให้ความสำคัญกับท่อนบทนั้นเป็นพิเศษ ธนสิน ชุตินทรานนท์ ได้อธิบายอีกต่อไปว่า ลักษณะดังกล่าวเป็นบุรุษที่สตรีพึงพิจารณาว่าที่จะมอบ “รัก” และมอบใจ “บูชา” ยิ่งไปกว่านั้นคุณลักษณะเหล่านี้ เป็นพื้นฐานที่จะทำให้ “ชาติยังอยู่ยงคู่พิภพ” ซึ่งก็คือชาติไทยจะดำรงได้ พลเมืองจะต้องเสียสละ อุทิศตนเพื่อผลประโยชน์ของชาติบ้านเมือง และผู้นั้นจะทรงคุณค่าสูงสุดเมื่อพลีชีพเพื่อชาตินั้น คุณลักษณะเหล่านี้เป็นสิ่งที่สตรีไทยพึงรัก และบูชาอย่างไร้ข้อสงสัย (ธนสิน ชุตินทรานนท์, 2562, น.212)

ท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม ใช้กลวิธีทางการเมืองเชิงวัฒนธรรม โดยพยายามนำภาษา หรือ คำที่เกี่ยวข้องกับการเมืองในระบอบของจอมพล ป. พิบูลสงครามที่มีแนวคิดแบบชาตินิยม บรรจุไว้ในบทเพลงหรือบทประพันธ์ที่ตนเองแต่งขึ้น อันเป็นกลวิธีที่ชาญฉลาดที่สามารถนำคำเหล่านั้น เผยแพร่เข้าสู่ประชาชนคนไทยได้อย่างรวดเร็ว โดยผ่านทางวัฒนธรรมที่มีลักษณะเป็นความบันเทิง คือ การร่ำวที่มีการร้องเล่น ประกอบทำทาง จะทำให้ประชาชนได้รับสารเหล่านั้นได้โดย

ไม่รู้ตัว และสามารถเผยแพร่ได้อย่างรวดเร็วมากยิ่งขึ้น ทั้งสตรีและบุรุษไทยก็จะซึมซับหน้าที่และคุณสมบัติที่พึงประสงค์ในฐานะพลเมืองไทยไปโดยปริยาย อุดมการณ์ทางการเมืองจึงสามารถเข้ามาเกาะกุมในทฤมิตีของชีวิตประชาชนไทยทั้งหญิงและชาย การร้องเข้าไปเข้ามา ตลอดจนความเป็นเพลงที่ประกอบด้วยเครื่องดนตรี จังหวะ เสียงนาฏนาชนิด จึงสามารถนำมาใช้เป็นเครื่องมือ ในการสอดแทรก อุดมการณ์ทางการเมืองข้างต้น ผู้รับสารก็ได้รับการปลูกฝังสารนั้นอย่างสนุกสนานตามท่วงทำนองของดนตรี โดยไม่รู้ตัว

อาทิตยา จารุจินดา ได้อธิบายว่า จอมพล ป. พิบูลสงคราม พยายามสร้างสังคมอารยะด้วยการปรับและเปลี่ยนแปลงสังคมในหลายๆ ด้าน รวมทั้งได้ยกสถานะของหญิงให้เป็นผู้มี ความทันสมัยประกอบด้วยอารยะ ตั้งแต่การวางระเบียบเรื่องเครื่องแต่งกาย การควบคุมการกินหมาก การสนับสนุนการสวมรองเท้าและสวมหมวก เป็นการสร้างภาพลักษณ์ความเป็นอารยะใหม่แก่สตรีไทย ซึ่งเป็นแนวทางการก้าวหน้าแบบตะวันตก นอกจากนี้คือการส่งเสริมบทบาทของผู้หญิงในกิจกรรม ด้านสังคมสงเคราะห์ การส่งเสริมวัฒนธรรมของชาติ การกำหนดนโยบายในการพัฒนาสตรีไทย เป็นต้น จอมพล ป. พิบูลสงครามสามารถดำเนินนโยบายเกี่ยวกับสตรีไทยได้โดยการวางนโยบายเกี่ยวกับ สตรี การสร้างวาทกรรมและการตอกย้ำผ่านสื่อและเครื่องมือต่างๆ ที่มีความหลากหลาย จึงทำให้วาท กรรมนั้นเกิดขึ้นเป็นรูปธรรม และรับรู้กันอย่างกว้างขวางยิ่งขึ้น ผ่านกลไกของรัฐ รวมทั้งการ ประชาสัมพันธ์และการใช้สื่อมวลชนร่วมด้วย (อาทิตยา จารุจินดา, 2555, น. 191-192)

จะเห็นได้ชัดว่า แนวทางของสตรีไทยที่ได้รับการสนับสนุนจากจอมพล ป. และท่าน ผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม ไม่ว่าจะเป็นการดำรงเป็นภรรยาที่ดี การเลี้ยงดูบุตร การเป็นเพื่อนคู่คิด ของสามี ในขณะที่เดียวกันก็ยอมรับความสามารถของผู้หญิงที่ไม่แพ้ผู้ชาย แต่ก็สนับสนุนสามีในอีกทาง หนึ่งด้วย วราภรณ์ เผือกเล็ก ได้บรรยายว่า การส่งเสริมแนวคิดเกี่ยวกับผู้หญิงในสมัยนี้ยังมีความ พยายามเชื่อมโยงการทำงานในครัวเรือน ที่เป็นพื้นที่ของผู้หญิงในบ้าน เข้ากับทัศนคติสมัยใหม่ในเรื่อง ครอบครัวยุคใหม่และชาติ (วราภรณ์ เผือกเล็ก, 2547, น.59) ซึ่งจะสอดคล้องกับภารกิจการสร้างชาติของชาว ไทย ในกรณีนี้ความเป็นหญิงและการสร้างชาติจึงถูกยึดโยงไว้ด้วยกัน และส่งผลต่อการอธิบายเรื่องราว การรับรู้วีรกรรมของวีรสตรีในยุคนั้นด้วยเช่นกัน ตัวอย่างเช่น คุณหญิงจัน หรือ ท้าวเทพกระษัตรี ได้ ถูกอธิบายว่าเป็นแบบอย่างความเป็นภรรยาที่ดี เนื่องจากคอยบัญชาการรบแทนพระยาถลางสามีที่ถึง แก่กรรม ซึ่งนับว่าเป็นการมองภาพของสตรีที่ต้องทำหน้าที่แทนในฐานะภรรยาที่ดี แต่ก็มีคามเข้มแข็ง เด็ดเดี่ยว ซึ่งเป็นค่านิยมสำคัญในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่มีการยกย่องให้ท่านผู้หญิงละเอียด เป็นภาพลักษณ์สำคัญของหน้าที่นี้

ดังนั้น จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ส่งเสริมบทบาทของสตรีไทยอย่างมีไม่เคยมีมาก่อน และให้ความสำคัญกับสตรีในฐานะผู้ที่ทำให้หน่วยที่เล็กที่สุดของสังคม อย่าง สถาบันครอบครัว มีความเข้มแข็ง ในการดูแลการบ้านการเรือน บุตรธิดา งานกิจการทั้งหลายในครอบครัวและการสร้างพลเมืองรุ่นใหม่ที่ถูกมองว่าเป็นหน้าที่ตามธรรมชาติของผู้หญิง และถูกมองว่าเป็นรากฐานความมั่นคงของประเทศชาติโดยรวม ซึ่งผลกระทบในแง่บวก ดังเช่น ผู้หญิงได้รับการส่งเสริมและมีบทบาทในการเข้าถึงการศึกษามากขึ้นโดยเฉพาะผู้หญิงชนชั้นกลาง และมีสามารถประกอบอาชีพแฉกเช่นเดียวกับผู้ชายได้มากขึ้น มีสิทธิเข้ารับราชการเช่นเดียวกับผู้ชาย เว้นแต่เพียงข้าราชการด้านตุลาการ และตำแหน่งที่มองว่าเป็นอันตรายไม่เหมาะสมกับเพศหญิง (นันทิรา ขำภิบาล, 2530, น.245) แต่ถึงกระนั้น การส่งเสริมสตรีไทยเป็นไปเพื่อการสนับสนุนลัทธิชาตินิยมของจอมพล ป. พิบูลสงคราม แม้ว่าจะมีสิทธิทางการเมืองมากขึ้น แต่สิทธิในชีวิตครอบครัวและสังคม ยังอยู่ต่ำกว่าเพศชาย การปฏิบัติในครอบครัวอย่างสามีภรรยาที่ถูกส่งเสริมผ่านนโยบาย และงานประพันธ์ต่างๆ ยังแสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมชายเป็นใหญ่ และผู้หญิงยังถูกมองเพียงแค่ว่ากำลังในการผลิตพลเมือง เพื่อมารับใช้ประเทศชาติ ซึ่งเป็นผลประโยชน์ทางอำนาจของผู้ปกครอง โดยผู้หญิงไม่ถูกมองว่ามีคุณค่าในทางอื่นๆ

อิทธิพลของหลวงวิจิตรวาทการกับการสร้างวีรบุรุษ-วีรสตรี

หลวงวิจิตรวาทการ (วิจิตร วิจิตรวาทการ) เป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในกระบวนการสร้างความเป็นชาตินิยมของจอมพล ป. พิบูลสงคราม แนวทางของหลวงวิจิตรวาทการจะออกมาในรูปแบบของการสร้างความเป็นชาตินิยมผ่านบทประพันธ์ โดยมีประวัติอย่างสังเขปจากหนังสือที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ พลตรี หลวงวิจิตรวาทการ ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 16 สิงหาคม พุทธศักราช 2505 ดังนี้ (คณะรัฐมนตรี, 2505, น.1-32) หลวงวิจิตรวาทการ เกิดเมื่อวันที่ 11 สิงหาคม พ.ศ. 2441 ณ ตำบลสะแกกรัง จังหวัดอุทัยธานี บิดาชื่อ นายอิน วัฒนปลุกดา มารดา ชื่อ นางคล้าย วัฒนปลุกดา เดิมชื่อ กิมเหลียง วัฒนปลุกดา (ประอรรัตน์ บุรณมาตร์, 2528, น.24) ครอบครัวมีอาชีพทางค้าขาย เมื่อจบประถมศึกษา บิดาได้นำไปฝากให้บวชสามเณรอยู่กับพระมหาชัย วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ราชวรมหาวิหาร ให้เข้าไปศึกษาทางธรรม เนื่องจากครอบครัวขัดสนด้านการเงิน หลวงวิจิตรวาทการเป็นผู้ที่ไม่เรียน สอบไล่ได้บาลีประโยค 5 ได้ที่หนึ่ง ได้รับประกาศนียบัตรจากพระหัตถ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งน้อยคนนักจะสอบได้

เมื่อศึกษาทางธรรมเพียงพอแล้ว หลวงวิจิตรวาทการได้ตั้งเป้าหมายที่จะรับการศึกษาจากต่างประเทศ และได้กราบลาสิกขาบท กับพระศรีวิสุทธิวงศ์ (เฮง เขมจารี) (ต่อมาคือ สมเด็จพระวันรัต เขมจารี) วัดมหาธาตุ มาในพ.ศ. 2461 ก็ได้สมัครเข้าทำงาน ณ กระทรวงการ

ต่างประเทศ ในชั้นแรกได้รับแต่งตั้งเป็นเสมียนตรี และได้ศึกษาด้านกฎหมายควบคู่ไปด้วย ด้วยทำงานในกระทรวงต่างประเทศ ทำให้ได้ไปปฏิบัติราชการ ณ สถานทูตไทยประจำกรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส ซึ่งในขณะนั้นสถานทูตไทยในกรุงปารีสต้องรับงานใหญ่ๆ เช่น เรื่องค่าปฏิกรรมสงคราม งานชำระบัญชีชนชาติศัตรูซึ่งเป็นผลแห่งสัญญาแวร์ซาย งานสันนิบาตชาติ เป็นต้น ด้วยความสามารถที่ทำงานดังกล่าว ทำให้ได้รับการเลื่อนขั้นเป็นเลขานุการ สถานทูตไทย ประจำกรุงปารีส และได้รับพระราชทานยศเป็น รองอำมาตย์เอก หลวงวิจิตรวาทการ วันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2467 ต่อมาได้ย้ายไปเป็นเลขานุการสถานทูตไทยประจำกรุงลอนดอน จึงได้รับการเลื่อนยศเป็นอำมาตย์ตรี วันที่ 21 พฤศจิกายน พ.ศ. 2469 หลวงวิจิตรวาทการได้ใช้เวลาว่างประพันธ์หนังสือหลายเล่ม ได้แก่ หนังสือ “พุทธานุภาพ” (พ.ศ. 2471) “วิชาแปดประการ” (พ.ศ. 2471) “มหาบุรุษ” (พ.ศ. 2471) และ “มันสมอง” (พ.ศ. 2471) จนกระทั่งวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2472 ได้ถูกทางราชการย้ายกลับมาประจำกระทรวงในตำแหน่งหัวหน้ากองการกงสุล และเลื่อนตำแหน่งขึ้นเป็นหัวหน้ากองการทูต ในวันที่ 1 กรกฎาคม ปีเดียวกัน ระหว่างนั้นก็ได้ประพันธ์หนังสืออีกหลายเล่ม หลังจากนั้นก็ได้รับการเลื่อนตำแหน่งขึ้นเรื่อยๆ แม้กระทั่งช่วงเปลี่ยนแปลงการปกครอง หลวงวิจิตรวาทการได้เป็นอธิบดีกรมการทูต ด้วยวัยเพียง 35 ปีเท่านั้น มีบรรดาศักดิ์เป็นอำมาตย์โท หลวงวิจิตรวาทการ

ผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองสองคนได้แก่ จอมพล ป. พิบูลสงครามและนายปรีดี พนมยงค์ เห็นพ้องต้องกันให้หลวงวิจิตรวาทการมาเป็นอธิบดีกรมศิลปากร ในปีพ.ศ. 2477 ซึ่งหลวงวิจิตรวาทการมองว่าเป็นงานที่หนักใจมาก เนื่องจากตนเองไม่มีประสบการณ์ด้านสถาปัตยกรรมช่างเขียน ช่างปั้น แต่ถึงกระนั้นหลวงวิจิตรวาทการก็สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้ดี ต่อมาได้ดำรงตำแหน่งเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงต่างประเทศแทนจอมพล ป. พิบูลสงคราม เมื่อวันที่ 19 มิถุนายน พ.ศ. 2485 การดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีและอธิบดีกรมศิลปากร ได้มีส่วนในการพัฒนาทางศิลปวัตถุให้คงทนถาวร และด้านนาฏศิลป์ได้ใช้เวลาว่างในการแต่งบทละครเรื่องใหญ่ เรื่องเล็กจำนวนมาก เช่น เลือดสุพรรณ, ราชมนู, ศักดิ์กลาง, พระเจ้ากรุงธน, เจ้าหญิงแสนหวี, พ่อขุนผาเมือง, อานุกาพย์พ่อขุนรามคำแหง เป็นต้น ก่อนที่จะได้ไปเป็นเอกอัครราชทูตประจำประเทศญี่ปุ่น

เมื่อญี่ปุ่นพ่ายแพ้สงครามโลกครั้งที่สอง ประเทศไทยได้ยกเลิกสัญญาพันธมิตรระหว่างไทยและญี่ปุ่น หลวงวิจิตรวาทการถูกจับกุมในฐานะอาชญากรสงคราม สุดท้ายรัฐบาลได้เจรจากับผู้ชนะสงคราม และเห็นว่าพระราชบัญญัติอาชญากรสงคราม พ.ศ. 2488 เป็นโมฆะเพราะขัดกับรัฐธรรมนูญ ทำให้หลวงวิจิตรวาทการ ได้รับอิสรภาพ และใช้เวลาในการแต่งบทประพันธ์ต่างๆ มาจนถึงวันที่ 29 พฤศจิกายน พ.ศ. 2494 ก็ได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง ในสมัยรัฐบาลสมัยที่สองของจอมพล ป. พิบูลสงคราม และรักษาการในตำแหน่งผู้

ประศาสน์การมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จนกระทั่งในปีต่อมาได้ย้ายมาเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเศรษฐกิจ ในระยะเวลาสั้น ก่อนที่จะย้ายไปเป็นเอกอัครราชทูตประจำประเทศอินเดียนิวเดลี ออสเตรเลีย และยูโกสลาเวีย ตามลำดับ

ต่อมาเมื่อรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามถูกรัฐประหารโดยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ในพ.ศ. 2500 จอมพลสฤษดิ์ได้เชิญให้หลวงวิจิตรวาทการ มาร่วม “การปฏิวัติ” ของเขา และได้รับตำแหน่งรองผู้อำนวยการฝ่ายพลเรือนกองบัญชาการปฏิวัติ จอมพลสฤษดิ์ได้แต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งพิเศษ คือ ตำแหน่ง “ปลัดบัญชาการ” เมื่อวันที่ 10 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2502 ตำแหน่งปลัดบัญชาการถือเป็นตำแหน่งที่ต้องใช้ความรู้ความสามารถในการปฏิบัติราชการเป็นอย่างมาก เพราะตำแหน่งปลัดบัญชาการ เปรียบเหมือน “เสนาธิการ” จำเป็นจะต้องรอบรู้ทุกสิ่งทุกอย่าง และสามารถจะปฏิบัติราชการแทนได้ (คณะรัฐมนตรี, 2505, น.18-19) และทำงานตราบจนวาระสุดท้ายของชีวิต

หลวงวิจิตรวาทการถึงแก่อนิจกรรมเมื่อวันที่ 31 มีนาคม พ.ศ. 2505 ด้วยภาวะหัวใจล้มเหลว สิริอายุ 63 ปี ด้านชีวิตส่วนตัวสมรสกับคุณหญิง ประภาพรณ วิจิตรวาทการ มีบุตร-ธิดาด้วยกัน 7 คน

สายชล สัตยานุรักษ์ ได้ให้ความเห็นว่า แม้ว่าหลวงวิจิตรวาทการจะเป็น “ลูกจีน” โดยกำเนิด (ชื่อเดิมคือ กิมเหลียง วัฒนปฤดา – ผู้วิจัย) แต่เป็นผู้ที่ได้รับการกล่อมเกลามาจากวัฒนธรรมไทยอย่างต่อเนื่อง (จากการศึกษาอบรมวัยเด็กในวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ราชวรมหาวิหาร-ผู้วิจัย) แต่ก็ได้ติดตามอ่านงานพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวอย่างกระตือรือร้น และเมื่อรับราชการก็ทำงานในกระทรวงต่างประเทศ ซึ่งเป็นหน่วยงานของรัฐในนาม “ชาติไทย” ในความสัมพันธ์กับนานาประเทศ เมื่อหลวงวิจิตรวาทการได้ไปประจำการในสถานทูตของประเทศต่างๆ ในยุโรป ก็ต้องทำงานโดยคำนึงถึง “เอกลักษณ์” ของ “ชาติไทย” และ “ความเป็นไทย” อยู่เสมอ (สายชล สัตยานุรักษ์, 2550, น. 203)

การดำรงตำแหน่งในราชการมาเป็นระยะเวลาหลายปี แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของหลวงวิจิตรวาทการ ในการรับราชการภายใต้จอมพล ป. พิบูลสงครามจะเห็นได้ว่า เขาเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการเผยแพร่นโยบายของรัฐบาล และเป็นผู้มีส่วนร่วมในกระบวนการชาตินิยมและการสร้างชาติไทย ตลอดจนสร้างประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมไทยรูปแบบของการรับใช้อุดมการณ์ชาตินิยมด้วยมีแนวคิดชาตินิยมที่คล้ายคลึงกับจอมพล ป. พิบูลสงคราม แต่มีขอบเขตของแนวคิดที่กว้างกว่า คือ ไม่นับเฉพาะคนไทยในประเทศไทยแต่ครอบคลุมถึงผู้ที่มีเชื้อชาติไทยที่สืบทอดมาจากประวัติศาสตร์ด้วย ชาตินิยมของหลวงวิจิตรวาทการจึงไม่เน้นรัฐ แต่วางพื้นฐานอุดมการณ์ชาตินิยมของสังคมไทยไว้คือ ชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์

ประอรรัตน์ บุรณมาตร์ ได้อธิบายว่า หลวงวิจิตรวาทการมีบทบาทสำคัญร่วมกับ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ในอันที่จะปั้นให้ประเทศไทยเป็นมหาอำนาจ โดยใช้ “ลัทธิชาตินิยม” เป็น เครื่องมือ หลวงวิจิตรวาทการได้แสดงทัศนคติเกี่ยวกับชาตินิยมว่า “ลัทธิชาตินิยมเป็นลัทธิที่ดี... ข้าพเจ้าเป็นชาตินิยมจริงๆ ข้าพเจ้าเป็นชาตินิยมตั้งแต่สงครามโลกครั้งที่หนึ่ง ยังเป็นชาตินิยมเมื่อถูก จับขังห้องร็องในตลอนสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สองและยังเป็นชาตินิยมอยู่จนทุกวันนี้ ไม่มีโทษทัณฑ์ หรือวิถีทางใดๆ จะมาเปลี่ยนข้าพเจ้าเป็นอย่างอื่นได้ นอกจากชาตินิยม” (หลวงวิจิตรวาทการ อ่างใน คณะรัฐมนตรี, 2505, น.230) ด้วยความเชื่อมั่นในแนวคิดชาตินิยมที่ใกล้เคียงกัน หลวงวิจิตรวาทการ และจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้มีความเข้าใจอันดีต่อกัน ส่งผลให้หลวงวิจิตรวาทการได้มีบทบาทใน การสร้างสรรค์ว่าด้วยความรักชาติให้แก่ประชาชนเป็นอย่างมาก ข้อคิดและผลงานของหลวงวิจิตรวาท การสามารถเผยแพร่สู่ประชาชนทุกชั้นได้อย่างกว้างขวาง ทั้งทางหนังสือวิชาการ คำบรรยาย หรือ ปาฐกถาและเพลงปลุกใจให้รักชาติ รัฐบาลยังสนับสนุนการแสดงละครทางประวัติศาสตร์ที่เป็นผลงาน ประพันธ์ของหลวงวิจิตรวาทการหลายเรื่อง (ประอรรัตน์ บุรณมาตร์, 2528, น.39-42)

คริส เบเคอร์ และ ผาสุก พงษ์ไพจิตร ได้อธิบายถึงการสร้างชาตินิยมของหลวง วิจิตรวาท โดยหลวงวิจิตรวาทการมีการเสนอว่า แกนกลางของประวัติศาสตร์ทุกประเทศคือการ ก้าวหน้าจากชนชาติมาเป็นประเทศชาติ และให้ประวัติของชนชาติไทยมีแห่งที่ในประวัติศาสตร์โลก เคียงบ่าเคียงไหล่กับประวัติศาสตร์ประเทศอื่น (คริส เบเคอร์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2557, น.180- 181) หลวงวิจิตรวาทการเห็นว่า ประวัติศาสตร์สร้างขึ้นจากความสำเร็จยิ่งใหญ่ส่วนบุคคล หลวงวิจิตร เขียนบทละครเชิดชู สมเด็จพระนเรศวรมหาราช และสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเป็นมหาบุรุษ หลวงวิจิตรวาทการเลือกละคร เพลง ภาพยนตร์ และวิทยุเป็นสื่อความคิดทางการเมือง ซึ่งเข้าถึงผู้คน ทั่วไปที่ไม่ต้องมีการศึกษามาก่อนมากนัก งานของเขาจึงถูกซึมซับไปในแบบเรียนของระบบการศึกษาที่ ขยายตัวออกไป อิทธิพลของเขาจึงกว้างขวาง กินลึก และมีอิทธิพลยืนนาน (คริส เบเคอร์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2557, น.202)

ด้วยความเชื่อมั่นในลัทธิชาตินิยมอย่างสูงยิ่ง จึงทำให้ประวัติศาสตร์ไทยในแนวทาง ของหลวงวิจิตรวาทการกลายเป็นเรื่องของชาตินิยมไปโดยปริยาย หลวงวิจิตรวาทการมีความ ทะเยอทะยาน และต้องการผูกติดกับผู้มีอำนาจเพื่อเผยแพร่ลัทธิทางการเมืองของตนให้เป็นผลสำเร็จ จนถูกวิพากษ์วิจารณ์ในแง่ลบ ในเรื่องของการประจบสอพลอจอมพล ป. พิบูลสงคราม โดยเอา ความสำเร็จของตนเป็นที่ตั้ง และไม่นึกถึงคุณธรรม ฉะนั้นแม้ว่าหลวงวิจิตรวาทการจะมีความสนใจ ประวัติศาสตร์ไทยและมิงงานเขียนทางประวัติศาสตร์ แต่ไปในแนวทางของประวัติศาสตร์ชาตินิยม แม้ว่าจะไม่ได้รับการศึกษาโดยตรงจากสาขานี้ ถึงกระนั้นหลวงวิจิตรวาทการกลับไม่ได้รับการยกย่องให้

เป็นปรมาจารย์ท่านหนึ่ง ด้วยว่า หลวงวิจิตรวาทการ ไม่มีความสำนึก หรือ รับผิดชอบต่อการพัฒนา ศาสตร์นี้อย่างแท้จริง โดยเป็นประวัติศาสตร์แบบหลวงวิจิตรวาทการที่มีเพื่อผลประโยชน์ทางการเมือง เท่านั้น (ประอรรัตน์ บูรณมาตร์, 2528, น.45)

หลวงวิจิตรวาทการมีงานเขียนที่สะท้อนแนวคิดชาตินิยมของเขาที่สำคัญ เล่มหนึ่งก็คือ “ลัทธิชูชาติ” ซึ่งแสดงออกอย่างชัดเจน โดยใจความหลักของลัทธิชูชาติมี 4 ประการ ได้แก่ (หลวงวิจิตรวาทการ, 2476, น.6-7)

ประการแรก ชาตินิยมสำคัญสูงสุด

ประการที่ 2 ยึดมั่นในพุทธศาสนาประจำชาติ

ประการที่ 3 เคารพในรัฐธรรมนูญและกษัตริย์

ประการที่ 4 ไม่เป็นคอมมิวนิสต์

ณัฐพล ใจจริง ได้อธิบายว่า ใน พ.ศ. 2482 หลวงวิจิตรวาทการนำแนวคิดบูชิตโตของ ญี่ปุ่นมาประยุกต์เป็นแนวทางในการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมและความเชื่อของคนไทยหลังการปฏิวัติ 2475 ไว้ในหนังสือ “มนุสสปฏิวัติ” (พ.ศ. 2482) ของเขา ได้เรียกร้องให้รัฐบาลปฏิวัติของคณะราษฎร ไม่เพียงแต่เปลี่ยนแปลงการปกครองเท่านั้น แต่ควรสนับสนุนให้เกิดการปฏิวัติทางจิตใจของคนไทย ด้วย โดยดำเนินวิธีการใน 2 ระดับ คือ ระดับการอบรมและการปฏิบัติ เพื่อปลูกฝังให้คนไทยมีความรักชาติผ่านการสร้างความภาคภูมิใจในความเป็นชาติที่เก่าแก่และทรงคุณค่า อันจะทำให้คนไทยอุทิศตน เพื่อความก้าวหน้าของชาติได้ (ณัฐพล ใจจริง, 2563, น. 238-239)

แนวคิดชาตินิยมของหลวงวิจิตรวาทการ ได้แนวลัทธิชูชาติ ซึ่งเขาได้กล่าวไว้ในหนังสือของตน ว่า

“การที่ข้าพเจ้าได้กระทำความพยายามด้วยกำลังกายและกำลังใจพร้อมด้วย มิตรทั้งหลายของข้าพเจ้าเพื่อก่อร่างสร้างคณะชาติขึ้นนั้น ความมุ่งหมายสำคัญของ ข้าพเจ้าอยู่ที่ว่าเราจะต้องสร้างอุดมคติอันหนึ่งขึ้นในเมืองไทย เราจะต้องทำความเข้าใจ ให้แน่แท้ว่าชาติเป็นของสำคัญเพียงไร และผู้ที่รักชาติ ต้องการจะชูชาติของตนให้สูงเด่น ขึ้นนั้นจะควรทำประการใด เรื่องนี้ไม่ใช่เป็นการง่าย ๆ นานาประเทศในยุโรปและประเทศ ญี่ปุ่นเขา ได้ใช้เวลาตั้งหลายชั่วคนหรือหลายร้อยปีสำหรับทำความเข้าใจและอบรมกันในเรื่องนี้ และไม่ต้องสงสัยเลยประเทศเหล่านี้เจริญขึ้นด้วยลัทธิชูชาติทั้งนั้น แต่เขาอบรม กันอย่างจริงจัง เขามีแนวทางอันแน่นอนสำหรับดำเนิน เขามีหลักลัทธิสำหรับเผยแพร่ เขามีวิธีการสำหรับสั่งสอนอบรมกันมาตั้งแต่ยังเยาว์ ส่วนไทยเรานั้น เรารักชาติจริง เรา

อยากทำความรุ่งเรืองให้แก่ชาติของเราจริงๆ แต่ดูเหมือนเรายังไม่ได้คิดหาวิธีทำ เรายังไม่มีหลักที่จะยึด เรายังไม่รู้ว่าจะทำอย่างไร” (หลวงวิจิตรวาทการ, 2476, น.5)

จากคำดังกล่าวของหลวงวิจิตรวาทการ จะเห็นได้ชัดว่า หลวงวิจิตรวาทการมองว่าคนไทยเป็นผู้รักชาติ แต่ไม่รู้ถึงวิธีการที่จะบรรลุวัตถุประสงค์เพื่อชาตินั้น ดังนั้นหลวงวิจิตรวาทการได้เสนอหลักธัชชาติ 4 ประการข้างต้น เพื่อแสดงอัตลักษณ์ถึงการเป็นชาวไทยแบบรวมหมู่ทั้งผอง โดยยึดมั่นในชาติไทยถือเป็นสิ่งที่สูงที่สุด และลักษณะชุกชาติของหลวงวิจิตรวาทการคือการที่ไม่ว่าอยู่แห่งหนใดก็ทราบได้ว่าคนกลุ่มนี้เป็นชาวไทย โดยเป็นชนชาติที่สามารถคงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ของตนไว้ได้ ในด้านสังคม วัฒนธรรมและประเพณี และยกย่องชนชาติไทยในสมัยโบราณนั้นดี มีความยิ่งใหญ่มาตั้งแต่โบราณ การชุกชาติไทยคือเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์สูงสุดคือการสร้างมหาอาณาจักรไทยในทัศนะของตน และสอดคล้องกับแนวคิดชาตินิยมของจอมพล ป. พิบูลสงคราม

กุสุมา เฟนสกี-สตาลิ่ง ได้อธิบายว่า หลวงวิจิตรวาทการเป็นผู้หนึ่งที่เป็นกำลังสำคัญในการเผยแพร่หลักธัชชาติ ที่เน้นชาติไทยเป็นศูนย์กลางอำนาจการปกครองและวัฒนธรรมเหนือประเทศเพื่อนบ้านในอุษาคเนย์ และเป็นบุคคลที่ประสบความสำเร็จอย่างสูงสุดในการใช้อาวุธทางวัฒนธรรม เพื่อเผยแพร่แนวคิดในเรื่องการรวมอาณาจักรไทย การสร้างสิทธิธรรมให้กับผู้นำประเทศ และการสร้างทัศนคติของชาวไทยโดยรวมต่อประเทศเพื่อนบ้าน หลวงวิจิตรวาทการได้ใช้บทละครและบทเพลงเพื่อเผยแพร่หลักธัชชาตินิยม มองว่าเป็นวิธีในการปลูกฝังประชาชนได้โดยสะดวกและเข้าถึงได้ง่ายกว่าวิธีการอื่นๆ (กุสุมา เฟนสกี-สตาลิ่ง, 2547, น.22)

บทละครทางประวัติศาสตร์ของหลวงวิจิตรวาทการ ไม่ว่าจะเป็น เลือดสุพรรณ, ศึกกลาง, พระราชมณู, พระเจ้ากรุงธน เป็นต้น ล้วนแต่มีเนื้อหาที่ปลูกเร้าให้รักชาติบ้านเมือง เน้นการทาสงครามเพื่อขยายอาณาเขต เพื่อปกป้องศัตรูที่เข้ามารุกราน การกอบกู้เอกราชของบูรพกษัตริย์ในอดีต การสร้างความเจริญรุ่งเรืองเป็นมหาอาณาจักรในอดีต ทั้งนี้ได้สอดแทรกแนวคิดชาตินิยม การเชิดชูชาติเข้าไปในบทละคร และงานเขียนทางประวัติศาสตร์ทั้งหลายของเขา โดยให้มีการเผยแพร่เข้าสู่ประชาชนผ่านระบอบของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่กินใจ และเข้าถึงความเป็นชาติได้มากกว่าแนวทางอื่น

โสภา ชานะมุลอธิบายว่า โครงเรื่องประวัติศาสตร์ในทศวรรษที่ 2470 เริ่มต้นหาที่มาของ “ชนชาติไทย” ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการกล่าวถึงกลุ่มคนในแง่ ethnicity และเริ่มสืบสาวหาความเป็นเชื้อชาติ (race) ซึ่งเป็นจุดต่างจากงานเขียนกระแสหลักตรงที่ โครงเรื่องประวัติศาสตร์ฉบับราชสำนักมองความแตกต่างของกลุ่มคนและเชื้อชาติ เพื่อแยกออกจากความเป็นคนไทย แต่โครงเรื่องประวัติศาสตร์ฉบับหลวงวิจิตรวาทการ คือ การรวบรวมความต่างให้เป็นความเหมือนและเป็นชน

ชาติไทยเดียวกันทั้งหมด (โสภา ชานะมูล, 2542, น.12) จึงทำให้งานเขียนทางประวัติศาสตร์ ตลอดจน บทประพันธ์และบทละครของหลวงวิจิตรวาทการ มีลักษณะที่แตกต่างจากความเป็นชาตินิยมในสมัย เดิม

กุสุมา เฟนสกี-สตาลิ่ง ได้ให้ความเห็นอีกว่า บทเพลงปลุกใจหลายเพลงที่ กลายเป็นอมตะก็เป็นส่วนหนึ่งของเทคนิควิธีการแสดงที่หลวงวิจิตรวาทการ นำมาใช้เพื่อตรึงความ สนใจของผู้ชม และได้หยิบเอาเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ที่น่าสนใจมาเป็นท้องเรื่อง โดยที่หลายครั้งมี เจตนาที่จะบิดเบือนประวัติศาสตร์ เพียงเพื่อให้เรื่องที่เขาต้องการนำเสนอตอบแนวคิดชาตินิยมที่เขา ปักใจเชื่ออย่างจริงจัง (กุสุมา เฟนสกี-สตาลิ่ง, 2547, น.23) และประอรรัตน์ บุรณมาตร์ ได้อธิบายว่า การแต่งบทละครทางประวัติศาสตร์ของหลวงวิจิตรวาทการได้นำจิตวิทยามาใช้เป็นอย่างมาก เขาได้ใช้ จิตวิทยาในการผูกเรื่องให้คนดูประทับใจในบทบาทตัวละคร ขณะเดียวกันก็ซึมซับแนวคิด “ชาตินิยม” ตามนโยบายของรัฐบาลไปด้วย ดังนั้นบทละครประวัติศาสตร์ของหลวงวิจิตรวาทการ จึงเป็นพาหะการ นำความคิด “ลัทธิชาตินิยม” ไปสู่ประชาชน (ประอรรัตน์ บุรณมาตร์, 2528, น.80)

หลวงวิจิตรวาทการ มีความคิดเช่นเดียวกับ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ในการขยับ ความสำคัญของชาติจาก “สถาบันพระมหากษัตริย์” ให้มาสู่ “สามัญชน” ให้ประชาชนมีพื้นที่สำคัญ ของประวัติศาสตร์ชาติ และเพื่อให้เสริมสร้างจุดมุ่งหมายสูงสุดของความเป็นชาตินิยมไทย บทบาทของ หลวงวิจิตรวาทการมีการวิพากษ์วิจารณ์ทั้งในเชิงบวกและเชิงลบ แม้ว่าจะมีการสร้างสรรค์ผลงานทาง ศิลปวัฒนธรรม งานประพันธ์หลายชิ้น แต่มักถูกวิพากษ์วิจารณ์ว่า เป็นผู้ทะเยอทะยาน มักใหญ่ใฝ่สูง ประจบสอพลอนาย เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์สำเร็จทางแนวคิดทางการเมืองของเขา ในลักษณะเกาะติดผู้มี อำนาจเพื่อให้ตนประสบความสำเร็จ ทั้งจอมพล ป. พิบูลสงคราม และสมัยต่อคือดำรงตำแหน่ง ปลัด บัญชาการ สมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ แต่ถึงกระนั้น หลวงวิจิตรวาทการก็ประสบความสำเร็จในการ สร้างความเป็นชาตินิยมให้ลงมาอยู่เป็นชาติของสามัญชน สังเกตได้จาก การมีวีรบุรุษ วีรสตรีสามัญชน เพิ่มเข้ามาในประวัติศาสตร์ จากประวัติศาสตร์นิพนธ์แบบเดิมที่มุ่งเน้นผู้ปกครอง คือ สถาบัน พระมหากษัตริย์ในฐานะตัวแทนของชาติไทยเพียงอย่างเดียว มามองว่า ตัวแทนของชาตินิยมไทยนั้นมี หลายรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็น ตัวชาติ ประชาชนชาวไทย พระพุทธศาสนา การไม่นับถือคอมมิวนิสต์ ทั้งหมดทั้งหมดโดยยึดหลักอัตลักษณ์และวัฒนธรรมไทย อันเป็นสิ่งที่จอมพล ป. พิบูลสงครามต้องการ ส่งเสริมตลอดระยะเวลาในการดำรงตำแหน่งสมัยแรก สายชล สัตยานุรักษ์ ได้อธิบายว่า ดังนั้นใน ทศวรรษที่ 2480 หลวงวิจิตรวาทการไม่เน้นความสำคัญของ “สถาบันพระมหากษัตริย์” โดยต้อง ดำเนินตามคติ “เชื่อผู้นำ ชาติพันภัย” มีการกล่าวถึงบทบาทของสถาบันพระมหากษัตริย์ในอดีต ทั้งใน

งานเขียนทางประวัติศาสตร์และบทละคร มุ่งให้เห็นความสำคัญของ “ผู้นำของชาติ” มิใช่การยกย่องสถาบันพระมหากษัตริย์เพื่อให้เกิดความรู้สึกจงรักภักดี (สายชล สัตยานุรักษ์, 2550, น. 225)

สายชล สัตยานุรักษ์ ได้อธิบายว่า จะเห็นได้ชัดว่า วิธีการที่จอมพล ป. พิบูลสงครามและหลวงวิจิตรวาทการเลือกใช้เพื่อแก้ปัญหา “ความเป็นไทย” แบบเดิมที่ยึดโยงสถาบันพระมหากษัตริย์ คือ การทำให้ “ชาติไทย” มีความสำคัญสูงสุด แทนสถาบันพระมหากษัตริย์ ซึ่งทำได้ด้วยการเน้น “เชื้อชาติไทย” แทน “หัวใจของความเป็นไทย” แบบเดิม เพื่อให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในฐานะที่มีสายเลือดเดียวกัน แทนความรู้สึกจงรักภักดีต่อ “หัวใจของความเป็นไทย” ซึ่งเป็นการทำให้ชาติไทยมีความสำคัญ มีความหมายเต็มเปี่ยม หรือ สูงส่งในตนเอง เพื่อจรรโลงอำนาจของ “ผู้นำ” ในระบอบใหม่ (สายชล สัตยานุรักษ์, 2550, น. 209)

ในบทเพลงที่ประพันธ์โดยหลวงวิจิตรวาทการ เรื่อง “ราชมนู” ที่แต่งขึ้นใน พ.ศ. 2479 เป็นหนึ่งในบทเพลงที่สะท้อนความเป็นชาตินิยมที่เป็นลักษณะของเชื้อชาติไทย สามัญชนคนไทยไม่ได้ยึดโยงแต่สถาบันพระมหากษัตริย์ และเป็นละครเรื่องแรกๆ ก่อนที่จอมพล ป. พิบูลสงครามจะเข้ามามีอำนาจและใช้นโยบายชาตินิยมในการปกครองประเทศ ความตั้งใจของหลวงวิจิตรวาทการในการสร้าง “ราชมนู” คือ ความพยายามสร้างความยิ่งใหญ่ให้แก่ชนชาวไทย ในฐานะที่เป็นชาติที่ยิ่งใหญ่มาตั้งแต่ครั้งอดีต แต่ด้วยสถานการณ์ทางประวัติศาสตร์ทำให้ชาวไทยแตกออกยังหลากหลายที่ในดินแดนสุวรรณภูมิ ในเรื่องนี้จะมีการเปรียบเทียบลักษณะของคนไทยที่คล้ายคลึงกันในพื้นที่ต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นคนอีสาน หรือคนเขมร ก็มีความพยายามอธิบายเพื่อให้เกี่ยวข้องกับชนชาติไทย กุสุมา เฟนสกี-สตาลิ่ง ได้ให้ความเห็นว่า อาจเรียกได้ว่า “ละครอน” เรื่องนี้เป็นความพยายามเบื้องต้นที่หลวงวิจิตรวาทการใช้เป็นเครื่องมือเพื่อเรียกเสียงสนับสนุนต่อฐานอำนาจทางทหารในรัฐบาล โดยเป็นการแนะนำให้รวบรวมดินแดนและประชากรที่เคยเป็นส่วนหนึ่งของไทยก่อนที่มหาอำนาจตะวันตกจะเข้ามาแผ่อำนาจ ซึ่งแนวคิดดังกล่าวจะสอดคล้องกับแนวทางปกครองของจอมพล ป. พิบูลสงคราม เมื่อก้าวเข้าสู่อำนาจ และทำให้เกิดการเรียกร้องดินแดนคืน ระหว่างกรณีพิพาทดินแดนไทยและฝรั่งเศส ในปีพ.ศ. 2483 และ 2484 (กุสุมา เฟนสกี-สตาลิ่ง, 2547, น.30) ดังเช่น ตัวอย่าง บทเพลงจากการประพันธ์ของหลวงวิจิตรวาทการในเรื่อง ราชมนู ดังนี้

ทหารของชาติ

“พวกเราชายชาญเหล่าทหารของชาติ	องอาจเขื่อนกรบกล้า
ตายไหนตายกันไม่ประหวั่นวิญญา	เหล่าทหารต้องกล้าศัตรู
แม้ผู้ใดไม่เกรงมาข่มเหงคูหมิ่น	สู้จนเลือดหมดสิ้นไม่ให้ใครลบลู่
เกียรติศักดิ์นี้กรบไทยต้องให้เชิดชู	เป็นตายก็สู้สุดลมหายใจ

ดินแดนที่ได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากหลายชนชาติ แต่ก็เป็นการทำให้กลายเป็นไทย อันปรากฏในบทเพลงของเรื่อง ราชมนู ดังนี้

แดนอิสาน

“แดนอิสาน	เป็นของไทย	เราใฝ่ใจรัก
เตรียมให้พร้อมพรัก	เพื่อสู้	ศัตรูทั้งหลาย
อย่ามัวแต่หวัง	นั่งนิ่ง	ทิ้งหญิงทิ้งชาย
ต้องชวนชวาย	กอบกู้	ชชาติไทย
แดนอิสานของไทย		ชาวอิสานเป็นไทย ไทยต้องจำ
บ้านเมืองเหมือนเรือ		ในเมื่อทวนน้ำ
อย่ากลัวกระแสน้ำไหล		ช่วยกันพายช่วยกันจ้ำ
กิจการงานใดๆ		คนไทยต้องคว้ามำทำ
อย่าหวังในน้ำ...		แรงของต่างแดนเอย
แดนอิสาน	เป็นของไทย	เราใฝ่ใจรัก
เตรียมให้พร้อมพรัก	เพื่อสู้	ศัตรูทั้งหลาย
อย่ามัวแต่หวัง	นั่งนิ่ง	ทิ้งหญิงทิ้งชาย
ต้องชวนชวาย	กอบกู้	ชชาติไทย
จำเถอนะเราจำ		จำเถอนะต้องจำ
ชาวอิสานเป็นไทย		เราต้องช่วยไทย
อย่ามัวพะวงหลงไหล		ว่าชาติไหนจะเข้าช่วย
พวกเราอย่าหนีศัตรู		ต้องอยู่สู้กันจนม้วย
ตายไหนตายด้วย		กับพวกไทยเราเอย”

(ผจญ เกียรติประจักษ์ ผู้รวบรวม, 2512, น. 12)

ลักษณะของบทเพลง “แดนอิสาน” ในเรื่อง ราชมนู ดังกล่าว จะเห็นได้ชัดว่า หลวงวิจิตรวาทการพยายามเน้นย้ำหนักแน่น ให้ประชาชนที่รับสาส์นบทเพลงละคร รับรู้ว่า ชาวอิสานก็เป็นคนไทยด้วยเช่นกัน และในเมื่อเป็นคนไทยแล้ว ก็จะเป็นภาระหน้าที่ของคนไทยที่จะต้องสามัคคีที่ต้องต่อสู้ กอบกู้ ชชาติไทย ทราบจนสิ้นชีพ เป็นลักษณะของการบรรลุเป้าประสงค์สูงสุดของชาตินิยม การกำหนดให้ชาวอิสานเป็นคนไทยนั้น ประอรรัตน์ บูรณมาตร์ ให้ความเห็นว่า หลวงวิจิตรวาทการ

พยายามปลูกฝังแนวคิดของการรวมเผ่าไทยในหมู่ประชาชน โดยแสดงให้เห็นว่า เนื้อแท้แล้ว ชนชาติที่อยู่ในแหลมทองล้วนเป็นชาติไทยแทบทั้งสิ้น และเชื้อชาติไทยเหมือนกันควรจะได้รวมกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน (ประอรรัตน์ บุรณมาตร์, 2528, น.89-90) และการให้ความสำคัญกับประชาชนในฐานะส่วนหนึ่งของชาตินิยม จึงเป็นหนึ่งในกระบวนการที่หลวงวิจิตรวาทการใช้สร้าง วีรชนที่เป็นสามัญชนให้ปรากฏขึ้นผ่านงานเขียนทางประวัติศาสตร์และการละครด้วยแนวคิดของการชูชาติ สร้างชาตินิยมให้รับรู้อยู่ในลมหายใจของประชาชนไทย และเพื่อให้ประชาชนรับรู้วีรกรรมของวีรชนเหล่านั้นแบบรวมหมู่

โสภา ชานะมูล ได้อธิบายถึงการสร้างบทประพันธ์ที่ผูกติดกับชาตินิยมของหลวงวิจิตรวาทการไว้ว่า หลวงวิจิตรวาทการได้ผูกเรื่องราวใน นวนิยายของเขา ให้ดำเนินอยู่ในดินแดนที่เคยเป็นของอาณาจักรไทยมาแต่โบราณกาล เสมือนจะย้าให้ผู้อ่านได้รำลึกถึงและภาคภูมิใจในความยิ่งใหญ่ของชาติไทยในอดีต เพื่อให้ได้รับรู้ถึงแก่นรากแห่งเชื้อชาติไทยที่เคยผ่านความเจริญไม่แพ้ชาติใดในพิภพ (โสภา ชานะมูล, 2542, น.27)

นอกเหนือจากการใช้ลักษณะการชูชาติ ที่หลวงวิจิตรวาทการใช้สร้างวีรบุรุษและวีรสตรีสามัญชนแล้ว เรื่องราวของวีรบุรุษวีรสตรีของไทยที่ไม่ใช่เจ้า มีการขยายความผ่านงานเขียนต่างๆ จำนวนมาก ด้วยมีการใช้ทฤษฎีมหาบุรุษ วราภรณ์ เผือกเล็ก ได้ตั้งข้อสังเกตว่า หลวงวิจิตรวาทการอาจจะนำมาทฤษฎีมหาบุรุษใช้ในกระบวนการสร้างวีรบุรุษและวีรสตรี หรือ วีรชนสามัญชน (วราภรณ์ เผือกเล็ก, 2547, น.74-75) ซึ่งทฤษฎีมหาบุรุษ ในความหมายของหลวงวิจิตรวาทการ มีดังนี้

“...มหาบุรุษ ตามความหมายของข้าพเจ้าในหนังสือเล่มนี้ คือ บุคคลที่ทำประโยชน์ให้แก่โลก หรืออย่างน้อยก็แก่ประเทศ และเพื่อนร่วมชาติของตนมิได้ หมายถึงคนที่มีอำนาจวาสนาสมบูรณ์ด้วยโภคทรัพย์ แต่ใช้อำนาจและความมั่งคั่งอันนั้น เป็นเครื่องมือเบียดเบียน คนอื่นหรือมิได้ทำความดีอะไรเลย ซึ่งตามทางศาสนาเรียกว่า “กินบุญเก่า”

แต่บุคคลที่ได้นามว่ามหาบุรุษก็มีอยู่ 2 ชนิด ชนิดหนึ่งได้รับผลแห่งความดีของตนทันตาเห็น เป็นพระราชาธิราช อัครมหาเสนาบดี หรือมหาเศรษฐี เป็นต้น ส่วนที่จำพวกหนึ่งเป็นมหาบุรุษที่อาภัพไม่ได้รับผลแห่งการที่ตนทำเลย ผลเหล่านั้นกลับไปอยู่แก่คนอื่น แต่ความดีที่ทำมาแล้วไม่สูญหาย และยังอยู่ในความทรงจำของมหาชนอยู่ตลอดกาล ควรได้รับยกย่องเป็นมหาบุรุษด้วย

...บุคคลที่ได้นามว่ามหาบุรุษนั้น ไม่ได้หมายถึงผู้ที่รุ่งโรจน์ในปัจจุบันอย่างเดียวที่จริงหมายถึงคนที่ทำความดีอันยิ่งใหญ่ไว้แก่โลกหรือหมู่คณะ แม้ว่า

คนๆ นั้นจะไม่ได้รับผลแห่งความดี ที่ตนกระทำในชั่วเวลาที่มีชีวิตอยู่เลยก็ตาม และไม่ได้หมายความว่าเฉพาะบุรุษอย่างเดียว หมายถึงสตรีด้วย วิเคราะห์ที่ถูกต้องของคำว่า “มหาบุรุษ” นั้น เราอาจกล่าวได้ว่า “คือบุคคลซึ่งอาจไม่เสียแล้ว โลก หรืออย่างน้อยประเทศหนึ่งจะขาดสิ่งสำคัญไปอย่างหนึ่ง...” (หลวงวิจิตรวาทการ, 2513, น.12-13)

จากทฤษฎีมหาบุรุษ จะเห็นได้ว่า ผู้ที่ได้รับการยกย่องจากประวัติศาสตร์ในทัศนะของหลวงวิจิตรวาทการ ไม่ได้เป็นเพียงแค่พระมหากษัตริย์ที่มีอำนาจวาสนา หรือที่เรียกได้ว่า “กนิบุญเก่า” แต่มหาบุรุษยังหมายถึง ผู้ที่อาจไม่ได้รับผลในการกระทำของตนเลยในชั่วชีวิตที่ดำรงอยู่ แต่ความดีที่ทำไม่สูญหาย ไม่ได้หมายความว่าเฉพาะบุรุษอย่างเดียว แต่สตรีก็สามารถเป็นมหาบุรุษได้ จึงเป็นลักษณะของการเปิดพื้นที่ในการเสนอวีรกรรมของวีรบุรุษ และวีรสตรีสามัญชน ที่ถูกกล่าวถึงอย่างเล็กน้อยในพระราชพงศาวดารที่สละวีรกรรมของพระมหากษัตริย์ ดังนั้นจึงเป็นแนวทางที่หลวงวิจิตรวาทการ สร้างเพลงและบทละครต่างๆ เพื่อเชิดชมมหาบุรุษ วีรบุรุษและวีรสตรี สามัญชนในอดีต เพื่อตอบสนองอุดมการณ์ทางการเมืองสูงสุด ในเรื่องชาตินิยมไทย

บทละครเรื่อง เลือดสุพรรณ เป็นหนึ่งในงานประพันธ์ของหลวงวิจิตรวาทการ ที่มีลักษณะของการเชิดชูวีรชนตามทฤษฎีมหาบุรุษ ที่หลุดพ้นข้อจำกัดที่มักถูกมองว่า มหาบุรุษ คือพระมหากษัตริย์ ผู้กอบกู้เอกราชและปกป้องชาติบ้านเมือง สตรีชาวบ้านผู้หนึ่งก็สามารถที่จะเป็น วีรชนได้ หากพวกเขามีจิตใจที่รักชาติมาก่อนสิ่งอื่นใด และเลือดสุพรรณ เป็นหนึ่งในเรื่องการปลุกใจให้รักชาติที่มีความสำคัญเรื่องหนึ่งในระบอบชาตินิยมของจอมพล ป. พิบูลสงคราม เลือดสุพรรณ เป็นเรื่องราวความรักระหว่างดวงจันทร์ เบลยสาวไทย กับ มังราย นายกองพม่า บุตรชายแม่ทัพใหญ่ ซึ่งยกมาถึงเมืองสุพรรณเพื่อเข้าตีกรุงศรีอยุธยา เรื่องราวความรักระหว่างชายหญิงกับความรักชาติและความมีมนุษยธรรม ซึ่งจะทำให้เกิดไศกนาฏกรรมขึ้น (กุสุมา เฟนสกี-สตาลิ่ง, 2547, น.28) ตัวอย่างบทเพลงที่ได้แสดงให้เห็นถึงความรักชาติบ้านเกิดเมืองนอนของดวงจันทร์ ใน เลือดสุพรรณ ที่ว่า

พม่าเดิน

“มังรายนายทหารพม่าหนุ่ม	กลัดกลุ้มด้วยจิตต์คิดสงสาร
เห็นพม่าข่มเหงไทยให้รำคาญ	สั่งทหาร “เฮ้ยจงมีจิตต์เมตตา”
เห็นทหารไม่เชื่อก็เหลือกลั่น	ชักดาบไล่ฟันทั้งซ้ายขวา
“ใครข่มเหงคนไทยไม่เมตตา	ชีวะจะดับด้วยมือเรา”

พม่าแปลง

“พิศดูสาวน้อยนวลหงส์	รูปทรงงามเลิศเฉิดฉาย
----------------------	----------------------

อยากจะช่วยทุกภัยให้บังเทา

“มันข่มเหงเธอมากนักหนาหรือ
พะมาตีก็มีนงนงลักษณะ

จึงเข้าไปลั่นางแล้วปลางหัก

โปรดอย่าถือโทษที่มันทำหาญหัก
มิใช่จักโหดร้ายไปทุกคน”

นาคราช

“อย่ามัวพูดเสียเวลาฆ่าฉันทัด
จะรบสู้กับพะมาถ้ำประจน
ในชาตินี้มีสมัครรักพะมา
ไปชาติหน้าขอกำเนิดเกิดเป็นชาย

ขอให้เกิดเป็นผู้ชายได้สักหน
ไม่ย่อหน้าขามกลัวพวกตัวร้าย
เชิญท่านฆ่าเสียให้ดับลับชีพหาย
แล้วเชิญกรายมาลองฝีมือกัน”

(ผจญ เกียรติประจักษ์ ผู้รวบรวม, 2512, น. 5-6)

จากบทประพันธ์จะเห็นได้ชัดถึงการพบกันระหว่างมังราย และดวงจันทร์ ที่เป็น
เชลย บทเพลงของหลวงวิจิตรวาทการได้แสดงให้เห็นภาพความรักชาติของดวงจันทร์ที่มีมาก่อนความ
รักของปัจเจกบุคคล ชีวิตของดวงจันทร์สามารถตายเพื่อชาติได้ และไม่เกรงกลัวต่อฝ่ายพม่าที่เป็นศัตรู
กับชาวไทย ดวงจันทร์จึงเป็นภาพแทนของวีรชนสามัญชนที่พร้อมจะอุทิศชีวิตเพื่อชาติ ถึงขนาดที่เมื่อ
สิ้นชีพแล้วจะขอเกิดเป็นชาย เพื่อมาสู้รบประมือกับทหารพม่า จากความเป็นหญิงมาสู่ความเป็นชาย
เหมือนเป็นนัยยะที่หลวงวิจิตรวาทการต้องการจะสื่อว่า แม้ว่าดวงจันทร์จะเป็นสตรี แต่ก็มีความกล้า
หาญเด็ดเดี่ยวดังบุรุษเพศ ดวงจันทร์จึงสามารถที่จะเป็นมหาบุรุษในทัศนะของหลวงวิจิตรวาทการได้
อันเป็นคนที่ทำความดีอันยิ่งใหญ่แก่หมู่คณะ แม้ว่าในช่วงชีวิตของคนๆ นั้นจะไม่ได้รับผลของความดี
ตลอดชั่วเวลาที่มีชีวิตอยู่นั้นเลยก็ตาม

ส่วนในกรณีของ มังราย พระเอกของเรื่อง เป็นลักษณะของคนดีคนหนึ่งแม้จะอยู่ใน
ชนชาติศัตรูของไทย และมีความชอบพอดวงจันทร์ แม้ว่าดวงจันทร์จะรักชาติยิ่งกว่าความรักของหญิง
ชายในบทประพันธ์นี้ ประอรรถน์ บุรณมาตร์ ได้อธิบายว่า เลือดสุพรรณ มีแก่นเรื่องที่แสดงให้เห็นว่า
ทุกชาติทุกสังคมมีทั้งคนดีคนเลว ซึ่งเป็นแนวคิดสากล เป็นความจริงทุกยุคทุกสมัย หลวงวิจิตรวาทการ
จึงแสดงให้เห็นว่า ถึงแม้ว่าพม่าจะเป็นศัตรู แต่ก็ยังมีคนดีอย่าง มังราย และมังมหาสุรนาท เป็นต้น
(ประอรรถน์ บุรณมาตร์, 2528, น.160) เรื่อง เลือดสุพรรณ นี้ได้นำมาสู่เรื่องราวที่เป็นโศกนาฏกรรม
ของความรักและหน้าที่เพื่อประเทศชาติ ดังตัวอย่างของบทเพลง ดังนี้

มังราย

“มังราย ชื่นใจของจันทร์ มาด่วนดับชีวัน ทั้งจันทร์ไว้แต่เดียว
สุดจะร้องเรียกรหา สุดจะคว่ำสุดจะเหลียว จันทร์จะอยู่แต่ผู้เดียว

ให้แสนเปลี่ยวใจนัก

มั่งราย ยอดชายของน้อง หวังภิรมย์สมสอง กลับมาต้องพรากกัน
 น้องนี้ไร้वासนา ไม่มีบุญญาที่ได้สร้างสรรค์ ไปคอยน้องบนสวรรค์
 จันทรจะตามไปเอ๋ย”

เลือดสุพรรณ

“เลือดสุพรรณเคยหาญในการศึก	เหี้ยมฮึกกล้าสู้ไม่รู้หนี
ไม่ครั้นคร้ามขามใจต่อไพร่	ผู้ใดมีมีดพริ้วคว้ามารบ
สร้อย – มาด้วยกัน มาด้วยกัน เลือดสุพรรณเอ๋ย	
เลือดสุพรรณ เข้าประจัน อย่าได้พริ้วเลย	
อยู่ไม่สุขเขามารุกแดนกระหน่ำ	ให้ชอกช้ำแสนอนาถชาติไทยเอ๋ย
เขาเขี่ยนฆ่าเพราะว่าเห็นเป็นชะเลย	จะนั่งเฉยอยู่ทำไมพวกไทยเรา
-สร้อย-	
อันเมืองไทยเป็นของไทยไซ้ของอื่น	มาต่อสู้อันถิ่นเกาะเราเอ๋ย
ถึงตัวตายอย่าเสียดายชีวิตเอ๋ย	มาเถอะเหวยพวกเรามาก้าประจัน
-สร้อย-	

(ผจญ เกียรติประจักษ์ ผู้รวบรวม, 2512, น. 8-9)

จากบทเพลงข้างต้นจะเห็นได้ว่า การตายของมั่งราย ดวงจันทร์สูญเสียคนรักด้วยฝีมือพม่า ทำให้ดวงจันทร์ต้องต่อสู้เพื่อรับใช้ชาติบ้านเมือง ทำให้เธอตัดสินใจรวบรวมกำลังชาวบ้านเพื่อต่อสู้กับกองทัพพม่ามือเปล่า พร้อมร้องเพลงปลุกใจให้ต่อสู้ยอมไปเสียดายชีวิต ดังคำพูดของตัวละครดวงจันทร์ในบทละคร ที่ว่า

“...ดวงจันทร์: ดวงจันทร์ไม่มีอะไรอีกแล้ว หมดตัว หมดคนที่ดวงจันทร์
 จะต้องรักและห่วงใย ดวงจันทร์เหลือแต่ชีวิตที่จะต้องสละให้แก่ชาติ พวกเรามีน้อย เรา
 ไม่มีอาวุธจะต่อสู้ แต่เลือดสุพรรณไม่เคยกลัวใคร สู้เถอะ มีเท่าไรสู้เท่านั้น ขอให้ฆ่าพม่า
 ได้สักคน แล้วพวกเราตายหมดก็เอา มาพวกเราเลือดสุพรรณอยู่ที่ไหนบ้าง มากันให้
 หมด เลือดสุพรรณไม่เคยขลาด ใครคว่าอะไรได้ก็มาเถอะ มาด้วยกันมาตายด้วยกัน...”
 (อ้างใน กุสุมา เฟนสกี-สตาลิ่ง, 2547, น.28)

จากบทละครข้างต้น กุสุมา เฟนสกี-สตาลิ่ง ได้อธิบายว่า หลวงวิจิตรวาทการ คง
 จะเห็นช่องทางในการเลือกเฟ้นศัตรูคู่แค้นเก่าของไทยเข้ามาเป็นตัวละครในเรื่องนี้ แต่เดิมพม่าถูกมอง
 เป็นศัตรูตัวฉกาจที่ไร้ซึ่งมนุษยธรรม แต่หลวงวิจิตรวาทการกลับใช้วิธีการตรงกันข้ามเน้นภาพลักษณ์ใน

แง่ดีของพม่า เช่น การรู้จักหน้าที่และรักษาวินัยอย่างเคร่งครัดของแม่ทัพ ความมีน้ำใจ และการปฏิบัติตามระเบียบกองทัพของมังราย ให้เป็นเครื่องมือชี้ให้เห็นถึงข้อบกพร่องของคนไทย และการเลือกให้ชาวสุพรรณจบชีวิตจากการต่อสู้กับกองทัพพม่ามือเปล่า เพื่อที่จะบอกในเรื่องของความรักชาติ และความพร้อมที่จะเสียสละชีวิตให้แก่บ้านเมืองนั้นมีล้นเปี่ยมในตัวของคนไทย หากแต่ว่าความพร้อมด้านอาวุธยังเป็นรองอยู่มากนัก และในการสร้างละคร หลวงวิจิตรวาทการใช้ลักษณะการผูกเรื่องให้เกิดความขัดแย้งระหว่าง ความรัก หน้าที่ และความรักชาติ เพื่อให้เกิดการปลุกเร้าคนดูเกิดความรู้สึกว่าหญิงชาวบ้านธรรมดาๆ สามารถยอมตายได้ คนดูที่เป็นชายออกสามศอกก็น่าจะเสียสละได้เช่นเดียวกันกับดวงจันทร์ (กุสุมา เฟนสกี-สตาลิ่ง, 2547, น.29)

ประอรรัตน์ บุรณมาตร์ ได้อธิบายว่า เรื่องนี้แสดงให้เห็นถึงอาณาภาพแห่งความรักที่ยิ่งใหญ่ของมังรายยอมสละชีวิตเลือดเนื้อเพื่อบูชาความรักที่มีต่อดวงจันทร์ แต่ประอรรัตน์ บุรณมาตร์ได้ให้ความเห็นว่า เลือดสุพรรณ มิได้มีลักษณะ “ปลุกใจให้รักชาติ” ในทางตรงกันข้าม เป็นการทำให้คนดูมีความเห็นอกเห็นใจมังราย ซึ่งเป็นชนชาติศัตรู แต่ถึงกระนั้น เรื่องนี้สามารถกระทบใจคนดูให้เกิดความรักชาติมากกว่าบทละครที่มีแก่นเรื่องปลุกใจให้รักชาติโดยตรงเสียอีก (ประอรรัตน์ บุรณมาตร์, 2528, น.161)

อึ้งคังคัง เพชรเลิศอนันต์ ได้ให้ความเห็นถึง ความหมายของหลวงวิจิตรวาทการที่ต้องการจะสื่อแนวคิดชาตินิยมผ่านบทละครเรื่อง เลือดสุพรรณ โดยใช้ตัวละครหญิงอย่างดวงจันทร์ สื่อสารเรื่องราว ซึ่งแบ่งเป็น 2 ประเด็น ได้แก่ ประเด็นที่หนึ่ง ใช้ผู้หญิงตั้งคำถามต่อผู้ชายไทย ว่ายังมีผู้รักชาติอยู่อีกหรือไม่ โดยนอกจากจะเป็นการอธิบายเรื่องผู้ชายไทยรักชาติหรือไม่แล้ว ยังเป็นการอธิบายลักษณะอุดมคติของผู้ชายไทยที่ต้องมีลักษณะ “ชาติทหาร” อึ้งคังคังให้ความเห็นว่าเป็นการอธิบายและผลิตซ้ำว่า ไทยเป็นชาตินักรบ ซึ่งสอดคล้องแนวคิดการส่งเสริมทหารไทยในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในเรื่อง การรักษาดินแดนช่วงสงคราม เรื่องยุวชนทหาร และคนไทยต้องถูกเกณฑ์ทหาร ประการที่สอง คือ การสร้างแนวคิดใหม่ที่ว่า ผู้หญิงคือทหาร ทุกคนคือทหาร ละครเลือดสุพรรณให้ดวงจันทร์คับแค้นใจที่เห็นคนไทยถูกรังแก ในขณะที่ตนเป็นผู้หญิงที่ไม่อาจออกไปสู้รบได้ ดังนั้น ดวงจันทร์ได้แต่อธิษฐานว่า “ไปชาติหน้าขอกำเนิดเกิดเป็นผู้ชาย” แล้วจะสู้กับทหารพม่าให้ถึงที่สุด แต่ในฉากสุดท้ายชาวบ้านสุพรรณก็สิ้นชีพจนหมดไม่ว่าหญิงหรือชาย คนแก่หรือเด็ก อึ้งคังคัง เพชรเลิศอนันต์ ยังอธิบายอีกว่า หลวงวิจิตรวาทการ เลือกที่จะให้ละครเลือดสุพรรณเป็นสงครามไทยกับพม่าโดยไม่ผูกอยู่กับเรื่องในพงศาวดาร เพื่อทำให้ละครเลือดสุพรรณนั้นมีบริบทที่อยู่เหนือกาลเวลา เฉพาะดั่งนั้นบทละครเลือดสุพรรณจึงไม่ต้องกล่าวถึงยุคสมัยเฉพาะไม่ต้องอ้างอิงถึงการปกครองและพระนามของกษัตริย์ทั้งสองฝ่าย ไม่ต้องใช้คำราชาศัพท์ สามารถใช้ภาษาของสามัญชนเป็นตัวดำเนิน

เรื่องราวได้ เขาต้องการสร้างความรักชาติและความเป็นทหารนักรบให้กับคนไทย ดังนั้นจึงไม่น่า
เรื่องราวประวัติศาสตร์ที่ผูกติดกับพงศาวดาร อย่างชาวบ้านบางระจันมาเป็นท้องเรื่อง เพราะเขามอง
ว่าเป็นยุคสมัยกษัตริย์ที่อ่อนแอของกรุงศรีอยุธยา (ธำรงค์ศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์, 2559, ออนไลน์)

จากบทละครเลือดสุพรรณของหลวงวิจิตรวาทการ ก็สามารถสะท้อนแนวคิดทาง
การเมืองทั้งจากหลวงวิจิตรวาทการ และ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ในการสร้างชาตินิยมสามัญชนให้
เกิดขึ้น ความรักชาติไม่จำเป็นต้องยึดโยงต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ไทยเท่านั้น แต่สามารถจับต้องได้
โดยชาวบ้าน ประชาชน สามัญชนคนธรรมดา ความรักชาติสามารถผ่านมิติทางชนชั้น และสามารถ
ถ่ายทอดสู่กันภายในสังคมที่ทุกคนมองว่า เป็นพวกเดียวกัน ประชาชนเป็นผู้สร้างชาติ เป็นเจ้าของ
ประเทศชาติร่วมกัน มีความรักชาติ และพร้อมที่จะลุกขึ้นมาต่อสู้เพื่อปกป้องเอกราชของชาติ จากชาติ
อื่นๆ ที่เข้ามาคุกคามยำยี เหมือนนิยามของชาตินิยมที่ธีรยุทธ บุญมี ได้ให้ไว้ที่ว่า “ชาติและชาตินิยมเป็น
เครื่องมือที่นำไปสู่การสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน (homogeneity) ความเป็นมาตรฐาน
เดียวกัน เช่น มีภาษาเดียวกัน ระบบการบริหารเดียวกัน ประเพณี วัฒนธรรมเดียวกัน และมีหน้าที่เป็น
สัญลักษณ์ปลุกเร้าความรู้สึกผูกพัน ทำให้รู้สึกเป็นกลุ่มเดียวกัน” (ธีรยุทธ บุญมี, 2540, น. 50) ดังนั้น
สามัญชนก็สามารถเป็นวีรบุรุษและวีรสตรีได้ในทัศนะของหลวงวิจิตรวาทการที่ได้ถ่ายทอดออกมาผ่าน
งานเขียนบทละคร และงานเขียนทางประวัติศาสตร์จำนวนมากตลอดช่วงชีวิตของเขา

จากแนวคิดทางการเมืองของบุคคลสำคัญและใกล้ชิดกับระบอบของจอมพล ป.
พิบูลสงคราม ไม่ว่าจะเป็นตัวจอมพล ป. พิบูลสงครามเอง หรือ ท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม
ตลอดจนหลวงวิจิตรวาทการ ที่เป็นเสมือนมันสมองของจอมพล ป. จะเห็นได้ชัดว่า มีความพยายาม
เชิดชูคุณค่าของสามัญชนคนธรรมดา ให้เข้ามามีบทบาทนำของชาตินิยมและวัฒนธรรมไทย ใน
ลักษณะของการพัฒนาทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม เป็นความพยายามแสดงให้เห็นว่า
สามัญชนทั่วไปมีความสามารถและทำเพื่อประเทศชาติได้ดี ไม่มีเพียงแต่พระบรมวงศานุวงศ์หรือชน
ชั้นสูงเท่านั้น แนวคิดชาตินิยมของจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นส่วนสำคัญในการผลิตวาทกรรมทาง
การเมืองแบบใหม่ ที่ชาตินิยมยึดโยงกับประชาชนคนในชาติ มากกว่าสถาบันพระมหากษัตริย์
ตลอดจนลัทธิทหารนิยม การปกครองรูปแบบเผด็จการทหาร ก็มีส่วนสำคัญในการส่งเสริมกระบวนการ
ชาตินิยมลักษณะนี้ด้วยเช่นกัน รัฐบาลของจอมพล ป. พิบูลสงคราม สมัยแรก สามารถผลักดันนโยบาย
เหล่านี้ได้เพื่ออ้าวงไว้ซึ่งความมั่นคงของระบอบการปกครอง ตลอดจนสมัยสงครามโลกครั้งที่สอง ซึ่ง
ถึงแม้ว่า จอมพล ป. พิบูลสงครามจะหมดอำนาจเบ็ดเสร็จในช่วงสิ้นสุดสงคราม จนกระทั่งได้มาขึ้น
ดำรงตำแหน่งในสมัยที่สองในอีกหลายปีต่อไป ก็ไม่สามารถเผด็จอำนาจทางการเมืองในลักษณะการ
ปกครองสมัยแรกได้อีกแล้ว แต่ถึงกระนั้น มรดกทางการเมืองแบบชาตินิยมของจอมพล ป. พิบูล

สงครามก็ยังฝังรากลึกในสังคมไทย ไม่ว่าจะเป็น การเขียนประวัติศาสตร์ หรืองานเขียนลักษณะชาตินิยมของหลวงวิจิตรวาทการ การส่งเสริมทหารและกองทัพของจอมพล ป. ก็ยังมีลักษณะและบทบาทที่ใกล้เคียงกับปัจจุบัน คือ การยึดโยงชาติเป็นสิ่งสำคัญของทหาร และการส่งเสริมการศึกษาตลอดจนบทบาทสตรีของจอมพล ป. และท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม ก็ยังส่งมรดกสำคัญทางการเมืองถึงบทบาทของสตรีที่มีส่วนร่วมในการพัฒนาชาติไทย ซึ่งเป็นการสร้างภาพลักษณ์ของสตรีที่ควรจะเป็นแบบอย่าง ซึ่งนั่นนำมาสู่การสร้างภาพลักษณ์ของวีรสตรีไทยที่ต้องคงค่านิยมดั้งเดิมตามขนบธรรมเนียมในสมัยจอมพล ป. จนเป็นที่ยกย่องของประชาชนชาวไทย มีการสร้างบทเพลง บทละคร ตลอดจนการสร้างอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี เพื่อเชิดชูวีรกรรมและคุณค่าของวีรสตรีที่มาจากสามัญชน โดยจะมีลักษณะร่วมที่สังเกตได้ง่ายคือ การเป็นภรรยาที่ดีของสามี เป็นแม่ที่ดีของลูก บทบาทนี้เป็นคุณค่าที่พึงประสงค์ในครัวเรือน และถูกอธิบายให้เป็นคุณค่าร่วมของสตรีที่ดั่งงาม เมื่อครัวเรือนดีแล้ว ความรักชาติรักแผ่นดินก็จะตามมา ซึ่งสตรีไทยทุกคนควรดำเนินรอยตามคุณค่าที่ควรเทิดทูนบูชาเหล่านี้ของวีรสตรีไทย

4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องในเรื่องวีรสตรี ชาตินิยมและการสร้างชาติ

วรารภรณ์ เผือกเล็ก (2547) ได้ศึกษาเรื่อง การสร้างวีรสตรีสามัญชนในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ช่วงแรก (พ.ศ. 2481 - 2487) มีวัตถุประสงค์ในการศึกษาเพื่อเข้าใจเรื่องราวของ “วีรสตรี” ในฐานะของวีรกรรมที่ถูกสร้างขึ้น หรือ ถูกนำมากล่าวถึงใหม่ และให้คุณค่าภายใต้อุดมการณ์ทางการเมืองของรัฐบาลสมัยใหม่ที่ยกย่องพลเมืองเป็นศูนย์กลาง เป็นการยกย่องอดีตในฐานะพลเมืองก็เป็นผู้สร้างประวัติศาสตร์ มีความสำคัญต่อบ้านเมือง ที่เกิดจากกระบวนการสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ช่วงแรก (พ.ศ. 2481 - 2487) อันเป็นยุคสมัยของการต่อสู้ทางอุดมการณ์ระหว่างคณะเจ้ากับคณะราษฎร ผลการศึกษาพบว่า วีรสตรีสามัญชนกลายเป็นผู้ที่มีบทบาทในการรบบเพื่อปกป้องชาติบ้านเมืองในความหมายของ “ประเทศ” หรือรัฐบาลสมัยใหม่ ไม่ใช่รบเพื่อปกป้องพระมหากษัตริย์ เหมือนอุดมการณ์ชาตินิยมในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ จอมพล ป. พิบูลสงครามจึงหยิบยก “โครงเรื่อง” วีรสตรีสามัญชน มาเพียงบางส่วน แต่งเติม ปรับเปลี่ยน ไปจนถึงการบิดผันเรื่องราว เพื่อเผยแพร่สิ่งที่สร้างแล้วเหล่านั้น เช่น บทเพลง บทละคร ลงสู่สามัญชน ไปจนถึงการสร้างอนุสาวรีย์สามัญชนเหล่านั้นเพื่อเข้าถึงใจของพลเมือง อันสนองจุดมุ่งหมายของอุดมการณ์รัฐบาลสมัยใหม่

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2536) ได้มีงานเขียนเรื่อง **วีรบุรุษในวัฒนธรรมไทย** เป็นการอธิบายถึงแนวคิดและประเภทของวีรบุรุษ กระบวนการตีความวีรบุรุษ และมองว่าสังคมตลอดจนอุดมคติต่างๆ อาจให้การนิยามวีรบุรุษที่แตกต่างกัน วีรบุรุษที่ได้รับการยกย่อง และได้รับการยกย่องอยู่เสมอ เนื่องจากสังคมยังคงให้ความหมายต่อการกระทำของวีรบุรุษเหล่านั้น ตลอดจนมีการแต่งเรื่องวีรกรรมใหม่แล้วยกให้เป็นการกระทำของวีรบุรุษนั้นไป หากวีรบุรุษใดที่มีวีรกรรมซึ่งไม่ตอบสนองต่ออุดมคติของผู้มีอำนาจในขณะนั้น การยกย่องที่เคยมีมาก็อาจเสื่อมถอยลง และชื่อก็อาจจะถูกลืมเลือนไปได้ งานเขียนจึงแสดงให้เห็นถึงกระบวนการที่วีรบุรุษเหล่านั้นคงได้รับการยกย่อง ตลอดจนอุดมการณ์ทางการเมืองได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับการยกย่องวีรบุรุษเหล่านั้นในวัฒนธรรมไทย

สายพิน แก้วงามประเสริฐ (2537) ได้ศึกษาเรื่อง **การเมืองในอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี** มีวัตถุประสงค์ในการศึกษาในการวิเคราะห์ความจำเป็นในการในสร้างอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี “สาร” ที่แฝงอยู่ในอนุสาวรีย์ ศึกษากระบวนการเปลี่ยนผ่านความเป็น “วีรสตรี” ของท้าวสุรนารี ไปสู่ฐานะ “เทพารักษ์” ประจำเมือง ตลอดจนความมี “ตัวตน” ของคุณหญิงโมในประวัติศาสตร์ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าวีรกรรมของคุณหญิงโมเป็นที่รับรู้พอสมควรก่อน พ.ศ. 2477 และถูกผลิตขึ้นโดยบุคคลสำคัญของรัฐ โดยพระบรมวงศานุวงศ์ แสดงให้เห็นว่าสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์รัฐได้นำเอาวีรกรรมของคุณหญิงโมมารับใช้อุดมการณ์ทางการเมือง โดยการสร้างความรู้สึกอันหนึ่งอันเดียวระหว่างรัฐบาลกลางกับหัวเมืองอีสาน อีกทั้งในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงครามได้มีส่วนในการผลิตวาทกรรม ทำให้ภาพลักษณ์ของคุณหญิงโมมีลักษณะเป็นวีรสตรีแห่งชาติ และมีการปฏิบัติต่อคุณหญิงโมในฐานะ “เทพารักษ์ประจำเมือง” มากกว่าความเป็นวีรสตรี เนื่องจากอนุสาวรีย์ที่สร้างขึ้นมุ่งประชาชนที่เข้ามาสัมผัสด้วยการเคารพ กราบไหว้ บูชา บนบานศาลกล่าว และที่สำคัญคือการปลูกฝังความรักชาติให้เกิดขึ้นในหมู่ประชาชน

จิราณูช โสภ (2542) ได้ศึกษาเรื่อง **บันทึกเรื่องผู้หญิงในประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย** เป็นการศึกษาเรื่องราวของผู้หญิงที่มีการบันทึกในประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย ทั้งจากจารึก ตำนานพงศาวดารและงานประพันธ์ ซึ่งปรากฏว่ามีเรื่องราวของผู้หญิงในหลายบทบาท ตลอดจนศึกษาประวัติศาสตร์นิพนธ์สมัยใหม่ที่มีการบันทึกเกี่ยวกับผู้หญิง อันแสดงให้เห็นถึงความแปรเปลี่ยนไปจากเดิม โดยสังเกตได้ชัดว่าบทบาทของผู้หญิงในด้านการสงครามถูกส่งเสริมอย่างเข้มข้นมากขึ้น ส่วนบทบาทด้านอื่นๆ ได้ถูกลดความสำคัญลงไป โดยมีการสร้างอิทธิพลไปยังประวัติศาสตร์นิพนธ์สมัยใหม่มากขึ้น รวมถึงแบบเรียนประวัติศาสตร์สมัยใหม่ได้บันทึกเรื่องราวของวีรสตรีเพื่อให้นักเรียนได้ศึกษา

อดิศร ศักดิ์สูง (2560) ได้ศึกษาเรื่อง **มนต์เสน่ห์เรื่องผู้หญิงในประวัติศาสตร์นิพนธ์ภาคใต้** อันเป็นการศึกษาสาระเกี่ยวกับผู้หญิงที่ถูกบันทึกในประวัติศาสตร์นิพนธ์ภาคใต้ ตลอดจน

ศึกษาถึงมโนทัศน์เกี่ยวกับผู้หญิงในบันทึกเหล่านั้น ผลการศึกษาพบว่า มโนทัศน์เรื่องผู้หญิงในประวัติศาสตร์นิพนธ์สมัยจารีต มักเป็นเรื่องกิจกรรมที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาเป็นหลัก มีการคาดหวังให้ผู้หญิงปฏิบัติตนเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดีควบคู่กับการเป็นกุลสตรีตามจารีตท้องถิ่น ส่วนประวัติศาสตร์นิพนธ์สมัยใหม่กลับให้ภาพผู้หญิงในฐานะพลเมืองของชาติควบคู่กับคุณสมบัติหญิง โดยมีวีรสตรีแห่งชาติเป็นแม่แบบ ท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรก็ได้รับการนิพนธ์ให้รับใช้รัฐชาติ และจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ไทย

เต๋นพงษ์ แสนคำ (2561) ได้ศึกษาเรื่อง **การสร้างแนวคิดชาตินิยมผ่านทางการศึกษา วัฒนธรรม และงานนิพนธ์** ว่าลักษณะอย่างไรและมีผลต่อสังคมไทยอย่างไร จากผลการศึกษาพบว่า ความเป็นชาติและความเป็นไทยถูกสร้างขึ้น ให้แข็งแกร่งผ่านงานนิพนธ์เป็นสำคัญ จะเห็นได้ชัดจากปัญญาชนหลายคน ได้นิพนธ์งานต่างๆ เพื่อรับใช้อำนาจรัฐ ซึ่งรัฐมุ่งหมายจะใช้งานนิพนธ์เป็นสะพานส่งทอดความเป็นไทยให้กระจายไปทุกภาคส่วนของสังคมได้อย่างดีที่สุด งานนิพนธ์จะมีเนื้อหาให้ผู้อ่าน ผู้เรียนตระหนักรู้และสำนึกความเป็นไทยแบบเดียวกันหมด พยายามให้ชีวิตของผู้คนต่างชาติพันธุ์ในสังคมไทย ปรับให้ตนเองมีความเป็นไทย ภายใต้กรอบของชนชั้นผู้ปกครองที่สร้างผ่านการศึกษา วัฒนธรรม และงานนิพนธ์ต่างๆ

ขวัญฟ้า ภูแพ่งสุทธิ และ สวภา เวชสุรักษ์ (2562) ได้ศึกษาเรื่อง **บทบาทวีรสตรีในนาฏกรรม** เป็นการวิจัยที่พบว่า การสร้างนาฏกรรมผ่านวีรสตรีจะนำมาซึ่งการถ่ายทอดเรื่องราวทางประวัติศาสตร์สู่สังคม โดยมุ่งเน้นในเรื่องบทบาทเด่นของวีรสตรีเหล่านั้นที่ถูกมองว่าสร้างคุณประโยชน์แก่บ้านเมือง และนำมาสร้างเป็นนาฏกรรม ไม่ว่าจะเป็น การขับเคลื่อนทางสังคมการเมืองการปกครอง การเป็นผู้นำในการสู้รบ ความเป็นแม่ที่ดีและภรรยาผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของสามี ความรักชาติเสียสละเพื่อชาติ ซึ่งถูกนำมาสร้างเป็นนาฏกรรม ในรูปแบบต่างๆ โดยเรื่องราวของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร ก็ถูกนำวีรกรรมมานำเสนอในนาฏกรรม ไม่ว่าจะเป็นการสร้างละคร เพลง ตลอดจนการแสดงแสง สี เสียงในพื้นที่จังหวัดภูเก็ต ในฐานะบทบาทผู้นำทางการรบในการต่อต้านการรุกรานจากพม่า

บทที่ 3

วิธีดำเนินการศึกษา

การวิจัยเรื่อง วิธวิธีสร้างชาติ - ชาติสร้างวิธวิธี : การสร้างชาตินิยมในท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร ในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาความเป็นชาตินิยมที่ถูกนำไปเสริมสร้างวีรกรรมของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร และเพื่อวิเคราะห์วีรกรรมของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร ตลอดจนประวัติของสองวีรสตรีที่มีความเกี่ยวเนื่องกับการเป็นผู้นำท้องถิ่นของการเมืองท้องถิ่น และการเมืองของส่วนกลางที่กรุงเทพมหานคร

1. วิธีดำเนินการศึกษา

งานศึกษานี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้วิธีการศึกษาทางประวัติศาสตร์ (Historical Research) และได้ทำการนำเสนอเนื้อหาด้วยการวิเคราะห์ในเชิงพรรณนา (descriptive analytics) ซึ่งในการศึกษาผู้วิจัยได้ทำการค้นคว้าข้อมูลเอกสารหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร ตลอดจนวีรกรรมที่เกิดขึ้นจากศึกกลาง พ.ศ. 2328 ศึกษาสภาพเหตุการณ์ทางการเมืองที่เกิดขึ้นในบริบทนั้น และได้ทำการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับจอมพล ป. พิบูลสงคราม แนวคิดทางการเมือง ตลอดจนบุคคลแวดล้อมที่มีอิทธิพลทางความคิดในการเสริมสร้างความเป็นชาตินิยมที่เกิดขึ้นในช่วงการดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งในการศึกษาความเป็นชาตินิยมไทยนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษากระบวนการสร้างความเป็นชาตินิยมที่เกี่ยวข้องกับท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรในช่วงก่อนสมัยจอมพล ป. และศึกษาในสมัยจอมพล ป. รวมทั้งศึกษาช่วงหลังสมัยจอมพล ป. เพื่อให้ทราบถึงอิทธิพลทางความคิดที่สืบเนื่องต่อกันว่ามีลักษณะอย่างไร และมีการส่งเสริมความเป็นชาตินิยมเข้าไปในวีรกรรมของบุคคลในประวัติศาสตร์อย่างไร ผ่านประวัติศาสตร์นิพนธ์ งานเขียนทางประวัติศาสตร์ วรรณกรรม บทละคร

2. แหล่งข้อมูล

แหล่งข้อมูลในงานวิจัยเป็นลักษณะของงานวิจัยเชิงคุณภาพเพื่อศึกษาความเป็นชาตินิยมที่ถูกสร้างในวีรกรรมของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งเป็นสมัยที่มีบทบาทของการสร้างความเป็นชาตินิยมอย่างมากในสังคมการเมืองไทย

งานวิจัยชิ้นนี้จึงเป็นงานวิจัยเอกสาร (Documentary Research) เป็นการศึกษาค้นคว้าเอกสาร โดยมีเอกสารที่ใช้ศึกษาค้นคว้า 2 ประเภท ได้แก่

2.1. เอกสารชั้นต้น (Primary Source) ได้แก่ พระราชพงศาวดารที่มีความเกี่ยวข้องและกล่าวถึงศึกกลาง พงศาวดารเมืองกลาง จดหมายเหตุเมืองกลางที่กลุ่มชนชั้นนำเมืองกลาง ได้แก่ ท้าวเทพกระษัตรีและกุลญาติ มีไปถึงพระยาราชภักดี (พรานซิส ไลท์) ส่วนแนวคิดชาตินิยมในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงครามก็ดำเนินการศึกษาจากคำปราศรัย บทประพันธ์ ละคร เพลงที่เกิดขึ้น เอกสารการดำเนินงานของกรมประชาสัมพันธ์ เอกสารการประชุมรัฐสภา เป็นต้น ที่มีความเกี่ยวข้องกับแนวคิดชาตินิยมและกล่าวถึงบทบาทของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร

2.2. เอกสารชั้นรอง (Secondary Source) ได้แก่ งานวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ในเรื่องการส่งเสริมความเป็นชาตินิยม และการวิเคราะห์ที่มีความสอดคล้องกับวีรกรรมของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรในบริบทสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม

เนื่องจากในการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเอกสาร จึงไม่ได้กำหนดประชากร กลุ่มตัวอย่าง และเครื่องมือในการวิจัย เพราะฉะนั้นแนวทางต่อไปคือการเก็บรวบรวมข้อมูลและทำการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อให้ได้ผลการศึกษาที่มากขึ้น

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้ศึกษาได้ทำการศึกษาจากเอกสารทางประวัติศาสตร์ เพื่อให้ทราบถึงบริบททางการเมือง ที่ก่อให้เกิดการเขียนประวัติศาสตร์นิพนธ์เกี่ยวกับวีรกรรมของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร ตลอดจนศึกษาความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างส่วนกลางและการปกครองของท้องถิ่น ในช่วงกรุงรัตนโกสินทร์ตลอดจนสมัยประชาธิปไตย และศึกษากระบวนการต่างชาตินิยมที่เกิดขึ้นในการส่งเสริมวีรกรรมของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรผ่านวรรณกรรม บทละคร บทเพลง และแบบเรียนทางประวัติศาสตร์ รวบรวมข้อมูลจากเอกสารต่างๆ และนำมาสรุปวิเคราะห์ เพื่อให้เห็นถึงกระบวนการชาตินิยมที่เกิดขึ้นในวีรกรรมของวีรสตรีเมืองกลาง

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิเคราะห์ข้อมูลผู้ศึกษาได้มุ่งเน้นการตีความเอกสารทั้งหมดจากการที่ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาในเชิงประวัติศาสตร์เพื่อศึกษาแนวคิดชาตินิยมที่เกิดขึ้นในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ตลอดจนค้นคว้ากระบวนการสร้างความเป็นชาตินิยมเข้าไปในวีรกรรมของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร อีกทั้งทำการศึกษากระบวนการในยุคสมัยก่อนหน้า และการส่งอิทธิพลถึงสมัยถัดไปด้วย พร้อมนำเสนอเนื้อหาด้วยการวิเคราะห์ในเชิงพรรณนา (descriptive analytics) ไปตามแนวทางการวิจัยในเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) รวมถึงการศึกษาเรื่องราวประวัติของวีรสตรี วีรกรรมบริบททางการเมืองที่เกิดขึ้นในช่วงวีรกรรม อันเป็นแนวทางการวิเคราะห์เชิงบริบท (Context Analysis) โดยผู้วิจัยได้ทำการแบ่งประเด็นในการวิเคราะห์อันประกอบด้วย

4.1 วีรสตรีในสมบูรณาญาสิทธิราชย์: มโนทัศน์ชาตินิยมของราชสำนักกรุงเทพที่มีต่อท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร

4.1.1 การสร้างชาตินิยมในวีรกรรมของสองวีรสตรีผ่านพงศาวดาร

4.1.2 การสร้างชาตินิยมในวีรกรรมของสองวีรสตรีผ่านหนังสือ “ท้าวเทพสตรีท้าวศรีสุนทร” ของขุนนรภัยพิจารณ์ (ไวย ณ ถลาง)

4.1.3 การสร้างชาตินิยมในวีรกรรมของสองวีรสตรีผ่านวรรณกรรม

4.2 ชาตินิยมวีรสตรี : การสร้างชาตินิยมในวีรกรรมของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร ในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม

4.2.1 วีรสตรีเมืองกลางกับชาตินิยมในสุนทรพจน์ของจอมพล ป. พิบูลสงคราม

4.2.2 วีรสตรีเมืองกลางกับการสร้างวีรสตรีสามัญชน การสถาปนาวีรสตรีของท้องถิ่นขึ้นเป็นวีรสตรีของชาติ

4.2.3 วีรสตรีเมืองกลางกับชาตินิยมทางทหาร

4.2.4 วีรสตรีเมืองกลางกับบทเพลงและเพลงปลุกใจ

4.2.5 วีรสตรีเมืองกลางกับละครและภาพยนตร์

4.2.6 วีรสตรีเมืองกลางกับแนวคิดการสร้างอนุสาวรีย์

4.3 วีรสตรีหันกลับสู่ราชสำนัก: อิทธิพลที่สืบเนื่องกับการสร้างชาตินิยมในวีรกรรมของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรหลังสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม

4.3.1 การก่อสร้างอนุสาวรีย์ท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร

4.3.2 การรับรู้เรื่องราววีรสตรีเมืองกลางหลังสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

วีรกรรมของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร ในการต่อต้านศึกพม่า พ.ศ. 2328 เป็นไปเพื่อปกป้องแผ่นดินท้องถิ่น ประชาชนในท้องถิ่น บริวารและผู้สนับสนุนของวีรสตรีทั้งสอง ตลอดจนจนถึงการปกป้องอิทธิพลทางการเมืองของตระกูลกลางและผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจบนเกาะกลาง หรือ เกาะภูเก็ต กลุ่มอำนาจท้องถิ่นในแถบชายฝั่งทะเลหัวเมืองตะวันตกเกาะกลุ่มกันแบบหลวมๆ แต่มีสายสัมพันธ์ทางครอบครัวทั้งจากเมืองนครศรีธรรมราช และราชธานีจากกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

แต่การเข้ามาของกองทัพพม่าในสงครามเก้าทัพ เป็นตัวเร่งให้อาณาจักรรัตนโกสินทร์เข้ามาควบคุมอำนาจในแถบชายฝั่งทะเลตะวันตกมากขึ้น และการชนะศึกกลางต่อกองทัพพม่าของท้าวเทพกระษัตรี-ท้าวศรีสุนทร ได้กลายเป็นตัวเร่งสำคัญที่ทำให้ราชสำนักกรุงเทพเข้ามากำหนด ควบคุม และแบ่งสรรปันส่วนผลประโยชน์ในท้องถิ่นมากขึ้น และวีรสตรีทั้งสองก็ต้องสูญเสียอำนาจและอิทธิพลในท้องถิ่น จนกระทั่งการถึงแก่อนิจกรรมของท้าวเทพกระษัตรี สู้ตายแล้วทายาทสายตรงก็ต้องถูกกวาดล้างตามกลไกทางการเมืองที่เกิดขึ้นในราชสำนักกรุงเทพ

การศึกษาค้นคว้าอิสระนี้ผู้วิจัยสนใจศึกษากระบวนการที่นำแนวคิดชาตินิยม เข้าไปประกอบการเล่าเรื่องวีรกรรมของท่านทั้งสองให้เป็นที่เล่าขาน รับรู้ในหมู่ชนทั่วไป ซึ่งจะเห็นได้ชัดในสมัยรัฐบาลของจอมพล ป. พิบูลสงคราม หลังการปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 ซึ่งเรื่องราวของท้าวเทพกระษัตรี-ท้าวศรีสุนทร ได้ถูกนำมาเสริมสร้างความเป็นชาตินิยมเข้าไป เพื่อให้เกิดความสำนึกถึงบรรพบุรุษผู้แลกเลือดเนื้อและชีวิตในการปกป้องชาติบ้านเมืองจากข้าศึก อย่าง พม่า โดยแนวคิดชาตินิยมและรัฐนิยมถือเป็นแนวคิดหลักของการปกครองประเทศในช่วงที่จอมพล ป. พิบูลสงครามเป็นนายกรัฐมนตรี การสร้างวัฒนธรรมแบบชาตินิยมก็เป็นนโยบายสำคัญของรัฐบาล บรรพบุรุษบรรพสตรีทั้งหลายได้ถูกรัฐบาลนำมาใช้เป็นเครื่องมือเชิงนโยบาย ในการกล่อมเกล่า สร้างการรับรู้ในหมู่ประชาชนไทย ผ่านงานเขียน บทเพลง บทละคร แบบเรียน และมีการสร้างอนุสาวรีย์เพื่อสรรเสริญวีรกรรม ทั้งที่จากการศึกษาทางประวัติศาสตร์จะเห็นได้ชัดว่า ท้าวเทพกระษัตรีมีความขัดแย้งกับราชสำนักส่วนกลาง และวีรกรรมศึกกลาง พ.ศ. 2328 ก็เป็นไปเพื่อปกป้องท้องถิ่นของตน จิตสำนึกความเป็นชาติไทยเพิ่งจะเกิดขึ้นมาในช่วงยุคสมัยหลังท้าวเทพกระษัตรีได้ถึงแก่อนิจกรรมไปแล้ว

ทั้งนี้ “วีรสตรีสร้างชาติ” คือ การที่คณาจารย์และคณมุก ซึ่งได้รับพระราชทานยศ ท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร เป็นสิ่งที่แสดงถึงความดีความชอบในความกล้าหาญในการขับไล่ พม่าซึ่งเป็นศัตรูสำคัญของอาณาจักรรัตนโกสินทร์ จึงเป็นเสมือนสตรีผู้ช่วยเหลืออาณาจักร รัตนโกสินทร์ที่เพิ่งก่อตั้งเมื่อปีพ.ศ. 2325 จึงเป็นลักษณะของทั้งสองท่านที่ถูกยกย่องในภายหลังว่า เป็น สตรีวีรชนที่มีบทบาทในการสร้างชาติ สร้างและปกป้องเขตแดนของอาณาจักรรัตนโกสินทร์ ส่วน กระบวนการ “ชาติสร้างวีรสตรี” นั้น เกิดขึ้นจากการส่งเสริมเรื่องราววีรกรรมด้วยกระบวนการ ชาตินิยมของยุคสมัยใหม่ เพื่อสร้างจิตสำนึกของชาติไทยเข้าไปในเรื่องราวของท้าวเทพกระษัตรีและ ท้าวศรีสุนทร จนกลายเป็นวีรสตรีที่มาพร้อมกับจิตใจของความรักชาติบ้านเมือง จึงเป็นลักษณะของ ชาติที่เข้าไปก่อรูปวีรสตรีขึ้นมาตามอุดมการณ์ของรัฐ

วรารณณ์ ผีอกเล็ก ได้อธิบายว่า ท้าวสุนทรนารีและท้าวเทพกระษัตรี-ท้าวศรีสุนทร เป็นที่รู้จักและอยู่ในความทรงจำของชาวไทยเสมอมา อยู่ในแบบเรียน สิ่งพิมพ์ ในเอกสารราชการ มี อนุสาวรีย์ให้ระลึกถึง โดยเป็นลักษณะของ “วีรสตรีสามัญชน” ในมุมมองของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งพยายามเน้นศูนย์กลาง หรือ อุดมการณ์รัฐไปที่สามัญชน เป็นหนึ่งในการตอบโต้แนวคิดของเจ้า หลังกบฏบวรเดช พ.ศ. 2476 จอมพล ป. พิบูลสงครามพยายามแพร่อุดมการณ์ของรัฐ โดยให้ ความสำคัญกับ “สามัญชน” เพื่อเป็นฐานการเมืองของตน แม้จะมีได้เป็นปฏิปักษ์กับเจ้าอย่างชัดเจน แต่ก็มีได้ยกย่องอย่างถึงที่สุดในฐานะประมุขแห่งรัฐเท่าไรนัก (วรารณณ์ ผีอกเล็ก, 2547 ,น.107)

ดังนั้น วีรกรรมของท้าวเทพกระษัตรี-ท้าวศรีสุนทร จึงถูกใช้เป็นเครื่องมือทาง การเมืองของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ด้วยแนวคิดชาตินิยมสามัญชนเข้าไปกำหนด และปรับเปลี่ยน ทักษะของชาวไทยที่เคยมองวีรสตรีทั้งสอง ให้เป็นมิติของชาตินิยมโดยอิทธิพลของผู้นำทางการเมือง มากขึ้น ซึ่งก่อนการเข้ามามีอำนาจของจอมพล ป. ราชสำนักกรุงเทพฯ เองก็พยายามสร้างความเป็น ชาตินิยมเข้าไปในวีรกรรมของวีรสตรีเช่นกันเพื่อบรรลุผลประโยชน์ของชาติในการสร้างภาพลักษณ์รัฐ ชาติสมัยใหม่ในช่วงยุคอาณานิคม ซึ่งการเข้ามามีบทบาทของราชสำนักก่อนการปฏิวัติก็มีส่วนสำคัญที่ ทำให้จอมพล ป. พิบูลสงคราม มาต่อยอดและปรับเปลี่ยนแนวทางการสร้างชาตินิยมในวีรกรรมของ วีรสตรีด้วยเช่นกัน ดังนั้นก่อนที่จะกล่าวถึงการสร้างชาตินิยมในวีรกรรมของท้าวเทพกระษัตรี-ท้าวศรี สุนทร จะต้องกล่าวถึงกระบวนการสร้างชาตินิยม มโนทัศน์ที่ถูกกำหนดโดยราชสำนัก ซึ่งจะส่งอิทธิพล ต่อสมัยต่อมา

1. วีรสตรีในสมบูรณาญาสิทธิราชย์: มโนทัศน์ชาตินิยมของราชสำนักกรุงเทพที่มีต่อ ท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร

1.1 การสร้างชาตินิยมในวีรกรรมของสองวีรสตรีผ่านพงศาวดาร

หลังจากท้าวเทพกระษัตรีถึงแก่อนิจกรรมและทายาทสายตรงของท่านถูกกำจัดออกจากการเมืองการปกครองเกาะกลาง ราชสำนักกรุงเทพฯ ได้เข้ามามีบทบาททางการเมืองเพิ่มมากขึ้น ในการวางรูปแบบการปกครองหัวเมืองชายฝั่งทะเลตะวันตก ทั้งนี้ด้วยภัยอาณานิคมของจักรวรรดินิยมตะวันตก ที่เข้ามาล่าอาณานิคมในภูมิภาค ราชสำนักกรุงเทพฯ จึงพยายามปกป้องผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของรัฐให้ได้มากที่สุด ตลอดจนรักษาแนวอาณาเขตของพื้นที่ห่างไกลราชธานี

เรื่องราวของท้าวเทพกระษัตรี-ท้าวศรีสุนทร ได้รับการรับรู้ผ่านพระราชพงศาวดารรัชกาลที่ 1 ของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกศาธิบดีได้มีการกล่าวถึงวีรกรรมของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร ด้วยความว่า (ทิพากรวงศ์มหาโกศาธิบดี, เจ้าพระยา, 2478, น. 126)

“... พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงมีพระราชโองการโปรดให้มีตราออก ออกไปยังเมืองกลาง ตั้งกรมการผู้มีความชอบในการสงครามเป็นพระยาถลางขึ้นใหม่ แล้วโปรดเกล้าตั้งจันทน์ภรรยาพระยาถลางเก่า ซึ่งออกรบมานั้นเป็นท้าวเทพสตรีโปรดตั้งมุกน้องหญิงนั้นเป็นท้าวศรีสุนทร พระราชทานเครื่องยศโดยควรแก่อิสตรีทั้ง ๒ คน ตามสมควรแก่ความชอบในสงครามครั้งนั้น...”

อีกหลักฐานหนึ่งที่มีการบันทึกหลังจากท้าวเทพกระษัตรีถึงแก่อนิจกรรมไปแล้วคือ "พงษาวดารเมืองกลาง" ใน ประชุมพงษาวดาร ภาคที่ 2 (น. 56-69) (สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง มีพระราชเสาวนีย์ดำรัสสั่งให้พิมพ์พระราชทานในงานศพ พักทองราชินิกุล พ.ศ. 2457) ซึ่งเป็นหลักฐานที่ไม่ทราบชื่อผู้แต่ง และเกิดขึ้นจากการประชุมพงศาวดารในสมัยรัชกาลที่ 5 ถือเป็นหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษร แต่ไม่ได้เป็นหลักฐานขั้นต้น โดยเป็นหลักฐานชั้นรองที่ผ่านการเรียบเรียงมาอีกทีของผู้ที่เกี่ยวข้องในเหตุการณ์ หรือ ผู้รับเรื่องราวนั้น มาอีกที เนื้อหาเขียนเกี่ยวกับการปกครองหัวเมืองชายฝั่งทะเลตะวันตก และเมืองกลาง ตลอดจนถึงสาเหตุการวิวาทของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร และศึกถลาง พ.ศ. 2328 แม้ว่าไม่ทราบชื่อผู้แต่ง แต่ระบุถึงผู้ให้การในพงศาวดารถลาง ได้แก่ นายเริก นายศึก นายเสื่อ โดยนายเริก คือ พระยาถลางเริก เป็นเจ้าเมืองระหว่าง พ.ศ. 2350-2353 ถูกถอดจากราชการหลังพม่าตีถลางแตกในปีพ.ศ. 2353 ในศึกถลางครั้งที่สอง นายศึกและนายเสื่อเป็นบุตรเจ้าพระยาเพชรศิรีฯ (เทียน) เจ้าเมืองถลาง

ทั้งสองเป็นปลัดเมืองกลางถูกถอดพร้อมบิดาในปีพ.ศ. 2346 หลังบิดาต้องโทษในการกวาดล้างกลุ่มพระราชวังบวรฯ ในสมัยรัชกาลที่ 1

หลักฐานทั้งสองนี้เกิดจากงานเขียนโดยชนชั้นนำ หลักฐานแรกเขียนโดยชนชั้นนำของราชสำนักกรุงเทพฯ หลักฐานที่สองไม่ทราบชื่อผู้แต่ง หากแต่มาจากคำให้การของเชื้อสายท้าวเทพกระษัตรีที่ถูกกวาดล้างทางการเมือง ดังนั้นจึงมีอิทธิพลของราชสำนักกรุงเทพฯ มองไปยังการบันทึกประวัติศาสตร์ของหัวเมืองชายฝั่งทะเลตะวันตก นอกจากนี้ยังมีการบันทึกประวัติท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร โดยขุนนรภัยพิจารณ์ (ไวย ณ ถกลาง) ที่บันทึกในสมัยรัชกาลที่ 6 ส่วนจดหมายเหตุที่ท้าวเทพกระษัตรีมีไปถึงพระยาราชกปิตัน (ฟรานซิส ไลท์) เพิ่งได้มีการค้นพบและคัดลอกหลังสมัยจอมพล ป. พิบูลสงครามมาแล้ว จึงเห็นได้ชัดว่าหลักฐานส่วนมากที่บันทึกถึงวีรสตรีทั้งสองเกิดขึ้นในยุคสมัยรัตนโกสินทร์ และบางบันทึกได้รับอิทธิพลทางความคิดจากราชสำนักกรุงเทพฯ มาด้วย

มนทัศน์ชาตินิยมของราชสำนักกรุงเทพฯ ที่มีบทบาทในการสร้างอำนาจทางความคิดและการเขียนประวัติศาสตร์เพื่อรับใช้รัฐ ซึ่งแนวคิดเหล่านี้ยึดโยงชาตินิยมกับความป็นรัฐชาติที่มีพระมหากษัตริย์เป็นศูนย์กลางพระราชพงศาวดารได้มีการพูดถึงการแต่งตั้งท่านผู้หญิงจันและคุณมุกขึ้นเป็นท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรตั้งที่ยกมาในข้างต้นไว้แล้ว

เรื่องราววีรกรรมของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรที่ได้ถูกบันทึกลงในพงศาวดารได้ถูกใช้เพื่อประโยชน์ทางการเมือง พงศาวดารเมืองกลางที่มีการเขียนขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 และพระราชพงศาวดารรัชกาลที่ 1 ที่เขียนขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 ลักษณะงานเขียนเหล่านี้ วิเคราะห์ได้ว่ามีจุดร่วมที่สำคัญคือ การใช้งานเขียนเพื่อกำหนดรูปแบบของรัฐชาติสมัยใหม่ในช่วงสมัยการล่าอาณานิคม ซึ่งการทำเช่นนี้ วินัย พงศ์ศรีเพียรได้อธิบายว่า เพื่อป้องกันการรุกรานจากจักรวรรดินิยมของอังกฤษ ที่ได้มุ่งให้ความสำคัญกับผลประโยชน์บนคาบสมุทรมลายู อังกฤษเข้าครอบครองบางส่วนของแหลมมลายูนับตั้งแต่การยึดครองเกาะปีนัง (วินัย พงศ์ศรีเพียร, 2557, น.9) และมีที่ท่าที่จะรุกคืบอีก เมืองกลางเป็นเมืองที่มีความขัดแย้งกับกับรัฐบาลกลางเป็นระยะๆ นับตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์ ดังนั้นพงศาวดารเหล่านี้จึงมีส่วนสำคัญในการสร้างความชอบธรรมของอำนาจสยามในการปกครองหัวเมืองทางใต้ ดังนั้นเรื่องราววีรกรรมของวีรสตรีตามพงศาวดารจึงเป็นเรื่องราวที่มีส่วนสำคัญต่อกระบวนการการสร้างรัฐชาติสมัยใหม่โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ชนชั้นนำสยามก็ได้สร้างความทรงจำต่อวีรกรรมเหล่านี้เพื่อประโยชน์ในการสร้างชาติไทย พงศาวดารเหล่านี้จึงมีส่วนสำคัญในการสร้างความชอบธรรมของอำนาจสยามในการปกครองหัวเมืองทางใต้ ดังนั้นเรื่องราววีรกรรมของวีรสตรีตามพงศาวดารจึงเป็นเรื่องราวที่มีส่วนสำคัญต่อกระบวนการการสร้างรัฐชาติสมัยใหม่อีกด้วย เช่นมีการแต่งบทกลอนสดุดี

วีรสตรี เพื่อให้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่อาจจะปรากฏในเอกสารท้องถิ่นหรือจากคำบอกเล่า กลายมามีความสำคัญในฐานะเป็นปริณิถนหนึ่งของประวัติศาสตร์ชาติไทย

เพราะฉะนั้น พงศาวดารหรือหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่กล่าวถึงวีรสตรีมักจะกล่าวอ้างอิงถึงความสัมพันธ์กับราชธานี ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงรัตนโกสินทร์ แต่สิ่งที่ทำให้มุมมองต่างออกไปจากพงศาวดารเมืองกลาง คือ จดหมายเหตุเมืองกลางที่ท้าวเทพกระษัตรี หรือพระยาพิมล ได้เขียนถึงฟรานซิส ไลท์ ที่ได้มีการค้นพบได้สะท้อนให้เห็นถึงความขมขื่นของหัวเมืองประเทศราชที่ถูกกดขี่จากราชธานีในหลายๆ กรณี แต่ถึงกระนั้นเรื่องราวของวีรกรรมท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรก็เคยเป็นที่ถกเถียงถึงเรื่องการมีตัวตนของทั้งสองวีรสตรีว่าอาจจะไม่มีอยู่จริง หรือวีรกรรมอาจจะไม่มีจริง ลักษณะคล้ายคลึงกับกรณีของท้าวสุรนารี เนื่องจากเรื่องราวได้ปรากฏอยู่ในพระราชพงศาวดารรัชกาลที่ 1 ของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกศาธิบดี ได้เขียนขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งถูกมองว่าเป็นการเขียนหลังจากที่เกิดเหตุการณ์สงครามผ่านมาหลายปี และการเขียนพงศาวดารที่เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 อาจจะเป็นการเขียนเพื่อสร้างความชอบธรรมแก่ประวัติศาสตร์ชาติ เพราะเนื่องจากภัยจักรวรรดินิยม แต่สิ่งที่ทำให้เรื่องราวของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรแตกต่างจากเรื่องราวของท้าวสุรนารีคือ มีการบันทึกเรื่องราววีรกรรมอย่างชัดเจน ความเห็นของหมูกุลญาติเมืองกลางและจดหมายเหตุที่มีไปถึงฟรานซิส ไลท์ก็เป็นหลักฐานยืนยันตัวตนของสองวีรสตรี สำหรับท้าวสุรนารีในพระราชพงศาวดารสมัยรัชกาลที่ 3 นั้นไม่มีการจดบันทึกเรื่องราวที่เป็นรูปธรรมแน่นอน (สายพิน แก้วงามประเสริฐ, 2537, น.219)

การกล่าวถึงท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรในมุมมองของราชสำนักที่เห็นได้ชัดอีกประการหนึ่งคือ การกล่าวถึงเรื่องราวของศึกกลาง ผ่านพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาที่มีการกล่าวถึง ศึกกลาง ความว่า (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2505, น. 486, 490)

“... ฝ่ายญี่หวุ่น แม่ทัพเรือพม่า ก็ยกทัพเรือไปตีเมืองตะกั่วป่า ตะกั่วทุ่ง แดก แล้วยกไปถึงเกาะกลาง ให้พลทหารขึ้นบกเข้าตั้งค่ายล้อมเมืองกลางไว้เป็นหลายค่าย

ในขณะที่เมื่อศึกพม่าไปถึงเมืองนั้น พระยากลางถึงแก่กรรมเสียก่อนแล้ว ยังหาได้ตั้งเจ้าเมืองใหม่ไม่ และภรรยาพระยากลางกับน้องสาวคนหนึ่งคิดอ่านกับกรมการทั้งปวง เกณฑ์ไพร่พลตั้งค่ายใหญ่สองค่ายป้องกันรักษาเมืองเป็นสามารภ และตัวภรรยาถกลางและน้องสาวนั้นน้องสาวจากลำหาญ มิได้เกรงกลัวย่อท้อต่อข้าศึก เกณฑ์กรมการกับพลทหารทั้งชายหญิงออกกระดมยิงปืนใหญ่น้อยนอกค่ายสู้รบกับ

พม่าทุกวัน ท้าพม่าจะหักเอาเมืองมิได้ แต่สู้รบกันอยู่ประมาณเดือนเศษ พม่าขัดเสบียงอาหารลงเห็นจะเอาเมืองมิได้ ก็เลิกทัพลงเรือกลับไป

...ฝ่ายกรมการเมืองกลางครั้นที่พม่าเลิกกลับไปแล้ว ได้ข่าวว่าทัพหลวงสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวกรมพระราชวังบวรฯ เสด็จพระราชดำเนินออกมาที่ทัพพม่าทางบกแตกไปสิ้นแล้ว จึงบอกข้าราชการมากราบทูลขณะเมื่อทัพหลวงยังเสด็จอยู่ ณ เมืองสงขลาฉบับหนึ่ง บอกเข้ามากราบทูล ณ กรุงเทพมหานครฉบับหนึ่ง และเมื่อสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวกรมพระราชวังบวรฯ เสด็จกลับเข้ามาถึงพระนครแล้ว สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงจึงมีพระบรมราชโองการโปรดให้มีตราออกไป ณ เมืองกลางให้ตั้งกรมการผู้มีความชอบในการสงครามเป็น พระยาถลางขึ้น ใหม่แล้วโปรดตั้งภรรยา พระยาถลางเก่าซึ่งออกรบต่อพม่า นั้น เป็นท้าวเทพกษัตรี โปรดตั้งน้องสาวนั้นเป็นท้าวศรีสุนทร พระราชทานเครื่องยศโดยควรแก่สตรีออกไปทั้งสองคน สมควรแก่ความชอบในการสงครามนั้น...”

พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เป็นพงศาวดารที่มีการชำระขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ที่เริ่มตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาจนกระทั่งสิ้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ซึ่งเรื่องราวของท้าวเทพกษัตรี-ท้าวศรีสุนทรได้มีการบันทึกในพระราชพงศาวดารฉบับนี้ที่ราชสำนักให้มีการชำระขึ้น เพื่อตอบสนองแนวคิดทางการเมืองแบบชาตินิยม และวัตถุประสงค์ทางการเมืองในช่วงยุคล่าอาณานิคมโดยมหาอำนาจตะวันตก และเป็นพงศาวดารฉบับหลังๆ ที่มีการชำระโดยบุคคลที่ไม่ได้อยู่ร่วมสมัย โดยนำต้นฉบับการชำระส่วนใหญ่มาจากพระราชพงศาวดาร ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน และเนื้อหาของทั้งสองพงศาวดารมีลักษณะที่คล้ายกันมาก

อุบลศรี อรรถพันธ์ ได้ตั้งข้อสังเกตว่า จากพระราชพงศาวดารที่มีการชำระในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ ลักษณะการชำระพระราชพงศาวดารในสมัยรัตนโกสินทร์ ไม่ได้แยกอาณาจักรทั้งสามคือ อยุธยา ธนบุรีและรัตนโกสินทร์ ออกจากกันอย่างเด็ดขาด ลักษณะนี้เห็นได้จากการคัดลอกพระราชพงศาวดารฉบับที่เป็นตัวเขียน บันทึกเรื่องราวของอาณาจักรทั้งสามรวมไว้ในพระราชพงศาวดารชุดเดียวกันและเป็นเหตุการณ์ต่อเนื่องกัน จากการทำบันทึกรวมสามอาณาจักรเข้าด้วยกัน อาจแสดงให้เห็นถึงทัศนคติของผู้ชำระหรือองค์อุปถัมภ์ที่มองประวัติศาสตร์ราชวงศ์ของอาณาจักรทั้งสามว่าเป็นเหตุการณ์ต่อเนื่องกัน แม้กรุงศรีอยุธยาจะเสื่อมสลายไป แต่อำนาจทางการเมืองปกครองยังคงมีอยู่ในธนบุรีและรัตนโกสินทร์ เป็นทายาทสืบทอดอำนาจทางการเมืองต่อมา และแนวคิดในการสืบทอดอำนาจ

ทางการเมืองนี้อาจเป็นแรงผลักดันในมีการศึกษาประวัติศาสตร์ราชวงศ์ขึ้น เพื่อความรู้เกี่ยวกับเรื่องราวของราชวงศ์ที่ปกครองต่อเนื่องกันมานาน (อุบลศรี อรรถพันธุ์, 2524, น.193)

จากงานศึกษาของอุบลศรี จึงแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของชาติตะวันตกที่บีบบังคับให้ราชสำนักสยามดำเนินการชำระประวัติศาสตร์ เพื่อแสดงให้เห็นถึงความเป็นชาติที่ต่อเนื่องยาวนานมาตั้งแต่อดีต แม้ว่าราชวงศ์จักรีเพิ่งจัดตั้งกรุงรัตนโกสินทร์ แต่ราชสำนักต้องการแสดงความเชื่อมโยงอันยาวนานสืบไปก่อนหน้าตั้งแต่สมัยอยุธยา ธนบุรีและรัตนโกสินทร์ ตลอดจนเรื่องราวของบุคคลทางประวัติศาสตร์ที่ปรากฏในพงศาวดาร หรือที่พงศาวดารกล่าวถึง ล้วนแสดงความเชื่อมโยงของความเป็นชาติ ซึ่งเป็นมโนทัศน์ทางการเมืองที่สำคัญของราชสำนักกรุงเทพฯ ในช่วงสร้างอาณาจักรให้มีความทันสมัย ยุคจักรวรรดินิยมตะวันตก การกล่าวถึงท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรก็เป็นส่วนหนึ่งของแนวคิดนี้ ในการสู้รบเพื่อปกป้องขอบเขตพินิจจากการรุกรานของอริราชศัตรูอย่างพม่า และเป็นการแสดงอำนาจของราชธานีกรุงเทพฯ เหนือหัวเมืองท่าไกล หัวเมืองประเทศราช เช่นเมืองกลาง เพื่อแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ภายใต้อาณาจักรระหว่างราชธานีและหัวเมืองที่มีมาอย่างยาวนาน โดยป้องกันการอ้างสิทธิ์เหนือดินแดนเหล่านั้นของชนชาติอื่นๆ เมืองกลางจึงกลายเป็นปริมณฑลของประวัติศาสตร์ราชสำนักไปโดยปริยาย และมองข้ามความขัดแย้งที่ราชสำนักกรุงเทพฯ ในสมัยรัชกาลที่ 1 ที่มีต่อท้าวเทพกระษัตรีและเครือญาติของท่าน

1.2 การสร้างชาตินิยมในวีรกรรมของสองวีรสตรีผ่านหนังสือ “ท้าวเทพสตรีท้าวศรีสุนทร” ของขุนนรภัยพิจารณ์ (ไวย ณ กลาง)

เรื่องราวของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร มีการพูดถึงน้อยมากจากทางฝ่ายราชสำนักกรุงเทพฯ ในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ โดยมีบันทึกในพงศาวดารที่กล่าวไว้ในข้างต้น ได้แก่ พระราชพงศาวดารรัชกาลที่ 1 ของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกศาธิบดี พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา และ"พงษาวดารเมืองกลาง"ใน ประชุมพงษาวดาร ภาคที่ 2 (น. 56-69) โดยพงศาวดารฉบับแรกและฉบับที่สองได้รับอิทธิพลมาจากขุนนางในราชสำนัก ส่วนพงศาวดารเมืองกลางไม่ทราบชื่อผู้แต่ง เขียนในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยเรียบเรียงมาจากคำบอกเล่าของเชื้อสายท้าวเทพกระษัตรี ซึ่งมีบันทึกไว้เพียงเล็กน้อย และยิ่งพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา ยิ่งไม่ปรากฏชื่อนามของสองวีรสตรี แต่เพียงบันทึกกล่าวถึงวีรกรรมเพื่อวัตถุประสงค์ทางชาตินิยม

ดังนั้น นอกเหนือจากจดหมายเหตุเมืองกลางที่ท้าวเทพกระษัตรีมีไปถึงฟรานซิส ไลท์ ซึ่งมีการค้นพบในภายหลังแล้ว งานเขียนที่ถูกใช้อ้างอิงและกล่าวถึงประวัติของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรมากที่สุดคือ งานเขียน “ท้าวเทพสตรี ท้าวศรีสุนทร” เรียบเรียงโดยขุนนรภัยพิจารณ์

(ไวย ฦ ถกลาง) ซึ่งเขียนขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 6 และถูกนำมาเรียบเรียงอีกหลายครั้งในสมัยต่อมา ทั้งจากการเรียบเรียงของคุณหญิงศรีนาถ สุริยะ (มูลนิธิ ตระกูล ฦ ถกลาง, 2521) หรือเรียบเรียงผ่านรายงานผลการสัมมนาประวัติศาสตร์ครั้งที่ 2 “ประวัติท้าวเทพกระษัตรี-ท้าวศรีสุนทร” (จิรวัดน์ นิเจนตร บรรณาธิการ, 2543)

โดยจุดเริ่มต้นของการเรียบเรียงประวัติของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร เกิดขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อมีการเสด็จเยือนมณฑลภูเก็ต ในพ.ศ. 2452 สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร ซึ่งในเวลาต่อมาได้ครองราชย์สมบัติเป็น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสนพระทัยในวีรกรรมของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร โดยจากจดหมายเหตุประพาสหัวเมืองปักษ์ใต้ ในวันที่ 27 เมษายน รัตนโกสินทรศก 128 ความว่า (สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร, 2506, น. 91-94)

“เวลาเช้านี้เสด็จไปทรงเปิดถนนซึ่งเชื่อมเมืองภูเก็ตกับเมืองถลาง เจ้าพนักงานได้ปลูกปะรำไว้ที่หัวถนน ซึ่งอยู่ริมโรงพยาบาลมณฑล ได้อาราธนาพระสงฆ์มานั่งในปะรำพิธีนี้ มีเจ้าคุณอริยกระวี เจ้าคณะมณฑลเป็นประธาน หม่อมเจ้าประดิพัทธ์ได้อ่านรายงานการสร้างถนนสายนี้ แล้วกราบบังคมทูลเชิญเสด็จทรงเปิดถนน มีพระราชดำรัสตอบพระราชทานนามถนนว่า “ถนนเทพกษัตรี” ตามนามท้าวเทพกษัตรีที่ได้ต่อสู้กับพม่าป้องกันเมืองถลางไว้ได้ มีนามปรากฏอยู่ในพระพงศาวดาร...

...นึกขึ้นมาก็คงนึกชมท้าวเทพกษัตรีนี้ เป็นผู้หญิงเก่งคนหนึ่ง ผู้หญิงที่จะได้มีชื่อเสียงปรากฏอยู่ในตำนานของชาติเรานั้นน้อยนัก ที่มีก็มักไปมีในทางที่ไม่สู้จะน่าให้มึนนัก เช่นแม่อยู่หัวศรีสุดาจันทร์ เป็นต้น เพราะฉะนั้นเป็นการสมควรแล้วที่จะมีอนุสาวรีย์ไว้ให้คนระลึกถึงและจำได้ต่อไปชั่วกาลนาน การที่นามถนนสายถลางนั้นตามท้าวเทพกษัตรี จึงเป็นการควรอย่างยิ่ง”

ตามที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานนามถนนว่า ถนนเทพกษัตรี และนอกจากนั้นทรงมีพระราชดำริในการสร้างอนุสาวรีย์แก่วีรสตรีเพื่อให้คนระลึกถึง ถือเป็นมโนทัศน์ใหม่ของราชสำนักกรุงเทพฯ ที่มองบทบาทของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร โดยให้การยกย่องอย่างสูง ต่างจากงานเขียนทางพงศาวดารที่บ้านทึกลงถึงวีรกรรม การกล่าวถึงพระราชทานยศตำแหน่งแก่สตรีทั้งสองเท่านั้น ดังนั้นจะเห็นได้ชัดว่า ราชสำนักกรุงเทพฯ พยายามให้เรื่องราวของท้าว

เทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรเป็นส่วนหนึ่งของปริมณฑลอาณาจักรรัตนโกสินทร์ โดยอ้างถึงผู้หญิงที่มีชื่อเสียงในตำนานของชาติ สองวีรสตรีจึงกลายเป็นวีรสตรีของชาติ ในความหมายใหม่ของแนวคิดชาตินิยมโดยราชสำนักที่สร้างขึ้นมาเพื่อป้องกันภัยการล่าอาณานิคมของชาติตะวันตกที่สร้างมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 จนถึงสมัยรัชกาลที่ 6 พื้นที่ชายฝั่งตะวันตกเป็นพื้นที่ที่ชาติตะวันตกสนใจในการยึดครองเพื่อเส้นทางการค้าในคาบสมุทรมลายู ราชสำนักกรุงเทพฯ ต้องการปกป้องผลประโยชน์นี้จึงอ้างสิทธิ์เหนือดินแดนผ่านประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและความทรงจำร่วม ให้สิทธิ์ในการปกครองเหนือดินแดนเหล่านี้เข้มข้นขึ้น นับตั้งแต่การยกเลิกหัวเมืองประเทศราช และเปลี่ยนรูปแบบการปกครองมาเป็นมณฑลเทศาภิบาลในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อกระชับอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางมากขึ้น และรัชสมัยต่อมาก็พยายามดำเนินการควบคุมดินแดนชายขอบเหล่านี้ การยอมรับและยกย่องวีรกรรมของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรจึงเป็นเครื่องมือหนึ่งในการรวมความรู้สึกนึกคิดของคนในภูมิภาคนี้ให้มีความรู้สึกร่วมเป็นพวกเดียวกันกับการปกครองของภาคกลางุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

งานเขียนของขุนนรภัยพิจารณ์ (ไวย ฦ กลาง) เป็นงานเขียนประวัติบุคคลที่เรียบเรียงมาเพื่อสนับสนุนการปกครองรูปแบบรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางของราชสำนักกรุงเทพฯ และเป็นการบุกเบิกงานเขียนที่มีการเรียบเรียงประวัติของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรที่มีรายละเอียดมากกว่าพงศาวดาร ขุนนรภัยพิจารณ์ (ไวย ฦ กลาง) เขียนเรื่องท้าวเทพสตรี ท้าวศรีสุนทรในช่วงรัชสมัยรัชกาลที่ 6 โดยขุนนรภัยพิจารณ์ได้เรียบเรียงต่อกับคำบอกเล่าของขุนรักษัมนตรี บิดาของผู้เขียนและหนู ฦ กลาง ผู้เป็นป้า รวมถึงจากเอกสารจดหมายเหตุต่างๆ เพื่อเสนอต่อพระยารัษฎานุประดิษฐ์มหิศรภักดี (คอซิมบี๊ ฦ ระนอง) สมุหเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ต ขุนนรภัยพิจารณ์ได้มีการเขียนถึงที่มาของการเรียบเรียงเรื่องท้าวเทพสตรี ท้าวศรีสุนทรที่ถือว่าเป็นบรรพสตรีของนามสกุล ฦ กลาง ของตน โดยมีความว่า (ศิริวัฒน์ นิเจนตร บรรณาธิการ, 2543, น.214)

“เมื่ออายุได้ 22 ปี ข้าพเจ้ารับราชการเป็นปลัดอำเภอเมืองกลาง ในสมัยนั้น พระยารัษฎานุประดิษฐ์มหิศรภักดีเป็นสมุหเทศาภิบาลสำเร็จราชการมณฑลภูเก็ต ท่านได้ไปตรวจราชการพร้อมด้วยพระยาอิศราธิชัย (เวลานั้นยังเป็นหลวงคลังสมบัตินายอำเภอทุ่งคา) และพระรัตนดิลก (เวลานั้นเป็นหลวงพลสงคราม) พระยารัษฎาฯ ได้ถามถึงวงศ์ตระกูลของท้าวเทพกระษัตรี-ท้าวศรีสุนทรว่า ในเมืองกลางนี้มีหลานเหลนของท่านทั้งสองอยู่บ้างหรือไม่ พระรัตนดิลกได้กราบเรียนว่ามีอยู่คือนายไวย บุตรขุนรักษัมนตรี ครั้งแล้วพระยาอิศราธิชัยก็ได้แนะนำข้าพเจ้าให้ท่านรู้จัก ท่านได้ไต่ถามและสั่งให้ข้าพเจ้าทำประวัติขึ้น

เมื่อข้าพเจ้าได้รับคำสั่งเช่นนั้น ต่อมาก็ได้ตรวจทำประวัติขึ้นโดยอาศัย สมุดจดหมายเหตุของบิดาข้าพเจ้าบ้าง โดยคำบอกเล่าของหนู ณ กลาง ป้าของ ข้าพเจ้าบ้าง มาเทียบเคียงกัน เห็นว่าเป็นการควรเชื่อกว่าถ้อยคำเล่าสู่ของคนอื่นๆ ข้าพเจ้าจึงได้เรียบเรียงประวัติขึ้นเสนอพระยารัชฎานุประดิษฐ์ฯ และท่านได้สั่งให้ ข้าพเจ้าสงวนตัวไว้และอุตสาห์ทำราชการ เมื่อได้มีโอกาสหากมีเจ้านายมาจาก กรุงเทพฯ จะนำเข้าเฝ้า

ครั้นต่อมาไม่กี่ปีนัก ข้าพเจ้ายังรับราชการอยู่ที่อำเภอกลาง เวลา สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนริศรานุวัดติวงศ์ เสด็จจังหวัดภูเก็ต เลยเสด็จ ไปอำเภอกลาง พระยารัชฎานุประดิษฐ์ฯ ได้นำข้าพเจ้าเข้าเฝ้า พระองค์ท่านได้ ทรงถามข้าพเจ้าถึงประวัติอันเกี่ยวกับวงศ์ตระกูลท้าวเทพกระษัตรี-ท้าวศรีสุนทร ซึ่งข้าพเจ้าได้กราบทูลให้ทรงทราบโดยตลอด พระองค์ท่านก็รับสั่งว่าดีแล้ว ให้ อุตสาห์ทำราชการเอาเยี่ยงอย่างบรรพบุรุษของตน ในเวลานั้นมีข้าราชการ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน พ่อค้า ราษฎร เฝ้ากันโดยมาก ที่เป็นบุตรหลานของตระกูลนี้ก็มิอยู่ หลายคน แต่หาเป็นผู้ใดกราบทูลแย้งหรือคัดค้านประการใดไม่ เหตุนี้ข้าพเจ้าจึงถือว่าประวัติวงศ์ตระกูล ณ กลาง ที่เรียบเรียงขึ้นนี้คงจะถูกต้อง

อย่างไรก็ดี ถ้าท่านผู้ใดรู้เรื่องราวมากกว่านี้ หรือได้หลักฐานที่มีมูล ก็ ขอได้โปรดทักท้วงตักเตือนเพื่อให้ประวัติอันนี้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น ข้าพเจ้าจะมีความยินดี และขอบคุณเป็นอย่างยิ่ง”

จากเหตุในการเรียบเรียงประวัติตระกูลท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรของขุนนร ภัยพิภรณ์จะเห็นได้ชัดว่า ขุนนรภัยฯ ริเริ่มการค้นคว้าตระกูลบรรพบุรุษของตนด้วยการบัญชาจาก สมุหเทศาภิบาลมณฑล ซึ่งเป็นผู้บังคับบัญชาาระดับเหนือขึ้นไป และเพื่อทูลถวายแก่เจ้านายเชื้อพระ วงศ์ที่มาตรวจราชการ ได้สะท้อนให้เห็นถึงบทบาทสำคัญของการปกครองส่วนภูมิภาคที่มีส่วน กำหนดการบันทึกเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่น มาจากคำบอกเล่าตามความทรงจำของ ผู้สืบสายเลือดของผู้ประกอบวีรกรรมนั้น ทั้งนี้ราชสำนักกรุงเทพฯ ย่อมมีบทบาทสำคัญที่จะส่งผ่านโม โททัศน์เรื่องชาตินิยมเพื่อบรรลุเป้าประสงค์ด้านการปกครองเหนือหัวเมืองที่อยู่ห่างไกล ซึ่งได้เปลี่ยน รูปแบบมาเป็นสมุหมณฑลเทศาภิบาล ซึ่งรัฐบาลส่วนกลางเข้ามามีบทบาทในการปกครองมากขึ้นเหนือ ผู้สืบตระกูลในท้องถิ่น โอกาสทางการค้าของหมู่กุลญาติเกาะภูเก็ตที่สูญหายไปแก่ชาวจีนและรัฐบาล กรุงเทพฯ อุตสาห์กรรมเหมืองแร่เติบโตขึ้นด้วยกรรมวิธีสมัยใหม่ที่นายเหมืองชาวจีนนำเข้ามา ซึ่งสร้าง ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจแก่กลุ่มสกุลแซ่ ตลอดจนรัฐบาลกรุงเทพฯ ที่พยายามเลี้ยงอั้งยี่เพื่อกำจัด

อำนาจเดิมในเกาะภูเก็ตย่อมได้รับประโยชน์ด้วย พระยารัษฎานุประดิษฐ์มหิศรภักดี หรือ คอซิมบี้ ณ ระนอง เป็นชาวจีนที่ได้รับผลประโยชน์จากราชสำนักและได้รับราชการเป็นขุนนาง สามารถขึ้นมาดำรงตำแหน่งสมุหเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ต ซึ่งในขณะนั้นกลุ่มเครือญาติเมืองกลางที่ครองอำนาจในเมืองกลางและเมืองภูเก็ตมาอย่างยาวนานได้สิ้นสุดอำนาจลงไปแล้วในปีพ.ศ. 2438 กลุ่มอำนาจใหม่ตอบสนองความต้องการของส่วนกลางได้ดีกว่ากลุ่มอำนาจเดิม โดยมีทุนมากกว่า กำลังมากกว่า ตอบสนองให้รัฐบาลส่วนกลางได้มากกว่า

ดังนั้น ด้วยการปกครองแบบศูนย์อำนาจใหม่ ราชสำนักกรุงเทพฯ ยังคงต้องการให้ระบอบใหม่ที่เกิดขึ้นไม่ขัดแย้งกับกลุ่มตระกูลในท้องถิ่น ซึ่งกลุ่มตระกูลในท้องถิ่นบนเกาะภูเก็ต มีลักษณะที่สามารถควบคุมได้ การกำหนดสั่งการให้มีการสืบค้นเรื่องราวของบรรพบุรุษของตระกูลตน เผยแพร่ต่อสาธารณชน ทั้งนี้เพื่อบรรลู่วัตถุประสงค์ในการปกครองมณฑลเหล่านั้นอย่างราบรื่นโดยปราศจากการต่อต้านจากกลุ่มผู้มีอำนาจเก่าในท้องถิ่น และยังสะท้อนภารกิจในการปกครองมณฑลให้พ้นจากภัยคุกคามจักรวรรดินิยมตะวันตกในภูมิภาคอีกด้วย สกุล ณ ถลาง ที่เป็นเชื้อสายที่สืบทอดจากทั้งห้าเทพกระษัตริ์ และทางฝ่ายลูกพี่ลูกน้องของห้าเทพกระษัตริ์ คือ ทองพูน ได้รับราชการหลายคน ฉะนั้น การเผยแพร่เกียรติประวัติอันดีของบรรพบุรุษตระกูลนี้ที่ได้ประกอบวีรกรรมในการต้านศึกจากพม่า ย่อมควรได้รับการยกย่องและสร้างความจงรักภักดีต่อระบอบการปกครองท้องถิ่นซึ่งบัดนี้ได้หลุดลอยออกจากมือของตระกูลเครือญาติเมืองกลางและภูเก็ต อีกทั้งยังสามารถสะท้อนมนต์ศักดิ์ความเป็นชาตินิยมของห้าเทพกระษัตริ์และห้าศรีสุนทรที่ท่านทั้งสองได้ประกอบวีรกรรมต่อต้านอริราชศัตรูของราชสำนักกรุงเทพฯ และเป็นการถวายความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริ์ราชวงศ์จักรี

สิ่งที่สะท้อนมนต์ศักดิ์ความเป็นชาตินิยมของราชสำนักกรุงเทพฯ ที่ปรากฏในงานเขียนของขุนนรภัยพิจารณ์ คือ มีการใช้คำว่า “ไทย” จำนวนมากในงานเขียน ซึ่งเป็นสิ่งที่สะท้อนความเป็นชาตินิยมที่กำลังได้รับการส่งเสริมอย่างต่อเนื่อง ในช่วงที่ยังใช้ชื่อว่า “ประเทศสยาม” โดยมีความตอนหนึ่งในการสู้ศึกกับพม่าว่า (ชีวิวัฒน์ นิจนตร บรรณาธิการ, 2543, น.221-222)

“เมื่อพม่าเห็นทัพไทยยกเพิ่มเติมออกมาจัดขบวนจะเข้าตีค่ายตน ฉะนั้น ก็จัดขบวนออกประชุมพลอยู่หน้าค่ายตรงต้นทองหลางน้ำ ก็กรีธาอาการจะตีตอบแทนเมื่อผู้สอดแนมนำความมาแจ้งแก่คุณหญิงจันทร์เช่นนั้น ท่านก็สั่งให้นายทองพูนผู้น้องจุดปืนใหญ่พระพิรุณสังหารยิงตรงไปยังที่ชุมนุมพม่า กระสุนปืนใหญ่ได้ตัดเอากิ่งไม้ทองหลางน้ำขนาดประมาณ 1 อ้อม ขาดลงกลางชุมนุมพม่า ทางฝ่ายทัพไทยก็ตีฆ้องกลองโห่ร้องสำคัญครั้นแตรดังประหนึ่งว่าจะยกออกโจมตีข้างฝ่ายพม่าเห็นเป็นอัศจรรย์ก็ขวัญเสีย จึงได้รับถอยทัพกลับเข้าค่าย

ครั้งเวลาค่ำท่านผู้หญิงทั้งสองก็พาพวกผู้หญิงกับผู้ชายที่มีอายุเข้าเมือง รุ่งขึ้นท่านก็ยกทัพผู้หญิงเดินขบวนออกไปค่าย ทำดังนี้เสมอทุกๆ วัน ตลอดเวลา 3-4 วัน ได้จัดถ่ายเทคนเข้าออกให้ฝ่ายข้าศึกมองเห็นว่ามีกำลังหนุนเพิ่มอีกเสมอ การที่ท่านคิดทำดังนี้ก็ประสงค์แต่เพียงจะลงงข้าศึกให้เข้าใจว่ากำลังไพร่พลฝ่ายไทยมีมากจะได้ไม่กล้าเข้าโจมตี ทั้งนี้เพื่อหวังทัพพม่าไว้ให้ขาดเสบียงอาหารลง และเมื่อเห็นว่าระส่ำระสายแล้วจึงจะยกเข้าโจมตี”

จะเห็นได้ชัดว่า หนังสือท้าวเทพสตรีท้าวศรีสุนทรของขุนนรภัยพิจารณาให้ความสำคัญกับคำว่า “ไทย” โดยได้สอดแทรกในประวัติของบรรพบุรุษตระกูลของตน ทั้งนี้เพื่อตอบสนองวัตถุประสงค์ของแนวคิดชาตินิยมที่ทางราชสำนักกำลังส่งเสริมอย่างเข้มข้น โดยให้ทุกพื้นที่อาณาเขตที่สยามประกาศไว้ในขอบขัณฑสีมา มีลักษณะของการสร้างความเป็นไทยลงไปในเรื่องทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่บอกเล่ากันมา เพื่อเป้าประสงค์ทางการเมืองของส่วนกลาง ซึ่งในความเป็นจริงแล้ว การสู้รบศึกพม่าในช่วงร่วมสมัยของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร ยังไม่มีบริบทเรื่องของชาติเข้ามาตีความ และเป็นเพียงการสู้รบของผู้นำท้องถิ่นเพื่อป้องกันบ้านเมืองท้องถิ่นของตนจากรุกรานของข้าศึกเท่านั้น เพื่อปกป้องผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของกลุ่มตระกูลตนจากคนกลุ่มใหม่ที่ต้องการเข้ามายึดครองหัวเมืองเหล่านี้

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ในคราวเสด็จพระราชดำเนินเกาะภูเก็ตในขณะดำรงตำแหน่งสยามมกุฎราชกุมาร ทรงพระราชทานชื่อ “ถนนเทพกษัตรี” และทรงเสนอให้มีการจัดสร้างอนุสาวรีย์เพื่อให้คนระลึกถึงวีรสตรีทั้งสองโดยระบุว่าเป็นผู้ที่สมควรระลึกถึงจากเรื่องเล่าในตำนานของชาติเรา คริส เบเคอร์และผาสุก พงษ์ไพจิตร ได้อธิบายว่า แนวคิดของราชสำนักกรุงเทพฯ ได้รับอิทธิพลมาจากแนวคิดของชาติตะวันตก ชนชั้นนำไทยนิยมชมชอบตะวันตกพร้อมๆ กันนั้นก็รู้สึกว่ายสยามจะต้องมีมรดกทางวัฒนธรรมของตนเองที่โดดเด่นเพื่อให้สมศักดิ์ศรีที่จะเป็นรัฐชาติ (คริส เบเคอร์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2557, น.121) และราชสำนักสยามเรียนรู้ที่จะใช้วาทกรรมเรื่องเชื้อชาติ โดยบรรลุนิยมของชาติไทย 2 วิธี วิธีแรกคือเอาความหมายเก่าว่า “ชาติ” เป็นกลุ่มคนที่พูดภาษาเดียวกันและปรับให้ผู้ที่พูดภาษากลุ่มไทอื่นๆ เป็นคนไทยด้วย และวิธีที่สอง คือ ผู้ที่อาศัยอยู่ในอาณาเขตเดียวกันและเป็นข้าราชการของกษัตริย์องค์เดียวกัน ถือว่าเป็นคนไทย ดังนั้นชาติจึงเป็นแนวคิดทางการเมือง ซึ่งเรียกร้องให้สมาชิกมีความจงรักภักดีและเสียสละเพื่อชาติ (คริส เบเคอร์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2557, น.110-111) จึงเป็นลักษณะของการสร้างรัฐชาติไทยที่สร้างความชอบธรรมโดยรวมผู้คนจากหลากหลายวัฒนธรรม ภูมิหลัง รวมเข้าไว้ในอาณาเขตเดียวกันภายใต้พระมหากษัตริย์พระองค์เดียวกัน

จากงานเขียนของขุนนรภัยพิจารณาทำให้เห็นว่า มีการเสนอความเป็นชาติไทยในงานเขียนประวัติศาสตร์ของท้องถิ่น ที่เริ่มขึ้นเมื่อราชสำนักกรุงเทพฯ ให้ความสนใจในการเขียนประวัติศาสตร์ การค้นหาเรื่องราวทางประวัติศาสตร์เพื่อรวมผู้คนรวมดินแดนภายใต้อาณาเขตเดียวกัน และภายใต้พระมหากษัตริย์ราชวงศ์จักรี ซึ่งไม่ทราบว่าเป็นขุนนรภัยพิจารณาดำเนินการเรียบเรียงประวัติวงศ์ตระกูลของตนตามความตั้งใจของตัวเองหรือไม่ แต่ด้วยคำปรารภของเขานี้ที่มีในคำนำของหนังสือ อันระบุว่าเป็นการสั่งให้ทำโดยพระยารัชฎานุประดิษฐ์มหิศรภักดี ซึ่งเป็นสมุหเทศาภิบาล ซึ่งขุนนรภัยฯ ได้บรรยายว่า “..ท่านได้ไต่ถามและสั่งให้ข้าพเจ้าทำประวัติขึ้น เมื่อข้าพเจ้าได้รับคำสั่งเช่นนั้น ต่อมาก็ได้ตรวจทำประวัติขึ้นโดยอาศัยสมุดจดหมายเหตุของบิดาข้าพเจ้าบ้าง โดยคำบอกเล่าของหนู ฦกลาง บ้าของข้าพเจ้าบ้าง มาเทียบเคียงกัน เห็นว่าเป็นการควรเชื่อกว่าถ้อยคำเล่าสู่ของคนอื่นๆ ข้าพเจ้าจึงได้เรียบเรียงประวัติขึ้นเสนอพระยารัชฎานุประดิษฐ์ฯ และท่านได้สั่งให้ข้าพเจ้าสงวนตัวไว้และอุทิศสำหรับราชการ เมื่อได้มีโอกาสหากมีเจ้านายมาจากกรุงเทพฯ จะนำเข้าเฝ้า” (ศิริวัฒน์ นิจนตรบรรณาธิการ, 2543, น.214) และขุนนรภัยฯ ถือว่าประวัติตระกูลของเขานี้ที่เขาได้เรียบเรียงขึ้นมาคงจะถูกต้อง ดังนั้นวัตถุประสงค์ของการเขียนอาจเป็นไปได้ทั้งการแสวงหาเรียบเรียงประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโดยเชื้อสายของคนในท้องถิ่น หรือเป็นการเรียบเรียงเพื่อความเจริญก้าวหน้าทางราชการของผู้เขียน ซึ่งอาจได้จากคำสั่งตามสายบังคับบัญชาที่ขุนนรภัยพิจารณาได้เขียนลงในความนำ ที่ว่า “พระยารัชฎานุฯ ได้ถามถึงวงศ์ตระกูลของท้าวเทพกระษัตรี-ท้าวศรีสุนทรว่า ในเมืองกลางนี้มีหลานเหลนของท่านทั้งสองอยู่บ้างหรือไม่ พระรัตนดิลกไต่กราบเรียนว่ามีอยู่คือ นายไว บุตรขุนรักษ่มนตรี ครั้งแล้วพระยาอิศรราชิชัยก็ได้แนะนำข้าพเจ้าให้ท่านรู้จัก ท่านได้ไต่ถามและสั่งให้ข้าพเจ้าทำประวัติขึ้น” (ศิริวัฒน์ นิจนตร บรรณาธิการ, 2543, น.214) การรับคำสั่งตามสายการบังคับบัญชาทำให้ขุนนรภัยพิจารณาต้องดำเนินการเรียบเรียงประวัติของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร เพื่อตอบสนองความต้องการของผู้บังคับบัญชา ที่อาจจะทูลเกล้าฯ ถวายเจ้านายจากราชสำนักกรุงเทพฯ ที่เสด็จฯ มาตรวจราชการ ณ มณฑลภูเก็ต

งานเขียนของขุนนรภัยพิจารณาเป็นการเรียบเรียงประวัติของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรในยุคแรกๆ ของการค้นหาว่าประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่นอกเหนือไปจากพงศาวดารโดยราชสำนัก หรือ จดหมายเหตุที่มีการค้นพบในภายหลัง และการเรียบเรียงของขุนนรภัยพิจารณาในหนังสือฉบับนี้ก็เป็นที่ถกเถียงถึงข้อมูลที่มีความคลาดเคลื่อนจากการเรียบเรียงและการค้นพบหลักฐานในภายหลัง ทั้งในเรื่องสาแหรกวงศ์ตระกูลของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร ตลอดจนสถานที่และการประกอบวีรกรรมมีความคลาดเคลื่อน จากความนำของงานเขียนขุนนรภัยพิจารณา ไม่อาจทราบได้ถึงความตั้งใจจริงของผู้ประพันธ์ที่ดำเนินการเขียนเรื่องประวัติท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร

เพียงแต่ทราบว่าคุณประพันธ์ทำไปเพื่อทำตามคำสั่งผู้บังคับบัญชา หรือตามรับสั่งของพระบรมวงศานุวงศ์ เพื่อประโยชน์และความก้าวหน้าในหน้าที่ทางราชการ ผู้ประพันธ์มั่นใจ “...ถือว่าประวัติวงศ์ตระกูล ณ ถลาง ที่เรียบเรียงขึ้นนี้คงจะถูกต้อง” แต่ก็ยังเปิดโอกาสให้มีการแก้ไข ที่ว่า “อย่างไรก็ดี ถ้าท่านผู้ใดรู้เรื่องราวมากกว่านี้ หรือได้หลักฐานที่มีมูล ก็ขอได้โปรดทักท้วงตักเตือนเพื่อให้ประวัติอันนี้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น ข้าพเจ้าจะมีความยินดีและขอบคุณเป็นอย่างยิ่ง” (ชิรวัดน์ นิจนตร บรรณาธิการ, 2543, น.214) การจัดทำประวัติทำวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร อาจดำเนินการไปโดยไม่ได้มีการพิสูจน์ความถูกต้องอย่างครบถ้วนในยุคสมัยนั้น เพราะยังไม่มีผู้ที่บุกเบิกการค้นคว้าเรื่องราวของสองวีรสตรี โดยขุนนรภัยพิจารณ์อาจเป็นบุคคลในตระกูล ณ ถลาง เป็นคนแรกๆ ที่มีการค้นคว้าเรื่องราวบรรพบุรุษ แต่ด้วยความเร่งรีบจัดทำประวัติหุลเกล้าฯ ถวายเจ้านาย ซึ่งทั้งนี้ทำให้การเขียนประวัติมีความคลาดเคลื่อนจากความเป็นจริง

เอกพล มโนสุนทร ได้ให้ความเห็นต่องานเขียนของขุนนรภัยพิจารณ์ โดยมองว่างานของขุนนรภัยฯ เป็นเรื่องแต่งในสมัยรัชกาลที่ 6 บุคคลต่างๆ ในงานเขียนเช่น นายทองพูน (พระยาถลางทองพูน) นายทองเพ็ง (พระภูก่ตทองเพ็ง) ในหนังสือของขุนนรภัยพิจารณ์ ไม่มีตัวตนอยู่จริงในประวัติศาสตร์เมืองถลาง เพราะว่าหนังสือประวัติท้าวเทพสตรี ท้าวศรีสุนทร ของขุนนรภัยพิจารณ์ เป็นเรื่องแต่งอิงประวัติศาสตร์ ไม่ใช่บันทึกประวัติศาสตร์ ยกเว้นเรื่องการขอพระราชทานนามสกุลตอนท้ายเรื่องเป็นหลักฐานปฐมภูมิ (เอกพล มโนสุนทร, 2564, น. 108)

นิโรธ โชติช่วง ให้ความเห็นว่า บันทึกของขุนนรภัยพิจารณ์ในบางเรื่องผิดเป็นมากเหมือนกัน ผิดไปจากหลักฐานและข้อเท็จจริง เครื่องญาติที่ทางขุนนรภัยฯ ไปสอบถามอาจจะไม่ได้อยู่ในพื้นที่ท้องถิ่นแต่เดิม ขุนนรภัยพิจารณ์เขียนถึงแต่ต้นตระกูลของท่าน คือ นายทองพูน หรือ พระยาถลาง (ทองพูน) ซึ่งชนชั้นผู้นำสองสายจะแต่งงานกันสืบสายเลือดด้วยกันหมด ตั้งแต่ตระกูล ณ ตะกั่วทุ่ง ตระกูลประทีป ณ ถลาง ตระกูล ณ ถลาง ตระกูลรัตนดิศ ณ ภูก่ต ตระกูลฤกษ์ถลาง รวมถึง ณ นคร เป็นเครือญาติเดียวกันหมด (นิโรธ โชติช่วง. 3 ตุลาคม 2566:สัมภาษณ์)

งานเรียบเรียงของขุนนรภัยพิจารณ์ยังคงถูกนำมาใช้ในการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของจังหวัดภูเก็ตในเรื่องวีรกรรมของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร ซึ่งได้สอดแทรกความเป็นชาติไทยเข้ามาในการสร้างวีรกรรมของสองวีรสตรี โดยถึงแม้ในความเป็นจริงแล้วท้าวเทพกระษัตรีอาจไม่ได้มองการสู้รบปกป้องท้องถิ่นของตนเป็นการป้องกันดินแดนเพื่อราชสำนักกรุงเทพฯ จากการรุกรานของพม่า หากแต่อาจเป็นการปกป้องผลประโยชน์ของกลุ่มตระกูลของท่านจากกองทัพพม่าที่อาจเข้ามาทำลายความสัมพันธ์เชิงอำนาจท้องถิ่นกับราชธานีที่มีมาแต่เดิมไปในทางที่เลวร้ายลง

กว่าเดิม ดังนั้นอาจไม่ได้เป็นการมองในเชิงความสัมพันธ์หนึ่งเดียวของชนชาติภายในราชอาณาจักรตามที่ขุนร่ายพิจารณาได้รับอิทธิพลมาในงานเขียนเรียบเรียงของเขา

1.3 การสร้างชาตินิยมในวีรกรรมของสองวีรสตรีผ่านวรรณกรรม

การรับรู้เรื่องราวของท้าวเทพกระษัตรี-ท้าวศรีสุนทรของราชสำนักกรุงเทพฯ นอกเหนือจากในพงศาวดารและงานเขียนประวัติของสองวีรสตรีที่มีการกล่าวถึงแล้ว ยังมีการรับรู้เรื่องราวผ่านงานวรรณกรรมที่สำคัญอย่างหนังสือ นารีเรื่อนาม

นารีเรื่อนาม

หนังสือเรื่อง นารีเรื่อนาม พ.ศ. 2462 เป็นหนึ่งในวรรณกรรมของราชสำนักกรุงเทพฯ ที่สำคัญ อันเป็นสิ่งที่สะท้อนแนวคิดความเป็นชาตินิยมกับความเป็นสตรี ซึ่งผู้ร้อยเรื่องราวให้มีความสำคัญในฐานะสตรีผู้ที่มีความสำคัญจำนวน 15 ท่าน และเกียรติประวัติเป็นที่เลื่องลือ โดยเป็นหนังสือที่เกิดขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ซึ่งผลักดันแนวคิดความเป็นสตรีให้ทัดเทียมกับสังคมตะวันตก มีการผลักดันให้สตรีชั้นสูงออกมาสู่สังคมสาธารณะมากขึ้น กุลภัสสร คำหนูไทย, จุฑารัตน์ สุขทองสา, ชนิสรา มณีวงษ์และมนต์ชัย ผ่องศิริ ได้อธิบายว่า สมัยรัชกาลที่ 6 เป็นจุดเริ่มต้นที่ให้สตรีได้รับการผลักดันในหลายบทบาททัดเทียมบุรุษ ในช่วงแรกมีการผลักดันให้สตรีออกสู่โลกสาธารณะมากขึ้น เพื่อต้องการให้ได้รับการยอมรับเข้าสมาคมเคียงคู่บุรุษ ในขณะที่สังคมตะวันตก สตรีเรียกร้องสิทธิเลือกตั้ง ส่วนสังคมไทยเริ่มต้นจากงานประพันธ์และการศึกษาของสตรี และสิ่งนี้เองเป็นผลที่ทำให้เกิดความคิดที่สำคัญต่อสตรีไทย (กุลภัสสร คำหนูไทย, จุฑารัตน์ สุขทองสา, ชนิสรา มณีวงษ์และมนต์ชัย ผ่องศิริ, 2564, น. 4)

ซึ่งบทบาทของสตรีไทยที่เกิดขึ้นจากนารีเรื่อนามได้รับอิทธิพลทางความคิดจากพระบรมวงศานุวงศ์ เชื้อพระวงศ์และขุนนาง โดยการยกย่องสตรีในความรักชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นอุดมการณ์ทางการเมืองหลักในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงรับแนวคิดมาจากตะวันตก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวรวรรณากร กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ซึ่งเป็นหนึ่งในปัญญาชนเชื้อพระวงศ์ของราชสำนักกรุงเทพฯ ได้ทรงนิพนธ์ถึงท้าวเทพกระษัตรีในลักษณะที่แสดงให้เห็นได้ชัดถึงชาตินิยม ความว่า (วราภรณ์ เผือกเล็ก, 2547, น.100)

“เมืองกลาง ปางพม่าล้อม	ลุยรัน
รอดเพราะคุณหญิงจัน	รับสู้
ฝ่าพญาผิวอาสาญ	เสียก่อน ก็ดี
เหลือแต่หญิงยงกั	เกียรติไว้ชยเฉลิม

เริ่มบรรทุกตลับตัน	โจมตี
ทั้งสกัดตัดเสียบึงที่	ดักด้าว
พม่าอดหมดพลั้งหนี	จากเกาะ กเจิงแะ
กลศึกแพแม่ท้าว	ไม่ท้อโถมหนอ”

และทรงประพันธ์คำกลอนเกี่ยวกับวีรกรรมของสองวีรสตรีอีกบทหนึ่ง ความว่า
(ถนอม พูนวงศ์, 2556, น. 180)

“เปล็กไกว	ดาบแกว่ง	แข็งหรือไม่
ใช้อวดหยิ่ง	หญิงไทย	มิใช่ชั่ว
ไหนไถถาก	กรากกรำ	ไหนทำคร้าว
ไซตีแต่	จะยั่ว	ผิวเมื่อไหร่
แรงเหมือนมด	อดเหมือนกา	กล้าเหมือนหญิง
นี้จะจริง	เหมือนว่า	หรือหาไม่
เมืองกลาง	ปางจะจอด	รอดเพราะใคร
เพราะหญิงไทย	ไล่ฆ่า	พม่าแท้”

และบทประพันธ์อีกบทหนึ่งมาจาก “บทคำเริงสุดดี สัตริ์ไทนักรบ” ที่เห็นได้ชัดถึงความเป็นชาตินิยมที่ถูกนำเข้ามาถ่ายทอดในวีรกรรมของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร กล่าวคือ
(กุลภัสสร คำหนูไทย, จุฑารัตน์ สุขทองสา, ชนิสรามณีนวษ์และมนต์ชัย ผ่องศิริ, 2564, น. 5)

“เกิดเป็นไทยชายหญิงไม่เนิ่งขลาด	แสนสมครรักชาติศาสนา
กตัญญูสู้ตายถวายชีวา	ต่อเจ้าฟ้าเจ้าแผ่นดินสิ้นทุกคน
ยามสบายปล่อยชายเป็นนายทหาร	ครั้นเกิดการศึกเสียเมื่อขัดสน
พวกผู้หญิงไซ้จะทั้งนี้้อัจจน	ออกต่างชวนช่วยม้วยไม่กลัว”

ซึ่งแปลความหมายได้ว่า ในฐานะหญิงชายชาวไทยที่ไม่เกรงกลัวผู้ใด ย่อมต้องรักชาติ รักพระศาสนา กตัญญูรู้คุณของพระเจ้าแผ่นดินโดยสามารถถวายชีวิต ยามปกติผู้ชายก็ไปเป็นทหาร แต่ในยามศึกผู้หญิงก็ไม่เนิ่งนอนใจ เข้าออกรบร่วมกับผู้ชายเพื่อประเทศชาติ ลักษณะดังกล่าวเป็นการกำหนดบทบาทหน้าที่ของการปกป้องชาติบ้านเมืองให้แก่ท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร ในฐานะสตรีผู้มีเกียรติคุณแก่ชาติ โดยมองข้ามบริบททางประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้น เพียงเพื่อบรรลุค่านิยมของแนวคิดชาตินิยมที่ยึดโยงสถาบันพระมหากษัตริย์

กุลภัสสร คำหนูไทย, จุฑารัตน์ สุขทองสา, ชนิสรามณีนวษ์และมนต์ชัย ผ่องศิริ ได้ อธิบายว่า ลักษณะการประพันธ์เช่นนี้ของกวีสะท้อนให้เห็นว่า แนวคิดชาตินิยมเริ่มเป็นรูปธรรม โดย

ไม่ว่าจะเป็นบุรุษหรือสตรี มีหน้าที่ปฏิบัติต่อกันเพื่อขับเคลื่อนประเทศให้เดินไปข้างหน้า ความ เป็นชาตินิยมจึงถูกเสนอในวรรณกรรมประติษฐานที่นิยมใช้ผ่านงานนิพนธ์ เกิดเป็นการวางรากฐานของ แนวความคิดชาตินิยม (กุลภัสสรร์ คำหนูไทย, จุฑารัตน์ สุขทองสา, ชนิสรรา มณีวงษ์และมนต์ชัย ผ่องศิริ, 2564, น. 5)

พฤตมิชา นาคะผิว ได้อธิบายว่า ความรักชาติและภักดีต่อสถาบันกษัตริย์เป็นสิ่งที่กวี สยามนำเสนอไว้ในนารีเรื่องนามอย่างเด่นชัดที่สุด เมื่อพิจารณาพบว่า มีการประพันธ์ถึงสตรีที่เสียสละ กล้าหาญ และแสดงภาวะผู้นำ ยินดีทำเพื่อชาติบ้านเมืองและภักดีต่อสถาบันกษัตริย์ โดยนอกจากนี้ พฤตมิชา นาคะผิวได้วิเคราะห์ว่า คำสอนสตรีในหนังสือนารีเรื่องนาม ยังชี้แนะให้ผู้หญิงมีบทบาท หน้าที่มากกว่าเดิม โดยนอกเหนือจากเรื่องครอบครัว โดยเป็นสตรีในบริบทของรัฐธรรมนูญใหม่ที่มี บทบาทและหน้าที่ต่อประเทศชาติ ซึ่งเป็นผู้หญิงที่ควรมีคุณสมบัติของความรักชาติ กล้าหาญ มีความรู้ ความสามารถ ประพฤติตนเหมาะสมตามสถานภาพ และสนับสนุนกิจการอันเป็นประโยชน์ส่วนร่วม เช่นเดียวกับที่บทประพันธ์ยกตัวอย่าง “ท้าวเทพกษัตริย์ (จันทน์) ท้าวศรีสุนทร พระสุริโยทัย และท่าน ไม้ (ท้าวสุรนารี)” นอกจากนี้ผู้หญิงต้องพึงรักชาติและสถาบันกษัตริย์ (พฤตมิชา นาคะผิว, 2562, น. 74, 82-83)

วรรณกรรม นารีเรื่องนาม จึงถูกผลิตขึ้นเพื่อรับใช้ระบอบการปกครอง สมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่สนับสนุนชาตินิยมของกษัตริย์ พฤตมิชา นาคะผิวได้ตั้งข้อสังเกตว่า สาเหตุที่ กวีพยายามชี้แนะให้สตรีรักชาติ จงรักภักดีต่อสถาบันกษัตริย์กล้าหาญ มีความรู้ความสามารถ ประพฤติตนเหมาะสมตามสถานภาพ และสนับสนุนกิจการอันเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม อาจเป็น เพราะชนชั้นนำสยามต้องการปลูกฝังคุณสมบัติของ “เสือป่า” อันเป็นองค์การที่พระบาทสมเด็จพระ มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงผลักดัน นารีเรื่องนาม จึงพยายามส่งเสริมเพื่อให้สตรีร่วมเป็นกำลังสำคัญใน การป้องกันภัยที่จะเกิดกับชาติ แม้นหน้าที่อกรบปกป้องบ้านเมืองเป็นหน้าที่ของบุรุษ แต่สตรีก็ช่วย รักษาเอกราชของบ้านเมืองได้เช่นกัน (พฤตมิชา นาคะผิว, 2562, น. 91)

จิราหนู โสภา ได้อธิบายถึงการยกย่องวีรสตรี อันเกิดขึ้นจากงานนิพนธ์โดยราชสำนัก ที่ระบุว่า ในเรื่องการสงครามเป็นที่รับรู้โดยทั่วไปว่าเป็นหน้าที่ของผู้ชาย แต่ปรากฏว่ามีผู้หญิงที่สำคัญ อยู่ 3 คนที่มีเรื่องราวและโดดเด่นสำคัญในด้านการสงครามก็คือ สมเด็จพระสุริโยทัย ท้าวเทพสตรี ท้าวศรีสุนทร โดยจิราหนูได้ตั้งข้อสังเกตว่า บทบาทด้านการสงครามของผู้หญิง จะเกิดขึ้นในช่วงเวลา คับขัน หรือ การขาดช่องว่างทางอำนาจ หรือบทบาทของผู้ชาย เช่น การถึงแก่กรรมของเจ้าเมืองกลาง ทำให้ยังไม่มีกรสืบทอดอำนาจ ทำให้คุณหญิงจันทน์ที่เป็นภรรยาอดีตเจ้าเมืองต้องปฏิบัติหน้าที่แทน (จิราหนู โสภา, 2542, น.128-129)

วราภรณ์ เผือกเล็ก ได้อธิบายว่า ในทัศนะของกลุ่มเจ้า อาจารย์ถึงชนชั้นนำไทยและปัญญาชนไทยบางส่วนในขณะนั้น วีรสตรีทั้งพระสุริโยทัย ท้าวเทพกษัตรี ท้าวศรีสุนทร และท้าวสุรนารี ล้วนมีตัวตนและได้กระทำวีรกรรมจริงและทั้งหมดล้วนมีความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ แม้จะมีความเคลือบแคลงในกรณีท้าวสุรนารีอยู่บ้างก็ตาม วราภรณ์ได้สรุปว่า ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 วีรสตรีหรือผู้ที่ควรยกย่องก็คือ ในโลกทัศน์ของชนชั้นนำคือ ผู้ที่ได้ทำคุณแก่พระมหากษัตริย์ มีความจงรักภักดีอย่างถึงที่สุด หรือปกป้ององค์พระมหากษัตริย์ การให้ภาพของพระมหากษัตริย์ และ “ชาติ” เป็นสิ่งเดียวกัน จึงถือว่าวีรสตรีที่มีความสำคัญต่อบ้านเมือง กลายเป็นวีรสตรีของชาติในที่สุด เช่นในกรณีของพระสุริโยทัย ที่แต่เดิมไม่ถูกให้ความสำคัญมากนัก เพราะทรงปกป้องพระสวามีที่เป็นกษัตริย์ แต่เมื่อมีการให้ภาพว่ากษัตริย์และชาติคือเรื่องเดียวกัน พระสุริโยทัยจึงกลายเป็นวีรสตรีของชาติ (วราภรณ์ เผือกเล็ก, 2547, น.103) ท้าวเทพกษัตรีและท้าวศรีสุนทรที่ได้ประกอบวีรกรรมเพื่อปกป้องอาณาเขตของพระมหากษัตริย์ราชวงศ์จักรี ก็ย่อมได้รับการสถาปนาเป็นวีรสตรีตามแนวคิดชาตินิยมของราชสำนักกรุงเทพฯ

บทประพันธ์ทั้งสามนี้เป็นการประพันธ์โดยชนชั้นนำสยามในช่วงก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเก่งกล้าสามารถของสตรีชาวสยามในอดีต โดยสามารถต่อสู้กับข้าศึกผู้รุกรานอย่างพม่าได้ แต่ก็ยังคงสอดแทรกแนวคิดที่มีต่อสตรีไทยในอดีต เช่น ค่านิยมของสตรีที่มีต่อสามี มุมมองที่มองสตรีไทยที่ต้องเลี้ยงดูบุตร ทำอาหาร และอยู่ได้ด้วยสามี พร้อมกับบทบาทใหม่ที่มีความเก่งกล้าสามารถในการรบเพื่อปกป้องชาติบ้านเมือง ซึ่งเป็นแนวคิดรัฐชาติสมัยใหม่ที่ส่งเสริมอย่างเข้มข้นโดยสถาบันพระมหากษัตริย์สยามที่เกิดขึ้นในช่วงการล่าอาณานิคมของจักรวรรดินิยมตะวันตก

ดังนั้น ในทัศนะของชนชั้นนำสยามได้มองว่า วีรกรรมของวีรสตรีไทยอย่างท้าวเทพกษัตรีและท้าวศรีสุนทร หรือ ท้าวสุรนารี นั้นมีตัวตนและประกอบวีรกรรมจริง และมองว่าการกระทำเช่นนั้น เป็นการแสดงความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ เนื่องจากชนชั้นนำสยามหรือกลุ่มเจ้าในช่วงก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ได้มองสถาบันพระมหากษัตริย์เปรียบเสมือน “ชาติ” ดังเช่น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพยายามให้ความหมายของ “ชาติ” ในลักษณะของการแสดงความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ที่ว่า “ชาติบ้านเมืองเปรียบเสมือนเรือ พระราชาธิบดีคือนายเรือ ประชาชนคือผู้ที่ได้พายกันในเรือลำนั้น” (ชนิดา พรหมพยัคฆ์ เผือกสม, 2547, น.90) เป็นการสร้างความเป็นชาติที่ยึดโยงกับสถาบันพระมหากษัตริย์ วีรสตรีก็เปรียบเสมือนพสกนิกรภายใต้พระบรมโพธิสมภาร ดังนั้นเรื่องราวของวีรสตรีจึงเป็นเรื่องราวที่สนับสนุนความเป็นชาติของพระมหากษัตริย์ด้วยเช่นกัน

2. ชาตีสร้างวีรสตรี : การสร้างชาตินิยมในวีรกรรมของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร ในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม

หลังการปฏิวัติสยามในพ.ศ. 2475 คณะราษฎรได้โค่นล้มระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์และแทนที่ด้วยราชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญ บทบาทของสถาบันพระมหากษัตริย์ไทยก็ถูกลดทอนและจำกัดอำนาจในสังคมลง จอมพล ป. พิบูลสงครามได้เข้ามาเป็นรัฐบาลสมัยแรก ใน พ.ศ. 2481 ก็ได้พยายามผลักดันลัทธิชาตินิยมให้เกิดผลในการปฏิบัติในสังคมไทย การปกครองในช่วงนี้ เน้นให้ประชาชนยอมรับความสำคัญของผู้นำประเทศ จากคำขวัญที่ว่า “เชื้อผู้นำชาติพันธุ์” (ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, 2538 ,น. 161) จอมพล ป. พิบูลสงครามจึงพยายามใช้ลัทธิชาตินิยมที่ก่อรูปมาตั้งแต่สมัยก่อนหน้า ที่ทางคณะราษฎรได้วางแนวทางเศรษฐกิจของคณะราษฎรไว้ ซึ่งถูกเรียกว่าแนวทางเศรษฐกิจแบบชาตินิยม และได้ขยายแนวทางของชาตินิยมไปยังมิติอื่นๆ และด้วยกระบวนการต่างๆ เพื่อปลุกกระตุ้นประชาชน โดยใช้เรื่อง “ชาติ” เป็นศูนย์กลางสำคัญของการปกครองประเทศไทย คริส เบเคอร์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร ได้อธิบายว่า รัฐบาลคณะราษฎรได้พยายามเปลี่ยนแปลงคตินิยมเชื่อเรื่อง “ชาติ” คณะราษฎร ได้พยายามลบล้างแนวคิดที่ผูกโยง “ชาติ” ให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ รัฐบาลของจอมพล ป. พิบูลสงครามร่วมกับหลวงวิจิตรวาทการได้ใช้อำนาจรัฐก่อรูปวัฒนธรรมสำหรับสยามหลังสมบูรณาญาสิทธิราชย์ขึ้นเสียใหม่ (คริส เบเคอร์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2557, น.198)

สิ่งนี้ก็นับได้ว่าเป็นการสร้างแนวคิด “ชาติ” ในอีกความหมายหนึ่งที่แตกต่างจากสมัยก่อนหน้าโดยสิ้นเชิง การใช้ประโยชน์ทางการเมืองจากวีรกรรมของวีรสตรีต่างๆ ก็ไม่ต่างกับสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ แต่สมัยประชาธิปไตยพยายามแยกชาติออกจากพระมหากษัตริย์ ซึ่งในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม เรื่องราวของวีรสตรีเมืองกลางถูกนำมากล่าวถึงเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ของแนวคิดชาตินิยม และได้มีการส่งเสริมอย่างเข้มข้น ชาตีสร้างวีรสตรีขึ้นมาเพื่อรับใช้การปกครองของรัฐไทย ผู้ที่รับรู้เรื่องราววีรกรรมของวีรสตรีเมืองกลาง นอกจากจะรับรู้เรื่องราวความเป็นมาของวีรกรรมแล้ว แต่ยังคงถูกแทรกซึมเคลือบแฝงไปด้วยแนวคิดชาตินิยมอย่างแยบยล ทำให้เรื่องราวของวีรสตรีกลายเป็นเรื่องราวของชาติ เรื่องราวของความรู้สึกร่วมกันของประชาชนคนไทย ที่ต้องเสียสละเพื่อชาติ ต่อสู้เพื่อชาติ โดยมีวีรสตรีเมืองกลาง อันประกอบด้วย ท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร เป็นแบบอย่าง เป็นผู้ที่ควรค่าแก่การเคารพบูชา ด้วยถูกสร้างเรื่องราวในฐานะสามัญชนคนไทยผู้มีจิตใจรักแผ่นดิน รักชาติบ้านเมือง ปกป้องประเทศ แม้ว่าจะเป็นความหมายในมิติใหม่ที่ “ชาติ” ไม่ได้ถูกผูกโยงกับสถาบันพระมหากษัตริย์ก็ตาม

ดังนั้น รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ตลอดจนองคาพยพในช่วงที่เขาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ไม่ว่าจะเป็นหลวงวิจิตรวาทการ หรือท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม ก็ได้มี

ส่วนสำคัญในการสร้างแนวคิดชาตินิยมเข้าไปในวีรกรรมของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร อย่างสืบเนื่องต่อจากราชสำนักในช่วงสมบูรณาญาสิทธิราชย์ แม้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงความหมายของชาติให้แตกต่างไปจากชาติของพระมหากษัตริย์ก็ตาม

2.1 วีรสตรีเมืองกลางกับชาตินิยมในสุนทรพจน์ของจอมพล ป. พิบูลสงคราม

จอมพล ป. พิบูลสงคราม สร้างอำนาจผ่านสถาบันกองทัพในฐานะเป็นตัวขับเคลื่อนชาติบ้านเมือง ไม่ว่าจะการที่จอมพลเรียกตัวเองว่า “ท่านผู้นำ” หรือการเผยแพร่คำขวัญ “เชื่อผู้นำ ชาติพ้นภัย” รวมทั้งการออกกฎหมายในลักษณะอำนาจนิยม เช่น กฎหมายควบคุมหนังสือพิมพ์ ล้วนเป็นส่วนหนึ่งของการรณรงค์สร้างประดิษฐกรรมทางวัฒนธรรมชาติในอีกมิติหนึ่ง จอมพล ป. อธิบายว่าการรณรงค์นี้ก็เพื่อแสดงว่าประชาชนทั้งชาติสามารถกระทำการเสมือนเป็นหนึ่งเดียวได้ (Suwannathat-Pian, 1995, p.83) สังคมไทยในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามมีลักษณะที่แตกต่างไปจากสมัยก่อนหน้า โดยเป็นลักษณะของการใช้แนวคิดชาตินิยมเข้ามามีบทบาทในทางการเมืองการปกครองประชาชนมากขึ้น และเป็นความพยายามนำแนวคิดมาปรับใช้สู่การปฏิบัติให้เห็นเป็นรูปธรรม แม้ว่าจะมีการส่งเสริมด้านชาตินิยมที่มีมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 6 แต่จอมพล ป. พิบูลสงครามได้นำกระบวนการสร้างชาตินิยมนั้นมาสานต่อและดำเนินอย่างเข้มข้นมากยิ่งขึ้น แต่ก็เป็นชาตินิยมในความหมายใหม่ ที่แยกความเป็นชาติออกจากพระมหากษัตริย์ เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ในการปกครองรัฐในยุคหลังสมบูรณาญาสิทธิราชย์

คริส เบเคอร์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร อธิบายว่า จอมพล ป. และหลวงวิจิตรวาทธรรม ร่วมกันใช้อำนาจรัฐก่อรูปวัฒนธรรมสยามหลังสมบูรณาญาสิทธิราชย์ขึ้นเสียใหม่ แต่ไม่ได้ถอนรากถอนโคนชาตินิยมที่สืบเนื่องมาจากสมัยก่อนหน้า โดยทั้งสองสร้างวิสัยทัศน์รัฐชาติของเขาจากรากฐานซึ่งพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี ทรงวางเอาไว้แล้ว แทนที่จะขุดรากถอนโคนฐานนี้และเริ่มใหม่ (คริส เบเคอร์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2557, น.198, 215) ดังนั้นไม่ว่าจะเป็นโครงการรัฐนิยมต่างๆ สุนทรพจน์ต่างๆ ที่มีการโฆษณาให้ประชาชนซึบซับผ่านวิทยุ โดยคริสและผาสุกได้อธิบายต่อว่า จอมพล ป. ได้มองว่าโครงการทั้งหมดที่เข้าไปเพราะว่ารัฐบาลต้องปฏิรูปและสร้างมิติต่างๆ ของสังคมใหม่ โดยเฉพาะวัฒนธรรมที่ใช้ในความหมายว่าเป็น ความเติบโต ความงาม ความเรียบร้อย ความเจริญ ความเป็นหนึ่งเดียว และศีลธรรมชาติ (Suwannathat-Pian, 1995, p.102, อ้างใน คริส เบเคอร์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2557, น.210)

ประอรรถน บวรณมาตร์ ได้ให้ความเห็นว่า สังคมในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงครามยุคแรก เป็นยุคแห่ง “การสร้างชาติ” เพื่อนำไทยไปสู่ความเป็นมหาอำนาจด้วยการปฏิวัติทางวัฒนธรรม ซึ่งดำเนินการอย่างมีขั้นตอน ซึ่งเป็นการปฏิวัติทางวัฒนธรรมอ่อน หมายถึงการปลูกและกระตุ้นเตือนความสำนึกของประชาชนไทยให้รู้สึกที่กำลังอยู่ในสังคมสยามที่ยิ่งใหญ่และมีอารยะ เมื่อไทยเข้าสู่

“ยุคเชื่อผู้นำชาติพันภัย” จอมพล ป. ใช้อำนาจเผด็จการในการสร้างชาติ โดยมีจอมพล ป. เป็นผู้นำ “ลัทธิชาตินิยม” อย่างรุนแรงก็เกิดขึ้น ประอรรถน์ ได้อ้างถึงการโฆษณาชวนเชื่อของประชาชนโดยจอมพล ป. ที่เสนอว่า “ชาติไทยเรามีทางเลือกอยู่สองทาง คือ การสิ้นชาติ หรือ ความเป็นมหาอำนาจ และชี้ให้เห็นแนวทางอยู่รอดของชาติว่า ชาติไทยสมควรจะดำรงอยู่ในโลกต่อไป และจะเป็นไปด้วยทางเดียวคือ ความเป็นมหาอำนาจเท่านั้น” ดังนั้น “แผนการรวมเผ่าไทย” จึงเกิดขึ้น (ประอรรถน์ บูรณมาตร์, 2528, น.60-69) วาทศิลป์ในการปราศรัยและการให้สุนทรพจน์ของจอมพล ป. ใช้หลักทางจิตวิทยาโฆษณาชวนเชื่อในหมู่ประชาชนให้ประชาชนคล้อยตาม และแนวคิดเรื่องชาตินิยมก็เป็นแนวคิดที่สามารถชี้นำประชาชนให้รวมชุมชนในจินตนาการขึ้น โดยให้มีความรู้สึกของความเป็นพวกเดียวกัน และผู้คนต่างภาษา ต่างวัฒนธรรมก็จะถูกผลักดันเป็นพวกต่างชาติ

ดังนั้น จอมพล ป. พิบูลสงคราม ใช้สุนทรพจน์ คำขวัญ และคติพจน์เป็นเครื่องมือสำคัญในการจูงใจประชาชน ด้วยแนวคิดชาตินิยมที่สอดแทรกไว้ในสุนทรพจน์ของเขา ซึ่งแนวคิดชาตินิยมมีหน้าที่เป็นสัญลักษณ์ปลุกเร้าความรู้สึกผูกพัน ทำให้รู้สึกเป็นกลุ่มเดียวกัน และแสดงให้เห็นถึงความคิดของการรักบ้านเกิดเมืองนอน สร้างความภาคภูมิใจในประวัติศาสตร์ที่มีความรู้สึกที่มาจากแหล่งที่มาเดียวกัน และจอมพล ป. พิบูลสงครามได้ใช้แนวคิดดังกล่าวในการสร้างอำนาจทางการเมืองของตนให้เกิดความมั่นคงมากยิ่งขึ้น สังคมไทยจึงเกิดการเปลี่ยนแปลงไปตามแนวคิดของท่านผู้นำ ชาตินิยมจึงรุ่งเรืองมากขึ้นไปพร้อมกับลัทธิผู้นำ และลัทธิทหารนิยม ซึ่งกองทัพเป็นฐานอำนาจทางการเมืองของจอมพล ป. พิบูลสงครามทั้งในรัฐบาลและในคณะราษฎร นอกจากนั้นบทบาทของสตรีไทยก็ได้รับการยกย่องโดยรัฐบาลของจอมพล ป. อีกด้วย เนื่องจากจอมพล ป. ต้องการให้แนวคิดชาตินิยมแทรกซึมไปทุกอณูของสังคมไม่ว่าแม้แต่บทบาทของผู้หญิงที่มีมากขึ้นนับตั้งแต่สิ้นสุดสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ จะเห็นได้ชัดจากการยกย่องสตรีในประวัติศาสตร์ของจอมพล ป. พิบูลสงคราม วีรสตรีเมืองกลางเป็นหนึ่งในสตรีที่ได้รับการยกย่องอย่างมากในช่วงสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม เช่นเดียวกับสตรีบุคคลอื่นๆ เช่น ท้าวสุรนารี หรือ สมเด็จพระสุริโยทัย ที่เห็นได้ชัดจาก ของสตรีไทยที่ได้รับการสนับสนุนจากจอมพล ป. และท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม ไม่ว่าจะเป็นการดำรงเป็นภรรยาที่ดี การเลี้ยงดูบุตร การเป็นเพื่อนคู่คิดของสามี ในขณะเดียวกันก็ยอมรับความสามารถของผู้หญิงที่ไม่แพ้ผู้ชาย แต่ก็สนับสนุนสามีในอีกทางหนึ่งด้วย ตัวอย่างเช่น คุณหญิงจัน หรือ ท้าวเทพกระษัตรี ถูกอธิบายว่าเป็นแบบอย่างความเป็นภรรยาที่ดี เนื่องจากคอยบัญชาการรบแทนพระยากลางสามีที่ถึงแก่กรรม ซึ่งนับว่าเป็นการมองภาพของสตรีที่ต้องทำหน้าที่แทนในฐานะภรรยาที่ดี แต่ก็มีคามเข้มแข็ง เด็ดเดี่ยว ซึ่งเป็นค่านิยมสำคัญในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่มีการยกย่องให้ท่านผู้หญิงละเอียด เป็นภาพลักษณ์สำคัญของหน้าที่นี้ ซึ่งจอมพล ป. พิบูลสงครามได้มีสุนทรพจน์ที่กล่าวถึงวีรสตรีเมืองกลาง โดยมีกรกล่าวถึงท้าวสุรนารี ท้าวเทพกระษัตรี ท้าวศรีสุนทรในฐานะ

วีรสตรี ในคำปราศรัยของจอมพล ป. พิบูลสงครามเนื่องในวันชาติ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2482 ในงานสวนสนามและยุวชนของชาติ ความว่า

“...ส่วนฝ่ายสตรีไทยนั้นเล่า แต่โบราณกาลมาแล้วได้มีวีรสตรีกอบกู้ชาติบ้าน เมืองได้หลายหน เป็นองค์พะยานแห่งความรักชาติอย่างสุดซึ้ง ยอมเสียสละ ได้ไม่แพ้กว่าชาย จึงได้เปิดโอกาสให้สตรีในสมัยของเรานี้ ได้มีโอกาสสนองคุณชาติบ้านเมือง อันเกี่ยวแก่งานช่วยป้องกันบ้านเมืองบ้าง ทางกระทรวง กลาโหมจึงได้ตั้งหน่วยยุวนารีขึ้น มีหน้าที่ในการช่วยรักษาพยาบาล การลำเลียงการเก็บคนเจ็บป่วย ล้มตายในสนามรบเหล่านี้เป็นต้น พอเริ่มตั้งขึ้นก็มี ธิดาของชาติไทย สนับสนุนเข้าประจำหน่วย ดังปรากฏที่จะร่วมพิธีสวนสนาม วันนี้ ข้าพเจ้ารู้สึกปลาบปลื้มใจ ล้นเหลือที่ได้เห็นธิดาของชาติไทยเหล่านี้ ยัง ได้รับมรดกฝังแน่น ในการรักษาตียินดีเสียสละตาม วีรสตรีผู้กล้าหาญของ ไทยในกาลก่อน ซึ่งควรจะเรียกว่ายุวนารีหน่วยนี้ว่า ธิดาของท้าวสุรนารี ศรีสุนทรและเทพกษัตรี ก็ไม่เป็นการล่วงเกินเกียรติ์นั้นเลย...”

” (แปลก พิบูลสงคราม, 2483, น. 29, อ้างใน จิราหนู โสภา, 2542, น. 220)

จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ใช้สุนทรพจน์ดังกล่าว กล่าวถึงวีรสตรีเมืองกลางในอดีตเพื่อผูกโยงเรื่องราววีรกรรมในประวัติศาสตร์ของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร เข้ากับประชาชนคนไทย เพื่อให้เป็นที่รับรู้ว่ ประชาชนคนไทยไม่ว่าผู้หญิงผู้ชายก็สามารถเสียสละเพื่อชาติได้เหมือนกับบรรพชนในอดีต ผู้ที่กล้าหาญเป็นโอกาสที่ได้สนองบุญคุณชาติบ้านเมือง โดยจอมพล ป. เปรียบเปรยวีรสตรีในอดีตว่าเป็นผู้ที่รักชาติอย่างสุดซึ้ง ยอมเสียสละไม่แพ้ชาย จะเห็นได้ชัดว่า ท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรในการประกอบกรสงครามสู้รบกับพม่า กระทำไปเพื่อความเสียสละและความรักชาติจนสุดจิตใจ และด้วยวีรกรรมเหล่านั้นรัฐบาลจึงนำแรงบันดาลใจมาจัดตั้งกลุ่มยุวนารี ซึ่งจอมพล ป. เห็นว่าเป็นเกียรติยศของเหล่ายุวนารีผู้เสียสละที่ควรค่าแก่การเรียกว่าเป็นธิดาของวีรสตรี ทั้งท้าวสุรนารีและท้าวเทพกระษัตรีท้าวศรีสุนทร

จิราหนู โสภา ได้วิเคราะห์ว่า แนวทางของจอมพล ป. นั้นไม่ว่าหญิงหรือชาย ก็สามารถแสดงความรักชาติมีความเสียสละทำหน้าที่ป้องกันประเทศชาติยามวิกฤต ได้เช่นเดียวกันเหมือนผู้ชาย เพราะชาติไทยเป็นชาติที่กล้าหาญ ไม่เคยสิ้นคนดี มีผู้เสียสละเลือดเนื้อด้วยความรักชาติ นโยบายการสร้างชาติของจอมพล ป. จึงให้ความสำคัญกับผู้หญิงเป็นพิเศษ มีนโยบายเกี่ยวกับผู้หญิงมากมายทั้งนี้เพื่อต้องการยกฐานะของผู้หญิงไทยให้ทัดเทียมอารยะประเทศ และต้องการสนับสนุนให้ผู้หญิงไทยออกมามีส่วนในทางเศรษฐกิจ สังคมและการป้องกันประเทศ โดยเป็นช่วงที่

ไทยกำลังเข้าสู่สงครามโลกครั้งที่ 2 (จิราบุช โสภา, 2542, น. 219-220) นอกจากนี้จอมพล ป. พิบูลสงครามต้องการให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการสร้างชาติไทยให้ยิ่งใหญ่ ซึ่งเป็นนโยบายสำคัญในขณะนั้น จึงได้มีนโยบายสนับสนุนให้ผู้หญิงตระหนักถึงความสำคัญของตนเอง ออกมาจับบทบาทในทางสังคมมากขึ้น และด้วยสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้เกิดขึ้นก็ยิ่งตอกย้ำประชาชนทุกคนไม่ว่าเพศใด วัยใด ย่อมมีหน้าที่ในการป้องกันประเทศทั้งสิ้น ดังนั้นจึงมีการตั้งกองทหารหญิง เพื่อให้เห็นตัวอย่างที่ดีของผู้หญิงในอดีตที่มีความกล้าหาญ รักชาติบ้านเมือง ซึ่งมีการนำกรณีของสมเด็จพระสุริโยทัย ท้าวสุรนารี ท้าวเทพกระษัตรี-ท้าวศรีสุนทรมาใช้ในการนี้ (จิราบุช โสภา, 2542, น. 216)

นันทิรา ขำภิบาล ได้อธิบายว่า การจัดตั้งยุวารีขึ้นนี้ นอกจากจะมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ผู้หญิงไทยได้ช่วยเหลือประเทศชาติยามมีศึกสงคราม ดังกล่าวมาแล้ว จอมพล ป. พิบูลสงครามยังมีความเห็นว่า เป็นการเปิดโอกาสให้ผู้หญิงไทยได้แสดงบทบาทความรักชาติ และความกล้าหาญ เสียสละ เช่นเดียวกับวีรสตรีของไทยในอดีต (นันทิรา ขำภิบาล, 2530, น. 200)

สายพิน แก้วงามประเสริฐ ได้วิเคราะห์ว่า จากสุนทรพจน์ของจอมพล ป. มีการกล่าวถึงฐานะความเป็นวีรสตรี แต่ก็ยังไม่ได้ให้รายละเอียดของวีรกรรมเท่าใดนัก แต่ก็ได้ให้ภาพของ “พลเมืองดี” ว่าต้องมีความรักชาติ ด้วยการเสียสละอย่างวีรสตรีทั้งสามท่านได้กระทำมาแล้วในอดีต และด้วยบริบททางการเมืองในช่วงนั้นมีส่วนในการสร้างวาทกรรมของจอมพล ป. พิบูลสงคราม (สายพิน แก้วงามประเสริฐ, 2537, น.140)

จากสุนทรพจน์ ดังกล่าวสามารถวิเคราะห์ได้ถึงแนวคิดของจอมพล ป. พิบูลสงครามที่มีต่อสตรี ตลอดถึงแนวคิดชาตินิยมที่ผนวกรวมเข้ากับแนวคิดการส่งเสริมสตรีในสมัยนั้น อาทิตยา จารุจินดา ได้อธิบายว่า ผู้หญิงเป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยสร้างชาติ อันเป็นวาทกรรมหลักในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม การสร้างชาติของหญิงไทยทำได้โดย การแต่งกายให้มีอารยะซึ่งจะแสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมอันดี ของชาติ การเป็นภรรยาที่ช่วยซักจูงและปลูกปลอบใจสามีให้มีส่วนในการทำงานเพื่อประเทศชาติ การเป็นแม่ที่ช่วยสร้างชาติได้ด้วยการเพิ่มจำนวนประชากรที่มีคุณภาพ นอกจากนี้ในฐานะ พลเมืองของชาติ ผู้หญิงยังสามารถช่วยชาติได้โดยตรงด้วยการเป็นทหารปกป้องประเทศ หรือช่วยชาติด้วยการเสียสละทรัพย์ เสียสละกำลังแรงงานเพื่อสนับสนุนแนวหน้าที่กำลังปกป้องประเทศชาติ (อาทิตยา จารุจินดา, 2555, น. 64)

ท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม ภริยาของจอมพล ป. ซึ่งเป็นหนึ่งในกลุ่มการเมืองของจอมพล ป. ได้เปรียบเปรยวีรสตรีผู้ประกอบคุณงามความดีเพื่อประเทศชาติ อย่างท้าวสุรนารี และท้าวเทพกระษัตรี-ท้าวศรีสุนทร เหมือนวีรสตรีในสมัยก่อนหน้าคือ สมเด็จพระสุริโยทัย ซึ่งยกย่องเป็นวีรสตรีไทยพระองค์แรก โดยเชื่อมโยงบทบาทของความรักชาติ การต่อต้านข้าศึก และ

การเสียสละ ในคราวที่ท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม ได้กล่าวสุนทรพจน์เป็นประธานในพิธีถวายเครื่องสักการะบูชา และสมโภชน์แด่สมเด็จพระนางเจ้าศรีสุริเยทัย ความว่า

“...ประชาชนชาวไทยผู้ที่ได้เรียนรู้ถึงพระเกียรติของสมเด็จพระวีรสตรีพระองค์นี้ ย่อมจะรู้สึกซาบซึ้งในวีรกรรมของพระองค์ไม่เสื่อมคลาย ทั้งนี้ เพราะผลจากพฤติกรรมของพระองค์มิได้บังเกิดแต่ชั่วขณะเดียว คือ ในการที่ป้องกันให้พระราชสวามีรอดพ้นอันตรายจากราชศัตรูเท่านั้นก็หาไม่ หากแต่ยังได้ทรงเป็นแบบอย่างแห่งความรักชาติ ความกล้าหาญและการเสียสละ อย่างแน่วแน่ให้แก่ชนรุ่นหลังๆ ต่อมาเป็นอันมาก ความกล้าหาญของพระองค์ได้ติดตรึงในความทรงจำ และได้ถ่ายทอดไปหลายทาง เฉพาะอย่างยิ่งก็คือ สมเด็จพระนเรศวรมหาราชเจ้า อันนับเนื่องในสายพระโลหิตของพระองค์โดยตรง โดยที่พระวิสุทธิกษัตริ์ พระมารดาของสมเด็จพระนเรศวร ก็คือพระราชธิดาองค์แรกของพระนางนั่นเอง แม้ว่าพระองค์จะได้สูญเสียพระชนม์มานานแล้ว ราวๆ 40 ปี ก็ยังได้พระราชทานมหาราชไว้สำหรับได้กู้อิสรระภาพให้แก่ชาวไทยเป็นครั้งแรก คือ ในพ.ศ. 2127 ที่พระนเรศวรได้ทรงประกาศอิสรระภาพ มียอมขึ้นแก่พม่าอีกต่อไป นอกจากนั้นยังทรงได้เป็นแบบอย่างแก่หญิงไทย ให้ระลึกถึงหน้าที่ในความรักชาติและ เสียสละให้ชาติอย่างกล้าหาญ ดังจะให้เห็นในสมัยต่อมา อาทิเช่น ท้าวสุรนารี ท้าวเทพกษัตริ์ และท้าวศรีสุนทร เป็นต้น ซึ่งก็ได้ดำเนินรอยตามจนเป็นผลดีแก่ชาติบ้านเมืองเช่นเดียวกัน...” (แปลก พิบูลสงคราม, 2496, น. 83-84)

สมเด็จพระสุริเยทัย เป็นวีรสตรีจากกลุ่มเจ้านายและเชื้อพระวงศ์ ซึ่งท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงครามได้กล่าวถึงและให้การยกย่อง ตลอดจนกำหนดให้พระองค์เป็นแบบอย่างของสตรีที่ดีแก่วีรสตรีในสมัยต่อมาอย่างท้าวเทพกระษัตรี ท้าวศรีสุนทร และท้าวสุรนารี ซึ่งเป็นวีรสตรีที่ไม่ได้มาจากกลุ่มเจ้านายและเชื้อพระวงศ์ โดยจากสุนทรพจน์ของท่านผู้หญิงละเอียด ได้กล่าวถึงคุณธรรมของความรักชาติที่วีรสตรีรุ่นหลังเอาแบบอย่างจากสมเด็จพระสุริเยทัย ได้แก่ ความรักชาติ ความกล้าหาญและความเสียสละ โดยระบุว่า ความรักชาติเป็นหน้าที่ที่ต้องพึงกระทำ และเป็นแบบอย่างที่ดีของหญิงไทย ดังนั้นท่านผู้หญิงละเอียด จึงใช้เรื่องราวของวีรสตรีทั้งสี่ท่าน เป็นเครื่องมือในการกำหนดให้ประชาชนยึดถือเป็นแบบอย่าง โดยการสร้างความเป็นชาตินิยมเข้าไปในวีรกรรมและตีความ

ประวัติศาสตร์ในเชิงชาตินิยม เพื่อกล่อมเกล่าให้ประชาชนมองภาพวีรสตรีในประวัติศาสตร์ในแบบที่
 ชนชั้นนำกล่าวถึง

โดยสิ่งที่ท่านผู้หญิงละเอียดได้เน้นย้ำถึงวีรกรรมของสมเด็จพระศรีสวรินทิรา ในเรื่องการ
 ปกป้องกันให้พระราชสวามีรอดพ้นภัยอันตรายจากศัตรู ถือเป็นแบบอย่างของภรรยาที่ดี ในการสร้างชาติ
 ซึ่งเป็นค่านิยมที่รัฐบาลจอมพล ป. ต่อมองส่งเสริมอยู่เสมอ จากสุนทรพจน์อธิบายว่า วีรสตรีในสมัย
 ต่อมาอย่างท้าวสุรนารี ท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรได้เจริญรอยตามค่านิยมนี้ ซึ่งในกรณีของ
 ท้าวเทพกระษัตรี นั้น พระยาถลางผู้เป็นสามีได้ถึงแก่กรรม การประกอบวีรกรรมของท่าน ก็มาจากการ
 สำนึกในหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติงานแทนสามี เป็นความกตัญญูของภรรยาที่มีต่อสามี ดังนั้นจึงกลายเป็น
 การนำมโนทัศน์ของรัฐบาลในการตีความวีรกรรมในอดีต ทั้งๆ ที่จากเอกสารหลักฐานซึ่งค้นพบใน
 ภายหลังอย่างจดหมายเหตุเมืองถลางที่ท่านผู้หญิงจันมีไปถึงพระยาราชกปิตัน ซึ่งพระยาพิมล (ขัน)
 สามีของท่านผู้หญิงจัน ได้มีบทบาทและอำนาจในเมืองถลางด้วยอิทธิพลของตระกูลภรรยา ได้เข้ามา
 เพื่อรักษาอำนาจและผลประโยชน์ให้ตระกูลเมืองถลางของฝ่ายภรรยา ในอีกทางหนึ่ง พระยาพิมลก็ใช้
 โอกาสนี้ในการสร้างอิทธิพลและชื่อเสียงของตนเพิ่มขึ้นไปด้วยโดยอาศัยอิทธิพลของท่านผู้หญิงจัน
 และความสัมพันธ์ของกตัญญูต่อเมืองถลางที่สืบเนื่องกันอันมีเขยเข้ามาดำรงอำนาจสืบทอดของตระกูล ซึ่ง
 ทั้งท่านผู้หญิงจันและพระยาพิมลต่างมีบทบาทสำคัญร่วมกันในการสร้างอำนาจทางเศรษฐกิจของ
 ตระกูล อีกทั้งพระยาพิมล (ขัน) ก็ขัดแย้งกับท่านผู้หญิงจันที่เป็นภรรยาของตนด้วย ในช่วงสมัยธนบุรีที่
 พระยาพิมลจึงพิพาทกับเทียน ลูกเลี้ยงจริง ทั้งในการสืบทอดตำแหน่งเจ้าเมืองถลาง และการที่เทียนไม่
 ต้องการให้มารดาสมรสใหม่ กลายเป็นการวิวาทระหว่างลูกเลี้ยงวัยรุ่นและพ่อเลี้ยงหนุ่ม ท่านผู้หญิงจัน
 เข้าข้างลูกมากกว่าสามี พระยาพิมลจึงน้อยใจเดินทางออกจากเมืองถลางไปสวามิภักดิ์ต่อสมเด็จพระ
 เจ้ากรุงธนบุรี (ปัญหา ศรีนาถ, 2546, น.99-100, 109) จึงอาจเป็นการตั้งคำถามถึงการเป็นภรรยาที่ดี
 เมื่อนำแนวคิดสร้างชาติของจอมพล ป. เข้ามาตีความในชีวิตของท้าวเทพกระษัตรี ในเรื่องการเป็น
 ภรรยาที่ดี กตัญญูสามี และเป็นค่านิยมของสตรีที่พึงปฏิบัติในการสร้างชาติไทย

เหตุนี้จึงไม่อาจเหมือนกับแนวคิดชาตินิยมของจอมพล ป. ที่สร้างวีรกรรมของท้าว
 เทพกระษัตรีให้เกิดขึ้นในลักษณะของความจำเป็นที่ต้องรบทัพจับศึก เมื่อสามีถึงแก่กรรม เป็นความ
 จำเป็นในฐานะภรรยาผู้กตัญญูต่อสามี แต่ในความเป็นจริงแล้ว ท่านผู้หญิงจันต้องสู้รบกับพม่าเพราะ
 ต้องการปกป้องผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของตระกูลและเมืองถลาง ที่ท่านสร้างร่วมกับสามี และต้อง
 ต่อสู้กับราชสำนักส่วนกลางที่ต้องการเข้ามาอิทธิพลในเมืองถลาง ดังนั้นเรื่องราวนี้จึงไม่ถูกเสริมโดย
 รัฐบาล จอมพล ป. พิบูลสงคราม เนื่องจากไม่สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ทางชาตินิยมที่จอมพล ป.
 ต้องการให้ประชาชนไทยรับรู้และดำเนินตามแบบอย่างของวีรสตรีที่รัฐกำหนด

ด้วยแนวคิดชาตินิยมที่ทำให้วีรกรรมท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรกลายเป็นแบบอย่างวีรสตรีที่สตรีไทยควรปฏิบัติตาม เป็นสิ่งที่วราภรณ์ เผือกเล็ก ได้วิเคราะห์ว่า เป็นการเรียกร้องต่อพลเมืองทั่วไปว่า ภาระหน้าที่ที่สำคัญต่อชาติอย่างถึงที่สุดเป็นของคนไทยทุกคน โดยเฉพาะผู้หญิงที่เป็นพลเมืองถึงครึ่งหนึ่ง แม้จะมีได้เข้าเป็นทหารประจำการได้เท่าเทียมชาย แต่เมื่อชาติบ้านเมืองเกิดวิกฤต ก็อาจจะสามารถเข้าทำหน้าที่ได้ หรือรับภาระการป้องกันบ้านเมืองได้ไม่แพ้กัน ซึ่งการรับภาระนี้ก็ไม่ต่างกับการเป็นภรรยาที่ดี ที่จะต้องมีหน้าที่สร้างชาติไปพร้อมๆ กันด้วย (วราภรณ์ เผือกเล็ก, 2547 ,น.212)

ดังนั้นสุนทรพจน์ต่างๆ ของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ตลอดจนท่านผู้หญิงละเอียด ซึ่งมีการยกย่องวีรสตรีเมืองกลาง โดยมีวัตถุประสงค์ที่แท้จริงคือ การส่งเสริมบทบาทของผู้หญิง การส่งเสริมกิจการของผู้หญิง ให้มีบทบาทเพิ่มขึ้นในสังคมและด้านต่างๆ โดยวีรสตรีที่จอมพล ป. พิบูลสงครามยกย่อง ทั้งสมเด็จพระสุริโยทัย ท้าวสุนารีและวีรสตรีเมืองกลาง เป็นการใช้นโยบายชาตินิยมเข้ามายกย่องและในบางกรณีมีการสร้างวีรกรรมเชิงชาตินิยมเข้าไปในเรื่องราว ความรักชาติ บ้านเมืองของวีรสตรีจึงเป็นประเด็นหลักของการสร้างชาตินิยมในวีรกรรมท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร เพื่อให้วีรสตรีในท้องถิ่นเป็นส่วนหนึ่งของบรมิณฑลของชาติ อีกทั้งสร้างความเป็นพวกหนึ่งพวกเดียวกันระหว่างคนในท้องถิ่นอย่างผูกพันกับคนส่วนใหญ่ของประเทศ แม้ว่าจังหวัดภูเก็ตจะไม่ค่อยมีปัญหาเรื่องเชื้อชาติที่ขัดแย้งกับรัฐบาลกลางมานานแล้ว เนื่องด้วยกระบวนการปกครองนับตั้งแต่สมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ซึ่งลดอำนาจหมู่กษัตริย์ขุนนางที่มีอำนาจอิทธิพลในเกาะมาแต่เดิม จึงส่งผลต่อการปกครองโดยส่วนกลางที่มีต่อเกาะภูเก็ตเป็นไปอย่างเข้มข้นและให้กลายเป็นส่วนหนึ่งของรัฐไทยโดยละมุนละม่อม

2.2 วีรสตรีเมืองกลางกับการสร้างวีรสตรีสามัญชน การสถาปนาวีรสตรีของท้องถิ่นขึ้นเป็นวีรสตรีของชาติ

รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามทั้งสมัยที่ 1 ในช่วง พ.ศ. 2481 – 2482 และสมัยที่ 2 ช่วง พ.ศ. 2491 – 2500 เป็นรัฐบาลที่ให้การสนับสนุนเรื่องราวของวีรสตรีสามัญชนในประวัติศาสตร์อย่างมาก ประวัติศาสตร์นิพนธ์ที่เกิดขึ้นในช่วงรัฐบาลของเขามีการส่งเสริมให้เรื่องราวของสามัญชนมีตัวตนในทางประวัติศาสตร์มากขึ้น ทั้งนี้เพื่ออ้างไว้ซึ่งความมั่นคงของระบอบการปกครอง และสร้างความแตกต่างจากวีรสตรีที่เป็นเจ้า ซึ่งนับได้ว่าเป็นศัตรูทางการเมืองของจอมพล ป. พิบูลสงคราม และรัฐบาลคณะราษฎร เนื่องจากสถาบันพระมหากษัตริย์ได้เสื่อมอำนาจลงอย่างมาก และจอมพล ป. พิบูลสงครามได้ก้าวขึ้นมาเป็นบทบาททางการเมืองในฐานะ “ท่านผู้นำ” ที่ได้สนับสนุนส่งเสริมลัทธิผู้นำ ลัทธิ

ทหารนิยม และลัทธิชาตินิยมควบคู่กันไป จอมพล ป. ได้ใช้วีรสตรีสามัญชนเพื่อให้ประชาชนเห็นว่าตัวเขาเองเป็นมนุษย์ปุถุชนธรรมดา จึงต้องส่งเสริมเรื่องราวของสามัญชนให้มากขึ้น และลดบทบาทของวีรกษัตริย์ที่เป็นเจ้าลึง จึงทำให้ในสมัยการปกครองของเขามีการส่งเสริมเรื่องราวของท้าวสุรนารี และท้าวเทพกระษัตรี-ท้าวศรีสุนทรเข้าไปในประวัติศาสตร์นิพนธ์แนวชาตินิยมมากยิ่งขึ้นกว่าสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ โดยมีที่ปรึกษาซึ่งช่วยส่งเสริมวีรชนเหล่านี้ คือ หลวงวิจิตรวาทการ ซึ่งเป็นหนึ่งในปัญญาชนแนวชาตินิยม และจะมีบทบาทส่งเสริมทั้งเรื่องประวัติศาสตร์นิพนธ์ ตลอดจนการละคร บทเพลง บทละคร เป็นต้น

วีรชนหรือวีรสตรีที่เป็นสามัญชนจึงได้ก้าวขึ้นมาแข่งขันทางอุดมการณ์กับวีรชนที่เป็นกษัตริย์ ดังนั้น จอมพล ป. พิบูลสงครามจึงส่งเสริม วีรสตรีเมืองกลาง ท้าวสุรนารี ชาวบ้านบางระจัน เป็นต้น เพื่อมาแข่งขันแย่งชิงพื้นที่ทางประวัติศาสตร์นิพนธ์กับวีรชนที่เป็นเจ้า เช่น สมเด็จพระสุริโยทัย สมเด็จพระนเรศวรมหาราช เป็นต้น แต่ก็ได้ปฏิเสธเรื่องราวของวีรชนที่เป็นกษัตริย์ไปเสียทีเดียว หากแต่ส่งเสริมเรื่องราวของสามัญชนขึ้นมาทัดเทียมมากขึ้น

มีการกล่าวถึงท้าวสุรนารี ท้าวเทพกระษัตรี ท้าวศรีสุนทรในฐานะวีรสตรี ในคำปราศรัยของจอมพล ป. พิบูลสงครามเนื่องในวันชาติ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2482 ในงานสวนสนามและยุวชนของชาติ ความว่า

“...ส่วนฝ่ายสตรีไทยนั้นเล่า แต่โบราณกาลมาแล้วก็มีวีรสตรีกอบกู้ชาติบ้าน เมืองได้หลายหน เป็นองค์พะยานแห่งความรักชาติอย่างสุดซึ้ง ยอมเสียสละ ได้ไม่แพ้กว่าชาย จึงได้เปิดโอกาสให้สตรีในสมัยของเรานี้ ได้มีโอกาสสนองคุณชาติบ้านเมือง อันเกี่ยวแก่งานช่วยป้องกันบ้านเมืองบ้าง ทางกระทรวง กลาโหมจึงได้ตั้งหน่วยยุวนารี...ข้าพเจ้ารู้สึกปลาบปลื้มใจ ล้นเหลือที่ได้เห็นธิดาของชาติไทยเหล่านี้ ยัง ได้รับมรดกฝังแน่น ในการรักชาติ ยินดีเสียสละตามวีรสตรีผู้กล้าหาญของ ไทยในกาลก่อน ซึ่งควรจะเรียกว่ายุวนารีหน่วยนี้ว่า ธิดาของท้าวสุรนารี ศรีสุนทรและเทพกษัตรี ก็ไม่เป็นการล่อเกินเกียรติ์นั้นเลย...” (แปลก พิบูลสงคราม, 2483, น. 29, อ้างใน จิราหนู โสภา, 2542, น. 220)

ตามที่ได้อ้างจากสุนทรพจน์นี้ของจอมพล ป. แล้วในข้างต้น อันจะสังเกตเห็นได้ชัดว่า การที่จอมพล ป. พิบูลสงครามกล่าวยกย่องหน่วยยุวนารี ในฐานะเป็นธิดาของชาติไทย โดยยกย่องให้สตรีเป็นธิดาในวีรสตรีผู้รักชาติ เสียสละ กล้าหาญ อย่าง ธิดาท้าวสุรนารี ธิดาท้าวเทพกระษัตรี และธิดาท้าวศรีสุนทร จึงเป็นการยกย่องวีรสตรีสามัญชนเทียบเท่าชาติไทย วีรสตรีสามัญชนจึงเสมือนเป็นชาติไทย ตามนิยามของจอมพล ป. ดังนั้น ท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรจึงเป็นผู้รักชาติ และกล้า

หาญ เช่นเดียวกับท้าวสุรนารี ในทางกลับกัน จอมพล ป. ไม่กล่าวถึงสมเด็จพระศรีสุริเยทศฯ หน่วยยุวนารีไม่ได้ถูกเทียบเป็นธิดาของสมเด็จพระศรีสุริเยทศฯ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะพระนางไม่ได้เป็นวีรสตรีที่มาจากสามัญชน ความแตกต่างที่จอมพล ป. สร้างขึ้นนี้ได้ปลูกฝังแนวคิดที่ว่าสามัญชนก็สามารถเป็นวีรสตรีได้ ไม่ใช่มีเพียงเจ้าเท่านั้นที่เป็นวีรสตรีของชาติ ในขณะที่เดียวกันก็สร้างความแตกต่างให้ประชาชนเห็นว่า วีรสตรีที่มาจากเจ้า เป็นวีรสตรีที่ประชาชนไม่อาจเอื้อม ซึ่งเหมือนกับสร้างความแบ่งแยกแบ่งพวกว่า รัฐบาลจอมพล ป. อยู่ข้างประชาชน หรือ อยู่ข้างวีรสตรีสามัญชนซึ่งมาจากคนธรรมดาสามัญ เพื่อให้ประชาชนหันมามองหรือให้ความสนใจกับวีรสตรีหรือวีรชนที่ไม่ได้มาจากกลุ่มเจ้ามากขึ้น เพราะเป็นบุคคลสำคัญที่ประชาชนจับต้องได้ อีกทั้งภูมิหลังของท้าวเทพกระษัตรี ท้าวศรีสุนทร และท้าวสุรนารี สามารถทำให้รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม สามารถเข้าถึงมุมมองของประชาชนในท้องถิ่นที่มีการเล่าขานถึงเรื่องราววีรสตรีในพื้นที่ของตน ส่งเสริมให้เรื่องราวเหล่านั้นขึ้นมามีความสำคัญในฐานะประวัติศาสตร์ของชาติไทย ประชาชนในท้องถิ่นจึงสามารถคล้อยตามนโยบายทางวัฒนธรรมของจอมพล ป. ได้ ในขณะที่สมเด็จพระศรีสุริเยทศฯ มักจะถูกมองว่ามีวีรกรรมเพียงในการป้องกันพระราชสวามีให้รอดพ้นจากภัยอันตราย แต่ถึงกระนั้นจอมพล ป. ก็ไม่ได้ละทิ้งวีรกรรมทั้งยังส่งเสริมถึงเรื่องความรักชาติ ความกล้าหาญและการเสียสละของพระนาง (แปลก พิบูลสงคราม, 2496, น. 83-84) แต่ก็ไม่ได้มีการส่งเสริมเท่าวีรสตรีสามัญชน

ดังนั้นจอมพล ป. จึงมีกระบวนการสถาปนาวีรสตรีสามัญชนขึ้นเป็นวีรสตรีของชาติ แม้ว่าจะมีการยกย่องถึงท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 6 แต่จอมพล ป. พิบูลสงครามได้สถาปนาวีรสตรีเหล่านี้ขึ้นเป็นวีรสตรีของชาติ แม้ว่าการประกอบวีรกรรมของแต่ละท่านเป็นการกระทำไปเพื่อปกป้องท้องถิ่นชุมชนของตนก็ตาม จากหลักฐานร่วมสมัยอย่างจดหมายเหตุเมืองกลาง ท้าวเทพกระษัตรีและเกาะกลาง (ภูเก็ต) เองก็ไม่พอใจราชสำนักกรุงเทพฯ มากพอสมควรที่เร่งรัดการจัดเก็บภาษีตีบุก ดังนั้น จึงไม่อาจตีความได้ว่าการประกอบวีรกรรมต่อต้านพม่าของท้าวเทพกระษัตรีจะเป็นไปเพื่อปกป้องชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ตามคติชาตินิยมทั้งในสมัยรัชกาลที่ 6 และจอมพล ป. พิบูลสงคราม หากแต่วีรสตรีทั้งสองประกอบวีรกรรมเพื่อปกป้องผู้คนในปกครองของท่าน ซึ่งเป็นประชาชนในท้องถิ่นที่สนับสนุนและช่วยเหลือกลุ่มตระกูลเจ้าเมืองกลางร่วมด้วยกันมา ท่านอาจจะเห็นเป็นหน้าที่ของท่านจะปกป้องบุคคลเหล่านี้ จึงหนีจากการกุมตัวของราชสำนักกรุงเทพฯ ที่ค่ายปากพระ มาระดมกำลังเตรียมรับศึกที่เมืองกลาง ทั้งนี้เป็นการปกป้องผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของตระกูลท่านด้วย ที่อาจจะสูญเสียไปมากกว่าเดิมเมื่อเปลี่ยนผู้ปกครองจากราชวงศ์จักรีเป็นราชวงศ์คองบองของพม่า เพราะเหตุนี้ จากเอกสารหลักฐานไม่อาจมองได้ว่า เป็นการประกอบวีรกรรมเพื่อชาติและราชสำนักส่วนกลาง แต่ที่รับรู้ในฐานะที่ท่านเป็นวีรสตรีสามัญชน และเป็นวีรสตรีของชาตินั้น เป็นกระบวนการที่ถูกอุปโลกนขึ้นมาด้วยมโนทัศน์ชาตินิยมทั้งจากราชสำนักและรัฐบาลของจอมพล ป. พิบูลสงคราม เพื่อใช้เรื่องราวของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร ในการบรรลุวัตถุประสงค์ทาง

การเมืองการปกครองของส่วนกลางในแต่ละยุคสมัยที่แตกต่างกัน ซึ่งในสมัยจอมพล ป. จะเป็นการปรากฏตัวของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรในฐานะสามัญชนผู้ประกอบวีรกรรมอย่างกล้าหาญ ไม่แพ้บุรุษ รวมถึงไม่แพ้วีรสตรีที่มาจากกลุ่มเจ้า แม้ว่าวงศ์ตระกูลเมืองกลางของวีรสตรีทั้งสองจะไม่ใช่สามัญชนเสียทีเดียว หากแต่สืบมาจากขุนนางท้องถิ่นที่รับราชการในราชสำนักอยุธยา และได้มาสร้างเครือข่ายอิทธิพลทางการเมืองกลางก็ตาม

ยกตัวอย่างเรื่องราวของท้าวสุนารี สายพิณ แก้วงามประเสริฐ ได้อธิบายว่า การปรากฏตัวของท้าวสุนารีเมื่อ พ.ศ. 2477 ในฐานะ “สามัญชน” คนแรกที่มีอนุสาวรีย์เป็นวีรกรรมสะท้อนการต่อสู้ทางแนวคิดของระบอบการปกครองทั้งสองระบบ และแสดงให้เห็นถึงนัยยะแห่งการเป็นฝ่ายที่เหนือกว่าของผู้นิยมระบอบใหม่ อนุสาวรีย์ท้าวสุนารีจึงเกิดขึ้นจากเจตจำนงของประชาชนในท้องถิ่น แต่ได้กลายเป็นเครื่องมือของรัฐบาลคณะราษฎรในการสื่อแนวคิดบางประการของรัฐ การสร้างอนุสาวรีย์ท้าวสุนารี ท้าวสุนารีนั้นเป็นสามัญชนเช่นเดียวกับ คณะราษฎรที่เป็นสามัญชนเช่นกัน ท้าวสุนารีจึงเป็นเหมือนตัวแทนคณะราษฎรที่จะสามารถประกาศว่า “สามัญชน” ก็สามารถเป็นผู้สร้างประวัติศาสตร์ได้ทัดเทียมกับ “พวกเจ้า” (สายพิณ แก้วงามประเสริฐ, 2537, น.46-48) แนวคิด “วีรสตรีสามัญชน” จึงถูกสร้างขึ้นมานั้นมีจุดประสงค์ขึ้นเพื่อสร้างความแตกต่างจากการตีความในช่วงยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ที่มองว่าวีรกรรมของวีรสตรีเป็นเครื่องหมายของการแสดงความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ รัฐบาลจอมพล ป. พยายามล้มล้างแนวคิดนี้โดยสร้างความเป็นชาติที่ปฏิเสธความเป็นหนึ่งเดียวกับพระมหากษัตริย์ แต่มุ่งไปที่อำนาจอธิปไตยของชาติเป็นสำคัญ

โดยการสนับสนุนส่งเสริมวีรสตรีสามัญชนอย่างวีรสตรีเมืองกลางของจอมพล ป. อยู่ในความทรงจำของผู้คนในท้องถิ่น นิโรธ โชติช่วง ปราชญ์ท้องถิ่นใน ตำบลเทพกระษัตรี อำเภอเมือง ได้อธิบายว่า จอมพล ป. พิบูลสงครามจะให้การสนับสนุนยกย่อง “สามัญชน” ผู้มีความสามารถกล้าหาญ เช่น การสนับสนุนให้มีการสร้างอนุสาวรีย์สุนทรภู่ อนุสาวรีย์ท้าวสุนารี ส่วนอนุสาวรีย์ท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรมีความคิดว่าจะสร้าง แต่ยังไม่ได้ดำเนินการสร้าง แต่ก็มี การส่งเสริมยกย่องท่านทั้งสองผ่านบทละคร บทเพลง และในราวพ.ศ. 2483 หรือปีอื่นๆ ที่คาบเกี่ยว ได้มีการยุบตำบลบ้านตะเคียน ตำบลบ้านดอน ตำบลท่ามะพร้าว เปลี่ยนรวมเป็นตำบลเทพกระษัตรี เพื่อให้เป็นเกียรติแก่ท้าวเทพกระษัตรี และเปลี่ยนชื่อวัดบ้านดอน ให้เป็นวัดเทพกระษัตรี นอกจากนั้นมีการยุบตำบลบ้านท่าเรือกับตำบลบ้านลิพอน ให้เป็นตำบลศรีสุนทร และเปลี่ยนชื่อวัดบ้านพอน ให้เป็นวัดศรีสุนทร เพื่อเป็นเกียรติแก่ท้าวศรีสุนทร ขึ้นอยู่กับอำเภอเมือง ซึ่งการส่งเสริมเรื่องราวของท่านทั้งสองในฐานะวีรสตรีสามัญชนได้มีแนวคิดของชาตินิยม ความกล้าหาญ รักษาชาติเข้ามาด้วย (นิโรธ โชติช่วง, 3 ตุลาคม 2566:สัมภาษณ์)

การส่งเสริมวีรสตรีสามัญชนในด้านต่างๆ ของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนโยบายที่สำคัญของรัฐ ไม่ว่าจะเป็นการส่งเสริมผ่านบทละคร บทเพลง ประวัติศาสตร์นิพนธ์แนว

ชาตินิยม ล้วนมีส่วนสำคัญในนโยบายการสร้างชาติของเขา จอมพล ป. และองคตพพทางความคิดของเขาจึงแทรกเนื้อหาทางชาตินิยมเข้าไปในวีรกรรมของวีรชนเหล่านั้น เพื่อวัตถุประสงค์ในการปกครองรัฐหลังการปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 และการสร้างวัฒนธรรมของคณะราษฎรให้แตกต่างจากวัฒนธรรมของฝ่ายเจ้า ดังนั้นรัฐบาลจึงใช้งบประมาณจำนวนมากในการส่งเสริมเรื่องราวเหล่านี้ให้เรื่องราววีรสตรีสามัญชนที่ในวีรชนบางท่านอาจมีเรื่องราวเพียงเล็กน้อย แต่มีการส่งเสริมเติมแต่งด้วยโครงเรื่องทางประวัติศาสตร์แบบชาตินิยมเข้าไป ให้เรื่องราววีรกรรมของท่านเหล่านั้น “กินใจ” ประชาชนคนไทย และมุ่งมั่นที่จะยึดถือคุณธรรมของวีรสตรีสามัญชนเป็นแบบอย่าง ไม่ว่าจะเป็ประชาชนทุกเพศทุกวัยก็สามารถเข้าถึงและทำตามคุณธรรมจรรยาเหล่านั้นได้ เพื่อสนับสนุนรัฐเป็นสำคัญ ทั้งนี้จึงบรรลุวัตถุประสงค์ทางการปกครองของรัฐบาล ซึ่งจำเป็นอย่างยิ่งในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 และสงครามมหาเอเซียบูรพา ที่ต้องการวีรชนคนกล้าทั้งชายหญิงในการสนับสนุนนโยบายชาตินิยมทางทหารของรัฐบาล ซึ่งจอมพล ป. พยายามสร้างให้กองทัพอยู่ภายในชีวิตประจำวันของประชาชน เป็นสิ่งสำคัญในการปกป้องวิถีชีวิตของคนในชาติ ฉะนั้นจึงมีการยกย่องทหารและกองทัพอย่างมากในสมัยนี้ และวีรสตรีผู้่อกรบอย่าง ท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร ตลอดจนท้าวสุนาริ แม้กระทั่งวีรสตรีที่เป็นเจ้าอย่างสมเด็จพระศรีสุริโยทัย ก็เป็นเครื่องมือสำคัญในการส่งเสริมทางทหาร วีรสตรีสามัญชนที่แม้แต่สามัญชนคนธรรมดาที่มีสิทธิ์ที่จะรักชาติ ทำเพื่อบ้านเมืองได้ ขอบเขตการรักชาติมีความหมายมากขึ้น ซึ่งถูกตีความเป็นการทำเพื่อชาติบ้านเมืองตามแนวทางชาตินิยมของจอมพล ป. พิบูลสงคราม

วราภรณ์ เผือกเล็ก ได้ยกตัวอย่างเรื่องราวของท้าวเทพกระษัตรีซึ่งตรงกับพล็อตเรื่องวีรสตรีสามัญชนในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งในเรื่องท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร อาจมีความขัดแย้งทางการเมืองภายในเมืองกลางซึ่งเป็นเรื่องใหญ่ และเมื่อข้าศึกคือพม่าเข้ามาประชิดเมือง ประจวบกับเจ้าเมืองกลางสามีถึงแก่ความตายในระหว่างศึก เหตุการณ์เหล่านี้ผลักดันให้ท่านผู้หญิงจันเข้ารับมือศึกสงครามเอง ด้วยวิกฤตนั้นทำให้ท้าวเทพกระษัตรีต้องเข้าบัญชาการรบเอง เมืองกลางอ่อนแอกำลังคนมีน้อย มีอาวุธน้อย แต่ก็สามารถเอาชนะพม่าที่เอาชนะหัวเมืองปักษ์ใต้มาได้ตลอด ด้วยเล่ห์กลถ่ายคนเข้าออกเพื่อหลอกกองทัพพม่าและปล่อยข่าวว่ามีกองทัพจากกรุงเทพฯ มาช่วย ประกอบกับความอ่อนล้าของกองทัพพม่าและขาดเสบียงอาหาร ทำให้กองทัพเมืองกลางได้รับชัยชนะ (วราภรณ์ เผือกเล็ก, 2547 ,น.133)

ด้วยโครงเรื่องวีรสตรีลักษณะนี้จอมพล ป. พิบูลสงครามใช้เพื่อเป็นประโยชน์ทางการเมืองในการสร้างเรื่องราวของวีรสตรีสามัญชน ที่มีการใช้ความเป็นชาตินิยมเข้าไปในโครงเรื่อง ทำให้ประชาชนไม่ว่าจะอยู่ในตำแหน่งแห่งที่ใดมีความรู้สึกว่าเป็นชนชาติไทย ที่ทุกคนมีบรรพสตรีร่วมกันอย่างท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรในชุมชนที่ถูกจินตกรรมขึ้นด้วยชาตินิยม ซึ่งตามแนวคิดของเบเนดิกต์ แอนเดอร์สัน ที่อธิบายว่า ชาติถูกจินตกรรมขึ้น ก็เพราะว่า สมาชิกของชาติที่แม้จะเล็กที่สุดก็

ตาม แม้จะไม่เคยรู้จักเพื่อนสมาชิกร่วมชาติทั้งหมดของตน ไม่เคยพบเห็นพวกเขาเหล่านั้นทั้งหมด หรือไม่เคยแม้กระทั่งได้ยินชื่อเสียงเรียงนามพวกเขาเหล่านั้นทั้งหมดก็ตาม กระนั้นในจิตใจของแต่ละคนก็มีภาพพจน์ของความเป็นชุมชนร่วม (เบน แอนเดอร์สัน, 2552, น.9-10) ดังนั้นในกระบวนการของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ชาตินิยมได้สร้างวีรสตรีสามัญชนเพื่อความรู้สึกร่วมกันของประชาชนไทย ที่ต้องยึดถือเรื่องราวของวีรสตรีเป็นแบบอย่างในการทำเพื่อชาติ และในกรณีของสตรีไทยก็ยึดถือวีรสตรีเมืองกลางเป็นแบบอย่างของวีรสตรีของชาติ

วรารักษ์ เผือกเล็ก ได้อธิบายว่า ในช่วงสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม โคร่งเรื่องของวีรสตรีได้ถูกนำมาแต่งเติมอารมณ์ความรู้สึกและแปรให้มีความ “ดราม่า” หรือความเป็นละคร ที่มีตัวละครเป็นมนุษย์ปุถุชนธรรมดามากกว่าเดิม ทำให้เข้าถึงสามัญชนมากขึ้น ด้วยเนื้อหาที่ไม่ห่างไกลจากความเข้าใจของประชาชน เน้นเรื่องราวความรักชาติและค่านิยมแบบทหาร (วรารักษ์ เผือกเล็ก, 2547, น.134) ซึ่งแนวทางการส่งเสริมวีรสตรีสามัญชนของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ละเลยต่อการศึกษาทางประวัติศาสตร์ หลักฐานต่างๆ ที่เกิดขึ้นได้ถูกมองข้าม มีเพียงอ้างอิงตามพระราชพงศาวดารที่กล่าวถึงเรื่องราวนั้น มีการนำเรื่องเล่ามาเสริมเติมแต่งเพิ่มค่านิยมทางวัฒนธรรมของจอมพล ป. เข้าไปที่ทางรัฐบาลเห็นว่ามิใช่ประโยชน์และประชาชนสามารถเข้าใจเรื่องราวได้ง่าย ไม่ต้องการคำอธิบายอื่นใด นอกจากการกระทำของวีรสตรีเป็นไปด้วยความรักชาติ ความกตัญญูต่อแผ่นดินและสามี รวมถึงความกล้าหาญ

ท้าวเทพกระษัตรีจึงกลายเป็นค่านิยมเหล่านั้นเพื่อให้ประชาชนสามารถเข้าใจตัวตนของท่านได้ง่าย แม้ว่าจะไม่เป็นความจริงทางประวัติศาสตร์ เรื่องราวเล่าอารมณ์เมื่อกองทัพพม่าบุกประชิดเมืองกลาง พระยาถลางถึงแก่อนิจกรรม จึงเป็นภาระความจำเป็นของคุณหญิงจันที่จะต้องกตัญญูต่อชาติบ้านเกิด และเป็นภรรยาที่ดี กตัญญูต่อสามี ก้าวขึ้นมาบัญชาการรบเพื่อต่อต้านข้าศึกที่รุกรานเมืองกลางที่ถือว่าเป็นขอบเขตชั้นหุ้มของไทย โดยมีนางมุกน้องสาวที่เข้ามาช่วยเหลือ คุณหญิงจันออกอุบายหลอกกองทัพพม่าว่ามีกองกำลังหนุนจากกรุงเทพฯ มาเรื่อยๆ จนกระทั่งเสียทัพพม่าหมด กองทัพพม่าอ่อนแอ พ่ายทัพจึงยกทัพกลับ ความกล้าหาญของคุณหญิงจันจึงควรค่าแก่การแซ่ซ้องสรรเสริญในฐานะวีรสตรีผู้รักชาติ ปกป้องชาติบ้านเมืองจากอริราชศัตรูของชนชาติไทย และเป็นสตรีที่ควรค่าแก่การปฏิบัติตามในฐานะภรรยาที่ดี ทางราชสำนักจึงสถาปนาเป็นท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร

แนวเรื่องวีรสตรีสามัญชนของวีรสตรีเมืองกลางในข้างต้น นับว่าเป็นการสร้างโดยระบอบของจอมพล ป. พิบูลสงคราม เพื่อใช้เป็นเครื่องมือกล่อมเกล้าประชาชนให้ดำเนินรอยตามนโยบายรัฐนิยม และชาตินิยมของรัฐบาล โดยสร้างคุณค่าทางสังคมที่พึงปฏิบัติเป็นวัฒนธรรมให้ประชาชนชนชาติไทยดำเนินตาม ความเป็นชาติจึงสร้างสรรค์เรื่องราววีรสตรีเมืองกลางให้มีความโดดเด่น โดยยกย่องทั้งในบทละคร บทเพลง แทรกซึมทางความคิดในหมู่ประชาชนให้เข้าใจว่าวีรกรรม

เหล่านี้ของวีรสตรีเมืองกลาง เกิดขึ้นด้วยบริบทและความคิดความเชื่อของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรในความคิดความเชื่อดังกล่าวจริง ภาวะความรักชาติจึงเป็นจุดประสงค์ในการประกอบวีรกรรมของวีรสตรีเมืองกลาง จอมพล ป. พิบูลสงครามได้ใช้เรื่องราวของวีรสตรีสามัญชนเป็นเครื่องมือถ่ายทอดสู่ประชาชนผ่านระบบการศึกษาและแบบเรียน ด้วยเด็กนักเรียนเป็นวัยที่กำลังเรียนรู้ดังนั้นการกำหนดแนวความคิดเชื่อลงไปแบบเรียนเพื่อเผยแพร่สู่เด็กนักเรียนถือเป็นกลวิธีที่นับว่ามีประสิทธิผลอุดมการณ์ทางชาตินิยมได้ถูกกำหนดลงไปเพื่อให้เรียนรู้ การศึกษาขับเคลื่อนชาติบ้านเมืองตามแนวทางของรัฐบาล การศึกษาเปิดกว้างมากขึ้นมากกว่าสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ซึ่งหมายความว่าประชาชนทั่วไปสามารถเข้าดูระบบการศึกษามากขึ้น เรื่องราวท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรในฐานะวีรสตรีสามัญชนแบบชาตินิยม ได้เข้าสู่ความคิดของผู้เรียนมากขึ้น โดยเป็นลักษณะของการทำให้แนวคิดทางการเมืองเข้าสู่หน่วยทางการเมืองระดับรากหญ้า เรื่องราววีรสตรีเมืองกลางที่ถูกปรุงแต่งแล้วได้กลายเป็นที่รับรู้ของประชาชนทั้งชาติ จึงเป็นรูปแบบของการสถาปนาขึ้นเป็นวีรสตรีของชาติ

ในสมัยรัฐบาลคณะราษฎรจึงมีการใช้หนังสือแบบเรียนประวัติศาสตร์ที่มีการส่งเสริมความหมายของชาติในมิติใหม่ ด้วยการส่งเสริมวีรสตรีสามัญชนอย่างทีกล่าวในข้างต้น ดังในหนังสือ แบบเรียน เรียงความ สำหรับชั้นมัธยมปีที่ 5 ผู้แต่งคือ พระยาภะรตราชา (หม่อมหลวงทศทิศ อิศรเสนา) กับ พระยารวิทิตดรณกุล (แฉ่ม สุนันธวินิช) ซึ่งเขียนขึ้นในปีพ.ศ. 2478 หลังเปลี่ยนแปลงการปกครองมาแล้ว 3 ปี พระยาภะรตราชาและพระยารวิทิตดรณกุล เป็นขุนนางในระบอบเก่า แต่พอภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองได้รับการทาบทามให้ทำงานกับคณะราษฎรในด้านการศึกษา ซึ่งมีการแต่งแบบเรียนสำหรับนักเรียนขึ้นมาใช้ในการศึกษาโดยทั่วไป โดยในแบบเรียน เรียงความ สำหรับชั้นมัธยมศึกษา ปีที่ 5 ได้มีการเขียนถึงวีรกรรมของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร ให้นักเรียนได้เรียนรู้ โดยมีความว่า

“๓๗. ท้าวเทพสตรีท้าวศรีสุนทรรบพะม่าที่เมืองกลาง

เมื่อสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงสร้างกรุงเทพมหานครแล้วได้ ๓ ปี พะม่าก็ยกกองทัพใหญ่มารบประเทศสยาม เวลานั้นพะม่ามีเจ้าแผ่นดินเข้มแข็งในการสงครามมาก ท้าพพะม่าครั้งนั้นยกมารวมด้วยกันถึง 4 ท้าพ แต่ให้แยกทางกัน ไปทำการรบพุ่ง และกำหนดให้ถึงพร้อมกันหมดทุกด้าน เพื่อ ทุ่มเทกำลังเข้าที่มิให้ไทยต่อสู้ได้ แต่กองทัพใหญ่ของพะม่า ที่ตำบลลาดหญ้าแขวงเมืองกาญจนบุรี แพ้ไทย จึงถอยกลับไป

กองทัพพะม่าที่ยกไปทางอื่นซึ่งไทยมิได้จัดกองทัพไปป้องกัน เพราะกำลังน้อย และต้องการจะรวมกำลังไว้ต่อสู้กับท้าพ สำคัญ กองทัพพะม่า ท้าพหนึ่งที่ยกไปทางใต้ของประเทศสยาม ฝ่ายไทยไม่มีกำลังพอจะส่งกองทัพ

ออกไปตั้งรับ จึงต้องยอมให้พม่ารุกรานได้ตามชอบใจ กองทัพหัวเมืองออกต่อสู้อย่าง ก็ทานกำลังพม่า ไม่ได้ เพราะกำลังพลน้อยกว่ากันมาก พม่าตีหัวเมืองรายทางได้เป็นลำดับไป พม่าตั้งใจฆ่าผู้ชายเสียโดยมาก แล้วกวาดต้อนผู้หญิงกับเด็กไปเป็นชะเลย

เมื่อพม่าตีหัวเมืองรายทางได้ตลอดไปแล้ว ก็ยกกองทัพไปตีเมืองกลาง เวลานั้นพระยากลางถึงแก่กรรมลง ทาง กรุงเทพฯ ฯ ยังไม่ได้ตั้งผู้ใดออกไปแทน คุณหญิงจันทร์ ภรรยา พระยากลางที่ถึงแก่กรรมจึงคิดอ่านกับน้องสาวชื่อมุกพร้อมด้วย กรมการทั้งปวง ตกลงเกณฑ์ไพร่พลชายหญิงช่วยกันตั้งค่ายใหญ่ ๒ ค่าย ตัวคุณหญิงจันทร์ กับนางมุกน้องสาวองอาจกล้าหาญมิได้ย่อท้อต่อข้าศึก ส่วนกรมการและชาวเมืองทั้งชาย และหญิงพร้อมใจกันรบพุ่งต่อสู้อข้าศึก ได้ฆ่าฟันพม่าล้มตาย ลงไปมาก พม่าล้อมเมืองกลางอยู่เดือนเศษ กลางไม่ได้ ก็เอาเมือง พอพม่าได้ข่าวว่ากองทัพหลวงของพม่าที่ตำบล ลาดหญ้าแตก กองทัพพม่าที่ไปรบเมืองกลางก็เลิกกลับไป

คุณหญิงจันทร์ กับนางมุกมีบุญคุณแก่ชาติไทยมาก ที่ได้ป้องกันเมืองกลางไว้พ้นจากเงื้อมมือพม่าข้าศึก สมควรได้รับ ความยกย่องเป็นพิเศษ สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกจิ่งทรง พระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ตั้งคุณหญิงจันทร์ เป็นท้าวเทพสตรี และ นางมุกน้องสาวเป็นท้าวศรีสุนทร” (พระยาภะรตราชา กับ พระยาวิฑิตตฤณกุล, 2478, น. 79-80)

พระยาภะรตราชา และพระยาวิฑิตตฤณกุล เขียนแบบเรียนนี้ในปี พ.ศ. 2478 ก่อนที่จอมพล ป. พิบูลสงครามจะได้เป็นนายกรัฐมนตรี แต่แบบเรียนนี้ได้ถูกใช้ในการจัดการเรียนการศึกษาของรัฐบาลคณะราษฎร และมีอนุญาตให้ใช้แบบเรียนนี้ในการเรียนการสอนโดยอนุมัติจากกระทรวงธรรมการในปีพ.ศ. 2478 (พระยาภะรตราชา กับ พระยาวิฑิตตฤณกุล, 2478, ปกหลัง) แบบเรียนของพระยาทั้งสองมีลักษณะของโครงเรื่องวีรสตรีสามัญชนอย่างชัดเจน ด้วยการยกย่องชาตินิยม ควบคู่กับการยกย่องสตรีที่ไม่สังกัดกลุ่มเจ้า แม้ว่าผู้แต่งจะเคยรับราชการในระบอบเก่า แต่ก็ได้มาเขียนตำราเรียนรับใช้ระบอบการปกครองใหม่ แม้ว่าจะนำโครงเรื่องวีรสตรีเมืองกลางมาจากพระราชพงศาวดาร แต่พระยาภะรตราชาและพระยาวิฑิตตฤณกุลได้สอดแทรกแนวคิดชาตินิยมเข้าไปในโครงเรื่องวีรสตรีสามัญชนอย่างท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร โดยระบุว่า วีรสตรีทั้งสองเป็นผู้ที่มีบุญคุณกับชาติไทย ในการป้องกันเมืองกลาง จึงสมควรได้รับการสถาปนาเป็น “ท้าวเทพสตรีและท้าวศรีสุนทร” ในโครงเรื่องที่ให้นักเรียนไทยศึกษา มีการสอดแทรกอารมณ์ร่วม หรือ ดราม่า เข้าไปในเรื่องราวเพื่อจูงใจนักเรียนให้สำนึกในชาติ และมองชาติพม่าเป็นศัตรูร่วม ดังที่ว่า “ฝ่ายไทยไม่มีกำลัง

พอจะส่งกองทัพออกไปตั้งรับ จึงต้องยอมให้พม่ารุกรานได้ตามชอบใจ กองทัพหัวเมืองออกต่อสู้บ้าง ก็ทานกำลังพม่า ไม่ได้ เพราะกำลังพลน้อยกว่ากันมาก พม่าตีหัวเมืองรายทางได้เป็นลำดับไป พม่าตั้งใจฆ่าผู้ชายเสียโดยมาก แล้วกวาดต้อนผู้หญิงกับเด็กไปเป็นชะเลย” ลักษณะการใช้คำในแบบเรียนเป็นการสร้างดราม่าหรืออารมณ์ร่วม ให้นักเรียนเห็นถึงการกระทำที่รุนแรงของพม่า ทำให้ผู้ที่รับสารมองชนชาติพม่าที่เข้ารุกรานเหมือนปีศาจร้าย ที่เช่นฆ่าผู้ชาย กวาดต้อนผู้หญิงและเด็ก ทั้งนี้เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ทางชาตินิยมของรัฐบาลคณะราษฎร รวมถึงรัฐบาลจอมพล ป. ในสมัยถัดมา เพื่อเสริมสร้างความกลมเกลียว สามัคคีของคนในชาติ และมองชาติอื่นเป็นศัตรูร่วม

นอกจากนี้โครงเรื่องวีรสตรีสามัญชนที่มีการบรรยายคือ คุณหญิงจันทร์ สามิถึงแก่กรรม จึงเป็นภาระความจำเป็นของผู้เป็นภรรยาในการรบทัพจับศึกแทนสามีในการต่อต้านกองทัพพม่า คุณหญิงจันทร์จึงทำหน้าที่ที่สตรีพึงกระทำในยามคับขัน คือ ทำหน้าที่แทนสามี เสมือนความกตัญญูรู้คุณต่อสามี ส่วนนางมุก ก็ร่วมรบทัพจับศึกในฐานะน้องสาวที่กตัญญูต่อพี่สาว ตลอดจนถึงความกตัญญูต่อพี่ชายผู้ล่วงลับ จึงรวมชาวบ้านและกรมการเมืองต่อต้านพม่า อันเป็นภาระหน้าที่ของสตรีไทยที่ต้องปกป้องบ้านเมืองจากข้าศึก พระยาภะรตราชาและพระยาวิทิศฤณกุล ไม่ลืมที่จะสอดแทรกแนวความคิดที่กำหนดให้หัวเมืองประเทศราชเป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักร ซึ่งเป็นแนวคิดชาตินิยมที่สืบเนื่องมาตั้งแต่สมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ โดยมีการระบุว่า พระยากลางถึงแก่กรรม และทางกรุงเทพฯ ยังไม่ได้แต่งตั้งผู้ใดออกไปแทน สิ่งนี้เป็นการสะท้อนความคิดชาตินิยมของรัฐบาลส่วนกลางที่กำหนดให้เมืองกลาง หรือ เกาะภูเก็ตที่อยู่ห่างไกลเป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักร เพื่อให้นักเรียนผู้ที่ได้รับสารจากแบบเรียนทราบถึงวีรกรรมของวีรสตรีสามัญชนรายนี้ และมองว่าเป็นประวัติศาสตร์ความทรงจำร่วมของคนในเชื้อชาติเดียวกัน ผู้คนในจังหวัดต่างๆ สามารถรับรู้เรื่องราววีรสตรีเมืองกลาง ในฐานะวีรสตรีของชาติที่รับรู้ร่วมกัน เพราะเมืองกลางหรือเกาะภูเก็ต ก็เป็นส่วนหนึ่งของชาติไทย ที่รัฐบาลกรุงเทพฯ ปกครองมาตั้งแต่เมื่อครั้งอดีต นอกเหนือจากความเป็นขอบขัณฑสีมาของอาณาจักรรัตนโกสินทร์แล้ว คุณหญิงจันทร์และนางมุกยังเป็นแบบอย่างของสตรีไทยที่ควรเอาเยี่ยงอย่างในเรื่องความรักชาติและความกล้าหาญมิได้ย่อท้อต่อข้าศึก ซึ่งเป็นการส่งเสริมบทบาทสตรีในเรื่องการทหารที่ถูกนำมาใช้ในช่วงรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ความเป็นชาตินิยมจึงเข้ามากล่อมเกลานักเรียนผ่านแบบเรียนที่กำหนดโดยรัฐบาล

ในแบบเรียน เรียงความสำหรับชั้นมัธยมปีที่ 5 นี้ นอกจากมีการเขียนถึงเรื่องราววีรสตรีเมืองกลางแล้ว ยังมีการบันทึกถึงวีรกรรมของท้าวสุรนารีในการปราบกบฏเจ้าอนุวงศ์ ซึ่งเป็นวีรสตรีสามัญชนอีกท่านหนึ่งที่ได้รับการส่งเสริมในช่วงรัฐบาลคณะราษฎร และมีการกล่าวถึงพระมหากษัตริย์ไทยในอดีต อย่างพระร่วง สมเด็จพระนเรศวรมหาราช สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ไม่มีการกล่าวถึงวีรสตรีจากกลุ่มเจ้าอย่าง สมเด็จพระศรีสุริเยทศ ในแบบเรียนฉบับนี้เลย

ซึ่งอาจเป็นเพราะรัฐบาลมองว่า วีรกรรมของสมเด็จพระศรีสุริเยทศ เป็นไปเพื่อป้องกันพระราชสวามีเท่านั้น จึงไม่ได้มีการส่งเสริมในแบบเรียนเล่มนี้ ดังนั้นเห็นได้ชัดว่า รัฐบาลคณะราษฎรไม่ได้ส่งเสริมบทบาทของวีรสตรีที่มาจากกลุ่มเจ้ามากเท่ากับวีรสตรีสามัญชน วราภรณ์ ผีอกเล็กได้ให้ความเห็นว่า เมื่อเปรียบเทียบกันแล้ว วีรกรรมของวีรสตรีทั้งสองเรื่องแตกต่างกัน เรื่องราวของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรได้แสดงให้เห็นถึง “ความสามารถ” ที่วีรสตรีทั้งสองมี ซึ่งต่างจากสมเด็จพระศรีสุริเยทศ (วราภรณ์ ผีอกเล็ก, 2547 ,น.148)

การสร้างชาตินิยมและเรื่องราวของวีรสตรีสามัญชนที่ได้รับการส่งเสริมผ่านแบบเรียน ซึ่งเป็นกลวิธีที่ได้ผลที่สุดของรัฐบาลคณะราษฎร และส่งผลถึงรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม และได้ส่งผลถึงปัจจุบัน โคร่งเรื่องวีรสตรีสามัญชนแบบชาตินิยมที่เกิดขึ้น ทำให้เรื่องราววีรสตรีเมืองกลาง เป็นสตรีที่มีบทบาทโดดเด่นในประวัติศาสตร์ชาติ

นิธิ เอียวศรีวงศ์ ได้อธิบายว่า เมืองไทยในแบบเรียนเป็นรัฐที่มีราชการเป็นใหญ่ ความสงบเรียบร้อยหรือความสงบราบคาบตลอดจนการพัฒนาล้วนถูกกำกับโดยราชการทั้งสิ้น รัฐราชการในแบบเรียนจึงเป็นรัฐที่เป็น “ทางการ” ไม่เคยล้มเหลวในเรื่องอะไร เป็นหลักเป็นต่ออันสำคัญที่จะทำให้ชีวิตของชาติดำเนินต่อไปได้โดยราบรื่น รัฐแบบนี้ถูกเรียกว่า ชาติ ซึ่งเป็นฐานแก่ความรักชาติ ซึ่งพยายามปลูกฝังไว้ในแบบเรียน การดำเนินชีวิตของคนดีในแบบเรียนนั้น จะต้องมีความรักชาติซึ่งพยายามปลูกฝังไว้ในแบบเรียน สำนักเรื่องชาตินิยมในแบบเรียน มีลักษณะคล้ายกับยุคสมัยเริ่มต้นของจิตสำนักชาตินิยม กล่าวคือ มองโลกเป็น “พวกเรา” และศัตรูซึ่งอยู่ในกลุ่ม “พวกเขา” ฉะนั้น ความรักชาติในแบบเรียนจึงมักแสดงออกในรูปการต่อสู้ที่รุนแรงเสมอ (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2564, น. 64-66)

เรื่องราวของวีรสตรีเมืองกลาง จึงถูกส่งเสริมในลักษณะที่มีความรักชาติรุนแรง ความกล้าหาญมิได้ย่อท้อต่อข้าศึก ซึ่งมีพม่าเป็นศัตรูร่วม ทำให้เป็นแบบอย่างที่ประชาชนไทยควรยึดถือ วีรกรรมจึงประกอบไปเพื่อปกป้องชาติ ให้ชาติและส่วนกลางสามารถดำเนินการปกครองต่อไปได้ สำนักชาตินิยมที่เกิดขึ้นในสมัยจอมพล ป. จึงเป็นสำนักชาตินิยมที่ทำให้การปกครองของเขาดำเนินไปอย่างราบรื่น ไร้อุปสรรคต่อต้าน ประชาชนที่มีความรักชาติอย่างเหนียวแน่น ย่อมสนับสนุนรัฐบาลที่มีนโยบายอัน “ทำเพื่อชาติ” ด้วย ชาติจึงสร้างวีรสตรีสามัญชนขึ้นมา เพื่อยกย่องและให้ประชาชนยึดถือดำเนินตาม โดยเป้าประสงค์ที่รัฐบาลต้องการคือ ประชาชนที่ได้รับการกล่อมเกลามาแนวคิดชาตินิยมในวีรสตรีสามัญชน ก็จะสนับสนุนชาติเป็นการตอบแทนด้วย

2.3 วีรสตรีเมืองกลางกับชาตินิยมทางทหาร

ด้วยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ก้าวเข้ามามีอำนาจทางการเมืองด้วยบทบาทของกองทัพหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 รัฐบาลของเขาจึงให้การสนับสนุนทหาร และแนวคิดทหารนิยม และความเป็นทหารของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่อยู่เคียงคู่คณะราษฎรสายทหาร ทำให้ทหารให้การสนับสนุนแนวคิดชาตินิยมของเขาไปด้วย ลักษณะการปกครองของจอมพล ป. จึงเป็นการใช้แนวคิดชาตินิยมทางทหารในประเทศไทย จากบทบาททางทหารในช่วงสงครามฝรั่งเศส-ไทย พ.ศ. 2483 ซึ่งจอมพล ป. พิบูลสงครามได้ใช้โอกาสที่ฝรั่งเศสถูกเยอรมนีรุกราน เข้าทำการโจมตีดินแดนอาณานิคมของฝรั่งเศสในอินโดจีน ซึ่งปราศรัยเรียกร้องดินแดนคืนจากฝรั่งเศสหน้ากระทรวงกลาโหม 8 ตุลาคม พ.ศ. 2483 ซึ่งได้ทำการปลุกเร้าจิตสำนึกชาตินิยมและทหารนิยมไปพร้อมๆ กัน และตามมาด้วยสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่เข้ามาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จึงเป็นโอกาสอันดีของจอมพล ป. พิบูลสงครามในการส่งเสริมแนวคิดทหารนิยมอย่างเข้มข้น การขยายดินแดนในช่วงยุคพระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญเกิดขึ้นในช่วงยุคสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ ได้อธิบายว่า ในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ไทยได้ขยายดินแดนออกยิ่งกว่าสมัยใด นับตั้งแต่สมัยสมเด็จพระนเรศวรและสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี การขยายดินแดนครั้งนี้แบ่งออกเป็น 2 ช่วง คือ ในช่วงก่อนที่สงครามโลกครั้งที่สองจะขยายมาสู่เอเชีย อันเป็นเรื่องของการผนวกดินแดนคืนจากอินโดจีนของฝรั่งเศส (ลาวและกัมพูชา) และช่วงที่สองเป็นการผนวกดินแดนรัฐฉาน (ในพม่า) และรัฐมลายูจากอาณานิคมของอังกฤษ (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2551 , น. 257) ดังนั้นการสนับสนุนลัทธิทหารของจอมพล ป. พิบูลสงครามจึงใช้คำปราศรัยในการจูงใจประชาชนเป็นสำคัญ ตามคำปราศรัยของนายกรัฐมนตรีที่กล่าวแก่มวลชนชาวไทย ผ่านวิทยุกระจายเสียง วันที่ 20 ตุลาคม พ.ศ. 2484 ความว่า

“...ประการที่ ๑ ชาตินิยมจะทำงานใหญ่ จำเป็นต้องอยู่ในความสงบเรียบร้อย ฉะนั้น จึงขอให้พี่น้องทั้งหลายพึงระลึกว่า เมื่อเราจำเป็นจะต้องทำการสงครามซึ่งเราไม่สามารถจะหลีกเลี่ยงได้ ทุกท่านจะต้องมีใจสงบ มีอารมณ์เยือกเย็นแต่กล้าหาญ ทุกคนจะต้องรู้จักหน้าที่ของตน ๆ และปฏิบัติหน้าที่ของตนอย่างเคร่งครัด ในยามสงคราม ชาติของเราจะต้องแบ่งกันออกเป็นสามส่วน ส่วนหนึ่งนั้น จะต้องเป็นชายฉกรรจ์ที่มีกำลังร่างกายและกำลังใจ ยอมเสียสละชีวิตและเลือดเนื้อเป็น ชาติพลี ได้ทุกขณะ ส่วนนี้ออกไปทำการในสนามรบหรือที่เรียกกันทั่วๆ ไปว่า “ไปแนวหน้า” ส่วนนี้ย่อมจะต้องมีขอบเขตจำกัด เพราะทุกคนที่ไปทำการในแนวหน้าจะต้องมีอาวุธยุทโธปกรณ์

ประจำตัว มีอาวุธยุทธภัณฑ์ประจำหน่วย และต้องทราบวิธีรบอย่างชำนาญ ชำนาญ ซึ่งพี่น้อง ทั้งหลายยอมทราบอยู่แล้วว่า ผู้ มีลักษณะจะไปทำการในสงครามดังกล่าวนี้ จะก่อประโยชน์ได้แต่เพียงจำนวนพอเหมาะกับอาวุธยุทธภัณฑ์ที่เรามีอยู่เท่านั้น ซึ่งในกรณีนี้จะไปได้เป็นจำนวนเท่าใด ทางราชการของกระทรวงกลาโหมได้กำหนดไว้พร้อมมูลแล้ว เมื่อถึงโอกาสก็จะได้เรียกร้อง ขอความช่วยเหลือจากพี่น้องทั้งหลายต่อไป อีกส่วนหนึ่งนั้นจะต้องทำหน้าที่ให้ความสนับสนุนแก่หน่วยทหารที่ไปในสนามรบโดยตรง ให้สามารถ ได้รับเสบียงอาหาร อาวุธยุทธภัณฑ์ และสิ่งจำเป็นที่จะใช้ในการรบ เพิ่มเติมพอแก่ความจำเป็นได้แก่เจ้าหน้าที่ในเขตต์หลัง อันเกี่ยวแก่การพยาบาลและการลำเลียง เป็นต้น ในส่วนนี้ทางราชการกระทรวงกลาโหม โดยครบครันดุจกัน เมื่อถึงเวลาที่เราจะต้องทำการรบจริงจิง ก็จะได้ขอแรงพี่น้องชาวไทยให้เข้ามาช่วยกันอีกบ้างตามสมควร ซึ่งทางราชการก็ได้ จัดเตรียมไว้พร้อมสรรพแล้ว ส่วนที่สาม นั้นได้แก่พี่น้องชาวไทย นอกจากทั้งสองส่วนที่กล่าวแล้ว มีหน้าที่จะต้องช่วยกันทำงานอย่างเข้มแข็งจนสุดความสามารถ เพื่อให้ชาติได้มีอาหารและเงินไว้ สำหรับเลี้ยงชีวิตชาติไทยทั้งชาติ เพื่อให้การนี้สำเร็จได้ดี พี่น้องทุกคนจะต้องประกอบการกุศลกรรม หัตถกรรม พาณิชยกรรม และอื่น ๆ ให้ได้ผลมากยิ่งขึ้นกว่า ขณะบ้านเมืองอยู่ในยามปกติเป็นทวิคูณ และพยายามประกอบการอยู่ในแหล่งเดิมของตนให้มากที่สุด อย่าได้โยก ย้ายหรืออพยพ เพราะความตื่นเต็นหวาดกลัวภัยแห่งการสงครามนั้นเลย ที่ ข้าพเจ้าพูดถึงความตื่นเต็นหวาดกลัวภัยแห่งสงคราม ก็รู้สึกว่าเป็นการ ไม่เหมาะสมอยู่บ้างสำหรับเวลานี้ เพราะข้าพเจ้าทราบอยู่ดีว่า เลือด ไทยของเราในเวลานี้ไม่มี ความหวาดกลัวสิ่งใดเลยนอกจากความอยู่ดีธรรมอย่างเดียว ...” (วิจิตร วิจิตรวาทการ, 2584, น. 8-10)

จากคำปราศรัยข้างต้นจะเห็นได้ชัดว่า จอมพล ป. พิบูลสงครามให้การสนับสนุนทหารอย่างมากและส่งเสริมสอดคล้องกับแนวคิดชาตินิยม เพื่อให้ประชาชนสนับสนุนการปฏิบัติหน้าที่ของทหาร ทั้งในด้านการรบและการสะสมเสบียง ชายฉกรรจ์ต้องไปออกรบที่แนวหน้า มีกำลังร่างกายและกำลังใจ ยอมเสียสละชีวิตและเลือดเนื้อเป็น ชาติพลี ได้ทุกขณะ ซึ่งเป็นลักษณะที่สำคัญของจอมพล ป. ทำให้ลัทธิชาตินิยมทางทหารมีความเด่นชัดขึ้นมากในสมัยนี้ แนวคิดทหารนิยมของจอมพล ป. มีการเกี่ยวโยงการทหารกับการสร้างอำนาจของชาติ โดยมองว่าชาติที่เป็นเอกราช และมีสมรรถภาพ

อันยิ่งใหญ่ ดังที่จอมพล ป. กล่าวว่า “...พี่น้องชาวไทย นอกจากทั้งสองส่วนที่กล่าวแล้ว มีหน้าที่จะต้องช่วยกันทำงานอย่างเข้มแข็งจนสุดความสามารถ เพื่อให้ชาติได้มีอาหารและเงินไว้ สำหรับเลี้ยงชีวิตชาติไทยทั้งชาติ...” ซึ่งประชาชนชาวไทยที่ไม่ได้เป็นทหารมีภาระความจำเป็นต้องสนับสนุนกองทัพในทางอื่น คือ ในการส่งเสริมเสปียงอาหารเพื่อเลี้ยงชีวิตทหาร ตลอดจนคนไทยทั้งชาติ ลักษณะของการพูดซึ่งกินใจของจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นลักษณะของการจูงใจประชาชนให้ร่วมกันทำเพื่อชาติในชุมชนชาตินิยมไทยที่ถูกสร้างขึ้นให้ทุกชุมชนในดินแดนนี้มีความรู้สึกของการสนับสนุนชาติไทยสนับสนุนกองทัพชาติเดียวกัน ในการต่อต้านชาติอื่นๆ ในช่วงสงคราม นอกจากนี้ยังมีการปราศรัยว่า “ข้าพเจ้าทราบอยู่ดีว่า เลือดไทยของเราในเวลานี้ไม่มีความหวาดกลัวสิ่งใดเลยนอกจากความอยุติธรรมอย่างเดียว” ซึ่งเป็นการสร้างความรู้สึกร่วมกันที่ชี้ให้ประชาชนเห็นว่า ประชาชนที่อยู่ในขอบเขตของรัฐไทย มีความเป็นคนไทยเหมือนกัน เลือดไทยเหมือนกัน ซึ่งเป็นสิ่งที่บรรลู่วัตถุประสงค์ในการปกครองของจอมพล ป. พิบูลสงครามที่ต้องการให้ประชาชนร่วมกันสนับสนุนนโยบายของรัฐบาล และยิ่งภาวะการณ์เกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้ปลุกเร้าให้มีการระดมพลกองทัพเพื่อทำการรบ ปกป้องในสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นมาก็คือ ชาติไทย ตลอดจนการปกป้องอธิปไตยของชาติ และรวมถึงการขยายดินแดนไปยังดินแดนอื่นๆ ที่มีการส่งเสริมว่าเคยเป็นส่วนหนึ่งของรัฐไทยมาก่อน ผ่านงานประวัติศาสตร์นิพนธ์แนวชาตินิยม และอิทธิพลของลัทธิทหารที่ต้องการให้มีการใช้ยุทธโศปกรณ์ในการขยายองค์การให้มีความใหญ่โต รวมถึงมีอำนาจทางการเมืองมากขึ้นในรัฐบาลช่วงสภาวะสงคราม

เรื่องราวของวีรสตรีเมืองกลางหรือ ท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรได้ถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการส่งเสริมแนวคิดชาตินิยมทางทหาร ซึ่งได้สร้างให้วีรสตรีผู้ประกอบวีรกรรมในอดีตเป็นบุคคลที่กองทัพควรเอาเป็นแบบอย่าง วีรสตรีสามัญชนจึงมีบทบาทในการส่งเสริมกิจการทหารในช่วงรัฐบาลจอมพล ป. และในช่วงสงคราม

บทบาทของสตรีไทยถูกส่งเสริมควบคู่กับการทหาร อาทิทยา จารุจินดา ได้อธิบายว่า แนวคิดของจอมพล ป. ได้พยายามสร้างความเป็นหญิงโดยมองด้านเพศสภาพและสรีระที่ผู้หญิงอ่อนแอกว่าผู้ชาย ฉะนั้นจึงควรแบ่งงานให้เหมาะสมตามเพศสภาพ แต่ในด้านจิตใจผู้หญิงมีความเข้มแข็งและมี “ขวันดี” ดังนั้นจึงเป็นความเข้มแข็งและเด็ดเดี่ยว และความเป็นหญิงที่ยึดโยงกับความเป็นภรรยาและแม่ที่ดี (อาทิทยา จารุจินดา, 2555, น. 158) จากการวิเคราะห์ของอาทิทยา จารุจินดา ความเป็นสตรีไทยได้สอดคล้องกับเรื่องวีรสตรีสามัญชนของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรที่ได้ถูกกล่าวถึง ในฐานะสตรีผู้กล้าหาญ เข้มแข็ง ในขณะเดียวกันท่านผู้หญิงจันก็เป็นภรรยาที่ดีซึ่งอกรบแทนสามีที่เพิ่งถึงแก่กรรม ในภาวะความจำเป็นช่วงสงคราม จึงเป็นเสมือนการตอบแทนบุญคุณสามีที่ซบเลียงตามคตของจอมพล ป. ที่มีต่อสตรีไทย อีกทั้งยังมีความเป็นแม่ที่ดี ซึ่งคอยดูแลบุตรธิดา

หลังสามีถึงแก่กรรม และยังสนับสนุนบุตรชายในการครองตำแหน่งเจ้าเมืองในเวลาต่อมา ท้าวเทพกระษัตรีจึงเป็นสตรีที่เป็นแบบอย่างแก่ผู้หญิงไทย แนวทางของสตรีไทยที่ได้รับการสนับสนุนจากจอมพล ป. และท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม ไม่ว่าจะเป็นการดำรงเป็นภรรยาที่ดี การเลี้ยงดูบุตร การเป็นเพื่อนคู่คิดของสามี ในขณะที่เดียวกันก็ยอมรับความสามารถของผู้หญิงที่ไม่แพ้ผู้ชาย แต่ก็สนับสนุนสามีในอีกทางหนึ่งด้วย ค่านิยมของทหารนิยม ก็มีบทบาทของสตรีสอดแทรกทั้ง การสนับสนุนให้สตรีเป็นทหาร รับใช้ชาติไม่แพ้ชาย รวมถึงสตรีที่ไม่เป็นทหารก็สามารถมีบทบาทส่งเสริมสามีที่เป็นทหารในการสู้รบได้ ค่านิยมพลเมืองที่ถูกกำหนดขึ้นจากแนวคิดชาตินิยมทางทหารทำให้จอมพล ป. พิบูลสงคราม สามารถใช้ประเด็นเชิงวัฒนธรรมเหล่านี้ส่งเสริมบทบาททางทหาร

ท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรเป็นเสมือนแม่ทัพสตรีในอดีต และเป็นสามัญชนอีกด้วย จึงเป็นบุคคลที่ทางกองทัพในการปกครองของคณะราษฎรต้องการใช้เป็นแบบอย่างที่ดีแก่ทหารทั้งหลาย รวมถึงเหล่าทหารสตรี หรือเหล่ายุวนารีที่ถูกกำหนดไว้ว่าทุกคนทุกเพศทุกวัย ย่อมมีหน้าที่สำคัญในการทำเพื่อชาติและผดุงเอกราชของชาติ วีรสตรีเมืองกลางจึงสามารถสร้างวัฒนธรรมในหมู่ประชาชนให้ทุกคนเห็นความสำคัญของการมีทหารและกองทัพเพื่อชาติ ทั้งนี้ลัทธิชาตินิยมได้เข้ามาเกาะกุมความคิดของประชาชนในยุคสมัยดังกล่าว ซึ่งเป็นเสมือนการชักจูงสตรีไทยให้เข้ามามีบทบาทในการป้องกันประเทศมากขึ้น จากในอดีตที่สตรีสามัญชนส่วนใหญ่อยู่ภายใต้ชายคาครัวเรือน ตลอดจนสตรีในราชสำนัก ก็เป็นบทบาทของสตรีราชสำนักฝ่ายใน แต่ในสมัยจอมพล ป. สตรีสามัญชนมีบทบาทในการปกป้องชาติ ทั้งในด้านพลเรือนและในเชิงทหาร

สิริรัตน์ เรื่องวงษ์วาร ได้อธิบายว่า สตรีได้รับความสนใจมากขึ้นและได้รับการยกย่องให้มีฐานะทางสังคมสูงขึ้น และยอมรับในความสามารถทัดเทียมชาย สตรีจึงมีส่วนร่วมในการปกป้องประเทศ และมีการยกย่องวีรสตรีในประวัติศาสตร์ และนำชื่อมาตั้งเป็นอนุสรณ์ เช่น กรมทหารศรีสุริโยทัย กองพันสุนารี กองพันศรีสุนทร มีการประกาศเชิญชวนให้ผู้หญิงเข้ารับราชการมากขึ้น สนับสนุนให้มีการสอบชิงทุนหลวงไปศึกษาต่อต่างประเทศ ฟื้นฟูวัฒนธรรมสมรสและคุ้มครองชีวิตสมรสของผู้หญิงไทย บทบาทของผู้หญิงจึงเพิ่มขึ้นทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และการป้องกันประเทศ (สิริรัตน์ เรื่องวงษ์วาร, 2539, น. 164)

จากปราศรัยของจอมพล ป. พิบูลสงครามเนื่องในวันชาติ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2482 ในงานสวนสนามและยุวชนของชาติ ที่กล่าวไว้ข้างต้น ความว่า

“...ข้าพเจ้ารู้สึกปลาบปลื้มใจ ล้นเหลือที่ได้เห็นธิดาของชาติไทยเหล่านี้ ยัง ได้รับมรดกฝังแน่น ในการรักษาดี ยินดีเสียสละตาม วีระสตรีผู้กล้าหาญของ ไทยในกาลก่อน ซึ่งควรจะเรียกว่ายุวนารีหน่วยนี้ว่า ธิดาของ

ท้าวสุนารี ศรีสุนทรและเทพกษัตริ์ ก็ไม่เป็นการล่วงเกินเกียรตินั้นเลย...” ”

(แปลก พิบูลสงคราม, 2483, น. 29, อ้างใน จิราหนู โสภากา, 2542, น. 220)

คำปราศรัยนี้สะท้อนบทบาทของวีรสตรีเมืองกลางที่ถูกนำมาใช้สร้างความเป็นทหารนิยมในระบอบการปกครองของไทย ซึ่งหน่วยยุวนารี เป็นหน่วยที่มีสตรีเป็นกำลังพล โดยถูกก่อตั้งในช่วงรัฐบาลของจอมพล ป. พิบูลสงคราม สิริรัตน์ เรื่องวงษ์วาร ได้อธิบายว่า รัฐบาลเสริมสร้างความรู้สึกที่ว่าชาวไทยทุกคนเป็นชนชาติเดียวกัน ประวัติศาสตร์ชาติไทยจึงถูกนำมาปลูกเร้าในหมู่ประชาชน แสดงให้เห็นถึงความเป็นอิสระและความยิ่งใหญ่ของชาติไทยในอดีต เยาวชนจะได้รับการปลูกฝังความรักชาติ โดยการสร้างแบบเรียนที่มีเนื้อหาสุดวีรกรรมของบรรพบุรุษผู้กล้าหาญในประวัติศาสตร์ จัดกิจกรรมภายในโรงเรียนเสริมสร้างกำลังใจเยาวชนให้เข้มแข็ง กล้าหาญ ซึ่งนักเรียนชั้นมัธยมปลายถึงระดับนิสิตนักศึกษาในมหาวิทยาลัย ต้องฝึกวิชาการทหารเป็น “ยุวชนทหาร” ส่วนนักเรียนนิสิตนักศึกษาหญิงฝึกการเป็น “ยุวนารี” มีกรมยุวชนทหารคล้ายประเทศเยอรมนี (สิริรัตน์ เรื่องวงษ์วาร, 2539, น. 156) ซึ่งจอมพล ป. และพรรคพวกสายทหารก็ให้ความสนใจรัฐบาลทหารในประเทศอื่นๆ ที่เชิดชูอุดมการณ์ชาตินิยมในสมัยนั้นด้วยเช่นกัน (คริส เบเคอร์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2557, น.196) ดังที่ดำเนินตามคล้ายกับกรมยุวชนทหารในเยอรมนี และใน พ.ศ. 2479 รัฐบาลมีการส่งทหารบกและทหารเรือไปศึกษาวิชาทหารในญี่ปุ่น โดยมีเป้าหมายคือ การเรียนรู้วิทยาการทหารจากกองทัพญี่ปุ่น (นิภาพร รัชตพัฒนากุล, 2545, น. 48)

จอมพล ป. ใช้วีรกรรมของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรมาใช้ปลูกในกลุ่มยุวนารี ผู้มีความรักชาติ กล้าหาญและเสียสละ สตรีเยาวชนทุกคนซึ่งสังกัดกลุ่มยุวนารี จึงเปรียบเหมือนธิดาของวีรสตรีเหล่านั้น โดยยุวนารีได้ยึดถือวีรกรรมของบรรพสตรีในอดีตเป็นแบบอย่าง ซึ่งเป็นทัศนะของจอมพล ป. ที่ได้นำวีรกรรมของวีรสตรีเมืองกลางเข้าไปผูกโยงกับลัทธิทหารนิยมที่ตนกำลังส่งเสริม ซึ่งในขณะนั้นเป็นภาวะของสงครามฝรั่งเศส-ไทย ดังนั้นจึงเป็นความจำเป็นที่รัฐบาลต้องส่งเสริมบทบาทของวีรสตรีเพื่อจูงใจประชาชนให้มีความกล้าหาญ และไม่เกรงกลัวต่อศึกสงคราม ทำให้บทบาทของกองทัพในสังคมการเมืองมีมากขึ้นด้วยภาวะสงครามนี้ นับว่าวีรกรรมของวีรสตรีเมืองกลางสามารถช่วยส่งเสริมชาตินิยมในการปกครองของรัฐบาลจอมพล ป. ได้อย่างดี รัฐบาลได้มีการจัดตั้งหน่วยทหารราบที่ 5 ขึ้นเป็นกองพัน มีการจัดตั้งค่ายทหารที่ตำบลกะปาง อำเภอรุ่งแสง จังหวัดนครศรีธรรมราช โดยให้มีชื่อว่า “ค่ายเทพสตรีศรีสุนทร” ด้วยเห็นว่าพื้นที่ทางภาคใต้ใกล้อันตราย และไม่มีหน่วยทหารที่จะปกป้องอธิปไตย (ประวัติและความเป็นมาของพลทหารราบที่ 5, 2566, ออนไลน์) เสมียนนารีได้อธิบายว่า แนวคิดทหารนิยมที่ จอมพล ป. ใช้ปกครองประเทศ ไม่ได้มีเป้าหมายเพียงกลุ่มผู้ชายเท่านั้น ทว่ายังมุ่งหมายให้ผู้หญิงรักและสนับสนุนทหารเช่นเดียวกัน อันนำไปสู่ถือกำเนิดของ

“กรมทหารหญิง” ซึ่งมีการก่อตั้งโรงเรียนนายร้อยสำหรับผู้หญิงขึ้นก่อนใน พ.ศ. 2485 เพื่อผลิตนายทหารหญิง พร้อมกันนี้รัฐบาลยังได้ก่อตั้งโรงเรียนนายสิบหญิงสำหรับผลิตทหารชั้นประทวนหญิงเข้าประจำการในกองทัพไทยด้วย แต่โรงเรียนนายร้อยหญิงมีนักเรียนสำเร็จการศึกษาเพียงรุ่นเดียวเท่านั้น และถูกปลดประจำการอย่างรวดเร็วโดยรัฐบาลชุดใหม่ของควง อภัยวงศ์ที่เข้ามาแทนที่จอมพล ป. (เสมียนนารี, 2565, ออนไลน์)

จากวีรกรรม ท่านผู้หญิงจันสามารถรวบรวมผู้คนและอาวุธปืนใหญ่น้อย รวมถึงสร้างค่ายเพื่อตั้งรับการรุกรานของพม่า ซึ่งในความเป็นจริงมีการเตรียมการไว้มานานแล้ว กำลังของเมืองกลางได้ต้านพม่าอยู่เดือนเศษ มีการยิงปืนใหญ่เพื่อสู้รบกับพม่า พม่าขาดเสบียงอาหาร และยึดเมืองไม่ได้ จึงต้องเลิกทัพกลับไป ด้วยวีรกรรมของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร ที่ได้รับการยกย่องในฐานะแม่ทัพหญิง ซึ่งบัญชาการทหารและกองทัพเมืองกลาง ด้วยชาวเมืองกลางยกย่องให้ท่านผู้หญิงจันเป็นแม่ทัพเคียงข้างคุณมุก น้องสาว ได้มอมยู่ยุทธศาสตร์การรบของพม่าในตัวเกาะออก เกาะกลาง หรือเกาะภูเก็ตมีพื้นที่ทำการเกษตรค่อนข้างน้อย จึงไม่มีที่นาให้คอยเก็บเกี่ยว พม่าต้องรอคอยเสบียงอาหารขนเคลื่อนย้ายมาจากรัฐมอญ เมื่อคุมเชิงอยู่นานพอสมควรจนสังเกตเห็นว่าทหารพม่าอ่อนแอจากการขาดแคลนเสบียง กองทัพชาวกลางภายใต้การนำของท่านผู้หญิงจันจึงเข้าปะทะกับกองทัพพม่า รบรากันอยู่เกือบเดือน สุดท้ายพม่าไม่สามารถหักค่ายกลางได้ จึงยกทัพกลับเพราะไม่คุ้มค่าทรัพยากรที่สูญเสียไป (ปัญญา ศรีนาค, 2546, น.120) ตามที่ ปัญญา ศรีนาค ได้ตั้งข้อสังเกตว่า ด้วยความสามารถในการคุมกองทัพในฐานะแม่ทัพหญิง แม่ทัพพม่าคงคิดไม่ถึงว่าเจ้าเมืองหรือแม่ทัพเมืองกลางจะเป็นผู้หญิง แม้ว่าจะตั้งมั่นอยู่ที่ค่ายปากพระอย่างไม่ประมาท แต่ถึงกระนั้นก็คิดไม่ถึงว่าทำไมแม่ทัพหญิงถึงตัดสินใจสู้ ทั้งที่การเป็นพันธมิตรกับพม่านั้นจะเป็นสิ่งที่ดีกว่าด้วยประการทั้งปวง ได้มองว่าเป็นลักษณะของความรักชาติบ้านเมืองรักถิ่นฐาน ฯลฯ ซึ่งเป็นคุณสมบัติที่ท่านผู้หญิงจันมีแน่นอน (ปัญญา ศรีนาค, 2546, น. 118-119) ดังนั้นจึงเป็นค่านิยมที่ประชาชนไทยพึงปฏิบัติในความรักชาติบ้านเมือง และกล้าหาญสู้รบกับบอริราชศัตรู

ความสามารถในการรบและการรักชาติบ้านเมืองอันเป็นสิ่งที่ได้รับการส่งเสริมมาตั้งแต่มนต์ศรัทธาตินิยมตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 6 จอมพล ป. ได้ใช้ชื่อของวีรสตรีเมืองกลางในการก่อตั้งค่ายทหาร ซึ่งถือเป็นการยกย่องวีรสตรีสามัญชนของรัฐบาล รวมถึงให้มีความเกี่ยวข้องกับการทหารและกองทัพของชาติ ในช่วงสงคราม จึงเป็นการสร้างบทบาททางวัฒนธรรมทางทหารอย่างหนึ่ง เพื่อให้ระลึกถึงวีรกรรมของวีรสตรีที่ถูกสถาปนาขึ้นเป็นวีรสตรีของชาติ การที่ตั้งชื่อค่ายเทพสตรีศรีสุนทร ในบริเวณที่ไม่ใช่เกาะภูเก็ต แต่เป็นจังหวัดใหญ่อย่างนครศรีธรรมราช ซึ่งเป็นพื้นที่ยุทธศาสตร์ที่สำคัญของภาคใต้ เป็นการเพิ่มอำนาจทางทหารในอีกทางหนึ่ง และในอีกทางหนึ่งคือการเผยแพร่เรื่องราววีรสตรี

สามัญชน ไม่ให้อยู่แต่เพียงในท้องถิ่นของภูเก็ทเท่านั้น แต่เป็นการกำหนดให้ผู้คนในชุมชนอื่นๆ ของประเทศสามารถรับรู้เรื่องราวของวีรสตรีเมืองถลาง ดังนั้นจึงกลายเป็นวีรสตรีของชาติไปโดยปริยาย ผู้คนในท้องที่ต่างๆ สามารถมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับวีรกรรมนี้ สามารถรู้จักวีรสตรีและประพถติ ปฏิบัติตามแบบอย่างวีรสตรีในเรื่องราวที่รัฐบาลกำหนด ความเป็นชาติที่สร้างวีรสตรีขึ้นมาสามารถ แทรกซึมไปทุกสังคมของประเทศไทย โดยใช้วีรกรรมวีรสตรีสามัญชนเป็นสื่อกลาง จอมพล ป. พิบูล สงคราม ได้ส่งเสริมบทบาททางทหารและแนวคิดทหารนิยมอย่างยิ่งในตลอดที่เขายังคงอยู่ในอำนาจ และสังเกตเห็นได้อย่างเด่นชัดจากบทบาททางการทหารในช่วงสงครามฝรั่งเศส-ไทย พ.ศ. 2483 ซึ่ง จอมพล ป. พิบูลสงครามได้ใช้โอกาสที่ฝรั่งเศสถูกเยอรมนีรุกราน เข้าทำการโจมตีดินแดนอาณานิคม ของฝรั่งเศสในอินโดจีน ด้วยการปราศรัยเรียกร้องดินแดนคืนจากฝรั่งเศสหน้ากระทรวงกลาโหม 8 ตุลาคม พ.ศ. 2483 ซึ่งได้ทำการปลุกเร้าจิตสำนึกชาตินิยมและทหารนิยมไปพร้อมๆ กัน และตามมา ด้วยสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่เข้ามาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จึงเป็นโอกาสอันดีของจอมพล ป. พิบูล สงครามในการส่งเสริมแนวคิดทหารนิยมอย่างเข้มข้น และเรื่องราวทางทหารของกองทัพถลางที่ลุก ขึ้นมาต่อต้านพม่าผู้รุกราน ปกป้องอาณาเขตเพื่อแผ่นดินไทยได้ผลอย่างยิ่งสำหรับการมีส่วนร่วมใน กิจกรรมทางทหารผ่านแนวนโยบายแบบชาตินิยมทางทหารที่มีการเชิดชูวีรสตรีเหล่านี้ขึ้นมา

บทบาทของวีรสตรีได้รับการส่งเสริมเพื่อชาตินิยมทางทหารในการขยายดินแดน ของประเทศไทยในช่วงสงคราม ซึ่งการเรียกร้องดินแดนคืนจากฝรั่งเศส ได้ส่งผลกระทบต่อความทรง จำของชาวภูเก็ตที่ถูกปลุกสำนึกทางชาตินิยมขึ้นมาในฐานะชุมชนจินตกรรมที่มีชาติเป็นศูนย์กลาง แม้ว่าดินแดนที่เรียกร้องคืนจากอินโดจีนของฝรั่งเศสจะอยู่ห่างไกลจากเกาะภูเก็ตมากแต่ชาวภูเก็ตก็ ได้รับการปลุกฝังถึงความเป็นชุมชนร่วมกับประเทศไทย จึงมีการระดมแสดงพลังเพื่อเรียกร้องดินแดน คืนด้วยเช่นกัน

ถดี ภูมิภูถาวร ได้อธิบายว่า จากเหตุการณ์เรียกร้องดินแดนคืนจากฝรั่งเศสครั้งนี้ ชาวภูเก็ตได้แสดงพลังโดยชุมนุมเดินขบวนเช่นเดียวกับจังหวัดอื่นๆ ในประเทศไทย โดยมีการร้องเพลง ปลุกใจ และไปรวมตัวกันหน้าศาลากลางจังหวัดภูเก็ต ซึ่งจากเหตุการณ์สู้รบระหว่างไทยกับฝรั่งเศส มี ทหารและประชาชนได้รับการบาดเจ็บ และเสียชีวิตจำนวนมาก ชาวภูเก็ตได้ให้ความช่วยเหลือทาง ราชการอย่างเต็มความสามารถโดยการร่วมกันบริจาคเงินสมทบในการเรียกร้องดินแดนคืนประมาณ สองหมื่นบาท ในจำนวนนี้มีคหบดีของจังหวัดภูเก็ตอย่าง พระพิทักษ์ชินประชาได้ร่วมบริจาคเงินสอง พันบาทเพื่อช่วยเหลือราษฎรและทหารที่ได้รับบาดเจ็บ พร้อมถุงของขวัญส่งไปให้ทหารที่ประจำอยู่ที่ แนวหน้า โดยที่ญี่ปุ่นได้เข้ามามีบทบาทในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทระหว่างไทยและฝรั่งเศสทำให้ไทยได้ ดินแดนคืนมา ส่งผลให้ประชาชนชาวไทยรู้สึกชื่นชมยินดีอย่างมาก มีการเฉลิมฉลองทั่วประเทศ

สำหรับจังหวัดภูเก็ตมีการจัดพิธีแสดงความยินดีกับความสำเร็จที่ศาลากลางจังหวัดภูเก็ต ในวันที่ 14 มีนาคม พ.ศ. 2484 มีหลวงเจียรประสิทธิสารเป็นประธาน ขุนจรรยาวิเศษ ปลัดจังหวัดเป็นผู้กล่าวรายงานในนามข้าราชการทุกฝ่าย โดยมีข้าราชการ พนักงานเทศบาล ครูประชาบาล ครูเทศบาล ลูกเสือ และนักเรียน จำนวน 1,500 คน มาร่วมพิธีชุมนุมดังกล่าว (ฤดี ภูมิภูถาวร, 2562, น.31-34)

ประชาชนจำนวนมากได้รับการปลูกเร้ากระแสดชาตินิยมให้ต่อสู้เพื่อชาติ ทั้งการต่อสู้กับกองทัพฝรั่งเศส ตลอดจนในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งกองทัพญี่ปุ่นได้ยกทัพขึ้นประเทศไทย ทำให้เกิดการต่อสู้ปะทะกันในบริเวณภาคใต้ของไทย ก่อนที่จะมีการหยุดยิงตามคำสั่งของรัฐบาลหลังจากที่มีการเจรจากับกองทัพญี่ปุ่นแล้ว ประชาชนในภาคใต้ได้ทำการต่อสู้กับกองทัพญี่ปุ่นอย่างกล้าหาญ ซึ่งทั้งหมดมาจากการส่งเสริมชาตินิยมทางทหารในการปกป้องรักษาเอกราชของชาติ ฤดี ภูมิภูถาวรได้อธิบายว่ามีชาวภูเก็ตที่ได้ต่อสู้กับกองทัพญี่ปุ่นส่วนหนึ่งที่ยอมสละชีวิตเพื่อรักษาเอกราชของชาติ อาทิ เช่น นายลำยอง วิศุภกาญจน์ หรือ ครูลำยอง วิศุภกาญจน์ ซึ่งเป็นชาวภูเก็ตที่ไปเป็นครูสอนหนังสือที่โรงเรียนสุราษฎร์ธานี เมื่อทราบข่าวกองทัพเรือญี่ปุ่นขึ้นฝั่งที่อ่าวบ้านดอน เข้าสู่ตัวเมือง จึงเดินทางพร้อมคณะครูและลูกเสือไปขอรับอาวุธจากคลังแสงจังหวัดเพื่อต่อต้านกองทัพญี่ปุ่น ก่อนจะมีการปะทะกัน ซึ่งครูลำยองได้เสียชีวิตในการสู้รบครั้งนั้น โดยจากคำบอกเล่า ได้บันทึกว่าคำพูดสุดท้ายของครูลำยองกล่าวก่อนสิ้นชีวิตว่า “เกิดเป็นไทยต้องสู้” โดยฤดี ได้เป็นผู้สัมภาษณ์ทายาทของครูลำยอง และถือได้ว่าครูลำยองเป็นผู้กล้าหาญ เด็ดเดี่ยว ยอมสละชีวิตเพื่อเอกราชของชาติ สมเป็นลูกหลานของสองวีรสตรี ท้าวเทพกระษัตรี ท้าวศรีสุนทร แม้ชีวิตจะดับสิ้นแต่ห้วงใยประเทศชาติ นอกจากวีรกรรมของครูลำยอง จะเห็นได้ชัดว่า จังหวัดภูเก็ตได้รับการส่งเสริมทางการทหารเช่นเดียวกับจังหวัดอื่นๆ ซึ่งมีการส่งเสริมการฝึกยุวชนทหาร โดยมีการปลุกกระดมเด็กนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาให้มีความรักชาติ ยอมสละชีวิตเพื่อชาติ ปลุกกระดมให้เกิดความกล้าอย่างจะทำการต่อสู้เพื่อชาติ ซึ่งในส่วนของจังหวัดภูเก็ต ผู้ที่เคยเป็นยุวชนทหาร ได้ให้ข้อมูลว่า มีการให้ ม.ท.บ. 5 มาฝึกการใช้อาวุธและระเบียบแถว รวมถึงความรักชาติแก่นักเรียนโรงเรียนภูเก็ตวิทยาลัย ยุวชนทหารได้รับการฝึกอาวุธแบบทหารมีการใช้ปืนเล็กและปืนกลเบา มีหน้าที่รักษาสถานที่ราชการ โดยผลัดเวรกันไป เมื่อเกิดภาวะสงครามครูฝึกทหารถูกเรียกตัวกลับหมด มอบให้ครูโรงเรียนภูเก็ตวิทยาลัยเป็นผู้ฝึกต่อ (ฤดี ภูมิภูถาวร, 2562, น. 129-134)

จะเห็นได้ชัดว่า จังหวัดภูเก็ตได้รับการปลุกกระดมชาตินิยมทางทหารเช่นเดียวกับจังหวัดอื่นๆ ในประเทศไทย และเมื่อเกิดสถานการณ์สงครามขึ้น ประชาชนที่ได้รับการปลูกฝังทางชาตินิยมได้ลุกขึ้นมาต่อสู้เพื่อเอกราชของชาติ ทั้งนี้ความกล้าหาญที่เกิดขึ้นของชาวภูเก็ตที่ต่อสู้นี้ เป็นเหมือนการประกอบวีรกรรม เฉกเช่นเดียวกับวีรสตรีเมืองถลางอย่างท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรี

สุนทร ซึ่งรัฐบาลทหารของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ให้ความหมายแก่วีรสตรีทั้งสองท่านเป็นแบบอย่างสำหรับการสู้รบเพื่อชาติบ้านเมือง รวมถึงเป็นแบบอย่างที่ยาวชนควรเอาเยี่ยงอย่าง ในการสนับสนุนยุทธนาทหาร และการนำชื่อของทั้งสองท่านไปตั้งเป็นชื่อค่ายทหารสำคัญ ก็สามารถตีความได้ว่า ความสามารถในการสู้รบและการประกอบวีรกรรมของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร กลายเป็นพลังอำนาจทางทหารของประเทศไปโดยปริยาย ซึ่งโฉมโนทัศน์ชาตินิยมในการปลุกฝังจิตสำนึกในหมู่ทหารและประชาชน

2.4 วีรสตรีเมืองกลางกับบทเพลงและเพลงปลุกใจ

นอกจากบทละครแล้ว จอมพล ป. พิบูลสงครามยังใช้อิทธิพลของบทเพลงเข้าไปเสริมสร้างความเป็นชาตินิยมให้มีความเข้มข้นยิ่งขึ้น เนื่องจากมีความแตกต่างจากบทละครหรือภาพยนตร์ที่มีความยืดยาว บทเพลงปลุกใจมีลักษณะสั้นๆ แต่ด้วยทำนองและเนื้อร้องสามารถถ่ายทอดได้ง่าย และลึกซึ้งกินใจแก่ประชาชนไปในวงกว้าง ทุกชนชั้นตั้งแต่ชนชั้นสูงไปยังสามัญชนคนธรรมดา ซึ่งอาจเผยแพร่ผ่านวิทยุกระจายเสียง หรือ การร้องเพลงอย่างปากต่อปากได้ง่าย รวมถึงสอนบทเพลงผ่านระบบการศึกษา ประชาชนไทยซึ่งอาจจะไม่มีกำลังทรัพย์ในการรับชมภาพยนตร์หรือละครต่างๆ สามารถรับรู้เรื่องราวชาตินิยมที่เคลือบแฝงมาในวีรกรรมของวีรสตรีสามัญชนได้โดยง่าย ดังนั้นจึงเป็นการแทรกซึมทางวัฒนธรรมที่ได้ผลในระดับหนึ่งในช่วงการปกครองของคณะราษฎรหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง ซึ่งบทเพลงว่าด้วยชาติเป็นสิ่งที่ได้รับการส่งเสริมมากที่สุดในช่วงรัฐบาลจอมพล ป. มีผู้ประพันธ์บทเพลงปลุกใจเพื่อรับใช้ระบอบการปกครอง ในการกล่อมเกล่าประชาชนให้มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับค่านิยมหลักที่รัฐบาลยึดถือ ผู้คนที่รับสารอาจได้รับฟังบทเพลงนี้โดยไม่รู้ตัว จึงไม่เหมือนกับการบังคับรับชมภาพยนตร์หรือละคร เนื่องจากบทเพลงปลุกใจสามารถเผยแพร่ไปได้ไกลและทั่วถึงผ่านสื่อกระจายเสียงต่างๆ ตั้งแต่ระดับชาติ ตำบล ชุมชนลงไปถึงในระดับหมู่บ้านได้โดยง่าย เช่นเดียวกับวีรกรรมของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรก็ได้รับการเผยแพร่ผ่านบทเพลงด้วยเช่นกัน ซึ่งแน่นอนว่าเป็นการเผยแพร่ด้วยอุดมการณ์ทางชาตินิยมในยุคสมัยนั้น

นันทิรา ขำภิบาล ได้อธิบายว่า หน่วยงานที่เผยแพร่ข่าวสารที่ประชาชนต้องรับรู้จากรัฐบาล ตลอดจนการปาฐกถา หนังสือพิมพ์ วิทยุกระจายเสียง เพื่อสร้างความเข้าใจอันดีแก่ประชาชนคือ กรมโฆษณาการ ที่ก่อตั้งในพ.ศ. 2476 โดยหน่วยงานนี้จะคุมสื่อทุกประเภท เผยแผ่บทความที่เกี่ยวข้องการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ความรู้ทางสาขาอาชีพ รวมถึงลักษณะงานของหน่วยงานราชการต่างๆ เพื่อให้ประชาชนได้เข้าในการบริหารงานของรัฐบาล โดยจอมพล ป. ได้เข้ามาสนใจในงานของกรมนี้มาก ตั้งแต่เข้าดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีในพ.ศ. 2481 ซึ่งให้ความสนใจต่อสื่อวิทยุกระจายเสียง (นันทิรา ขำภิบาล, 2530, น. 120) และสื่อวิทยุกระจายเสียงจะเป็นเครื่องมือสำคัญในการเผยแพร่บทเพลงปลุกใจให้รักชาติของจอมพล ป. พิบูลสงคราม

นพมาศ ทิตรระกุล ได้อธิบายว่า เพลงปลุกใจที่แต่งขึ้นในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ส่วนใหญ่เป็นเพลงที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับนโยบายในการสร้างชาติ โดยมีเพลงปลุกใจตอบสนองนโยบายของรัฐบาลในหลายด้านด้วยกัน เช่น เพลงที่ส่งเสริมความเป็นระเบียบวินัย เพลงสร้างวัฒนธรรมไทย เพลงปลุกใจในสงครามอินโดจีน เพลงเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชนชาติไทย และเพลงส่งเสริมคุณธรรมด้านต่างๆ ซึ่งมีทั้งบทเพลงประกอบบทละครประวัติศาสตร์ของหลวงวิจิตรวาทการ รวมถึงบทเพลงที่แต่งขึ้นตามโอกาสต่างๆ ที่สำคัญ สะท้อนสภาพสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองในยุค นั้นๆ ช่วยเสริมสร้างความร่วมมือ ความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และความรู้สึกรักชาติบ้านเกิด เมืองนอนอีกด้วย (นพมาศ ทิตรระกุล, 2549, น. 37-38)

ซึ่งเห็นได้ว่าบทเพลงปลุกใจมักจะถูกใช้อธิบายความจำเป็นของรัฐบาลที่ต้องปกครองประเทศ และสะท้อนนโยบายที่รัฐบาลกำลังดำเนินอยู่ ให้ประชาชนเกิดความเข้าใจอันเดียว บทเพลง จึงเป็นตัวช่วยกล่อมเกลาคำรู้สึกนึกคิดให้ประชาชนรับใช้รัฐได้ราบรื่นมากยิ่งขึ้น ประชาชนอาจจะเกิดความจำอย่างฝังหัวถึงหน้าที่ของตนที่ต้องมีเพื่อประเทศชาติ โดยแต่ละบทเพลงมีการกล่าวถึง บรรพบุรุษ บรรพสตรี วีรบุรุษ วีรสตรีไทย เพื่อให้ประชาชนเห็นว่าต้องทำตามแบบอย่างของบรรพชน ในอดีต จึงจะมีส่วนร่วมในการพัฒนาชาติได้ ดังนั้นจึงบรรลุเป้าประสงค์ทางการเมืองของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในการสร้างความเป็นชาตินิยมควบคู่ไปกับลัทธิบูชาผู้นำ บทเพลงเป็นสัญลักษณ์ที่เกาะกุมความรู้สึกนึกคิดของประชาชนได้ไว้มากที่สุด เพราะเป็นการสะท้อนบริบทความเป็นจริงในปัจจุบัน รวมถึงการยึดโยงหาความทรงจำในอดีตของประชาชน ผู้รับฟังจึงเกิดความโหยหาค่านิยมอดีตที่เป็นประวัติศาสตร์การต่อสู้ สงคราม ที่ถูกมองว่าเป็นความทรงจำร่วมของคนในชาติ และการระลึกถึงความทรงจำเหล่านั้นจะเป็นการสร้างชาติในบริบทปัจจุบัน และนำไปสู่ออนาคตของชาติที่รุ่งเรืองในเวลาต่อไป ตามทัศนะของจอมพล ป. ดังนั้นประชาชนคนไทยจึงยึดอดีตแห่งชาตินิยมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ มาสู่ชาตินิยมแห่งยุคปัจจุบัน ในการปฏิบัติตามผู้นำของชาติ การมีส่วนร่วมพัฒนาชาติของคนไทยทุกคน และจะนำไปยังอนาคตที่รุ่งเรืองด้วยชาตินิยม อันเป็นอุดมการณ์สูงสุดของจอมพล ป. พิบูลสงคราม และองคคัพยพของรัฐบาล ซึ่งคาดการณ์ว่าจะส่งอิทธิพลสืบต่อไปยังชั่วลูกหลาน ซึ่งบทเพลงปลุกใจที่เป็นหนึ่งในสื่อแสดงภาพแทนเหล่านี้ก็จะเป็นมรดกตกทอดสู่รุ่นถัดๆ ไปได้ด้วยเช่นกัน อำนาจของดนตรีและบทเพลงสามารถสื่อไปถึงกมลสันดานและระบบความคิดของประชาชนได้มากที่สุด เช่นเดียวกับ บทเพลงที่กล่าวถึงวีรกรรมของวีรสตรี ก็จะไม่สูญสิ้นไปจากการรับรู้ของประชาชน เพราะย่อมมีคนสืบทอดบทเพลงต่างๆ ตลอดจนพัฒนาเข้าสู่ยุคสมัยต่างๆ แม้บริบทของเพลงและดนตรีจะเปลี่ยนแปลงไป แต่ชาตินิยมในวีรกรรมจะไม่มีเปลี่ยนแปลง หากเปลี่ยนแปลงก็อาจจะน้อยมาก เพราะเมื่อชาตินิยมเข้าไปก่อรูปในวีรกรรมผ่านบทเพลงแล้ว ประชาชนก็อาจจะไม่มองในแนวคิดอื่นๆ แต่จะมองในลักษณะของวีรกรรมของวีรสตรีในแง่ความรักชาติบ้านเมืองเป็นสำคัญ

การประพันธ์บทเพลงในช่วงรัฐบาลของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ส่วนมากจะเป็นบทเพลงประพันธ์โดยองคาวพของรัฐบาลจอมพล ป. เป็นผู้ประพันธ์โดยสำคัญ ซึ่งในบางบทเพลงมีการประพันธ์โดยกล่าวถึงวีรกรรมของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร โดยตรง แต่บางบทเพลงไม่ได้มีการกล่าวถึงโดยตรง แต่แฝงด้วยความหมายโดยในที่เกี่ยวข้องกับวีรสตรีสามัญชนที่รัฐบาลได้ส่งเสริมในช่วงยุคสมัยนี้ บทเพลงจึงเป็นลักษณะของการเชิดชูค่านิยมของสตรี เชิดชูวีรกรรมเหล่านั้นเพื่อให้ประชาชนคนไทยยึดถือปฏิบัติตาม ซึ่งบทเพลงนี้มีผู้แต่งสำคัญๆ ได้แก่ ท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม หลวงวิจิตรวาทการ เอื้อ สุนทรสนาน (ประพันธ์ทำนอง) เป็นต้น ซึ่งบทเพลงสำคัญที่เกี่ยวข้องกับบทบาทของสตรีที่มีความหมายถึงวีรสตรีเมืองกลาง มีดังนี้

เพลงของท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม

ท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมสตรีผ่านแนวทางด้านวัฒนธรรมต่างๆ เช่น เพลงร่ำวงมาตรฐาน ซึ่งแต่งขึ้นในปีพ.ศ. 2487 ที่มีการถ่ายทอดคุณสมบัติของสตรีไทยท่ามกลางความคึกครื้นของสงครามโลกครั้งที่ 2 อันเป็นลักษณะของสตรีไทยที่พึงปรารถนา ท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม ใช้กลวิธีทางการเมืองเชิงวัฒนธรรม โดยพยายามนำภาษา หรือ คำที่เกี่ยวข้องกับการเมืองในระบอบของจอมพล ป. พิบูลสงครามที่มีแนวคิดแบบชาตินิยม บรรจุไว้ในบทเพลงหรือบทประพันธ์ที่ตนเองแต่งขึ้น อันเป็นกลวิธีที่ชาญฉลาดที่สามารถนำคำเหล่านั้น เผยแพร่เข้าสู่ประชาชนคนไทยได้อย่างรวดเร็ว โดยผ่านทางวัฒนธรรมที่มีลักษณะเป็นความบันเทิง คือ การร่ำวงที่มีการร้องเล่น ประกอบทำทาง จะทำให้ประชาชนได้รับสารเหล่านั้นได้โดยไม่รู้ตัว และสามารถเผยแพร่ได้อย่างรวดเร็วมากยิ่งขึ้น ซึ่งบทเพลงที่มีความเกี่ยวข้องกับชาตินิยมในวีรกรรมวีรสตรีเมืองกลาง มีดังนี้

เพลงดอกไม้ของชาติ

คำร้อง ท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม

ทำนอง นายมนตรี ตราโมท

ทำรำ ร้ายั่ว

(สร้อย) ขวัญใจดอกไม้ของชาติ งามวิลาสนวนนาฏร้ายรำ (ซ้ำ)

ท่อน 1 เหวอองค์อ่อนงาม ตามแบบนาฏศิลป์

ชี้ชาติไทย เนกลิ่น เจริญวัฒนธรรม

สร้อย

ท่อน 2 งามทุกสิ่งสามารถ สร้างชาติช่วยชาย

ดำเนินตาม นโยบาย สู้ทนเหนียวยากตรากตรำ.

สร้อย

(เบญจมาภรณ์ พุ่มไสว, 2563, ออนไลน์)

ท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม ภริยาจอมพลแปลกได้แต่งขึ้นและเป็นหนึ่งในเพลงร่ำวงมาตรฐานที่กำหนดในช่วงนั้น และในปัจจุบันยังคงเป็นเพลงที่ถูกนำมาสอนในวิชานาฏศิลป์ไทยของโรงเรียนไทย ดอกไม้ของชาตินั้นเปรียบเสมือนผู้หญิง ที่มีความสวยงาม ในขณะที่เดียวกันก็สามารถทำงานได้ทุกอย่าง สามารถช่วยผู้ชายสร้างชาติบ้านเมืองได้ เพื่อดำเนินตามนโยบายของท่านผู้นำ และสามารถสร้างความเจริญรุ่งเรืองให้แก่ชาติได้ แม้ว่าจะต้องเหนื่อยยากสักแค่ไหนก็ตาม อันเป็นหน้าที่ของสตรีไทยที่มีความสำคัญไม่แพ้บุรุษ

ธนสิน ชุตินทรานนท์ ได้อธิบายว่า ท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงครามได้ใช้คำว่า “ดอกไม้ของชาติ” ที่ได้กลายเป็นสัญลักษณ์ในการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของไทย ด้วยดอกไม้งามเป็นสัญลักษณ์ของหญิงงาม ถึงกระนั้น “ดอกไม้ของชาติ” ก็ไม่ได้หมายถึง “ดอกไม้ของชาย” อันก่อปรไปด้วยคุณสมบัติความสวยงาม อ่อนหวาน นิ่มนวล ละมุนละไมอีกต่อไป หากแต่ “ดอกไม้ของชาติ” มีลักษณะภายนอกที่งดงาม ทว่าภายในนั้นเข้มแข็ง กล้าหาญ และเป็นสิ่งประดับ “รั้ว” ของชาติ ให้เกิดประโยชน์งอกงาม ไม่ใช่เพียงประดับ “ใจ” บุรุษ เท่านั้น (ธนสิน ชุตินทรานนท์, 2562, น. 209-210)

ณัฐรา ระกำพล ได้วิเคราะห์ บทเพลงดอกไม้ของชาติว่า เป็นสัญลักษณ์แสดงแบบอย่างของสตรีไทยในเรื่องความรักชาติ ความหมายโดยตรงของบทเพลง แม้ว่าจะมีความงามเป็นดอกไม้ประดับชาติ สามารถร่ายรำงดงามตามวัฒนธรรมไทยแล้ว ยังมีความสามารถในการช่วยเหลืองานของผู้ชาย ช่วยชายสร้างชาติด้วยความอดุสาหะอดทน ซึ่งความหมายโดยนัยคือ สตรีไทยมีความงดงาม ประดับเป็นดอกไม้ของชาติแล้ว ยังมี ความกล้าหาญ มีความรักชาติเคียงบ่าเคียงไหล่บุรุษได้ เฉกเช่น วีรสตรีไทยในอดีต อาทิ นางเสือง ท้าวเทพสตรีและท้าวศรีสุนทร เป็นต้นเป็นการปลุกฝังให้สตรีไทยที่ควรเป็นคือ มีความรักชาติ (ณัฐรา ระกำพล, 2562, น. 102)

ค่านิยมดอกไม้ของชาติว่าด้วยความรักชาติ ที่ท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงครามได้พยายามเน้น เป็นค่านิยมสำคัญของผู้หญิงที่ประชาชนควรยึดถือปฏิบัติ ความรักชาตินั้นเป็นสิ่งที่จอมพล ป. พิบูลสงครามเน้นความรักชาติในหมู่วีรสตรีสามัญชนที่ได้ส่งเสริม ซึ่งวีรกรรมของวีรสตรีเมืองกลางอย่างท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร ได้ถูกกำหนดว่า มีความรักชาติในการต่อสู้ศึกสงครามปกป้องแผ่นดิน ซึ่งสอดคล้องกับความหมายโดยนัยของเพลงร่ำวงมาตรฐานดอกไม้ของชาติ ที่ให้ภาพของผู้หญิงเป็นดอกไม้ของชาติที่มีความสวยงามแต่ก็สามารถช่วยสร้างความเจริญแก่ชาติสามารถทำงานได้ไม่แพ้ชาย ช่วยชายสร้างชาติ ซึ่งเหมือนกับค่านิยมชาตินิยมที่กำหนดต่อวีรกรรมของ

วีรสตรีที่มีความรักชาติแม้ว่าจะเป็สตรีในยามคับขันก็มีความสามารถไม่แพ้ชายเคียงบ่าเคียงไหล่บุรุษ ซึ่งตามบทเพลงจึงเป็นการผูกความเป็นสตรีพร้อมไปกับผูกเรื่องความรักชาติเหนือสิ่งอื่นใด

จอมพล ป. พิบูลสงคราม ส่งเสริมคุณค่าของวีรสตรีสามัญชนในลักษณะของความกล้าหาญที่ต่อสู้กับข้าศึกโดยไม่กลัวเกรง ซึ่งเป็นคุณสมบัติของสตรีไทยที่ต้องทำหน้าที่เพื่อชาติในยามคับขัน เหมือนเพลงหญิงไทยใจงาม ที่ท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงครามได้แต่งคำร้องขึ้น แสดงให้เห็นถึงบทบาทของหญิงไทยผู้งามทั้งรูปโฉมและจิตใจ เพียบพร้อมด้วยมีบทบาทในการส่งเสริมชาติ โดยความกล้าหาญจนมีชื่อเสียงเลื่องลือเป็นที่ประจักษ์ไปทั่ว ดังนั้นจากความหมายแล้วจึงเป็นการกล่าวถึงวีรสตรีในอดีตของไทยอย่างไม่ต้องสงสัย ซึ่งเป็นแบบอย่างในการส่งเสริมความรักชาติด้วยความกล้าหาญไม่เกรงกลัวผู้ใด การทำเพื่อชาติจึงส่งเสริมบทบาทสตรีให้งามเด่น ท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรเป็นวีรสตรีสามัญชนที่ได้รับการสดุดีในเรื่องความกล้าหาญเป็นบทบาทหลัก ที่สามารถบัญชาการรบหลังจากที่พระยาถลางสามีของคุณหญิงจัน ถึงแก่อนิจกรรม ถือเป็นความกล้าหาญกล้าของสตรีที่กล้าตัดสินใจในยามคับขันในการบัญชาการรบเพื่อปกป้องแผ่นดินประเทศชาติ ดังนั้นจึงเป็นลักษณะของหญิงไทยใจงามที่ท่านผู้หญิงละเอียดนำเสนอผ่านบทเพลงดังกล่าว เพื่อเป็นค่านิยมให้อุชนรุ่นหลังยึดถือ และส่งเสริมแนวคิดชาตินิยมทางการปกครองของจอมพล ป. ได้ดีในทางปกครอง โดยใช้กลไกทางวัฒนธรรมเป็นเครื่องมือให้ประชาชนตระหนักถึงวีรกรรมชาตินิยมนี้ผ่านบทเพลง แม้ว่าจะไม่กล่าวถึงวีรสตรีโดยตรง แต่ผู้รับฟังก็สามารถรับรู้ค่านิยมความกล้าหาญเพื่อชาตินี้มาจากสตรีผู้เป็นแบบอย่างมาตั้งแต่โบราณอย่างวีรสตรี เมื่อกล่าวถึงสตรีที่มีความกล้าหาญ ประชาชนก็จะนึกถึงวีรสตรีที่รัฐส่งเสริมอย่างท้าวสุนารี ท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร หรือวีรสตรีที่เป็นเจ้า อย่างสมเด็จพระสุริโยทัย ซึ่งบุคคลเหล่านี้มีบทบาททางการรบ จึงสามารถผูกโยงเข้ากับความกล้าหาญ ความรักชาติได้โดยง่าย อีกทั้งสามารถผูกโยงกับแนวคิดทหารนิยมได้ในอีกทางหนึ่ง

เพลงของหลวงวิจิตรวาทการ

หลวงวิจิตรวาทการเป็นเสมือนมันสมองคนหนึ่งของระบอบจอมพล ป. พิบูลสงครามที่ได้ร่วมกันสร้างความหมายของแนวคิดชาตินิยมไทยให้มีความโดดเด่นมากขึ้นหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง และเป็นผู้มีส่วนร่วมในกระบวนการชาตินิยมและการสร้างชาติไทยตลอดจนสร้างประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมไทยรูปแบบของการรับใช้อุดมการณ์ชาตินิยม ด้วยมีแนวคิดชาตินิยมที่คล้ายคลึงกับจอมพล ป. พิบูลสงคราม แต่มีขอบเขตของแนวคิดที่กว้างกว่า คือ ไม่นั้นเฉพาะคนไทยในประเทศไทยแต่ครอบคลุมถึงผู้ที่มีเชื้อชาติไทยที่สืบทอดมาจากประวัติศาสตร์ด้วยชาตินิยมของหลวงวิจิตรวาทการจึงไม่เน้นรัฐ แต่วางพื้นฐานอุดมการณ์ชาตินิยมของสังคมไทยไว้คือชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์ ซึ่งหลวงวิจิตรวาทการได้ประพันธ์บทเพลงและบทละครมากมาย

ผู้วิจัยได้กล่าวถึงบทเพลงกราวกลาง คีตกกลางและบทเพลงแหลมทอง อันเป็น ผลงานประพันธ์คำร้องของหลวงวิจิตรวาทการ ไว้ในข้างต้นแล้ว โดยบทเพลงดังกล่าวเกี่ยวข้องกับท้าว เทพกระษัตริย์และท้าวศรีสุนทรที่ได้ก่อรูปแนวคิดชาตินิยมเข้าไปในตัวตนและวีรกรรมของวีรสตรีทั้งสอง โดยมาจากบทละครเรื่อง คีตกกลาง (พ.ศ. 2480) แต่นอกเหนือจากนี้หลวงวิจิตรวาทการได้ประพันธ์บท เพลงและบทเพลงปลุกใจอื่นๆ อันมีลักษณะของการสร้างความเป็นชาตินิยมเข้าไปในวีรกรรมของวีรสตรีเมืองกลาง หลากหลายบทเพลง ซึ่งส่วนใหญ่จะกล่าวถึงวีรบุรุษวีรสตรีในประวัติศาสตร์โดยรวม แต่ ทั้งนี้ล้วนตอบสนองแนวคิดชาตินิยม และส่งเสริมการปกครองของจอมพล ป. พิบูลสงคราม

เพลงต้นตระกูลไทย (พ.ศ. 2497)

หลวงวิจิตรวาทการ ดัดแปลงจากทำนองเพลงเก่า

(สร้อย) ต้นตระกูลไทย ใจท่านเหี่ยมหาญ รักษาดินแดนไทย ไว้ให้ลูกหลาน
 สู้จนสูญเสียชีวิตของท่าน เพื่อถนอมบ้าน เมืองไว้ให้เรา
 ลูกขึ้นเกิด พี่น้องไทย อย่าให้ชีวิตสูญเปล่า
 รักษาดียังชีพของเรา เหมือนดังพงศ์เผ่า ต้นตระกูลไทย
 ท่านพระยาราม ผู้มีความแข็งขัน สู้รบป้องกัน มิได้ยอมแพ้พ่าย
 พระราชมนู ทหารสมัยกู้ชาติ แสดงความสามารถ ได้ชัยชนะมากมาย
 เจ้าพระยาโกษาเหล็ก ท่านเป็นแม่ทัพชั้นเอก ของสมเด็จพระนารายณ์
 สีหราชเดโช ฝงญสงครามใหญ่โต ต่อตีศัตรูแพ้พ่าย
 เจ้าคุณพิชัยดาบหัก ผู้กล้าหาญยิ่งนัก ล้วนเป็นต้นตระกูลไทย
 หมุ่มบุคคลสำคัญ หัวหน้าชาวบางระจัน ที่เราหาชื่อได้
 นายแท่น นายดอก นายอิน นายเมือง ขุนสรรรค์ พันเรือง นายทองแสงใหญ่
 นายโชติ นายทองเหม็น ท่านพวกนี้ล้วนเป็น ผู้กล้าหาญชาญชัย
 นายจันหนวดเขี้ยว กับนายทองแก้ว ทำชื่อเสียงเพริศแพรว ไว้ลายเลือดไทย
 ชาวบางระจัน สำคัญยิ่งใหญ่ เป็นต้นตระกูลของไทย ที่ควรระลึกตลอดกาล
 องค์พระสุริโยทัย ยอดมิ่งหญิงไทย สละพระชนม์เพื่อชาติ
 ท้าวเทพสตรี ท้าวศรีสุนทร ป้องกันกลางนคร ไว้ด้วยความสามารถ
 ท้าวสุรนารี ผู้เป็นนักรบสตรี กล้าหาญองอาจ
 ป้องกันอีสาน ด้านศัตรูของชาติ ล้วนเป็นสตรีสามารถ ต้นตระกูลของไทย

(ปัญญา นิตยสุวรรณ, 2531, น.65)

เพลงต้นตระกูลไทย เป็นเพลงที่แต่งขึ้นในปี พ.ศ. 2497 ซึ่งหลวงวิจิตรวาทการ ดัดแปลงจากทำนองเพลงเก่า และเป็นส่วนหนึ่งในบทละครเรื่อง อานุกาพย์อนุกรมคำแหง ในปี เดียวกัน บทเพลงดังกล่าวแม้ว่าจะแต่งขึ้นในช่วงการเป็นนายกรัฐมนตรีสมัยที่ 2 ของจอมพล ป. พิบูล สงคราม ซึ่งลัทธิชาตินิยมโรยราลงไปมากเมื่อเทียบกับการส่งเสริมในสมัยแรก แต่บทเพลงนี้ยังแฝงไป ด้วยแนวคิดชาตินิยมที่มาจากระบอบพิบูลสงครามสมัยแรกอยู่ ซึ่งสังเกตได้ชัดว่า หลวงวิจิตรวาทการ กล่าวสรรเสริญบทบาทของวีรชนสามัญชนทั้งหมดในบทเพลงต้นตระกูลไทย ซึ่งมีวีรชนที่เป็นเจ้าเพียง พระองค์เดียว คือ พระสุริโยทัย จุดมุ่งหมายของหลวงวิจิตรวาทการคือพยายามให้ผู้รับชมและรับฟัง เพลงมีความตระหนักร่วมถึงความเป็นเผ่าพงศ์เดียวกัน ด้วยการใช้สามัญชนเป็นตัวละครหลักในเพลง และมีการสรรเสริญวีรกรรมในวาระต่างๆ จึงเข้าถึงประชาชนส่วนใหญ่ของชาติได้ ซึ่งในกรณีของท้าว เทพกระษัตริ์และท้าวศรีสุนทร ได้รับการสรรเสริญในฐานะผู้ป้องกันเมืองกลางไว้ด้วยความสามารถ โดยมีการใช้ความเป็นชาตินิยมเข้าไปตีความในวีรกรรม ลักษณะของความรักชาติเหนือสิ่งอื่นใด ที่ยอม สละแม้แต่ชีวิตของตนได้ จึงเป็นความสามารถของ “ต้นตระกูลไทย” วีรชนทุกคนในบทเพลงจึงถูก ตีความในฐานะชาวไทยทั้งหมด เพื่อสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชาติไทย

วรารณณ์ เผือกเล็ก ได้อธิบายว่า เพลงดังกล่าวเป็นเพลงที่ว่าด้วยประวัติศาสตร์ไทย ผ่านสายตาประวัติศาสตร์การสงครามไทย เป็นเพลงที่ยังได้ยินอยู่เสมอ และอยู่ในความทรงจำของคน ไทยแม้ในปัจจุบัน หลวงวิจิตรวาทการแสดงให้เห็นถึงวีรชนที่เป็นสามัญชน ได้มีบทบาทในการป้องกัน บ้านเมืองซึ่งอาจแฝงความหมายโดยนัยว่า ภาระหน้าที่ต่อชาติบ้านเมืองล้วนขึ้นอยู่กับสามัญชน พลเมืองมากกว่าอย่างอื่น (วรารณณ์ เผือกเล็ก, 2547, น.181)

ดังนั้น เพลงต้นตระกูลไทยจึงแสดงภาพของความเป็นชาตินิยมที่เข้าไปสร้างวีรสตรี สามัญชนให้เป็นที่รู้จักโดยแพร่หลาย การใช้ความเป็นชาติตีความวีรกรรม ทำให้บรรลุดีตฤประสงค์ของ สามัญชนที่ต้องประพฤติปฏิบัติเพื่อรักษาชาติบ้านเมืองโดยมีแบบอย่างมาจากบรรพบุรุษ

เพลง ดาบ (พ.ศ. 2500)

คำร้อง-ทำนอง หลวงวิจิตรวาทการ

ทางข้างคมเราฟัน ข้างสันเราฟาด บรรพชนเราสามารถ ไทยนี้ชาติชาติรี

ด้วยเรี่ยวแรงแข็งขัน

ท่านฟาดฟันผองพลไพร่

ทั้งใหญ่ทั้งน้อยให้ถอยไป

จนพันไทยธรณี

ด้วยพระแสงดาบคาบค่าย

องค์พระนเรศวรมหาราช

ทรงทำให้ไทยเป็นเอกราช

เมื่อต้องเป็นทาสมาหลายปี

ด้วยดาบพระเจ้าตากสิน

จึงกู้แผ่นดินขึ้นได้อีกที

ชาติไทยเป็นไทยไว้ศักดิ์ศรี	จนทุกวันนี้เราคงเป็นไทย
ด้วยดาบของชาวบางระจัน	ไทยได้ป้องกันเกียรติไทย
ด้วยดาบเจ้าคุณพิชัย	ดาบหักแต่ไทยไม่อัปปาง
ด้วยดาบท้าวเทพสตรี	ท้าวศรีสุนทร ศัตรูถูกต้อนออกไปพ้นกลาง
ด้วยดาบของท้าวสุรนารี	อีสานจึงอยู่ดี ไม่ต้องแยกทาง

(ปัญญา นิตยสารธรรม, 2531, น.73)

เพลงดาบ แต่งขึ้นในปีพ.ศ. 2500 เป็นหนึ่งในบทเพลงที่อยู่ในบทละคร อานุกาพย์แห่ง ศิลศาสตร์ ที่แต่งโดยหลวงวิจิตรวาทการ ซึ่งเช่นเดียวกับเพลงต้นตระกูลไทยในละครอานุกาพย์พ่อบุญ รามคำแหง ที่แต่งขึ้นในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงครามช่วงที่สอง ซึ่งอำนาจและอิทธิพลของจอมพล ป. เริ่มลดลงอย่างมาก รวมถึงแนวคิดชาตินิยมแบบจอมพล ป. อ่อนแรงลงเมื่อเทียบกับการดำรงตำแหน่ง สมัยแรก แต่เพลงดาบก็ซึมซับเรื่องราวของวีรบุรุษและวีรสตรี ทั้งที่เป็นเจ้าและไม่ได้สังกัดกลุ่มเจ้า ถูก เขียนไว้ในบทเพลงเพื่อเชิดชูอุดมการณ์ชาตินิยม บทเพลงใช้สิ่งของเป็นตัวเล่าเรื่องวีรกรรมของวีรชน ต่างๆ โดยใช้ “ดาบ” ซึ่งดาบเป็นสัญลักษณ์ของนักรบ การต่อสู้สงคราม และความกล้าหาญ ซึ่งเป็นสิ่ง ที่จอมพล ป. พิบูลสงครามและหลวงวิจิตรวาทการต้องการแสดงภาพลักษณ์ของวีรชนต่างๆ เผยแพร่ แก่ประชาชน โดยมองดาบประจำตัวของวีรชนผู้นั้น ที่เป็นเครื่องมือสำคัญในการประกอบวีรกรรมเพื่อ ชาติ และเพื่อปกป้องเอกราชอธิปไตยของชาติ บทเพลงนี้กล่าวถึงชื่อ “ท้าวเทพสตรี ท้าวศรีสุนทร” โดยอธิบายว่าดาบของท่านทำให้ศัตรูถูกต้อนออกไปพ้นจากการปิดล้อมเมืองกลาง และเป็นการแสดง ถึงความกล้าหาญสม “ชาติรี” ของวีรชนทุกคนในการฟาดฟันข้าศึกขับไล่ไปให้พ้นแผ่นดินไทย ซึ่งเพลง นี้บรรลุผลสำเร็จทางชาตินิยมในการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวของชาติผ่านวีรกรรมของวีรชนใน การขับไล่ผู้รุกราน ทุกคนไม่ว่าจะอยู่ที่ใดในประเทศไทยสามารถเชิดชูวีรกรรมของวีรชนจากที่ต่างๆ ใน ฐานะวีรชนของชาติไทย เพราะในพื้นที่ที่กล่าวถึงนั้นถูกส่งเสริมในฐานะปริมณฑลทางอำนาจของชาติ ไทย ท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรจึงถูกสอดแทรกแนวคิดชาตินิยมเข้าไป รวมถึงสอดแทรก แนวคิดของความเป็นบรรพชนที่เก่งกล้าสามารถ ไม่ว่าจะหญิงหรือชายก็สามารถขับไล่ข้าศึก ประกอบ ความดีเพื่อชาติบ้านเมืองได้

ทั้งนี้บทเพลงที่กล่าวมาได้แก่บทเพลงของ ท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม และ หลวงวิจิตรวาทการ ซึ่งประพันธ์เพื่อรับใช้รัฐบาล ทำให้ผู้รับฟังเพลงได้รับรู้วีรกรรมของวีรชน หรือ วีรกรรมของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรซึ่งเป็นวีรสตรีสามัญชนในบทบาทที่ลัทธิชาตินิยมของ จอมพล ป. พิบูลสงครามเข้าไปตีความในวีรกรรมนั้น จึงเหมือนการบอกเล่าประวัติศาสตร์ชาติไทยไป ในตัว ผู้รับฟังเพลงที่ผ่านการเผยแพร่โดยกรมโฆษณาการในสมัยนั้น ก็จะเกิดความรู้สึกว่าได้รับฟัง

“ประวัติศาสตร์แบบจริงแท้” ของชาติไทย ซึ่งเป็นกลวิธีที่จอมพล ป. ใช้เผยแพร่แนวคิดเข้าสู่ความคิดของประชาชนโดยไม่รู้ตัว ทำให้ง่ายต่อการปกครองภายใต้ระบอบการปกครองของจอมพล ป. เพลงปลุกใจได้รับการขับร้องผ่านสื่อทั้งวิทยุกระจายเสียง หรือผ่านระบอบการศึกษา หรือผ่านการกระจายเสียงในรูปแบบต่างๆ ได้โดยทุกพื้นที่ ทุกขอบเขต ดังนั้นจึงสามารถซึมซับเข้าไปในความคิดของประชาชนได้ทุกชนชั้น อิทธิพลของเพลงปลุกใจแบบชาตินิยมจึงกระจายไปอย่างแพร่หลาย อีกทั้งยังสามารถปรากฏตัวตนในสังคมไทยต่อไปอย่างลึกซึ้งและยืนนาน สังเกตได้ในทุกวันนี้บทบาทของเพลงเหล่านี้ยังคงปรากฏอยู่ในสถาบันต่างๆ ทั้งในสถาบันการศึกษาและสถาบันกองทัพไทย

2.5 วีรสตรีเมืองกลางกับละครและภาพยนตร์

กระบวนการสร้างความเป็นชาตินิยมที่เกิดขึ้นในสมัยการปกครองของจอมพล ป. พิบูลสงคราม คือการสร้างอำนาจชาตินิยมผ่านวัฒนธรรม ซึ่งวัฒนธรรมที่ผู้ปกครองมองว่าได้ผลสืบเนื่องยาวนานคือการสร้างผ่านละครและภาพยนตร์ เพราะเป็นวัฒนธรรมที่สามารถเข้าถึงคนทุกชนชั้น หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 วัฒนธรรมละครและภาพยนตร์ได้แพร่ขยายไปสู่ประชาชนมากยิ่งขึ้น และมีความหลากหลายกว่าเดิม เนื่องจากไม่จำเป็นต้องจำกัดอยู่ในวงสังคมชนชั้นเจ้านายอีกต่อไป ประชาชนไทยสามารถรับรู้เรื่องราวการแสดงละคร และงานภาพยนตร์ได้มากกว่าเดิม แต่ถึงกระนั้นก็ได้ไม่ได้หมายความว่า ประชาชนสามารถแสดงแนวคิดของตนผ่านละครและภาพยนตร์ได้อย่างอิสระ เนื่องจากกระบวนการสร้างภาพยนตร์หรืองานเขียน งานแสดงละครยังถูกกำกับด้วยกลไกของรัฐไทยอย่างเหนียวแน่น ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับแนวนโยบายของผู้ปกครองในแต่ละยุคด้วย เป็นแนวคิดหลักที่ถูกสอดแทรกเข้ามาในละครและภาพยนตร์

โดยบทละครและภาพยนตร์ที่ปรากฏมากขึ้นในยุคคณะราษฎร ส่วนใหญ่จะเป็นบทละครและภาพยนตร์ที่เป็นลักษณะชาตินิยม โดยเป็นอิทธิพลที่เกิดขึ้นจากการส่งเสริมของจอมพล ป. พิบูลสงครามและองคมนตรีของเขา ซึ่งมีผู้เชิดชูแนวคิดชาตินิยมคนสำคัญอย่างหลวงวิจิตรวาทการ ที่ส่งเสริมชาตินิยมผ่านบทละครและภาพยนตร์ ให้มีความโดดเด่น ทั้งนี้เพื่อให้แนวคิดชาตินิยมเกาะกุมความคิดและความเชื่อของคนไทยให้ได้มากที่สุด เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์หลักในการปกครองประเทศของคณะราษฎรให้ราบรื่น หลังเปลี่ยนผ่านจากอำนาจพระมหากษัตริย์สูงสุดมาสู่ประชาชน และเพื่อสนับสนุนแนวคิดทหารนิยมในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ดังนั้นวีรกรรมของวีรสตรีเมืองกลางที่เป็นวีรสตรีสามัญชนดังที่กล่าวมาแล้ว ก็เป็นหนึ่งในวีรกรรมสำคัญที่ถูกนำมาดัดแปลงเป็นละครและภาพยนตร์ เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ทางการเมืองการปกครองของจอมพล ป. พิบูลสงคราม

สายชล สัตยานุรักษ์ ได้อธิบายว่า วิธีที่จอมพล ป. พิบูลสงครามและหลวงวิจิตรวาทการ เลือกเพื่อใช้แก้ปัญหาความเป็นไทยแบบเดิมที่จรรโลงพระราชอำนาจของสถาบันพระมหากษัตริย์

ก็คือการทำให้ “ชาติไทย” มีความสำคัญสูงสุดแทนพระมหากษัตริย์ ซึ่งทำได้ด้วยการเน้น “เชื้อชาติไทย” แทน “หัวใจของความเป็นไทย” แบบเดิม เป็นการทำให้เกิดความสำนึกในความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในฐานะที่มีสายเลือดเดียวกัน แทนการรู้สึกเป็นพวกเดียวกันจากความจงรักภักดีต่อหัวใจของ “ความเป็นไทย” เหมือนกัน ซึ่งจะทำให้พระมหากษัตริย์ยังคงมีความสำคัญสูงสุดต่อไป โดยการเน้น “ชาติไทย” หมายถึงการทำให้คนรู้สึกว่ “ชาติไทย” มีความหมายเต็มเปี่ยมหรือมีความสูงส่งในตัวเอง ไม่ใช่มีความหมายต่อเมื่อพระมหากษัตริย์เป็น “หน้าตาของชาติ” หรือ ทรงเป็น “ประมุขของชาติ” (สายชล สัตยานุรักษ์, 2550, น. 209) ซึ่งหลวงวิจิตรวาทการได้สร้างสรรค์ผลงานจำนวนมากทั้งงานเขียนประวัติศาสตร์ บทความ บทละคร บทเพลง การแสดงปาฐกถา ซึ่งส่วนใหญ่เป็นไปเพื่อตอบสนองนโยบายรัฐ ดังนั้นหลวงวิจิตรวาทการจึงมีบทบาทอย่างมากในการปลูกฝังวิถีคิดเกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรมไทย ด้วยมโนทัศน์ที่ว่า ชาติไทยเป็นชาติของคนเชื้อชาติไทย เป็นชาติที่เก่าแก่ที่มีความเป็นไทยอันเจริญรุ่งเรืองมาแต่โบราณ และคนไทยพึงเสียสละทุกสิ่งทุกอย่างได้เพื่อให้ชาติมีเอกราชและเจริญรุ่งเรืองขึ้น (สายชล สัตยานุรักษ์, 2550, น. 203)

คริส เบเคอร์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร ได้วิเคราะห์ว่า ละคร เพลง ภาพยนตร์ และวิทยุ เป็นสื่อความคิด ซึ่งเข้าถึงผู้คนทั่วไปที่ไม่ต้องมีการศึกษามาก่อนมากนักและหลวงวิจิตรวาทการได้ใช้งานเหล่านั้นให้ผนวกและซึมซับเข้าไปในแบบเรียนของระบบการศึกษาที่ขยายตัวออกไป อิทธิพลของเขาจึงกว้างขวาง กินลึก และมีอิทธิพลยืนนาน (คริส เบเคอร์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2557, น. 202) ดังนั้นแนวคิดชาตินิยมจึงถูกส่งผ่านไปยังสื่อเหล่านี้ให้เข้าถึงประชาชน ซึ่งแน่นอนว่าบทบาทวีรกรรมของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรก็ย่อมใช้สื่อเหล่านี้ในการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์วีรกรรมให้มีความโดดเด่นและเข้าถึงความคิดของประชาชนได้ทุกชนชั้น

ในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม มีการประพันธ์บทละครและสร้างภาพยนตร์ที่เกี่ยวข้องกับท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร เพื่อบรรจุวัตถุประสงค์ทางชาตินิยม ทั้งนี้ผู้ที่มีบทบาทสำคัญก็คือหลวงวิจิตรวาทการ ซึ่งช่วยส่งเสริมให้ประชาชนได้รับทราบถึงวีรกรรม เช่นเดียวกับเรื่องราวของวีรบุรุษอื่นๆ ที่มีการถ่ายทอดผ่านบทละคร เช่น ราชมนู เลือดสุพรรณ พระเจ้ากรุงธน เป็นต้น โดยท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรเป็นวีรสตรีคู่แรกที่หลวงวิจิตรวาทการสร้างบทละครเป็นเรื่องราวของทั้งสองท่านเอง โดยใช้ความเป็นชาติเข้าไปสร้างวีรสตรีในบทละคร

บทละคร คีตกกลาง (พ.ศ. 2480)

บทละครคีตกกลางมีการประพันธ์ขึ้นในปีพ.ศ. 2480 โดยเป็นผลงานของหลวงวิจิตรวาทการ ซึ่งแต่งขึ้นในช่วงที่เขาดำรงตำแหน่ง อธิบดีกรมศิลปากร (พ.ศ. 2477-2483) (ประอรรัตน์ บุรณมาตร์, 2528, น. 78-79) โดยกำหนดเป็นเรื่องราวของ “ท้าวเทพสตรีและท้าวศรีสุนทร” สองวีร

สตรีแห่งเมืองกลางที่ต่อสู้กับการรุกรานของพม่าในสมัยรัตนโกสินทร์ (เกรียงศักดิ์ เชษฐพัฒนวนิช, 2560 ,น.10)

โดยแต่เดิมหลวงวิจิตรวาทการได้ให้ความเห็นไว้ในคำนำว่า เดิมบทละครเรื่อง “ศึกกลาง” เคยแต่งเป็นบทละครพูดให้นักเรียนศิลปากรแสดงเป็นเรื่องแรกตั้งแต่เริ่มตั้งโรงเรียนในปีพ.ศ. 2477 ซึ่งใช้ชื่อว่า “ลูกรัฐธรรมนูญ” แต่เมื่อแสดงไปแล้วทางผู้ประพันธ์ไม่ค่อยพอใจ เพราะมองว่าเป็นการนำเรื่องยาวมาแปลงเป็นเรื่องสั้นทำให้การแสดงรีบรุดเกินไป ทำให้ไม่สามารถแสดงความงามของเนื้อเรื่องละครได้เต็มที่ จึงนำเรื่อง ลูกรัฐธรรมนูญ มาปรับใหม่ใช้ชื่อว่า “ศึกกลาง” มีบทร้องบทรำ และเพลงประกอบ ลักษณะเดียวกับเรื่อง เลือดสุพรรณ ราชมนูและพระเจ้ากรุงธน และต้องมีลักษณะเป็นละครโบราณ โดยในตอนต้นเลียนแบบมาจากเรื่อง มณีพิชัย ในตอนปลายนำแนวคิดมาจากเรื่อง สังข์ทอง และระบุว่าผู้ฝึกหัดต้องแสดงฝีมือทางนาฏศิลป์มากกว่าเรื่อง เลือดสุพรรณ ราชมนูและพระเจ้ากรุงธน (วิจิตรวาทการ, หลวง, 2506, ความนำ)

โครงเรื่องของบทละครศึกกลางโดยหลวงวิจิตรวาทการ เริ่มต้นด้วยความขัดแย้งในครอบครัว โดยมีเนืองและน้อม พี่น้องไปอาศัยที่บ้านของผู้ร่ำรวย และเนืองได้ไปชอบพอกับ สุดจิต บุตรชายของเศรษฐี ทำให้มีเหตุที่ต้องถูกไล่ออกจากบ้าน และทั้งสองไปสมัครเป็นทหารของคุณหญิงจันและคุณมุก ที่รวบรวมกำลังต่อต้านศึกพม่า เนืองได้เป็นนายกองฝ่ายหญิงของกองทัพกลาง ซึ่งสุดจิตชายคนรักได้ติดตามมาสมัครเข้ากองด้วย ทางคุณหญิงจันและคุณมุกได้ให้ไปอยู่กองเสบียงหุงหาอาหาร โดยมีเนือง นายกองหญิงเป็นผู้บังคับบัญชา ซึ่งสุดจิตต้องการเป็นแนวหน้าออกรบให้สมชายชาติทหาร เรื่องราวศึกกลางเป็นความขัดแย้งในความรักของตัวละครหลัก ที่เกิดขึ้นในช่วงที่กำลังจะเกิดศึกสงคราม ความรักที่มีต่อประเทศชาติได้เข้ามามีบทบาทที่ทำให้ตัวละครหลักต้องป้องกันข้าศึก ตัวละครหลักได้ร่วมรบภายใต้การบัญชาการของคุณหญิงจันและคุณมุก และสามารถป้องกันข้าศึกไว้ได้ และในที่สุดหลังสิ้นศึก ความขัดแย้งในความรักได้คลี่คลาย ตลอดจนปัญหาในครอบครัวได้คลี่คลาย เรื่องราวจบด้วยความร่มเย็นเป็นสุข โดยปิดท้ายด้วยความเป็นชาติไทยที่ยังคงเป็นของคนไทยโดยสามัคคี

โครงเรื่องของศึกกลางดังกล่าว สะท้อนให้เห็นถึง ความเป็นชาตินิยมที่เกิดขึ้นในเรื่องราววีรกรรมของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร ได้การปกป้องเมืองกลางที่ถูกรวมไว้เป็นส่วนหนึ่งของประเทศไทย อันเป็นหน้าที่สำคัญของคนไทยทุกคนไม่ว่าหญิงหรือชาย แม้ว่าจะยังมีความขัดแย้งในครอบครัวหรือความรักมากมายเพียงใด แต่หลวงวิจิตรวาทการได้ผูกโยงเรื่องราวเข้ากับสงครามเพื่อปกป้องแผ่นดิน ดังนั้นจะเห็นได้ชัดว่า หน้าที่สำคัญต่อประเทศชาติบ้านเมืองย่อมมาก่อนความรักและเรื่องส่วนตัวของประชาชน การไร้ซึ่งชาติจะทำให้ทุกสิ่งทุกอย่างพังทลายหรือเลวร้ายไปมากกว่านี้ และการยึดถือหน้าที่ในการปกป้องชาติมาก่อน ทำให้ทุกอย่างหลังชนะศึก มีความราบรื่นบริบูรณ์ ทั้งความรักและครอบครัวได้มีการคลี่คลายปมปัญหา และในที่สุดตัวละครหลักสามารถครอง

รักได้อย่างมีความสุขภายใต้แหลมทองที่เป็นของชาวไทย ไม่ว่าจะเชื้อชาติไหนในแหลมทองก็เป็นชาวไทยด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น ดังนั้นจึงเป็นแนวคิดชาตินิยมสำคัญของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามที่ถูกสอดแทรกเข้าไปในบทละครผ่านการสร้างสรรค์โดยหลวงวิจิตรวาทการ

บทละครฉากหนึ่งของศึกกลาง พ.ศ. 2480 ได้อธิบายหน้าที่ที่สำคัญของชาวไทยในยามเกิดศึกสงคราม โดยกำหนดให้ผู้ที่พูดคือคุณหญิงจันทร์และคุณมุกด์ ความว่า

“จันทร์ : ชาวไทยทั้งหลาย, ชาวไทยเลือดกลาง บัดนี้เราป้องกันเมืองกลาง ได้สำเร็จ ข้าศึกถอยไปหมดแล้ว ขอให้พวกเราทุกคนภูมิใจว่าเราได้ทำการสำคัญให้แก่ชาติ

มุกด์ : ทุกคนกลับไปทำมาหากินตามภูมิลำเนาได้ แต่ขอให้จำไว้ว่าการศึก สงครามอาจมีขึ้นโดยที่เราไม่รู้ตัว ฉะนั้นพวกเราต้องเตรียมตัวให้พร้อมไว้เสมอ เมื่อมีข้าศึกจู่โจมเข้ามา ก็ให้เราสามารถจับอาวุธขึ้นป้องกันบ้านเมืองได้ทันทีเหมือนคราวนี้

จันทร์ : แสดงให้โลกเขารู้ว่า ถ้าใครย่ำยีบ้านเมืองของเรา เราทุกคนยอม สละชีพเพื่อชาติ ถ้าข้าศึกชนะก็ให้เขาได้ไปแต่แผ่นดิน ส่วนคนนั้นจะไม่มีเหลือไว้ ให้เขาใช้” (วิจิตรวาทการ, หลวง, 2506, น.17-18)

ประอรรัตน์ บุรณมาตร์ ได้อธิบายว่า จะเห็นได้ชัดจากตัวอย่างคำพูดของตัวละครเหล่านี้ไม่ว่าจะเป็นตัวละครชนชั้นใด หรือยุคสมัยใด สำนวนภาษาที่ตัวละครพูดเป็นสำนวนเดียวกันคือ มีลักษณะเป็นภาษาเขียน ซึ่งประอรรัตน์ชี้ว่าเป็นสำนวนภาษาของหลวงวิจิตรวาทการทั้งสิ้น จึงกล่าวได้ว่า คำพูดของตัวละครส่วนใหญ่มีได้ออกมาจากบุคลิกลักษณะและความคิดของตัวละครเอง แต่เป็นความคิดคำพูดของหลวงวิจิตรวาทการ ที่อาศัยปากของตัวละครเป็นกระบอกเสียง ดังนั้นคำพูดต่างๆ ของตัวละครจึงไม่ค่อยมีพลัง และไม่ค่อยเข้าใจให้คนดูเกิดอารมณ์ร่วมกับตัวละครเท่าที่ควร (ประอรรัตน์ บุรณมาตร์, 2528, น.206-207)

ทั้งนี้ลักษณะของบทละครของตัวละครคุณหญิงจันทร์ และคุณมุกด์ที่เป็นภาษาเขียนลักษณะเป็นทางการ มากกว่าเป็นภาษาพูด ได้บรรลุมิติสูงส่งค้ำฟ้าทางการเมืองการปกครองในช่วงรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม คำพูดของคุณหญิงจันทร์ที่เรียกประชาชนว่า ชาวไทยทั้งหลาย ชาวไทยกลาง ซึ่งสะท้อนบทบาทของการเน้นเชื้อชาติไทย รวมถึงเรื่องชาติบ้านเมือง ภาระหน้าที่ที่สำคัญของพลเมืองในการปกป้องประเทศชาติจากข้าศึก ล้วนถูกสอดแทรกเข้ามาในบทละครศึกกลาง ทั้งคำพูดของคุณมุกด์ ที่วิเคราะห์ได้ว่า แม้ทุกคนสามารถกลับไปทำมาหากินตามภูมิลำเนาได้ แต่เมื่อสงครามเกิดขึ้นต้องเตรียมพร้อมไว้เสมอ สามารถจับอาวุธขึ้นสู้ปกป้องบ้านเมืองได้ สิ่งนี้สะท้อนความสำคัญของการปกป้องชาติบ้านเมืองย่อมมาก่อนชีวิตส่วนตัว หรือ ชีวิตครัวเรือน วาทะกรรมการสละชีพเพื่อชาติ จึงกลายเป็นคำพูดของตัวละครวีรสตรีเมืองกลาง โดยไม่สงสัยเลยว่า แนวคิดดังกล่าวคือการสอดแทรก

ความคิดทางการเมืองของผู้ประพันธ์ โดยยืมปากของวีรสตรีในการถ่ายทอดแนวคิดทางการเมืองของ
หลวงวิจิตรวาทการเอง

การสร้างความทรงจำถึงวีรกรรมท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรจึงเกิดขึ้นผ่าน
บทละครเรื่อง ศีกกลาง ในยุคสมัยนั้น ประชาชนผู้รับสารอาจมีความเข้าใจว่า วีรสตรีเมืองกลางทั้งสอง
ได้ปรารถนาในลักษณะนี้จริงๆ และเกิดความเชื่อว่าเป็นเช่นนั้นจริง ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำให้แนวคิดชาตินิยม
สร้างวีรสตรีในรูปแบบของชาตินิยมขึ้นมา โดยปฏิเสธหลักฐานหรือข้อถกเถียงทางประวัติศาสตร์ที่มีมา
ทั้งสิ้น เพื่อให้เกิดเป็นองค์ความรู้ชุดเดียวเผยแพร่สู่ประชาชน เกรียงศักดิ์ เชษฐพัฒน์วนิช ได้อธิบายว่า
เป็นลักษณะของการสร้างความทรงจำร่วม การใช้อารมณ์ความรู้สึกเกี่ยวกับความเป็นชาติ หรือ
ชาตินิยมแบบใหม่ที่แตกต่างขัดแย้งกับการใช้อารมณ์ความรู้สึกแบบชาติ-ศาสนา-พระมหากษัตริย์ ของ
กลุ่มอนุรักษนิยม โดยการสร้างภาพแทนที่มีความหมายเป็นความทรงจำร่วมแบบใหม่ที่จะเป็นการตอกย้ำ
ประวัติศาสตร์ชาตินิยมแบบทหาร ประเทศไทยที่ “รวมเลือดเนื้อชาติเชื้อไทย” คือ คนไทยทุกคนทุก
กลุ่มไม่ว่าจะเป็นกลุ่มชน หรือ ชนชั้นใดสามารถเป็นวีรบุรุษ หรือ “มหาบุรุษ” ที่มีบทบาทในการต่อสู้
สร้างชาติได้ ในส่วนของศีกกลางก็จะสะท้อนบทบาทของผู้หญิง (เกรียงศักดิ์ เชษฐพัฒน์วนิช, 2560 ,น.
40-41) ส่วนตัวละครในเรื่องที่เป็นสามัญชนตัวเอก ตัวพระ-นาง เช่น สุดจิต เนื่อง หรือ ขุนพิมล เป็น
ต้น ก็เป็นสามัญชนคนไทยที่สามารถประกอบวีรกรรมเพื่อชาติบ้านเมือง การปกป้องชาติย่อมมาก่อน
ความรัก ซึ่งเป็นการบรรลุเป้าหมายหลักของแนวทางชาตินิยมของจอมพล ป. พิบูลสงคราม และหลวง
วิจิตรวาทการ

บทคำร้องของละครศีกกลาง ได้สร้างบทบาทของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรี
สุนทรในการคงไว้ซึ่งเกียรติของชาติไทย เสมือนเป็นการผูกเรื่องราวของวีรสตรีเมืองกลางเข้าไว้กับการ
ทำเพื่อชาติบ้านเมือง ความว่า

นาคราช

คุณหญิงจันทร์ภรรยาพระยากลาง	น้องสาวเคียงข้างใจอีกเheim
ท่านสามีถึงแก่กรรมศึกข้าเheim	ต้องประเheimโชคชัยออกไปรบ
เรียกสมัครผู้คนอลหม่าน	ทั้งหญิงชายเป็นทหารไม่หลีกเลี่ยง
ชาวไร่ชาวนามาสมทบ	เตรียมรบเพื่อรักษาซึ่งเกียรติไทย

(วิจิตรวาทการ, หลวง, 2506, น.12)

บทกลอนดังกล่าวสะท้อน อิทธิพลทางการเมืองการปกครองของจอมพล ป. พิบูล
สงคราม คือ บทบาทของสตรีที่ต้องก้าวเข้ามาสู่ฉากหน้าในช่วงคับขัน โดยคุณหญิงจันทร์ สามีถึงแก่
กรรมและมีศึกพม่าเข้ามา จึงมีความจำเป็นในฐานะภรรยาที่ดีที่ต้องทำหน้าที่แทนสามี และในอีกทาง
หนึ่งคือความกตัญญูต่อสามี ซึ่งเป็นค่านิยมสำคัญของจอมพล ป. ที่ส่งเสริมบทบาทสตรีโดยใช้เรื่องราว

วีรสตรีเป็นตัวละครคุณค่านี้ อาทิตยา จารุจินดา ได้วิเคราะห์ว่า วีรกรรมของวีรสตรีไทย ซึ่งได้แก่ ท้าวสุรนารี ท้าวเทพสตรี ท้าวศรีสุนทร ที่ได้ช่วยบ้านเมืองในยามคับขัน นำกำลังหญิงชายมาสู้รบกับข้าศึกจนได้รับชัยชนะ อันเป็นสิ่งที่จอมพล ป. ยกย่องว่า “ในยามคับขันสุดขีดนั้น หญิงมีวันดีกว่าชาย” (อาทิตยา จารุจินดา, 2555, น. 49) ดังนั้นจึงสอดคล้องกับบทประพันธ์ของหลวงวิจิตรวาทการที่เสริมคุณค่าของสตรีที่ทำหน้าที่ได้ดีในยามคับขันสอดแทรกลงไปในเรื่องราวของวีรสตรีเมืองกลาง จึงกลายเป็นค่านิยมเพื่อให้ประชาชนสามารถเข้าใจตัวตนของวีรสตรีได้ง่ายกว่าเดิม ด้วยกระบวนการใช้เรื่องราวเล่าอารมณ์เมื่อกองทัพพม่าบุกประชิดเมืองกลาง พระยากลางถึงแก่อนิจกรรม จึงเป็นภาระความจำเป็นของคุณหญิงจันที่จะต้องกตัญญูต่อชาติบ้านเกิด และเป็นภรรยาที่ดี กตัญญูต่อสามี ก้าวขึ้นมาบัญชาการรบเพื่อต่อต้านข้าศึกที่รุกรานเมืองกลางที่ถือว่าเป็นขอบเขตขัณฑสีมาของไทย ตามแนวคิดของหลวงวิจิตรวาทการ การก้าวขึ้นมาเป็นผู้นำของสตรีเกิดขึ้นด้วยความจำเป็น ด้วยภาระหน้าที่ที่สำคัญที่พลเมืองไทยมีส่วนร่วม คือ ความจงรักภักดีต่อชาติเหนือสิ่งอื่นใด จึงต้องจับอาวุธลุกขึ้นสู้ และรวบรวมชาวไทยขึ้นต่อต้านพม่า อิทธิพลการเล่าเรื่องลักษณะนี้ทั้งหลวงวิจิตรวาทการตลอดจนจอมพล ป. พิบูลสงครามที่ส่งเสริมค่านิยมนี้ ได้รับอิทธิพลมาจากการส่งเสริมชาตินิยมจากราชสำนักในช่วงยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เพียงแต่เปลี่ยนความหมายจากพระมหากษัตริย์ มาสู่ความหมายของการทำเพื่อชาติและเผ่าพงศ์เชื้อชาติไทย

บทเพลงที่สำคัญในเรื่องศึกกลางที่สะท้อนการสร้างชาตินิยมเข้าไปในวีรกรรมของวีรสตรีเมืองกลาง คือ บทเพลงกราวกลางที่ประพันธ์โดยหลวงวิจิตรวาทการ ความว่า

กราวกลาง

กลางของเราใครเข้ามาย่ำ	จะตีกระหน่ำให้มันพ่ายแพ้ไป
กลางเป็นถิ่นของไทย	ไล่ศัตรูออกไป - ซโย
เลือดไทยใจเด็ดไม่เข็ดขาม	สงครามแก่ลัวกล้าวจะหาไหน
สละชีพเพื่อชาติจันทใจ	ไม่ให้ศัตรูมาดูแล
ชาติใดใจพาลรุกรานมา	จะเกี่ยวข่มานให้ยับนับแสน
ก่อกรรมทำทุกข์รุกเขตแดน	แก้แค้นให้พันแผ่นดินไทย
ชาติไทยเคยด้อยย่อยยับ	ยังกลับแก้ฟื้นคืนได้
เพราะไทยใจสมัครรักเป็นไทย	เต็มใจต่อสู้หมู่ไพร่
มาเถอะเหยยยกมาทั่วสากล	ไทยจะทนสู้ตายไม่พ่ายหนี
ถ้าแม้มันมีชัยพวกไพร่	ให้ได้แต่ปฐพีไม่มีคน
หาเข้ากินค้ำยามสงบ	เกิดศึกก็รบไม่ย่อถน

ชาติใต้ใจกล้ามาประจัญ	ทุกคนยอมตายให้บ้านเมือง
มาเถิดชาวไทยทั้งหญิงชาย	ไว้ลายให้โลกเขาสื่อเสียง
ไว้เกียรติกรุงสยามนามประเทือง	ให้รุ่งเรืองวัฒนาทั่วฟ้าดิน

(วิจิตรวาทการ, หลวง, 2506, น.18)

บทเพลงกราวกลางของหลวงวิจิตรวาทการที่กำหนดไว้ในบทละครศึกกลาง สะท้อนความเป็นชาตินิยมในวีรกรรมอย่างชัดเจน ท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรปลุกใจเหล่าทหารเมืองกลางด้วยความเป็นชาติไทย โดยมีการกล่าวถึงคำว่า “ไทย” “ชาติไทย” “แผ่นดินไทย” ตลอดจนคำว่า “บ้านเมือง” อย่างเห็นได้ชัด คุณหญิงจันทร์และคุณมุกด์ปลุกระดมทหารด้วยคำพูดของแนวคิดสมัยใหม่ และมุ่งมั่นการทำเพื่อรัฐเพื่อชาติเป็นเป้าประสงค์หลักเหนือแนวคิดอื่นๆ ทั้งปวง ในขณะเดียวกันได้มุ่งเน้นบทบาทของสามัญชนที่มีส่วนร่วมในชุมชนของชาติด้วยเช่นกัน วีรสตรีเมืองกลางได้รับการสถาปนาเป็นวีรสตรีสามัญชน เช่นเดียวกับการให้ความสำคัญกับสามัญชนคนอื่นๆ ในบทประพันธ์ ชาวไร่ชาวนาก็สามารถประกอบวีรกรรมเพื่อชาติได้ เป็นการแสดงความกตัญญูของแผ่นดินเกิดด้วยการขับไล่ศัตรูไปให้พ้นแผ่นดินไทย ซึ่งถือว่าเป็นการสถาปนาอำนาจของรัฐไทยเหนือหัวเมืองห่างไกลอย่างกลาง โดยแสดงภาพว่า เมืองกลางเป็นส่วนหนึ่งของราชสำนักกรุงเทพฯ มาตั้งแต่โบราณแล้ว และการรุกรานของกองทัพพม่าจึงเป็นการล่วงล้ำอำนาจอธิปไตยของรัฐไทย ดังนั้นประชาชนในดินแดนเหล่านั้นที่ลุกขึ้นสู้ต่อกองทัพพระราชศัตรูจึงถือเป็นการปกป้องเขตแดนแผ่นดินไทยจากบทละครเดิมที่เป็นความขัดแย้งในความรักระหว่างสุดจิตและเนื่อง นำมาสู่การสู้รบเพื่อปกป้องเมืองกลาง ที่ถือว่าเป็นปริมณฑลของแผ่นดินไทย และความฮึกเหิมของเพลงกราวกลาง นำมาสู่การได้รับชัยชนะ และชัยชนะนั้นเองสามารถแก้ไขความสัมพันธ์ในครอบครัว จึงนับว่าไม่ว่าจะขัดแย้งอะไรก็ตามในเรื่องส่วนตัว เมื่อรวมพลังกันทำเพื่อชาติบ้านเมือง ทำยที่สุดแล้วผลดีจะตามมาและทุกอย่างจะคลี่คลาย

ประอรรถัน บูรณมาตร์ ได้วิเคราะห์ว่า หลวงวิจิตรวาทการใช้รูปแบบของการผูกเรื่องด้วยการสร้างศึกรอกบ้าน เพื่อให้เกิดการสร้างความสามัคคีในบ้าน ซึ่งคุณหญิงจันทร์และคุณมุกด์ ได้รวบรวมกำลังคนไทยต่อสู้ และสามารถเอาชนะข้าศึกด้วยพลังความสามัคคี ซึ่งเป็นการกระตุ้นเตือนประชาชนให้สำนึกในพลังแห่งความสามัคคีที่สามารถกระทำการสำคัญให้แก่ชาติได้ ซึ่งประอรรถันได้อ้างจากข้อความที่คุณหญิงจันทร์พูดในบทละครว่า “ขอให้พวกเราทุกคนภูมิใจว่าเราได้ทำการสำคัญให้แก่ชาติ” (วิจิตรวาทการ, หลวง, 2506, น.17) และ “แสดงให้โลกเขารู้ว่า ถ้าใครย่ำยีบ้านเมืองของเรา เราทุกคนยอม สละชีพเพื่อชาติ ถ้าข้าศึกชนะก็ให้เขาได้ไปแต่แผ่นดิน ส่วนคนนั้นจะไม่มีเหลือไว้ให้เขาใช้” (วิจิตรวาทการ, หลวง, 2506, น.18) จากนั้นก็ใช้เพลง “กราวกลาง” เป็นการตอกย้ำเข้าไป

อีก (ประอรรัตน์ บูรณมาตร, 2528, น. 101) จึงเป็นการปลูกฝังความสามัคคีในหมู่ประชาชนให้เกิดขึ้นตามแนวรัฐธรรมนูญที่จอมพล ป. พิบูลสงครามได้วางแนวทางไว้ และนอกจากนี้ยังมีการส่งเสริมความเป็นชาตินิยมในบทเพลงศึกกลาง ที่แสดงในเรื่องนี้ด้วย

การสละชีพเพื่อชาติเป็นสิ่งที่แนวคิดชาตินิยมได้กำหนดเข้ามาเป็นบทพูดของคุณหญิงจันทร์ และในเพลงกราวกลาง ตั้งแต่เมื่อเข้าศึกชนะก็ได้ไปแต่แผ่นดินจะไม่หรือคนไว้ใช้ หรือ “ถ้าแม่มีมิชยพวกไพร่ ให้ได้แต่ปฐพีไม่มีคน” แสดงให้เห็นว่า ถึงแม้จะพ่ายแพ้ แต่ทุกคนยอมยอมตาย หรือไม่ยอมต่อผู้ปกครองใหม่ ผู้ปกครองแผ่นดินคนใหม่ก็จะมีข้าบริวารคนไทยไว้คอยใช้ ลักษณะของการปลูกเร้าแบบเล่าอารมณ์ของตัวละครคุณหญิงจันทร์ ทำให้ผู้ชมเกิดอารมณ์ร่วมในฐานะคนไทยที่ไม่ยอมตกอยู่ภายใต้การปกครองของชาติอื่นเด็ดขาดแม้ว่าต้องพ่ายแพ้สงครามก็ตาม จึงถือได้ว่าชาตินิยมได้สร้างชุมชนความเชื่อชาติเผ่าพงศ์ไทยให้มีความสำนึกร่วม ต่อวีรกรรมของวีรสตรีเมืองกลาง เสมือนว่าตนได้เข้าไปอยู่ในเหตุการณ์นั่นเอง แต่ถึงกระนั้นเมื่อศึกสงครามจบลง เรื่องราวของศึกกลาง ตัวละครในเรื่องกลับไปสู่สถานะเดิมอย่างปรกติสุข เมื่อสิ้นศึกสงคราม ก็สามารถคิดถึงความสัมพันธ์ในครอบครัวและความรักได้ ตัวละครกลับไปปฏิบัติหน้าที่ตามแห่งที่ของตน และตามหน้าที่ของตนทั้งชายและหญิงแบ่งแยกกันไป ซึ่งเป็นไปตามการส่งเสริมหน้าที่ของจอมพล ป. พิบูลสงคราม แบบรัฐธรรมนูญ เนื่องและน้อมพี่ชาย กลับไปเป็นชาวไร่ชาวนาหลังเสร็จศึกสงคราม อยู่มีกินตามแบบประชาชนทั่วไป เนื่องเป็นน้องสาวที่ดีของพี่ชาย จากนายกองหญิงกลับคืนสู่สถานะของชาวไร่ชาวนา ตามตำแหน่งหน้าที่ของตนก่อนสงคราม ก่อนที่จะได้คืนดีและเป็นภรรยาที่บริสุทธิ์ในเวลาต่อมา

นอกจากนี้ยังมีบทเพลง ศึกกลาง ที่ถูกใช้บรรยายศึกสงครามของท้าวเทพกระษัตรี และท้าวศรีสุนทร ความว่า

เพลงศึกกลาง

คำร้อง-ทำนอง หลวงวิจิตรวาทการ

(สร้อย) ศึกกลาง	ปางศัตรูมาอำ
ด้วยกำลังทางน้ำ	ไทยยังไม่แน่นอนหนา
ศึกกลางปางนี้ไทยต้องจำ	กำลังรบทางน้ำต้องริบหา
เมื่อศัตรูเทียมฮึกศึกมีมา	ถึงไทยกล้าขาดอาวุธ ก็สุดกัน (สร้อย)
เขตสยามทางทะเลยาวไม่น้อย	ต้องมีเรือรบคอยเป็นรั้วกัน
หากม้ารออยู่บนฝั่งตั้งประจัน	คงตายก่อนไม่ทันได้รบเลย (สร้อย)
เมื่อนาวีเข้าศึกมาโจมตี	ต้องมีเรือออกไปสู้ไม่อยู่เฉย
พวกเราชาวไทยอย่าได้ไว้ใจเลย	เรานี้เคยถูกเจ็บ จึงต้องจำ (สร้อย)

(ปัญญา นิตยสุพรรณ, 2531, น.29)

จากบทเพลงศึกกลาง ได้แสดงบทบาทของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรในการต่อต้านศัตรูข้าศึก ด้วยความกล้าหาญของคนไทย แต่บทเพลงนี้แฝงไปด้วยแนวคิดทหารนิยมเข้ามาในวีรกรรมของวีรสตรีเมืองกลางด้วย โดยเป็นการแสดงให้เห็นว่า ทหารมีความสำคัญมากน้อยเพียงใดในยามศึกสงคราม ซึ่งกำลังทางน้ำหรือกองทัพเรือของไทยมีจำนวนน้อย ศึกกลางจึงเป็นตัวชี้ให้เห็นว่ากำลังรบทางน้ำเป็นสิ่งจำเป็น แม้คนไทยจะกล้าหาญเพียงใด แต่เมื่อไร้อาวุธยุทธโศปกรณ์หรือเรือรบก็เป็นอันต้องพ่ายแพ้ไป และอาจต้องตายก่อนยังไม่ทันได้รับ หลวงวิจิตรวาทการใช้ลัทธิทหารนิยมเข้าไปกระตุ้นจิตสำนึกผู้คนให้คล้อยตามการสนับสนุนกองทัพของรัฐบาล ซึ่งคณะราษฎรสายทหารกำลังเรืองอำนาจในช่วงเวลาดังกล่าว และบทเพลงนี้ก็ช่วยส่งเสริมแนวคิดทางการเมืองของจอมพล ป. พิบูลสงครามได้ดี แม้ว่าในความเป็นจริงแล้วแนวคิดเรื่องเรือรบ เป็นแนวคิดของการปกครองจากกรุงเทพฯ ท้องถิ่นอย่างเมืองกลางในสมัยรัชกาลที่ 1 อาจจะไม่มีการจัดการเพ่งนี้ จึงแสดงภาพให้เห็นว่า ท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรซึ่งเป็นผู้นำของท้องถิ่นยังคงหวังพึ่งกองทัพจากส่วนกลางให้เข้ามาช่วยเหลือ จึงเป็นการแสดงอำนาจในการครอบครองเมืองกลางของกรุงเทพฯ ให้ถือเสมือนว่า เมืองกลางต้องการอยู่ภายใต้กรุงเทพฯ และปรารถนาให้มีกองทัพมาเข้าช่วยเหลือในการสู้ศึกพม่า

วรารณณ์ เฟือกเล็ก ได้อธิบายว่า การชักนำให้ผู้คนเข้าใจว่ากองทัพไทยและสามัญชนไทยไม่ด้อยไปกว่าชาติไหน ขอเพียงให้มีอาวุธที่ดีพร้อมและจำนวนมากพอเท่านั้น ไทยก็จะมีแสนยานุภาพเทียบเท่าชาติมหาอำนาจทั้งหลาย ซึ่งตัวละครได้อธิบายว่าในอดีต ในคราวสงคราม 9 ท้าว กลางได้แต่เพียงตั้งรับ ไม่ได้เป็นฝ่ายรุก ดังนั้น เราจึงควรมีเรือรบสำหรับป้องกันบ้านเมืองเพียงพอ และในบทละครบางบทได้กล่าวถึงการสละเงินทองเพื่อประโยชน์อันยิ่งใหญ่คือการต่อเรือรบให้กับรัฐบาล วรารณณ์มองว่า บทบาทของคุณหญิงจันและคุณมุกในเรื่องศึกกลางนี้มีอยู่น้อยมาก จนไม่ได้มีความสำคัญอะไรในเรื่อง หากเน้นแต่เรื่องการต่อเรือรบและแสวงหาอาวุธถึงสองคราว (วรารณณ์ เฟือกเล็ก, 2547 ,น.163-164)

สายพิณ แก้วงามประเสริฐ ได้อธิบายว่า เพลงประกอบในเรื่องศึกกลาง เน้น “ไทย” มีหลายกลุ่มที่ต้องแยกย้ายกันอยู่ตามที่ต่างๆ เช่น ไทยสยาม ไทยแม่น้ำโขง ไทยใหญ่ ไทยอิสลามแถบลุ่มน้ำตานี เนื้อเพลงจึงเป็นการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน จุดมุ่งหมายในการแต่งของผู้ประพันธ์ละครคือ ความรักชาติเหนือสิ่งอื่นใด ส่วนโครงเรื่องย่อยประกอบคือ การเน้นบทบาทของผู้หญิงที่มีความเท่าเทียมกันกับผู้ชายในการเสียสละเพื่อชาติ ผู้หญิงจึงมีความกล้าหาญ และเน้นความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชนชาติไทยแม้ว่าจะมีชื่อเรียกที่แตกต่างกันก็ตาม และการเน้นความเป็น

ชาติไทยของจอมพล ป. ก็เพื่อต้องการที่จะสลายสัญลักษณ์ที่เป็นมรดกตกทอดจากระบอบเก่า ซึ่งได้มีการเปลี่ยนแปลงชื่อประเทศจาก “สยาม” เป็น “ไทย” ในเวลาต่อมา จึงเป็นการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันภายใต้ “ชาติไทย” (สายพิน แก้วงามประเสริฐ, 2537, น.153-155)

ประอรรัตน์ บุรณมาตร์ ได้วิเคราะห์ว่า บทละครประวัติศาสตร์ของหลวงวิจิตรวาทการ ส่วนใหญ่ล้วนมีแก่นปลูกใจให้รักชาติ และมีการนำเสนอแนวคิดสำคัญนี้ออกมาในเนื้อเรื่อง หลวงวิจิตรวาทการนำเนื้อหาทางประวัติศาสตร์มาเสริมเติมแต่งและสร้างบทบาทของตัวละครเพิ่มขึ้น แต่บางเรื่องก็นำเพียงชื่อบุคคล ชื่อเมือง หรือเหตุการณ์บางเสี้ยวในประวัติศาสตร์มาผูกเป็นบทละครขึ้น (ประอรรัตน์ บุรณมาตร์, 2528, น. 164-165) ศีกลกลางจึงเป็นเรื่องราวของประวัติศาสตร์มาเสริมเติมแต่งและสร้างบทบาทของตัวละครเพิ่มขึ้น แม้ว่าคุณหญิงจันทร์และคุณมุกด์จะไม่ใช่ตัวละครหลัก แต่ก็สามารถเชิดชูความเป็นชาตินิยมด้วยสำนวนและความคิดของหลวงวิจิตรวาทการสื่อสารแก่ประชาชนผู้รับชมได้

กุสุมา เฟนสกี-สตาลิ่ง ได้ให้ความเห็นว่า บทละครแทบทุกเรื่องของหลวงวิจิตรวาทการล้วนสะท้อนความคิดความเชื่อเรื่องชาตินิยมอย่างชัดเจน ซึ่งท่านได้หยิบยกเอาเรื่องราวทางประวัติศาสตร์มาใช้เป็นท้องเรื่อง โดยที่หลายครั้งเจตนาของท่านคือการบิดเบือนประวัติศาสตร์เพียงเพื่อจะทำให้เรื่องที่ท่านนำเสนอตอบสนองแนวคิดชาตินิยมแบบที่ท่านปักใจเชื่ออย่างจริงจัง และมีการใช้เทคนิคเพื่อตรึงใจผู้ชม (กุสุมา เฟนสกี-สตาลิ่ง, 2547, น.23)

โสภา ชานะมุล ได้อธิบายว่า หลวงวิจิตรวาทการได้ผูกเรื่องราวใน นวนิยายของเขาให้ดำเนินอยู่ในดินแดนที่เคยเป็นของอาณาจักรไทยมาแต่โบราณกาล เสมือนจะย้าให้ผู้อ่านได้รำลึกถึงและภาคภูมิใจในความยิ่งใหญ่ของชาติไทยในอดีต เพื่อให้ได้รับรู้ถึงแก่นรากแห่งเชื้อชาติไทยที่เคยผ่านความเจริญไม่แพ้ชาติใดในพิภพ (โสภา ชานะมุล, 2542, น.27) ศีกลกลางจึงกลายเป็นเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ของชนชาติไทยไปโดยปฏิเสธประวัติศาสตร์ในชุดอื่น ทั้งนี้เพื่อเชิดชูความเป็นชาตินิยมผ่านบทละคร โดยมีท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรเป็นเครื่องมือในการเผยแพร่สำนึกชาตินิยมของชนชาติไทย

ซึ่งบทละครศีกลกลาง แม้จะเป็นการเชิดชูวีรกรรมของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรในการป้องกันเมืองถลางจากกองทัพพม่า แต่หากวิเคราะห์ลึกลงไปแล้ว เป็นการกล่าวถึงวีรกรรมของสองวีรสตรีเพียงแค່เสี้ยวหนึ่งของเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์เท่านั้น หลวงวิจิตรวาทการได้ใช้โครงเรื่องแบบชาตินิยมเข้ามาเสริมเติมแต่งเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ทางการเมืองในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ละครเรื่องศีกลกลาง พ.ศ. 2480 จึงเป็นบทละครประวัติศาสตร์ที่เป็นอิทธิพลทางการเมืองที่ตั้งใจใช้วีรกรรมของวีรสตรีเป็นเครื่องดึงดูดผู้รับชมให้สนใจประวัติศาสตร์ หากแต่เรื่องราวกล่าวถึง

วีรกรรมเพียงแค่ช่วงสำคัญเพียงช่วงหนึ่งของชีวิตท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรเท่านั้น หลวงวิจิตรวาทการให้ความสำคัญต่อตัวละครที่ฉาบด้วยความเป็นชาตินิยมและพลเมืองที่ดีของชนบการปกครองมากกว่า อย่างเนื่อง น้อม สดจิต และขุนพิมล เป็นตัวแสดงความคิดชาตินิยม ทหารนิยม และรัฐนิยมของจอมพล ป. พิบูลสงครามที่โลดแล่นออกมาปลุกใจให้รักชาติ ความเป็นสามัญชนของตัวละครได้รับใช้ใกล้ชิดผู้รับชมมากที่สุด ส่วนคุณหญิงจันทร์และคุณมุกด์ เป็นตัวละครที่ถูกฉาบด้วยแนวคิดชาตินิยมในลักษณะที่เป็นทางการมากกว่าตัวละครอย่างเนื่องและสดจิต สันเกตจากการใช้คำและภาษาในการปลุกระดมทหารเป็นสำนวนภาษาของหลวงวิจิตรวาทการทั้งสิ้น และไม่ใช้สำนวนภาษาของบุคคลที่มีตัวตนจริงที่มีชีวิตตั้งแต่ช่วงปลายกรุงศรีอยุธยาจนถึงต้นรัตนโกสินทร์ แต่อิทธิพลของบทละครทำให้ประชาชนผู้รับชมอาจมองว่าเรื่องราวที่เกิดขึ้นเป็นความจริงที่เกิดขึ้นในยุคสมัยนั้น ซึ่งแท้จริงแล้วเป็นบทละครการเมืองที่มีแนวคิดชาตินิยมอยู่เต็มเปี่ยม โดยใช้วีรสตรีเมืองกลางเป็นเครื่องมือเผยแพร่ผ่านบทละครของตัวผู้ประพันธ์เอง

ภาพยนตร์ คีกลกลาง (พ.ศ. 2499)

นอกจากบทละครคีกลกลาง ที่ประพันธ์ขึ้นในปี พ.ศ. 2480 หลวงวิจิตรวาทการไม่ได้ประพันธ์บทละครที่เกี่ยวข้องกับท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรเรื่องอื่นที่นอกเหนือจากเรื่องดังกล่าวอีก ซึ่งบทละครคีกลกลางได้มีการเผยแพร่และเป็นสัญลักษณ์วีรกรรมของวีรสตรีเมืองกลางในรูปแบบชาตินิยมช่วงรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามช่วงแรก (พ.ศ. 2481-2487) ทั้งนี้วารสารณเฝ้าเล็กได้อธิบายว่า เนื้อหาของบทละครแฝงไปด้วยความสำคัญของสามัญชน แม้มีผู้หญิงเป็นตัวดำเนินเรื่อง เช่น เลือดสุพรรณ ราชมนูและคีกลกลาง โดยนัยที่แฝงคือ ในยามวิกฤตแม้ผู้หญิงชาวบ้านเข้าทำหน้าที่สู้รบดั่งเช่นชายได้ ยอมสละชีวิตได้ ซึ่งเป็นหน้าที่ที่พลเมืองทุกคนควรต้องกระทำเมื่อบ้านเมืองเกิดสงคราม ไม่เพียงผู้หญิง แต่หมายรวมถึงสามัญชนทั้งหมดว่ามีส่วนสำคัญในการปกป้องชาติทั้งนั้น (วารสารณเฝ้าเล็ก, 2547 ,น.168) ดังนั้นแม้ว่าหลวงวิจิตรวาทการจะเขียนบทละครถึงท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรเพียงเรื่องเดียว แต่บทละครนี้ได้ส่งอิทธิพลต่อการรับรู้วีรกรรมของวีรสตรีเมืองกลางในเวลาต่อมา โดยเคลือบแฝงไปด้วยอุดมการณ์ชาตินิยมซ้อนทับวีรกรรมเหล่านั้น

เช่นเดียวกับ ภาพยนตร์ คีกลกลาง (พ.ศ. 2499) ที่สร้างขึ้นในเวลาต่อมา แม้ว่าจะไม่ได้นำโครงเรื่องคีกลกลางในฉบับหลวงวิจิตรวาทการมาใช้ แต่ก็สะท้อนถึงแนวคิดชาตินิยมที่แทรกซึมเข้ามาในภาพยนตร์ ทำให้กระบวนการรับรู้เรื่องราววีรสตรีจึงมีภาพของชาตินิยมเป็นภาพจำหลัก โดยภาพยนตร์คีกลกลางสร้างขึ้นในปีพ.ศ. 2499 ซึ่งเป็นช่วงที่จอมพล ป. พิบูลสงครามดำรงตำแหน่งเป็นนายกรัฐมนตรีสมัยที่ 2 (พ.ศ. 2491-2500) ซึ่งเป็นยุคหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่การส่งเสริมแนวคิดชาตินิยมโรยราลงอย่างมากเมื่อเทียบกับสมัยแรกของจอมพล ป.

สันติสุข โสภณศิริ ได้อธิบายว่า เมื่อจอมพล ป. พิบูลสงครามหมดอำนาจในสมัยแรก ลัทธิชาตินิยมก็อ่อนแรงลง การครองอำนาจของจอมพล ป. พิบูลสงครามสมัยที่สองได้สร้างความสัมพันธ์ระหว่างฝ่ายอำมาตยาธิปไตยสายทหารกับฝ่ายนิยมเจ้า และทำให้ฝ่ายนิยมเจ้าเข้ามามีบทบาททางการเมืองอีกครั้ง ร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2492 ฝ่ายนิยมเจ้ามีบทบาทในการผลักดันบัญญัติรูปแบบการปกครอง “ระบอบประชาธิปไตย มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข” ขึ้นเป็นครั้งแรกในรัฐธรรมนูญของไทย (สันติสุข โสภณศิริ, 2555, น.183) ดังนั้นการปกครองของจอมพล ป. พิบูลสงครามจึงมีอำนาจน้อยกว่าการปกครองสมัยแรก และการส่งเสริมชาตินิยมก็ลดทอนความสำคัญลง ด้วยเนื่องจากต้องแบ่งปันผลประโยชน์ให้กับฝ่ายอนุรักษนิยม หรือ ฝ่ายนิยมเจ้า ที่ช่วยเหลือจอมพล ป. พิบูลสงครามในการกลับเข้ามาสู่อำนาจ และทำลายกลุ่มการเมืองของนายปรีดี พนมยงค์ ที่ครองอำนาจในไทยช่วงยุคหลังสงคราม ดังที่สุธาชัย ยิ้มประเสริฐ ได้อธิบายว่า กลุ่มที่เติบโตและมีพลังมากขึ้นคือ กลุ่มอนุรักษนิยมที่มุ่งจะรื้อฟื้นพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์เป็นสำคัญ (สุธาชัย ยิ้มประเสริฐ, 2553, น. 241) แม้ว่าจะเกิดความขัดแย้งกันแต่จอมพล ป. ก็ยังต้องประนีประนอมทางอำนาจกับฝ่ายนิยมเจ้า

แต่อย่างไรก็ตามการส่งเสริมทางวัฒนธรรมทางชาตินิยมก็ยังคงได้รับการส่งเสริมอยู่ และเมื่อการผลิตภาพยนตร์เริ่มแพร่หลาย จึงก่อกำเนิดภาพยนตร์ในรูปแบบชาตินิยมและสงครามเกิดขึ้น ซึ่งมีความหลากหลายมากขึ้น และภาพยนตร์ไทย 16 มม.ก็เริ่มแพร่หลายตั้งแต่พ.ศ. 2490 และมีภาพยนตร์มากขึ้นในช่วงยุคจอมพล ป. สมัยที่สอง

ภาพยนตร์เรื่องศึกกลาง กำกับโดย พรานบุรุษ หรือ จวงจันท์ จันท์คณา บทประพันธ์โดย รักร้อย อำนาจการสร้างโดย สายสนธิ ทศนิยมกุล บริษัทผู้สร้างคือ บุรพาภาพยนตร์ วันที่เข้าฉายในวันที่ 2 มีนาคม 2499 ฉายที่โรงภาพยนตร์ควีนส์ โดยใช้ระบบถ่ายทำภาพยนตร์สีธรรมชาติ 16 มม. ให้เสียงพากย์สด (ศึกกลาง (2499), 2561, ออนไลน์) โดยในภาพยนตร์เรื่องศึกกลาง มีเรื่องย่อ ดังนี้

“พ.ศ. 2328 เจ้าปดุง กษัตริย์เมืองพม่าส่งภูมามาเป็นแม่กองยกทัพตีเมืองตะกั่วป่าตะกั่วทุ่ง จนกระทั่งถึงเมืองกลาง ขณะนั้นพระยาถลางเจ้าเมืองกำลังป่วยหนักใกล้ถึงอนิจกรรม คุณหญิงจันท์ ภรรยาจึงชักชวน มุกด์ น้องสาวช่วยกันปกป้องเมืองถลางแต่ในเวลานั้นขุนยศ ทหารไทยคิดคดนำพวกไปสมคบพม่า เพราะทะเลาะทะเลาะอยากครองเมืองถลาง และเสนอว่าจะปล้นเสปียงเพื่อขอแลกกับตำแหน่งเจ้าเมืองขุนยศใช้ให้เดี่ยวไปปล้นเสปียง

เดี่ยว ใจซื่อ นำความไปบอก ไยกับแหว สาวเมืองถลางจึงสกัดแผนการของขุนยศ ขุนยศลงโทษเดี่ยวด้วยการให้จุดแหวคนรักมาสังเวย ทำให้ทั้ง

สองโดนซัง ขุนยศซึ่งทำงานพลาดไปจึงขอโอกาสแก้ตัวกับแม่กองพม่าแต่ไม่ทันเสียแล้ว คุณหญิงจันทร์กับน้องสาวรวมกำลังชาวบ้านบุกฐานที่ตั้งทัพของพม่า ขุนยศถูกเดี่ยวฆ่าตายในกองเพลิง พระไชยเฉลาฐานทัพจนทหารพม่าถอยร่นหนึ่งทะเล คุณหญิงจันทร์กับน้องสาวสามารถนำทัพสำเร็จจึงได้รับพระราชทานยศเป็น ท้าวเทพสตรีกับท้าวศรีสุนทร” (ศึกกลาง (2499), 2561, ออนไลน์)

จะเห็นได้ชัดว่าเรื่องศึกกลาง ที่กำกับโดยพรานบุรุษ และประพันธ์โดยรักร้อย จะมีเนื้อหาภาพยนตร์ที่แตกต่างไปจากบทละครของหลวงวิจิตรวาทการ แต่ในเรื่องมีการยกย่องบทบาทของท้าวเทพสตรีและท้าวศรีสุนทร เช่นเดียวกับแนวเรื่องของหลวงวิจิตรวาทการ ในขณะที่หลวงวิจิตรฯ จะเน้นความรักและการทำเพื่อชาติบ้านเมืองของประชาชนทุกคนทั้งวีรสตรีและสามัญชน แต่ภาพยนตร์ศึกกลางแสดงให้เห็นถึงวิกฤตการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงศึกกลาง มีการแต่งเติมเนื้อหาเพื่อเข้าอารมณ์ให้รับชมภาพยนตร์ โดยเพิ่มเติมเรื่องของการคิดทรยศ ซึ่งจะสะท้อนได้ชัดว่าลัทธิชาตินิยมของจอมพล ป. พิบูลสงครามเริ่มโรยราลง เพราะในภาพยนตร์มีการใช้เรื่องคนไทยทรยศไปสมคบพม่า เพื่อความทะเยอทะยานในการครองเมืองกลาง ซึ่งประเด็นนี้ไม่ได้มีการพูดถึงในบทละครศึกกลาง แม้ว่าจะมีจุดมุ่งหมายในการกำหนดให้พม่าเป็นศัตรูสำคัญของชาติ แต่คนไทยที่คิดทรยศในภาพยนตร์ก็ได้ให้ภาพของชนชาวไทย จากที่จอมพล ป. พยายามส่งเสริมความรักใคร่สามัคคีกลมเกลียวภายใต้ชาติเดียวกัน แต่ในภาพยนตร์กลับแสดงให้เห็นว่า เมื่อผลประโยชน์เกิดขึ้น ชาวไทยบางคนก็พร้อมที่จะสละหน้าที่สำคัญที่มีต่อชาติบ้านเมือง เพื่อรับผลประโยชน์ต่างตอบแทนที่ดีกว่า ดังเช่น บทบาทของขุนยศที่มีความทะเยอทะยานอยากครองเมืองกลางเสียเอง ภายใต้การสนับสนุนของพม่า แต่ถึงกระนั้นการคิดทรยศแผ่นดินก็นำไปสู่บทสรุปของภาพยนตร์แนวสงคราม ชาตินิยม ที่ตัวละครนั้นต้องตายอย่างขุนยศที่ถูกเดี่ยว ใจซื่อฆ่าตายในกองเพลิง สะท้อนเรื่องของเวรกรรมของการเนรคุณแผ่นดิน ในที่สุดต้องพ่ายแพ้กองทัพของคุณหญิงจันทร์และคุณมุกด์ที่บุกฐานที่ตั้งของกองทัพพม่า

คุณหญิงจันทร์และคุณมุกด์ได้รับพระราชทานยศเป็น ท้าวเทพสตรีกับท้าวศรีสุนทร แสดงให้เห็นถึงความดีความชอบที่ได้ประกอบวีรกรรมต่อต้านกองทัพพม่า ซึ่งเป็นการกระทำเพื่อชาติบ้านเมือง แต่ด้วยความที่เป็นภาพยนตร์ ผู้อำนวยการสร้างอาจต้องการกำไรจากผู้รับชม จึงมีการสอดแทรกบทของตัวละครอื่นๆ ที่มีความแตกต่างกัน ไม่เหมือนความคิดชาตินิยมในบทละครศึกกลาง ที่เป็นความคิดและคำของหลวงวิจิตรวาทการถูกเผยแพร่ผ่านปากตัวละคร แต่ภาพยนตร์ศึกกลาง สะท้อนภาพของความเป็นมนุษย์มากขึ้น ที่มีอุดมการณ์อื่นนอกเหนือจากความรักชาติ และแสดงให้เห็นว่าแม้แต่คนไทยด้วยกันเองก็ยังสามารถคิดทรยศไปเข้ากับข้าศึกได้ เพื่อผลประโยชน์และความ

ทะเยอทะยานของตน ซึ่งทั้งบทละครและภาพยนตร์ทั้งสองเรื่อง เป็นเรื่องแต่งอิงประวัติศาสตร์ ที่อ้างอิงถึงเรื่องราววีรกรรมของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรมาใช้เป็นพื้นเรื่องเท่านั้น โดยใช้ความบันเทิง และการส่งเสริมแนวคิดของผู้สร้างผลงาน เนื้อข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ ซึ่งในภาพยนตร์ดังกล่าวเกิดขึ้นในยุคที่ภาพยนตร์ 16 มม. กำลังเจริญรุ่งเรือง ผู้กำกับไม่ว่าจะเป็นพรานบุรพ์ หรือคนอื่นๆ ย่อมสร้างสรรค์ผลงานเพื่อความบันเทิงเป็นสิ่งสำคัญ แม้ว่าภาพยนตร์ศึกกลางจะเกิดขึ้นในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงครามก็ตาม แต่บทของตัวละครในเรื่องมีความแตกต่างจากแนวเรื่องชาตินิยมที่จอมพล ป. และหลวงวิจิตรวาทการส่งเสริม ภาพยนตร์ที่เกิดขึ้นในยุคเฟื่องฟูนี้อาจจะเน้นปริมาณมากกว่าคุณภาพ โครงเรื่องจึงค่อนข้างเป็นสูตรสำเร็จ เพื่อเน้นความบันเทิงของผู้ชมให้ออกห่างจากโลกความเป็นจริง บทสรุปของแต่ละเรื่องจึงกลายเป็นเรื่องราวสุขนานุกรมที่ ธรรมะย่อมชนะอธรรม เสมอเหมือนเรื่อง ศักดิ์กลางที่สุดท้าย พม่าและผู้ทรยศอย่างขุนยศ ได้พ่ายแพ้ และขุนยศพบจุดจบที่สมควรแล้วสำหรับฝ่ายอธรรม ผู้ชนะอย่างคุณหญิงจันทร์และคุณมุกด์ได้รับการสถาปนาเป็นวีรสตรี พร้อมกับชาวบ้านที่ร่วมรบก็ได้รับการยกย่องสรรเสริญ ซึ่งเป็นหน้าที่สำคัญของชาวไทยทุกคนในการปกป้องประเทศชาติ

นอกจากเนื้อเรื่องของภาพยนตร์แล้วไบปิดโฆษณาภาพยนตร์เรื่อง ศักดิ์กลาง พ.ศ. 2499 ของโรงภาพยนตร์ควีนส์ และยังมีไบปิดโฆษณาภาพยนตร์ของบริษัทบูรพาภาพยนตร์ เกี่ยวกับเรื่องศึกกลาง พ.ศ. 2499 ซึ่งได้โฆษณาแก่ประชาชนทั่วไป ความว่า

“บูรพาภาพยนตร์สร้าง ภาพยนตร์ประวัติศาสตร์สี่ธรรมชาติ เรื่องใหญ่ยิ่งเพื่อเชิดชูเกียรติประวัติยอดวีรสตรีไทยสมัยรัชกาลที่ 1 ใน “ศึกกลาง” นำแสดงโดย เชาวน์ แคล่วคล่อง, ปัญจะ สุทธิรินทร์, จุมพล กาญจนินทุ, จิตรรา นาคน้อย, สุจินดา ข้าขจร, คล้อง วัชโรบล, เปรี๊ยะ แสนฤทธิ์ ร่วมกับนักดาบคณะลูกบ้านช่างหล่อ บทประพันธ์ของ รักร้อย พรานบุรพ์ กำกับการแสดง หลิงไทย สมัยยาทวดกุ่มเมือง การเสียดสีของคนไทยในยามคับขัน ยุวนารีไทยควรจำไว้” (ศึกกลาง (2499), 2561, ออนไลน์)

จะเห็นได้ชัดว่าจากไบปิดโฆษณาภาพยนตร์เรื่อง ศักดิ์กลาง ยังแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลทางแนวคิดชาตินิยมที่เข้ามาส่งเสริมเรื่องราวของวีรสตรีเมืองกลาง ในบทภาพยนตร์ ซึ่งจัดสร้างในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ครั้งที่สอง แม้ว่าลัทธิชาตินิยมจะอ่อนแรงลง แต่ก็ยังสะท้อนภาพของวีรสตรีเมืองกลางที่ถูกเทิดทูนไว้เป็นวีรสตรีของชาติ ผู้โฆษณามีการใช้คำปลุกใจเพื่อเชื้อเชิญให้ผู้คนมารับชมภาพยนตร์ไม่ว่าจะเป็นการเล่นแร่แปรธาตุความเป็นชาติขึ้นในวีรกรรม เพื่อให้ผู้รับชมเห็นว่าท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ชาติไทย เพื่อเป็นความทรงจำให้แก่อนุชน การแสดง

ภาพความเป็นยอดวีรสตรีไทยของบูรพาภาพยนตร์ ซึ่งบรรยายว่า วีรสตรีทั้งสองเป็นบุคคลที่ยุวนารีไทยควรจดจำไว้ แสดงให้เห็นถึงความเสียสละของคนไทยในยามคับขัน โดยเป็นค่านิยมที่ถูกกำหนดตั้งแต่สมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ช่วงแรก

อาทิตยา จารุจินดา ได้อธิบายว่า วาทกรรมหลักสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม คือ “ผู้หญิงเป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยสร้างชาติ” โดยในฐานะพลเมืองของชาติ ผู้หญิงยังสามารถช่วยชาติได้โดยตรงด้วยการเป็นทหารปกป้องประเทศ หรือช่วยชาติด้วยการเสียสละทรัพย์ เสียสละกำลังแรงงานเพื่อสนับสนุนแนวหน้าที่กำลังปกป้องประเทศชาติ (อาทิตยา จารุจินดา, 2555, น. 64)

ดังนั้นในภาพยนตร์ศึกกลางจิ้งได้รับอิทธิพลของแนวคิดชาตินิยมเข้ามาในการสร้างภาพยนตร์ด้วย ท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรจึงเป็นสตรีผู้รักชาติตามขนบของจอมพล ป. ที่เสียสละและมีความกล้าหาญในการสู้รบกับกองทัพพม่า และสร้างวีรกรรมเพื่อชาติไทยอันเป็นที่จดจำ ดังนั้นแม้ว่าภาพยนตร์ศึกกลางจิ้งมีเนื้อหาด้านชาตินิยมไม่เข้มข้นเท่าบทละคร ศึกกลางของหลวงวิจิตรวาทการ แต่ก็ได้รับอิทธิพลการรับรู้เรื่องราววีรสตรีมาจากการส่งเสริมชาตินิยมในช่วงจอมพล ป. พิบูลสงครามสมัยแรก

แต่สิ่งที่บทละครศึกกลางของหลวงวิจิตรวาทการ และภาพยนตร์ศึกกลางของพรานบุรพ์ มีลักษณะที่คล้ายคลึงกันคือ ท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร เป็นวีรสตรีที่ส่งเสริมความเป็นชาตินิยม เสียสละเพื่อชาติในยามคับขัน มีความกล้าหาญเด็ดเดี่ยวไม่แพ้ชาย พร้อมทำทุกอย่างเพื่อปกป้องแผ่นดินไทยบ้านเกิดเมืองนอน ทั้งสองเรื่องเชิดชูวีรกรรมของสองวีรสตรีโฆษณาให้เกิดความสนใจที่จะรับชม แต่สองวีรสตรีเมืองกลางไม่ใช่ตัวละครหลักของเนื้อเรื่อง โดยมีลักษณะเป็นตัวละครสมทบที่มีไว้อ้างอิงเรื่องราวในประวัติศาสตร์จริงเป็นบริบทพื้นพื้น แต่ตัวละครหลักจะเป็นตัวพระเอกและนางเอก ประกอบทั้งตัวแสดงแวดล้อมซึ่งเป็นตัวละครที่ถูกสร้างขึ้นและไม่มีอยู่จริงในประวัติศาสตร์ ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความบันเทิงมากขึ้นสำหรับผู้รับชมให้สนใจและติดตาม และเพื่อไม่ให้มีความเป็นสารคดีเกินไป แต่ทั้งนี้ตัวละครพระเอกนางเอกที่ถูกสร้างขึ้น หรือตัวร้ายอย่างขุนยศ ซึ่งได้แสดงค่านิยมของการทำเพื่อชาติ และร่วมกับวีรสตรีเพื่อปกป้องแผ่นดิน ส่วนตัวร้ายซึ่งเป็นผู้ทรยศก็ได้พบกับโศกนาฏกรรม และเวรกรรมจากการทรยศชาติบ้านเมือง โดยเป็นตัวละครที่ถูกสร้างขึ้นนอกเหนือจากศัทรู้อย่างพม่า ท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรจึงไม่ใช่ตัวละครหลักที่เป็นบทสรุปของเนื้อเรื่องในบทละครและภาพยนตร์ ซึ่งในบทละครศึกกลางของหลวงวิจิตรวาทการ จะเป็นเรื่องราวของเนื้อและสุดจิต ส่วนภาพยนตร์ศึกกลางจะเป็นเรื่องราวของตัวเอง ใจชื่อ แวและขุนยศ จึงเป็นการใช้ตัวละครอื่นๆ เสริมเรื่องราวของศึกกลางให้มีความเกี่ยวข้องกับคนธรรมดาสามัญมาก

ขึ้น เพื่อให้ผู้รับชมเกิดอารมณ์ร่วมและคล้อยตามความเป็นชาตินิยมในวีรกรรมของวีรสตรีโดยใช้สื่อการเผยแพร่ผ่านละครและภาพยนตร์

2.6 วีรสตรีเมืองกลางกับแนวคิดการสร้างอนุสาวรีย์

หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 แนวคิดการสร้างอนุสาวรีย์ได้ถูกขยายออกไปกว้างขวางมากขึ้น จากการสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ และอนุสาวรีย์ที่มาจากกลุ่มเจ้าซึ่งประกอบคุณงามความดี จนได้รับการยกย่องนั้น แนวคิดการสร้างอนุสาวรีย์ได้ขยายมาสู่สามัญชนมากขึ้น รัฐบาลคณะราษฎรได้สร้างอนุสาวรีย์พิทักษ์รัฐธรรมนูญ อนุสาวรีย์ประชาธิปไตย หรืออนุสาวรีย์ชัยสมรภูมิ ซึ่งอนุสาวรีย์สองแห่งหลังสร้างในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม โดยวัตถุประสงค์ไม่มุ่งเน้นบทบาทของพระบรมวงศานุวงศ์ เจ้าขุนมูลนายแบบแต่เดิมในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ หากแต่เคลื่อนย้ายแนวคิดมาสู่สามัญชนมากขึ้น

สายพิน แก้วงามประเสริฐ ได้อธิบายว่า หลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ธรรมเนียมในการสร้างอนุสาวรีย์ได้เปลี่ยนแปลงไป จากเดิมที่มักเป็นอนุสาวรีย์ของพระมหากษัตริย์เปลี่ยนมาเป็น “สามัญชน” ก็สามารถมีอนุสรณ์วีรกรรมได้ อนุสาวรีย์สามัญชนคนแรกคือ อนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี เกิดขึ้นเมื่อพ.ศ. 2477 (สายพิน แก้วงามประเสริฐ, 2537, น.13)

อนุสาวรีย์ท้าวสุรนารีไม่ได้จัดสร้างขึ้นในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม แต่สร้างขึ้นในสมัยรัฐบาลพระยาพหลพลพยุหเสนา (พจน์ พหลโยธิน) จึงเป็นการสร้างอนุสาวรีย์วีรสตรีสามัญชนคนแรกในประวัติศาสตร์ ซึ่งแม้ว่าวีรกรรมของวีรสตรีเมืองกลางจะเกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 1 ส่วนวีรกรรมของท้าวสุรนารีเกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 แต่รัฐบาลคณะราษฎรเลือกที่จะจัดสร้างอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารีก่อน ทั้งนี้เนื่องมาจากความจำเป็นทางการเมืองของรัฐบาลคณะราษฎรที่กำลังเพิ่งตั้งมั่นได้ไม่นาน หลังจากเพิ่งเสร็จสิ้นการปราบกบฏบวรเดช ซึ่งต้องการฟื้นฟูอำนาจของสถาบันพระมหากษัตริย์ การสร้างอนุสาวรีย์จึงเสมือนเป็นการสร้างความชอบธรรมของรัฐบาลคณะราษฎรในการปกครองนครราชสีมา หลังจากพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าบวรเดชทรงใช้โคราชเป็นฐานอำนาจในการส่งกองทัพโจมตีกรุงเทพฯ

สายพิน แก้วงามประเสริฐ ได้วิเคราะห์ว่า เหตุการณ์กบฏบวรเดช ทำให้เมืองนครราชสีมามีภาพลักษณ์เป็น “กบฏ” และเพื่อเป็นการลอบขจัดภัย คำแถลงการณ์ของรัฐบาลจึงเลี้ยงที่จะกล่าวหาชาวนครราชสีมาว่าเป็น “กบฏ” จึงจัดให้มีการเผาศพทหารนครราชสีมาที่เสียชีวิตในทริบในพ.ศ. 2476 (สายพิน แก้วงามประเสริฐ, 2537, น.24) และในปีต่อมามีการสร้างอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารีอย่างเร่งด่วนจากความต้องการของท้องถิ่น และทำพิธีเปิดเมื่อวันที่ 15 มกราคม พ.ศ. 2477 (ตามปฏิทินแบบเก่า) โดยพิธีเปิดจังหวัดจัดได้อย่างสมเกียรติและให้ความสำคัญเป็นพิเศษ นับตั้งแต่การเชิญอัฐิท้าวสุรนารีขึ้นประดิษฐานยังบุษบก ซึ่งถือเป็นสิ่งอันพึงเคารพสักการะสูงยิ่ง มีการจัดแถวและกองเกียรติยศจากทหารและลูกเสือประกอบพิธีด้วย ตลอดจนการบรรเลงเพลงเลือด

ทหารไทยเพื่อให้เน้นรำลึกถึงความกล้าหาญของท้าวสุรนารี (สายพิณ แก้วงามประเสริฐ, 2537, น.36) ดังนั้นอนุสาวรีย์นี้เริ่มต้นมาจากความต้องการของท้องถิ่นเป็นสำคัญ และรัฐบาลเห็นด้วยกับการสร้างอนุสาวรีย์นี้ โดยการอนุมัติให้สร้าง และมอบหมายให้ศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี ข้าราชการกรมศิลปากรเป็นผู้ออกแบบและปั้นรูปท้าวสุรนารี สายพิณ สรุปว่ารัฐบาลสนับสนุนในการสร้างอนุสาวรีย์นี้ อีกทั้งบุคคลที่เป็นผู้ต้นคิดในการสร้างคือ พระยากำธรพายัพทิศ (ดิศ อินทโสฬศ) และพันโทพระเรีงรุจปัจฉามิตร (ทอง รักสงบ) ซึ่งเป็นข้าราชการจากรัฐบาลที่ถูกส่งไปประจำที่นครราชสีมาหลังเหตุการณ์กบฏบวรเดช และด้วยความที่ “ท้าวสุรนารี” เป็น “สามัญชน” เหมือนกับคณะราษฎร จึงเป็นการประกาศว่าสามัญชนก็สามารถเป็นผู้สร้างประวัติศาสตร์ได้ทัดเทียมกับพวก “เจ้า” ซึ่งมีส่วนช่วยในการปกครองในระบอบประชาธิปไตย (สายพิณ แก้วงามประเสริฐ, 2537, น.43-46)

ทักษ์ เฉลิมเตียรณ ได้อธิบายว่า อนุสาวรีย์นี้สร้างขึ้นหลังกบฏบวรเดชไม่นานนัก ซึ่งพระองค์เจ้าบวรเดชทรงยกกองทัพจากต่างจังหวัดบุกเข้ากรุงเทพฯ เพื่อพยายามแย่งชิงอำนาจจากรัฐบาลคณะราษฎรในพ.ศ. 2476 ซึ่งเหตุผลในการสร้างอนุสาวรีย์เป็นเพื่อการ “แสดง” ความจงรักภักดีของโคราชต่อรัฐไทย โดยแสดงให้เห็นว่า ชาวโคราชยังคงภักดีต่อกรุงเทพฯ และอีสานยังคงเป็นส่วนหนึ่งของมหาอาณาจักรสยาม (ทักษ์ เฉลิมเตียรณ, 2561, น.435)

ดังนั้นตามที่มีผู้วิเคราะห์ถึงอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารีในฐานะที่กลายเป็นเครื่องมือของรัฐบาลในการสร้างความชอบธรรมในการปกครองพื้นที่ต่างจังหวัด อีกทั้งเป็นการส่งเสริมวีรสตรีสามัญชนที่สามารถมีบทบาทและวีรกรรมได้ทัดเทียมกับพวกเจ้า ซึ่งในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ช่วงแรกแม้ว่าจะไม่มีแนวคิดในการสร้างอนุสาวรีย์ของวีรสตรีสามัญชนเหมือนในสมัยรัฐบาลพระยพหลพลพยุหเสนา แต่จอมพล ป. ได้ส่งเสริมบทบาทชาตินิยมลงไปในวีรกรรมของวีรสตรีสามัญชนเหล่านั้น ด้วยการส่งเสริมผ่านสุนทรพจน์ บทเพลง บทละคร ดังที่กล่าวมาแล้ว ซึ่งอนุสาวรีย์ท้าวเทพกระษัตรี และท้าวศรีสุนทร ยังไม่มีแนวคิดในการจัดสร้าง เพียงแต่ส่งเสริมความเป็นชาตินิยมในวีรกรรมผ่านสื่อสัญลักษณ์ในรูปแบบอื่นแทน

จอมพล ป. พิบูลสงคราม ช่วงแรกนั้นมีแนวคิดในการสร้างอนุสาวรีย์วีรชนอื่น ก็คือการสร้างอนุสาวรีย์มหาวีรราชเจ้าของไทยโบราณ 8 พระองค์ ซึ่งได้แก่

1. ขุนบรมมหาราช
2. พระเจ้าพรหมมหาราช
3. พ่อขุนรามคำแหงมหาราช
4. สมเด็จพระรามธิบดีที่ 1
5. สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ
6. สมเด็จพระนเรศวรมหาราช
7. สมเด็จพระนารายณ์มหาราช

8. สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี

(วราภรณ์ เผือกเล็ก, 2547 ,น.209)

โดยเป็นพระมหากษัตริย์ไทยในอดีตที่ประกอบวีรกรรม แต่ไม่มีพระมหากษัตริย์ในราชวงศ์จักรี ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความขัดแย้งระหว่างรัฐบาลคณะราษฎรกับราชวงศ์จักรี จึงทำให้ไม่มีการเสนอการสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ของพระมหากษัตริย์ในราชวงศ์จักรี แม้ว่าจอมพล ป. จะนิยมสามัญชนมากกว่าพระมหากษัตริย์ แต่ก็ต้องการสร้างอนุสาวรีย์พระมหากษัตริย์ในอดีตเพื่อเชิดชูแนวคิดชาตินิยม และเพื่อสร้างความนิยมในหมู่ประชาชนเนื่องจากระบอบการปกครองยังมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขอยู่ แต่การสร้างอนุสาวรีย์มหาวีรราชของไทยนั้นปรากฏเพียงแนวคิดเท่านั้น แต่ยังไม่มีการลงมือก่อสร้างให้เห็นเป็นรูปธรรม

สายพิน แก้วงามประเสริฐ ได้อธิบายว่า โครงการสร้างอนุสาวรีย์มหาวีรราชของไทยสะท้อนว่ารัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ไม่ต้องการสร้างอนุสาวรีย์ของพระมหากษัตริย์ในราชวงศ์จักรี เพราะหลังจากเสนอโครงการดังกล่าวแล้ว ไม่ปรากฏว่ามีการดำเนินการใดๆ เกี่ยวกับการสร้างอนุสาวรีย์เหล่านี้เลย โดยจอมพล ป. เน้นว่าพระมหากษัตริย์ในราชวงศ์นี้ไม่มีพระองค์ใดเป็น “มหाराช” เลย จึงถือเป็นการต่อสู้กันระหว่างระบอบใหม่และระบอบเก่า แต่ถึงแม้ว่าจอมพล ป. ไม่ต้องการให้อนุสาวรีย์พระมหากษัตริย์ราชวงศ์จักรีปรากฏตัว แต่รัฐบาลกลับจัดสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ในปีพ.ศ. 2485 (สายพิน แก้วงามประเสริฐ, 2537, น.50-51)

ซึ่งจอมพล ป. พิบูลสงครามได้ใช้แนวคิดชาตินิยมที่เกิดขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นรากฐานในการสร้างชาตินิยมและรัฐนิยมในแบบฉบับของตัวเอง ดังนั้นจึงจัดสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเพื่อเทิดพระเกียรติ ซึ่งงานเขียนต่างๆ และแนวคิดแบบชาตินิยมล้วนได้รับอิทธิพลมาจากรัชกาลที่ 6 แม้ว่าจะลดทอนความสำคัญของพระมหากษัตริย์ลง โดยเชิดชูชาติขึ้นมาสูงเด่น

จอมพล ป. มุ่งเน้นการสร้างอนุสาวรีย์ที่เป็นสัญลักษณ์ทางการเมือง ไม่ว่าจะเป็นอนุสาวรีย์ประชาธิปไตย พ.ศ. 2482 หรือ อนุสาวรีย์ชัยสมรภูมิ พ.ศ. 2485 ทั้งนี้เพื่อส่งเสริมการปกครองในระบอบประชาธิปไตยของคณะราษฎร และการสนับสนุนการทหาร การสงครามในช่วงสงครามอินโดจีน จะเห็นได้ถึงการส่งเสริมการสร้างอนุสาวรีย์ตามแนวรัฐนิยม ทหารนิยมของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ส่วนอนุสาวรีย์ของวีรสตรีเมืองกลางยังไม่มี การจัดสร้างในช่วงนี้ จังหวัดภูเก็ตเรื่องราวของท้าวเทพกระษัตรี-ท้าวศรีสุนทรจึงไม่ใช่ความเร่งรีบที่จะให้มีการสร้างอนุสาวรีย์เพื่อเสริมความเป็นชาตินิยม เนื่องจากภูเก็ตเป็นจังหวัดที่มีประชากรไม่มากเหมือนนครราชสีมาที่มีการสร้างอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี และไม่ได้มีปัญหาการกบฏต่อรัฐไทยมานานแล้ว ครั้งที่รุนแรงที่สุดคงเป็นคราวที่รัชกาลที่ 1

กวาดล้าง ตระกูลท่านผู้หญิงจันในคราวเรื่องสมเด็จพระราชวังบวรฯ หรือกบฏอั้งยี่ที่เกิดในสมัยรัชกาลที่ 5

แม้ว่าจอมพล ป. จะส่งเสริมความเป็นชาตินิยมในวีรกรรมของวีรสตรีเมืองกลาง ในช่วงที่เขามีอำนาจในสมัยแรก แต่จอมพล ป. เดินทางไปยังจังหวัดภูเก็ตเพื่อตรวจราชการในภาคใต้ ในช่วงการมีอำนาจสมัยที่สอง ทำให้แนวความคิดการสร้างอนุสาวรีย์ของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร เกิดขึ้นในช่วงการดำรงตำแหน่งของจอมพล ป. พิบูลสงครามในสมัยที่สอง ซึ่งเป็นช่วงที่แนวคิดชาตินิยมอ่อนกำลังลงเมื่อเทียบกับสมัยแรก

นิโรธ โชติช่วง ปราชญ์ท้องถิ่นใน ตำบลเทพกระษัตรี อำเภอถลาง ได้อธิบายว่า จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ส่งเสริมวีรสตรีสามัญชนอย่างมากในช่วงที่เป็นรัฐบาล แต่ก็ไม่ได้สร้างอนุสาวรีย์ ท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรในช่วงแรก มีเพียงดำริว่าจะสร้าง จนกระทั่งในช่วงสมัยที่สอง จอมพล ป. พิบูลสงครามได้มาตรวจราชการเมืองภูเก็ต และหาที่สักการะดวงวิญญาณของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรไม่ได้ เลยต้องมาประกอบพิธีสักการะที่บ้านพระยาวิชิตสงคราม บ้านอดีตเจ้าเมืองภูเก็ตซึ่งเป็นโบราณสถานที่บ้านท่าเรือ บริเวณซากกำแพงร้าง และได้มอบเงินไว้ให้ 10,000 บาท เป็นปฐมฤกษ์ เพื่อจัดสร้างอนุสาวรีย์ ซึ่งเป็นเงินจำนวนมากในสมัยนั้น ในคราวแรกตั้งใจจะให้สร้างอนุสาวรีย์ที่สี่แยกบ้านตะเคียน แต่บริเวณดังกล่าวแคบ และต้องไปเวนคืนที่ดินจากชาวบ้านซึ่งเป็นการไม่สมควร อีกทั้งทางราชการก็กำลังลำบากเนื่องจากไม่มียกงบประมาณเพื่อไปเวนคืนที่ดินชาวบ้าน จึงมีความเห็นให้เปลี่ยนพื้นที่จัดสร้างมาเป็นสี่แยกบ้านท่าเรือ เนื่องจากเป็นวงเวียนและมีพื้นที่ขนาดใหญ่ และยังอยู่ในเขตอำเภอเมืองถลาง แต่ถึงกระนั้นก็ยังไม่ได้จัดสร้างในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม (นิโรธ โชติช่วง, 3 ตุลาคม 2566: สัมภาษณ์)

โดยการมาตรวจราชการของจอมพล ป. พิบูลสงครามมาที่จังหวัดภูเก็ตเกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2497 ซึ่งเป็นครั้งแรกที่มีการกล่าวถึงแนวความคิดการสร้างอนุสาวรีย์อย่างจริงจัง โดยมีบันทึกในเอกสารทางการ ที่ระบุว่า จอมพล ป. พิบูลสงครามได้เดินทางมาตรวจราชการและเยี่ยมเมืองถลาง ประสงค์ที่จะสักการะปูชนียสถานอันเกี่ยวเนื่องกับวีรกรรมของท้าวเทพกระษัตรีท้าวศรีสุนทร ก็ไม่สามารถกระทำได้ในสถานที่ที่เคยมีเหตุการณ์ จึงได้สักการะบ้านพระยาวิชิตสงคราม (ตัด รัตนดิลก ณ ภูเก็ต) ที่บ้านท่าเรือ ตำบลศรีสุนทร และได้มอบเงิน 10,000 บาท เป็นกองทุนสร้างอนุสาวรีย์ท้าวเทพกระษัตรีท้าวศรีสุนทร (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ, 2545, น.133)

นับตั้งแต่ที่จอมพล ป. มีดำริในการจัดสร้างอนุสาวรีย์ท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร จึงทำให้มีการเคลื่อนไหวเพื่อจัดสร้างอนุสาวรีย์เกิดขึ้นนับตั้งแต่ตอนนั้น โดยมีหนังสือราชการ

จากจังหวัดภูเก็ตมีไปถึงอธิบดีกรมศิลปากร วันที่ 22 ธันวาคม พ.ศ. 2497 โดยหม่อมหลวงดิศรา สิงหรา ปลัดจังหวัดภูเก็ต รักษาราชการแทน ผู้ว่าราชการจังหวัดภูเก็ตในขณะนั้น มีหนังสือเรียนถึงอธิบดีกรมศิลปากร ในเรื่อง “การจัดสร้างอนุสาวรีย์ท้าวเทพสตรีและท้าวศรีสุนทร” โดยมีความดังนี้

“เนื่องจากจังหวัดได้พิจารณาเห็นว่า ท้าวเทพสตรี ท้าวศรีสุนทร ได้ประกอบวีรกรรมอันยิ่งใหญ่ไว้ต่อประเทศชาติเมื่อกาลก่อน โดยทำการป้องกันรักษาเมืองถลาง....(ความขาดหาย)....ให้รอดพ้นจากพม่าจนถึงทุกวันนี้ นับว่าท่านทั้งสองได้แสดงความ.....สมเป็นวีระสตรีของชาติ ดังที่ประวัติศาสตร์ได้จารึกชื่อไว้แล้วนั้น เพื่อ.....รุ่นหลังพึงยึดถือเป็นเยี่ยงอย่าง และเพื่อเป็นเกียรติประวัติแก่พี่น้องชาวภูเก็ต.....แสดงถึงความเป็นผู้มีวัฒนธรรมสูง จึงเห็นเป็นการสมควรที่จะได้ดำเนินการจัดสร้างอนุสาวรีย์ขึ้นไว้ เพื่อเป็นอนุสรณ์สืบไป....” (ศาลากลางจังหวัดภูเก็ต, 2497)

จุดประสงค์ของเอกสารจากจังหวัดภูเก็ตที่ต้องการจัดสร้างอนุสาวรีย์วีรสตรีเมืองถลาง มีความเกี่ยวข้องกับแนวคิดชาตินิยมของจอมพล ป. พิบูลสงคราม จึงสามารถคาดได้ว่า จอมพล ป. น่าจะมีอิทธิพลสำคัญในการส่งเสริมให้เกิดการจัดสร้างอนุสาวรีย์ของวีรสตรีขึ้น แนวคิดการประกอบวีรกรรมเพื่อชาติบ้านเมือง และการได้รับสถาปนาเป็นวีรสตรีของชาตินั้นเกิดขึ้นมาตั้งแต่สมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และส่งเสริมอย่างเข้มข้นในฐานะวีรสตรีสามัญชนในสมัยจอมพล ป. ช่วงแรกจึงเป็นเรื่องที่ไม่น่าแปลกใจ เมื่อการมาตรวจราชการของจอมพล ป. ที่จังหวัดภูเก็ตในปีพ.ศ. 2497 มีส่วนสำคัญในการกระตุ้นการสร้างสัญลักษณ์ด้วยอนุสาวรีย์ เพื่อส่งเสริมชาตินิยมของสามัญชน ผู้มีส่วนในการปกป้องประเทศชาติ และในอีกทางหนึ่งเป็นการย้ำเตือนความทรงจำให้แก่ชาวภูเก็ต ให้มีจิตสำนึกรักชาติรักแผ่นดิน เหมือนท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร ผู้ประกอบวีรกรรมเพื่อชาติมาแล้วในอดีต ซึ่งชาวภูเก็ตถือว่าเป็นลูกหลานของวีรสตรีจึงสมควรที่ต้องรักชาติตามรอยของบรรพบุรุษ ดังนั้นอนุสาวรีย์จึงถูกริเริ่มแนวคิดชาตินิยมมาเพื่อการนี้ นอกจากนี้ในเอกสารของจังหวัดภูเก็ตยังคงกล่าวถึงการใช้คำที่ถูกต้องว่าควรใช้คำว่า “ท้าวเทพสตรี” หรือ “ท้าวเทพกษัตรี” กันแน่ จึงจะถูกต้อง ซึ่งจะกล่าวถัดไป หลังจากอนุสาวรีย์จัดสร้างเสร็จสมบูรณ์ในปี พ.ศ. 2510 ซึ่งหลังสมัยจอมพล ป. พิบูลสงครามไปแล้ว

การจัดสร้างอนุสาวรีย์ท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร ด้วยการสนับสนุนของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ไม่ว่าจะการบริจาคเงินสมทบทุนในการสร้างก็ดี หรือ การมีดำริว่าจะสร้างก็ดี ทั้งนี้สะท้อนให้เห็นถึงความพยายามยกย่องวีรสตรีสามัญชนของจอมพล ป. และเขาอาจจะใช้อนุสาวรีย์ท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรเป็นเครื่องมือในการแข่งขันอำนาจบารมีกับพระมหากษัตริย์ราชวงศ์จักรี

ลักษณะคล้ายคลึงกับการจัดสร้างอนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินในปีพ.ศ. 2492 ตามที่สายพิน แก้วงามประเสริฐ ได้อธิบายว่า การสร้างอนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินนั้น จอมพล ป. ได้อนุมัติเงิน 20,000 บาท น่าจะสะท้อนให้เห็นถึงความขัดแย้งระหว่างจอมพล ป. พิบูลสงครามกับสถาบันพระมหากษัตริย์ราชวงศ์จักรี ตลอดจนความพยายามของจอมพล ป. ที่พยายามหาเสียงสนับสนุนจากประชาชน เนื่องจากอนุสาวรีย์นี้มีประชาชนจำนวนมากเรียกร้องให้สร้าง ซึ่งจะเห็นได้ว่างบประมาณที่ใช้ในการก่อสร้างครั้งแรกนั้นมีพร้อมแล้วจากเงินเรียไรของประชาชน การหาเสียงสนับสนุนจากประชาชนครั้งนี้ได้ผล โดยมีการยกย่องจอมพล ป. ผ่านหนังสือพิมพ์ในวันเปิดอนุสาวรีย์ว่าเป็นผู้อนุมัติในการสร้างอนุสาวรีย์นี้จนสำเร็จลุล่วง (สายพิน แก้วงามประเสริฐ, 2537, น.52-53) ซึ่งในการสร้างอนุสาวรีย์ท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรก็มีลักษณะที่คล้ายคลึงกันคือ ต้นเรื่องที่เสนอให้มีการจัดสร้างมาจากท้องถิ่น คือ จังหวัดภูเก็ตแม้ว่าจะริเริ่มมาจากศาลากลางจังหวัด ซึ่งเป็นตัวแทนของข้าราชการส่วนกลางที่มาประจำในภูมิภาค ก็ถูกนับว่าการเสนอให้จัดสร้างในปีพ.ศ. 2497 มาจากความต้องการของประชาชนในท้องถิ่น ทั้งๆ ที่มีการเสนอของจอมพล ป. เข้าไปส่งเสริมด้วยจากการลงพื้นที่ตรวจราชการ

และยังมีหนังสือราชการ ที่กล่าวถึงการจัดสร้างอนุสาวรีย์ท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร โดยเป็นหนังสือจากกรมสารบรรณคณะรัฐมนตรีฝ่ายบริหาร ซึ่งหลวงชำนาญอักษรเลขาธิการคณะรัฐมนตรีฝ่ายบริหารมีหนังสือถึงรัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรม เรื่อง “อนุสาวรีย์ท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร” ลงวันที่ 28 กุมภาพันธ์ 2498 โดยมีความดังนี้

“ด้วยท่านนายกรัฐมนตรีได้พิจารณาเห็นสมควรจัดสร้างอนุสาวรีย์ท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร ขึ้น ณ เมืองกลางเก่า จังหวัดภูเก็ต จึงมีคำสั่งให้กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม ติดต่อกับปลัดกระทรวงมหาดไทยเพื่อดำเนินการต่อไปโดยด่วน

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาสั่งการให้กรมศิลปากรดำเนินการตามคำสั่งท่านนายกรัฐมนตรีต่อไป” (กรมสารบรรณคณะรัฐมนตรีฝ่ายบริหาร, 2498)

หนังสือจากกรมสารบรรณคณะรัฐมนตรีฝ่ายบริหาร แสดงเห็นชัดถึง บทบาทของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในเรื่องอนุสาวรีย์ท้าวเทพกระษัตรี-ท้าวศรีสุนทร โดยระบุว่าเป็นการสั่งการของนายกรัฐมนตรี ดังนั้น จอมพล ป. จึงมีบทบาทสำคัญในการพยายามผลักดันให้มีการจัดสร้างอนุสาวรีย์นี้ขึ้น และให้ตั้งไว้ที่เมืองกลางเก่า จังหวัดภูเก็ต ซึ่งกำหนดให้กรมศิลปากรดำเนินการโดยด่วน คาดว่าน่าจะเป็นผลมาจากที่จอมพล ป. เดินทางไปตรวจราชการ และไม่มีสถานที่สักการะท้าว

เทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร ซึ่งแตกต่างจากวีรสตรีสามัญชนคนอื่น อย่าง ท้าวสุนารีย์ ซึ่งมีอนุสาวรีย์
ซึ่งจัดสร้างไปตั้งแต่ พ.ศ. 2478

จอมพล ป. ต้องการใช้อุสาวรีย์ท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรเป็นเครื่องมือทาง
การเมืองสืบต่อจากอนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ในการแข่งขันความนิยมในหมู่ประชาชน
กับสถาบันพระมหากษัตริย์ ให้เหมือนเมื่อครั้งที่เขาเคยมีอำนาจสูงสุดในช่วงการเป็นนายกรัฐมนตรี
สมัยแรก และการส่งเสริมท้าวเทพกระษัตรีท้าวศรีสุนทร ก็จะเหมือนกับที่คณะราษฎรสมัยพระยาพหล
พลพยุหเสนา จัดสร้างอนุสาวรีย์ท้าวสุนารีย์ ในการยกย่อง “สามัญชน” ให้ขึ้นมาทัดเทียมอำนาจของ
เจ้า แต่ถึงแม้ว่าจะมีการสั่งการเร่งด่วนก็ตาม อนุสาวรีย์ท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรก็ไม่ถูก
จัดสร้างขึ้นในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม และไม่มีความคืบหน้าใดๆ นับตั้งแต่ปีพ.ศ. 2498

จอมพล ป. พิบูลสงครามและท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม ได้เดินทางไปตรวจ
ราชการจังหวัดภาคใต้อีกครั้งในปี พ.ศ. 2498 ซึ่งมีรายละเอียดของการเดินทางตรวจราชการในครั้งนี้
ปรากฏตามภาพยนตร์บันทึกเหตุการณ์ของกรมประชาสัมพันธ์ ซึ่งหอภาพยนตร์ (องค์การมหาชน) ได้
อธิบายประกอบภาพยนตร์ ความว่า

“ภาพยนตร์เรื่องนี้บันทึกเหตุการณ์ตรวจราชการจังหวัดภาคใต้
ของจอมพล แปลก พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีและท่านผู้หญิงละเอียด พิบูล
สงคราม โดยเริ่มจากการลงเรือข้ามฟากไปยังจังหวัดภูเก็ต จากนั้นเดินทางต่อไปที่
จังหวัดตรังเปิดแพรคลุมป้ายชื่อสมาคมส่งเสริมวัฒนธรรมหญิง ต่อจากนั้นเดินทาง
ต่อไปยังอำเภอกันตังเยี่ยมด้านสุลการกันตัง แล้วไปวางพวงมาลาอนุสาวรีย์พระ
ยารัษฎานุประดิษฐ์ฯ (คอซิมบี๊ ณ ระนอง) อดีตเจ้าเมืองตรัง ออกเดินทางต่อไปยัง
จังหวัดสตูล และเดินทางไปเป็นประธานในพิธีเปิดอาคารที่ว่าการภาค 9 ศาลา
กลางจังหวัดสงขลา มี พล.ต.อ. เผ่า ศรียานนท์ อธิบดีกรมตำรวจร่วมในพิธีด้วย
จากนั้นโดยสารรถไฟไปที่สถานีรถไฟเทพาแล้วเดินทางต่อไปยังอำเภอยะรัง จังหวัด
ปัตตานีเยี่ยมเยียนบ้านเรือนราษฎร แล้วเดินทางไปยังจังหวัดนราธิวาสเยี่ยมสุเหร่า
ผู้แทนชาวมุสลิมมอบของที่ระลึกแก่นายกรัฐมนตรีแล้วเดินทางไปชมบริเวณ
ชายหาดและแม่น้ำบางนรา ก่อนเดินทางโดยรถไฟไปถึงสถานีรถไฟสุไหง-โกลก
แวะพักทักทายกับประชาชนที่มารอต้อนรับ โดยตลอดการเดินทางช่วงที่ใช้รถยนต์
จอมพล แปลกเป็นผู้ขับรถเก๋งสี่ล้อด้วยตนเอง” (หอภาพยนตร์ (องค์การมหาชน),
2563, ออนไลน์)

แม้ว่าการเดินทางมาตรวจราชการในจังหวัดภูเก็ตอีกครั้งในปีพ.ศ. 2498 จะไม่ได้กล่าวถึงอนุสาวรีย์ท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร เพื่อหาเสียงสนับสนุนจากประชาชนมากขึ้น หลังจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 เสด็จพระราชดำเนินเยือนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และทรงได้รับความนิยม จอมพล ป. จึงเห็นความนิยมในสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นหนึ่งในภัยคุกคามทางการเมือง และต้องลงพื้นที่ไปยังต่างจังหวัดมากขึ้นเพื่อหาเสียงสนับสนุนจากประชาชน แต่ก็เห็นว่า การเดินทางมาตรวจราชการทั้งสองเป็นเหตุการณ์ที่จอมพล ป. ให้ความสำคัญต่อภาคใต้ และเริ่มให้ความสำคัญต่อการสร้างอนุสาวรีย์ท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร ตามที่เขาได้ทำการส่งเสริมผ่านบทละคร บทเพลง ซึ่งแต่งขึ้น และพูดถึงวีรกรรมของวีรสตรีเมืองกลางในช่วงการส่งเสริมชาตินิยมสมัยแรกของเขา จึงมีความคิดที่จะสร้างอนุสาวรีย์ในจังหวัดภูเก็ตให้เกิดเป็นรูปธรรม และเพื่อต่อยอดวีรกรรมของวีรสตรีให้มีความชัดเจนมากขึ้น ตามแนวทางวีรสตรีสามัญชนซึ่งไม่ใช่วีรสตรีที่เป็นเจ้า อันเป็นจุดประสงค์หลักของแนวคิดทางวัฒนธรรมของจอมพล ป. พิบูลสงคราม จากบทเรียน บทเพลง บทละคร จึงนำมาสู่แนวคิดการสร้างอนุสาวรีย์ที่มีการพูดถึงในระดับราชการของประเทศและต่างจังหวัดมากขึ้น ด้วยบทบาทของอนุสาวรีย์ที่อยู่ยั่งยืนคงทน สามารถเป็นที่พบเห็นได้ในหมู่ชนทุกชนชั้น จึงสามารถบรรลุเป้าประสงค์ทางอุดมการณ์ของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่ต้องการเชิดชูวีรสตรีสามัญชนให้คนทุกชนชั้นที่พบเห็นตระหนักถึงวีรกรรมของวีรสตรีที่ทางรัฐบาลให้การสนับสนุน และเป็นแบบอย่างแก่ประชาชน โดยแนวคิดนี้ยังสะท้อนการสร้างอนุสาวรีย์ในปัจจุบันที่ต้องการให้บุคคลที่ถูกสร้างอนุสาวรีย์นั้นเป็นที่รำลึก และเป็นแบบอย่างแก่ผู้คน ทั้งนี้ผู้ได้ผ่านมาเห็นต้องตอบสนองอุดมการณ์ชาตินิยมของอนุสาวรีย์วีรชนเหล่านั้นด้วย ไม่ใช่ในทางแสดงออก ก็เป็นในทางจิตใจที่ตระหนักถึงอุดมการณ์นั้นร่วมกัน

โดยจะเห็นได้ชัดว่า แม้จะเป็นการครองตำแหน่งสมัยที่สองของจอมพล ป. แต่เขายังคงส่งเสริมบทบาททางชาตินิยมอย่างต่อเนื่อง ในการส่งเสริมวีรกรรมของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร โดยต้องการให้มีอนุสาวรีย์เพื่อเป็นที่ระลึกถึงวีรกรรมการต่อสู้เพื่อชาติบ้านเมืองของวีรสตรีเมืองกลาง จอมพล ป. จึงใช้อนุสาวรีย์เป็นเครื่องย้ำเตือนวีรกรรมทางชาตินิยมที่ทางรัฐบาลเข้าไปบรรยายวีรกรรมเหล่านั้น เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ในการปกครองประเทศ โดยสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวผ่านความทรงจำในวีรชนของชาติ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นวีรชนที่มาจากสามัญชน ที่ไม่ได้จากวีรชนซึ่งสังกัดกลุ่มเจ้า เพื่อให้ประชาชนเกิดความตระหนักว่า แม้เป็นเพียงสามัญชนก็สามารถประกอบวีรกรรมเพื่อประเทศได้

แต่ด้วยเหตุที่การสร้างอนุสาวรีย์ท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร ยังไม่มีความคืบหน้าและไม่ถูกจัดสร้างในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม อาจเป็นเพราะนโยบายของรัฐบาลที่แปร

เปลี่ยนไป คริส เบเคอร์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร อธิบายว่า ในช่วงพ.ศ. 2498 – 2500 เป็นช่วงที่จอมพล ป. พิบูลสงครามประกาศฟื้นฟูประชาธิปไตยเพื่อคานอำนาจกับอำนาจเงินและอาวุธของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และพลตำรวจเอกเผ่า ศรียานนท์ ด้วยการเปิดให้ตั้งพรรคการเมืองได้ และลดความเข้มงวดในการควบคุมสื่อ ยินยอมให้มีการอภิปรายสาธารณะ ที่เรียกว่า “ไฮด์ปาร์ก” มีความพยายามรื้อฟื้นความสัมพันธ์กับจีน เพื่อปรากฏฐานความนิยมไปสู่การเลือกตั้งใน พ.ศ. 2500 แม้ว่าแรกๆ สหรัฐจะพอใจการเปิดประชาธิปไตยของจอมพล ป. แต่สหรัฐยังต้องการให้ไทยเป็นรัฐภายใต้อุปถัมภ์ของสหรัฐต่อไป นโยบายของจอมพล ป. จึงไม่สอดคล้องกับจุดประสงค์ของสหรัฐ และเมื่อใกล้การเลือกตั้งในปี 2500 ฝ่ายนิยมเจ้าจึงหันมาสนับสนุนสฤษดิ์ (คริส เบเคอร์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2557, น.229-230) ทักษ์ เฉลิมเตียรณ ได้อธิบายว่า จอมพล ป. ตระหนักดีถึงข้อเท็จจริงที่ว่ารัฐบาลแบบอำนาจนิยมของตนค่อยๆ หันเหไปทางสนับสนุน พลตำรวจเอกเผ่า และจอมพลสฤษดิ์ นายกรัฐมนตรีจึงพยายามหาหนทางใหม่ๆ ที่จะเหนี่ยวรั้งอำนาจของพลตำรวจเอกเผ่าและเสริมฐานะของตนเองขึ้น (ทักษ์ เฉลิมเตียรณ, 2561, น.123) ส่วนสหรัฐอเมริกาเริ่มไม่ไว้วางใจรัฐบาลของจอมพล ป. ที่สร้างความขัดแย้งกับสถาบันพระมหากษัตริย์ อันเป็นสถาบันที่สหรัฐอเมริกาสนับสนุนเพื่อต่อต้านภัยคอมมิวนิสต์ หลังการเลือกตั้งและการรัฐประหารโดยสฤษดิ์ สหรัฐเกรงว่าเงินที่ลงทุนให้ไทยในฐานะรัฐอุปถัมภ์จะเสียเปล่า สฤษดิ์ก็ต้องการแรงสนับสนุนของสหรัฐเช่นกัน จึงให้เกิดการส่งเสริมอำนาจซึ่งกันและกันในการอยู่ในอำนาจของสฤษดิ์ และการปราบปรามคอมมิวนิสต์ของรัฐไทย ระบอบฟอซุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการจึงได้รับการสนับสนุนภายใต้อำนาจสหรัฐ หลังจากรัฐประหาร พ.ศ. 2500

ด้วยเหตุทางการเมืองของส่วนกลางและการเมืองในยุคสงครามเย็นที่มีความขัดแย้งนี้อาจเป็นผลให้การจัดสร้างอนุสาวรีย์ท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร อาจไม่ถูกหยิบยกมาพูดถึงเนื่องจากรัฐบาลต้องหันไปจัดการกับความขัดแย้งภายในรัฐบาลเสียก่อน ซึ่งต่อมาพิสูจน์แล้วว่า การเปิดประชาธิปไตยในช่วงปลายรัฐบาลจอมพล ป. กลับทำให้อำนาจของจอมพล ป. ลดน้อยลงมากขึ้น อีกทั้งสหรัฐอเมริกาก็ไม่ไว้วางใจ และหันไปสนับสนุนสฤษดิ์ จนนำไปสู่การรัฐประหารในปีพ.ศ. 2500 โดยการนำของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ อำนาจของจอมพล ป. พิบูลสงครามจึงสิ้นสุดลง ซึ่งเป็นผลให้การสร้างอนุสาวรีย์ท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรไม่ถูกพูดถึงอีกเป็นเวลาหลายปี สายพิณระบุว่า ภาพลักษณ์ของอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารีในช่วงการก่อสร้างและช่วงสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นภาพลักษณ์ของการต่อสู้ระหว่างการปกครองระบอบประชาธิปไตยกับระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ภายใต้การนำของราชวงศ์จักรี (สายพิณ แก้วงามประเสริฐ, 2537, น.54) ด้วยบทบาทของวีรสตรีที่เป็นสามัญชนซึ่งได้รับการเชิดชูนี้ ถ้าหากอนุสาวรีย์ท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรถูกสร้างเสร็จใน

สมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ก็จะถูกใช้เป็นสัญลักษณ์ทางการเมืองของจอมพล ป. ในการต่อต้านราชวงศ์จักรี ไม่ต่างกับอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารีในสมัยจอมพล ป.

3. วีรสตรีหันกลับสู่ราชสำนัก: อิทธิพลที่สืบเนื่องกับการสร้างชาตินิยมในวีรกรรมของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรหลังสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม

เนื่องด้วยการศึกษาการสร้างชาตินิยมในวีรกรรมของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรหลังสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นแนวคิดที่ความเป็นชาตินิยมมีการเปลี่ยนแปลงจนการตีความวีรกรรมเหล่านั้นได้เปลี่ยนไปจากสมัยของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ตามขอบเขตของงานวิจัยซึ่งสามารถต่อยอดการศึกษาได้อีกต่อไป ผู้วิจัยจึงทำการศึกษาอย่างโดยสังเขป เพื่อให้เกิดการศึกษาเพิ่มขึ้นในลำดับถัดไป แต่ทั้งนี้แนวคิดที่เกิดขึ้นเป็นอิทธิพลที่สืบเนื่องมาจากสมัยจอมพล ป. จึงสามารถนำมาวิเคราะห์และนำไปสู่บทสรุปได้

การรัฐประหาร พ.ศ. 2500 นำโดยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ในการโค่นล้มอำนาจของจอมพล ป. พิบูลสงคราม และพลตำรวจเอกเผ่า ศรียานนท์ ทำให้ทหารเข้ามาเกี่ยวข้องกับการเมืองอย่างเต็มรูปแบบ พร้อมกันด้วยอำนาจที่เพิ่มขึ้นของสถาบันพระมหากษัตริย์ในสังคมการเมืองไทย จอมพลสฤษดิ์ได้ใช้แนวการปกครองแบบ “พ่อขุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ” ซึ่งเดวิด เค. วัลยาจ ได้อธิบายว่า ระบอบพ่อขุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ได้เกิดขึ้นหลังการรัฐประหาร พ.ศ. 2500 เขายกเลิกรัฐธรรมนูญและออกคำสั่งสถาปนาปฏิวัติ และสั่งจับผู้วิจารณ์รัฐบาลหลายร้อยคน เขาตอกย้ำภาพความสะอาดและความเป็นระเบียบ โดยจัดการปัญหาอาชญากรรมอย่างเฉียบขาด สังคมไทยหลายภาคส่วนยอมรับผู้นำเบ็ดเสร็จแบบดังกล่าว (เดวิด เค. วัลยาจ, 2556, น. 510)

ลักษณะการเมืองเป็นเผด็จการเบ็ดเสร็จอยู่ที่ผู้นำคนเดียวคือ นายกรัฐมนตรี ในขณะที่เดียวกันจอมพลสฤษดิ์ก็ให้การสนับสนุนชาตินิยมที่มีพระมหากษัตริย์มีบทบาทสำคัญ บุคคลสำคัญที่เคยทำงานให้รัฐบาลจอมพล ป. ได้ถูกนำมารับราชการในสมัยจอมพลสฤษดิ์ โดยสฤษดิ์ใช้กลุ่มเทคโนโลยีเหล่านี้ในการบริหารราชการแผ่นดิน เช่น หลวงวิจิตรวาทการ หรือ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ เป็นต้น เกียรติยศของราชสำนักไทยที่ถูกลดทอนลงไปในช่วงรัฐบาลคณะราษฎรได้ถูกฟื้นคืนสู่ฉากหน้าของสังคมอีกครั้ง ทักษ์ เฉลิมเตียรณ ได้อธิบายว่า การปกครองจึงนำไปสู่ระบอบเผด็จการ ใช้อำนาจได้อย่างเบ็ดเสร็จ ส่วนการรักษาอำนาจอยู่ได้ด้วยการพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยมและสังคม เพื่อสร้างความชอบธรรมแก่ระบอบ พฤติกรรมทางการเมืองเกิดโดยข้าราชการโดยเฉพาะข้าราชการทหารเป็นตัวแสดงหลัก ซึ่งใช้การรัฐประหารเพื่อเข้ามามีอำนาจทาง

การเมือง รัฐบาลทหารของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ได้นำแนวคิดจากรัฐจารีตของราชาธิปไตยไทยในอดีตมาใช้เพื่อสร้างเกียรติภูมิที่ยิ่งใหญ่ของสถาบันพระมหากษัตริย์ และเป็นอุดมการณ์สำคัญในการต่อต้านคอมมิวนิสต์ในขณะนั้น อย่างแรกคือ แนวคิดปิฎราชา หรือ พ่อปกครองลูก ตามแนวคิดทางการเมืองแบบเอเชีย เป็นการตั้งสถาบันพระมหากษัตริย์ให้ใกล้ชิดกับราษฎร แม้กระทั่งจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์เองก็ได้ใช้แนวคิดแบบนี้ในการสร้างระบอบพ่อขุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ คือพยายามเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของแนวคิดปิฎราชาด้วยเช่นกัน โดยผู้ที่ช่วยสร้างแนวคิดนี้แก่จอมพลสฤษดิ์ คือ หลวงวิจิตรวาทการ ที่เคยเป็นมันสมองสำคัญในการสร้างชาติของจอมพล ป. พิบูลสงคราม อิทธิพลของหลวงวิจิตรวาทการ ได้ทิ้งร่องรอยให้จอมพลสฤษดิ์ในฐานะผู้นำ อันมีเจตนาธรรมณ์ว่าประเทศไทยควรต้องปกครองโดยบุคคลที่เชื่อหลักการแบบพ่อ-ลูก ที่เป็นแบบฉบับของการเป็นผู้นำทางการเมือง (ทักษ์ เฉลิมเตียรณ, 2561, น.224)

หลวงวิจิตรวาทการแม้จะเคยรับราชการในสมัยจอมพล ป. แต่ก็ได้มารับราชการในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ในฐานะปลัดบัญชาการสำนักนายกรัฐมนตรี พ.ศ. 2502 – 2505 (แต่งตั้งข้าราชการการเมืองในสำนักนายกรัฐมนตรี, 2502) ก็เข้ามามีส่วนในการส่งเสริมการปกครองของจอมพลสฤษดิ์ ด้วย ทักษ์ เฉลิมเตียรณ ได้อธิบายว่า ตามแนวทางของหลวงวิจิตร “พ่อขุน” ได้ถูกยกเทียบ กับพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ทรงปกครองประเทศด้วยความเมตตากรุณาและเข้มแข็งเด็ดขาด และข้าราชการของพระองค์ได้รับการบอกกล่าวให้ปฏิบัติต่อผู้ที่อยู่ใต้ปกครองเหมือนกับลูกหลานของตัวเอง พระมหากษัตริย์ หรือ พ่อขุน จึงยอมไม่มีวันที่จะเป็นทรราช ตามหลักการพ่อ-ลูก ความเมตตากรุณาของพ่อเป็นสิ่งที่เห็นได้ง่ายและเป็นส่วนหนึ่งของลักษณะเนื้อแท้ของผู้นำ (ทักษ์ เฉลิมเตียรณ, 2561, น.220)

ความเป็นชาตินิยมก็มีความเปลี่ยนแปลงไปจากสมัยจอมพล ป. พิบูลสงครามด้วยเช่นกัน คริส เบเคอร์ และ ผาสุก พงษ์ไพจิตร อธิบายว่า เมื่อราชสำนักเข้ามามีบทบาทมากขึ้นจากการที่รัฐบาลให้การสนับสนุน ในขณะที่เดียวกันรัฐบาลพ่อขุนอุปถัมภ์ของจอมพลสฤษดิ์ได้รับการสนับสนุนจากสถาบันพระมหากษัตริย์ ความสัมพันธ์ในลักษณะหุ้นส่วนทางการเมือง จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ส่งเสริมให้ขยายบทบาทของพระมหากษัตริย์ นับตั้งแต่พ.ศ. 2501 การเสด็จพระราชดำเนินไปเยี่ยมเยือนราษฎรจังหวัดต่างๆ เป็นลักษณะของ “พระราชกรณียกิจ” ที่สม่าเสมอ และเสด็จพระราชดำเนินไปทั่วทุกภาคของประเทศ และเป็นแผนที่สหรัฐอเมริกาสนับสนุนอย่างยิ่ง ในการเสนอ “สงครามจิตวิทยา” ต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์ในประเทศไทย แผนการนี้มุ่งหมายไปที่ชนบทและหมู่บ้าน โดยเฉพาะในภาคเหนือและอีสาน ต่อมามีการเพิ่มพระราชกรณียกิจ พระราชพิธีให้สถิตต่อสายตาประชาชนมากยิ่งขึ้น และสหรัฐก็อุดหนุนโครงการผลิตพระบรมฉายาลักษณ์ เพื่อแจกจ่ายแก่พสกนิกรทั่วประเทศ ตลอดจนโครงการพระราชดำริทั้งหลายเพื่อสนับสนุนบทบาทของสถาบันพระมหากษัตริย์ในสังคม และในขณะเดียวกันเป็นสัญลักษณ์ต่อต้านคอมมิวนิสต์ (คริส เบเคอร์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร,

2557, น.269-270) สฤชต์ ณะรัชต์ใช้แผนการเชิดชูพระมหากษัตริย์เป็นเครื่องมือสร้างความชอบธรรมของระบอบเผด็จการทหารของเขา สฤชต์จึงเป็นผู้ปกป้อง “ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์” และกองทัพจะเป็นผู้พิทักษ์ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์แต่เพียงผู้เดียว

แนวคิดชาตินิยมจึงเปลี่ยนแปลงกลับไปสู่ชาตินิยมที่มีพระมหากษัตริย์เป็นแกนกลางอีกครั้ง ซึ่งแนวคิดชาตินิยมย้อนกลับไปสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์นี้ ไม่ได้ละทิ้งความเป็นชาตินิยมที่จอมพล ป. พิบูลสงครามสร้างมา หากแต่มีการผสมผสานให้สามารถเข้ากันได้กับระบอบการเมืองใหม่ จอมพลสฤชต์ รวมถึงผู้สืบทอดทางการเมืองคนต่อๆ มา ไม่ได้ละเลยการส่งเสริมวีรสตรีสามัญชนแต่อย่างใด แม้ว่าจะส่งเสริมยกย่องพระมหากษัตริย์ไทยในอดีต แต่วีรบุรุษและวีรสตรีสามัญชนก็ได้รับการเชิดชูทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่น โดยพยายามให้มีความสอดคล้องกับหลักการชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ให้ประชาชนรับรู้ผ่านสื่อต่างๆ ทั้งการประชาสัมพันธ์หรือผ่านแบบเรียน แม้กระทั่งทำวาทะพระษัตริย์และทำวาทะสุนทร หรือทำวาทะสุนารี ที่ได้รับการยกย่องในฐานะวีรสตรีสามัญชนที่ไม่ได้สังกัดกลุ่มเจ้านาย แต่ด้วยการส่งเสริมที่เกิดขึ้นอย่างเข้มข้นในสมัยก่อนหน้า ทำให้เป็นสิ่งที่ไม่อาจละทิ้งได้ จึงมีการเปลี่ยนแปลงให้การส่งเสริมชาตินิยมแบบยึดโยงสถาบันพระมหากษัตริย์เข้ามา มีบทบาทในวีรกรรมเหล่านั้นมากขึ้น ดังนั้นความเป็นชาตินิยมในยุคหลังจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นการสร้างภาพของวีรสตรีที่หันกลับเข้าหาราชสำนักด้วยความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ การปกป้องชาติบ้านเมืองและรักษาเอกราชของชาติ ดังนั้นวีรกรรมของทำวาทะพระษัตริย์ ทำวาทะสุนทร และทำวาทะสุนารี จึงไม่ใช่วีรกรรมของวีรสตรีที่เป็นขั้วขัดแย้งกับสถาบันพระมหากษัตริย์ตามที่จอมพล ป. เคยส่งเสริมมา หากแต่ถูกเชิดชูพร้อมกับการรับใช้สถาบันพระมหากษัตริย์ในฐานะที่เป็นตัวแทนของความเป็นชาติตัวแทนหนึ่ง จะเห็นได้ชัดคือการให้ความสำคัญต่อพระมหากษัตริย์ที่เหนือกว่ามวลชน อันเป็นสิ่งที่ทำให้การมองวีรกรรมของวีรสตรีนั้น ได้หันกลับไปสู่ราชสำนัก

3.1 การก่อสร้างอนุสาวรีย์ทำวาทะพระษัตริย์และทำวาทะสุนทร

การก่อสร้างอนุสาวรีย์ทำวาทะพระษัตริย์และทำวาทะสุนทร หยุคชะงักลงหลังจากจอมพล ป. พิบูลสงครามถูกรัฐประหารโดยจอมพลสฤชต์ ณะรัชต์ ในปีพ.ศ. 2500 ซึ่งกระบวนการก่อสร้างอนุสาวรีย์นั้นกำลังหยุดอยู่เพียงการสั่งการโดยหนังสือราชการ ยังไม่มีการลงมือดำเนินการอย่างจริงจัง การริเริ่มเกิดขึ้นอีกครั้งจากภายในจังหวัดภูเก็ต โดยการริเริ่มของชาวภูเก็ต และนายอ้วน สุระกุล ซึ่งเป็นผู้ว่าราชการจังหวัดภูเก็ตในขณะนั้น ได้ดำเนินการรื้อฟื้นประวัติศาสตร์ของท้องถิ่น และให้ความสำคัญกับวีรสตรีเมืองกลางขึ้น

นายอ้วน สุระกุล เป็นผู้ว่าราชการจังหวัดภูเก็ต เป็นระยะเวลาอันยาวนานคือตั้งแต่ พ.ศ. 2501-2511 ได้เดินทางไปยังประเทศอังกฤษในปีพ.ศ. 2505 และได้้นำสำเนาจดหมายเหตุเมืองกลางจากมหาวิทยาลัยลอนดอน 6 ฉบับ จดหมายเหตุเมืองกลางชุดนี้เป็นหลักฐานสำคัญส่วนหนึ่งร่วมกับ

“ประวัติท้าวเทพสตรีท้าวศรีสุนทร” ของขุนนรภัยพิจารณ์ (ไวย ณ ถกลาง) และพงศาวดารเมืองกลาง ให้กรรมการดำเนินการจัดสร้างอนุสาวรีย์ฯ มีความมั่นใจที่จะดำเนินการสร้างอนุสาวรีย์ท้าวเทพกระษัตรีท้าวศรีสุนทร เป็นปูชนียวัตถุเพื่อเป็นเครื่องเชิดชูเกียรติวีรสตรีทั้งสองท่าน (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ, 2545, น.133)

ด้วยมีจดหมายเหตุเมืองกลางที่บันทึกเรื่องราวของท้าวเทพกระษัตรีที่เขียนจดหมายถึงพระยาราชนิกิตัน (พรานซิส โลท์) มาเสริมการรับรู้เรื่องราวของวีรสตรี ทำให้เป็นสิ่งผลักดันให้เกิดการสร้างอนุสาวรีย์และได้รับการสนับสนุนมากขึ้น การจัดสร้างอนุสาวรีย์จึงเกิดขึ้นด้วยแรงผลักดันของฝ่ายจังหวัดภูเก็ตเอง นายอ้วน สุระกุล ในฐานะผู้ว่าราชการจังหวัดภูเก็ต ได้มีหนังสือไปถึงอธิบดีกรมศิลปากร ในปีพ.ศ. 2505 ในการขอแบบแปลนก่อสร้างอนุสาวรีย์ท้าวเทพกระษัตรี ท้าวศรีสุนทร มีความว่า

“เนื่องด้วยท้าวเทพกระษัตรี ท้าวศรีสุนทร เป็นวีรสตรีของชาติไทย โดยสามารถต่อสู้พม่าเข้าศึกพ่ายแพ้กลับไป ปกกันเมืองกลางไว้ได้ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๘ ดังที่ประวัติศาสตร์ชาติไทยได้จารึกคุณงามความดีไว้ให้ปรากฏแก่ชนรุ่นหลังมาจนบัดนี้ และประชาชนชาวไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวภูเก็ตซึ่งเป็นเมืองกลางในสมัยนั้น ต่างรู้สึกซาบซึ้งและเป็นหนี้บุญคุณของวีรสตรีแห่งเมืองกลางทั้งสองท่านเป็นอย่างยิ่ง เวลานี้วีระบุรุษและวีรสตรีของชาติไทยก็ได้มีอนุสาวรีย์ไว้เป็นที่ระลึกและเคารพ สักการะหลายท่านแล้ว เช่น ท้าวสุระนารี วีรสตรีของจังหวัดนครราชสีมา ประชาชน ชาวภูเก็ตต่างก็มีเจตนาอันแรงกล้าที่จะได้สร้างอนุสาวรีย์ของท้าวเทพกระษัตรี ท้าวศรีสุนทร ขึ้นไว้เพื่อเป็นที่ระลึกเคารพ สักการะในสถานที่อันสมควรซึ่งจะได้จัดหาต่อไป แต่เรื่องนี้ยังไม่มีผู้ใดดำริห์มาก่อนและแบบแปลนก็ยังมี จังหัดจึงใคร่ขอให้กรมศิลปากร ออกแบบอนุสาวรีย์ ท้าวเทพกระษัตรี ท้าวศรีสุนทร เป็นรูปหล่อด้วยโลหะ โตขนาดเท่า สตรีไทยธรรมดา พร้อมด้วยฐานและวงเวียนโดยรอบ รวมทั้งรายละเอียดในการ ก่อสร้าง และประมาณราคา เพื่อจังหวัดจะได้ตั้งกรรมการขึ้นดำเนินการก่อสร้างต่อไป” (ศาลากลางจังหวัดภูเก็ต, 2505)

หนังสือราชการของนายอ้วน สุระกุลซึ่งเป็นผู้ว่าราชการจังหวัดภูเก็ต แฝงไปด้วยแนวคิดชาตินิยมที่มีการบ่มเพาะมาตั้งแต่สมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาจนถึงสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่ได้มีการยกย่องวีรสตรีในฐานะวีรสตรีของชาติไทย ผู้กระทำคุณงามความดีเพื่ออนุชนคนรุ่น

หลัง วีรกรรมของวีรสตรีเมืองกลางในการปกป้องเมืองจากพม่าได้ถือเป็นการปกป้องประเทศชาติ อันเป็นแนวคิดชาตินิยมที่จอมพล ป. ได้ส่งเสริมในช่วงที่เขาอยู่ในอำนาจ อีกทั้งมีการกล่าวถึงความจำเป็นที่ต้องมีอนุสาวรีย์เพื่อที่เคารพสักการะของชาวภูเก็ต อันเป็นสิ่งที่ไม่มีใครคิดมาก่อน ทั้งที่มีการดำริในช่วงจอมพล ป. พิบูลสงครามเป็นนายกรัฐมนตรีสมัยที่สอง แต่ก็ไม่มีการลงทุนอย่างจริงจัง นายอ้วน สุระกุลเป็นข้าราชการประจำจังหวัดภูเก็ตที่พยายามผลักดันให้มีการจัดสร้างให้สำเร็จขึ้น โดยเปรียบกับนครราชสีมาที่มีท้าวสุรนารีเป็นที่เคารพสักการะ ดังนั้นจังหวัดภูเก็ตก็สมควรที่จะมีอนุสาวรีย์ของวีรสตรีเช่นกัน

แนวคิดของการสักการะเคารพบูชาวีรชนที่ทำประโยชน์เพื่อชาติ เป็นแนวคิดชาตินิยมที่เกิดขึ้นสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่มีการส่งเสริมการเคารพบูชาวีรบุรุษวีรสตรีที่เป็นสามัญชน ซึ่งอยู่นอกเหนือจากกลุ่มวีรบุรุษวีรสตรีที่เป็นเจ้า ในขณะที่เดียวกันเป็นการแปรเปลี่ยนจากบุคคลธรรมดาผู้ประกอบวีรกรรมให้เป็นจิตวิญญาณของคนในท้องถิ่น หรือเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คู่บ้านคู่เมืองของจังหวัด ซึ่งท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร จึงเป็นทั้งวีรสตรี และบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์ชาติไทย รวมถึงเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมืองของจังหวัดภูเก็ตด้วย

การจัดสร้างอนุสาวรีย์ย่อมต้องได้รับความเห็นชอบจากหน่วยงานรัฐถึงจะจัดสร้างได้ ซึ่งนายอ้วน สุระกุล เป็นผู้ว่าราชการจังหวัดซึ่งมาจากกลไกระบบราชการได้ทำเอกสารถึงหน่วยงานราชการต่างๆ ในการจัดสร้างอนุสาวรีย์ จึงเห็นได้ชัดว่าการสร้างอนุสาวรีย์ท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรย่อมได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาล หรือ อยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐบาลในการจัดสร้าง และใช้งบประมาณของภาครัฐ และอาจมีงบประมาณจากภาคส่วนเอกชนเข้าสมทบด้วย การควบคุมการจัดสร้างเป็นเสมือนว่า อนุสาวรีย์เหล่านั้นเป็นภาพแทนของรัฐบาลที่ต้องการให้ประชาชนรับรู้ในแนวทางที่รัฐกำหนด

สายพิณ แก้วงามประเสริฐได้อธิบายว่า การปรากฏตัวของอนุสาวรีย์ทุกแห่งทุกยุคสมัย จะไม่มีอนุสาวรีย์ใดเกิดขึ้นเพื่อคัดค้านหรือขัดแย้งกับนโยบายของผู้ปกครองอำนาจรัฐในยุคนั้นๆ เนื่องจากอนุสาวรีย์แต่ละแห่งย่อมผ่านความเห็นชอบจากหน่วยงานของรัฐก่อนเสมอ เพราะฉะนั้นเจตนารมณ์ในการสร้างอนุสาวรีย์ก็เพื่อตอบสนองนโยบายและแนวคิดบางอย่างของรัฐ ดังนั้นอนุสาวรีย์จึงเป็นเครื่องมืออีกชนิดหนึ่งของรัฐใช้ทำหน้าที่อบรมกล่อมเกลาสั่งสอนประชาชนตามนโยบายที่รัฐต้องการ ประโยชน์ของอนุสาวรีย์สามารถสร้างความเป็นหนึ่งเดียวของชุมชนได้ เพราะเมื่อตั้งอยู่ที่สาธารณะจึงสามารถสื่อสารกับประชาชนได้ อนุสาวรีย์จึงเปรียบเหมือนแบบเรียนเรื่องหนึ่งที่ประชาชนได้เรียนรู้และยิ่งเรียนรู้ได้อย่างถ่องแท้มากเท่าไร การสื่อสารจากรัฐไปสู่ประชาชนย่อมสัมฤทธิ์ผลมากเท่านั้น (สายพิณ แก้วงามประเสริฐ, 2537, น.18-19)

ดังนั้นการจัดสร้างอนุสาวรีย์ท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร มีกรมศิลปากรดำเนินการจัดสร้างอนุสาวรีย์ โดยมีนายสนั่น ศิลากรณ์เป็นผู้ดำเนินการปั้นในปีพ.ศ. 2508 นายสนั่น

ศิลากรรม เกิดเมื่อปี พ.ศ.2462 ที่กรุงเทพฯ ศึกษาศิลปะที่ โรงเรียนประณีตศิลปกรรม (แผนกปั้น) ภายหลังเข้ารับราชการที่กรมศิลปากร และสอนที่คณะจิตรกรรมและประติมากรรม มหาวิทยาลัยศิลปากร มีความแม่นยำในวิชาวาดเส้น ภายวิภาควิทยา คน-สัตว์ และมีความสามารถสูงในวิชาประติมากรรม มีผลงานประติมากรรมอนุสาวรีย์สำคัญมากมาย อาทิเช่นอนุสาวรีย์ท้าวเทพสตรีและท้าวศรีสุนทร ที่ ภูเก็ต อนุสาวรีย์วีรชนไทยที่นครศรีธรรมราช อนุสาวรีย์พ่อขุนรามคำแหงที่สุโขทัยและเป็นผู้ปั้นอนุสาวรีย์ศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี ที่มหาวิทยาลัยศิลปากร เป็นต้น (ศาสตราจารย์ ศิลป์ พีระศรี (2), ออนไลน์) นายสนั่นได้ออกแบบและปั้นประติมากรรมท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร และต่อมาประดิษฐ์ฐาน รูปหล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ขนาดใหญ่กว่าบุคคลปกติเท่าครึ่ง ยืนบนแท่นสูง 3 เมตร ด้านขวาเป็นท้าวเทพกระษัตรี ด้านซ้ายเป็นท้าวศรีสุนทร ทั้งสองท่านมีรูปร่างสูงโปร่ง หน้าตาคมขำ จมูกค่อนข้างโด่ง ตัดผมทรงดอกกระพุ่ม มีลักษณะเป็นคนเข้มแข็งกล้าหาญเด็ดเดี่ยว นุ่งผ้าโจงกระเบน สวมเสื้อแขนยาว มีผ้าแถบทับเสื้อแบบตะเบงมาน มือถือดาบปลายมน หันหน้าสู่ทิศเหนือ และสถานที่ก่อสร้างอนุสาวรีย์ด้วยความประสงค์ที่จะให้อนุสาวรีย์อยู่กลางเกาะภูเก็ต เพื่อให้ผู้ผ่านเข้าเมืองภูเก็ตได้มีโอกาสเข้าสักการะ คณะกรรมการดำเนินงานตั้งแต่วันที่ 19 มกราคม พ.ศ. 2505 วางศิลาฤกษ์เมื่อวันที่ 28 เมษายน พ.ศ. 2509 จังหวัดภูเก็ตได้อัญเชิญประติมากรรมท้าวเทพกระษัตรี ท้าวศรีสุนทร ขึ้นประดิษฐานบนแท่นฐาน เมื่อวันที่ 24 มีนาคม พ.ศ. 2510 (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ, 2545, น.133)

นิโรธ โชติช่วง ได้อธิบายถึงการจัดสร้างอนุสาวรีย์ได้เลือกตั้งบริเวณสี่แยกบ้านท่าเรือ ซึ่งมีวงเวียนเดิมและมีขนาดใหญ่กว่าเมืองกลางเดิมที่บ้านตะเคียน คนที่ริเริ่มก่อสร้างคือท่านอ้วน สุระกุล ผู้ว่าราชการจังหวัดภูเก็ต ริเริ่มสร้างตั้งแต่พ.ศ. 2505 มาแล้วเสร็จในพ.ศ. 2510 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ รัชกาลที่ 9 และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จฯ มาเปิดอนุสาวรีย์วันอังคารที่ 23 พฤษภาคม พ.ศ. 2510 ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 (นิโรธ โชติช่วง. 3 ตุลาคม 2566:สัมภาษณ์) ซึ่งการเสด็จพระราชดำเนินเยือนจังหวัดภูเก็ตในครั้งนั้นของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ รัชกาลที่ 6 และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เป็นการเสด็จเยือนครั้งที่ 2 โดยผู้ว่าราชการจังหวัดถวายเป็นพระราชกุศลตราฐประจำจังหวัด ณ ปะรำพิธีเปิดอนุสาวรีย์ แล้วเสร็จฯ ทรงประกอบพิธีเปิดอนุสาวรีย์ ท้าวเทพกระษัตรี-ท้าวศรีสุนทร (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ, 2545, น.379)

นายอ้วน สุระกุล ผู้ว่าราชการจังหวัดภูเก็ต ได้ถวายคำกล่าวรายงานในพิธีเปิดอนุสาวรีย์ในปีพ.ศ. 2510 ความตอนหนึ่งว่า

“ขอเดชะ ฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม

ข้าพระพุทธเจ้าในนามของข้าราชการ พ่อค้า ประชาชน ชาว
จังหวัดภูเก็ต รู้สึกปลื้มปิติยินดีและสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณเป็นอย่างสูง ใน
โอกาสที่ได้ฝ่าละอองธุลีพระบาททั้งสองพระองค์ได้เสด็จมาทรงประกอบพิธีเปิด
อนุสาวรีย์ท้าวเทพกระษัตรี-ท้าวศรีสุนทร วีรสตรีของเมืองถลางในวันนี้ เพราะ
นอกจากจะได้พระราชทานเกียรติอย่างสูงให้แก่วีรญญาของวีรสตรีทั้งสองแล้ว
ยังเป็นโอกาสให้ประชาราษฎร์ได้เฝ้าถวายความจงรักภักดีอย่างใกล้ชิดอีกครั้ง
หนึ่ง นับตั้งแต่ได้ฝ่าละอองธุลีพระบาททั้งสองพระองค์ได้เสด็จมาเยี่ยม
ประชาชนชาวจังหวัดภูเก็ตเมื่อเดือนมีนาคม พ.ศ. 2502

.....

ชาวเมืองถลางและชาวไทยทั้งหลายถือว่า ท้าวเทพกระษัตรี-ท้าวศรีสุนทร เป็น
วีรสตรีของชาติไทย สมควรจะได้ยกย่องสรรเสริญให้ปรากฏ และเป็น
เยี่ยงอย่างแก่อนุชนรุ่นต่อไป ในอันที่จะได้ช่วยปกปักษ์รักษาดินแดนอันเป็น
ราชอาณาจักรของไทย ให้คงเป็นของไทยอยู่ต่อไปจนชั่วฟ้าดินสลาย จึงได้
พร้อมใจกันสร้างอนุสาวรีย์ขึ้นไว้เป็นอนุสรณ์....” (สมหมาย ปิ่นพุทธศิลป์,

2524, น. 276-277)

คำกล่าวรายงานของนายอ้วน สุระกุล สะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดชาตินิยมที่มีความ
เปลี่ยนแปลงไปจากแนวคิดชาตินิยมของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในการยกย่องเชิดชูวีรสตรีสามัญชน
ในประวัติศาสตร์ จากเดิมที่ท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรเป็นภาพแทนของสามัญชนผู้ปกป้อง
ประเทศชาติจากการรุกรานของศัตรู รวมถึงเป็นบรรพสตรีแก่อนุชนรุ่นหลังที่สมควรปฏิบัติตาม แต่ใน
คำกล่าวรายงานดังกล่าว สะท้อนแนวคิดชาตินิยมที่แปรเปลี่ยนไป แม้ว่าจะยังมีการสืบทอดอิทธิพลทาง
ชาตินิยมมาจากจอมพล ป. ในการรับรู้เรื่องราวของวีรชนในประวัติศาสตร์ แต่มีการผสมผสานความ
เกี่ยวเนื่องกับสถาบันพระมหากษัตริย์ซึ่งรัฐบาลในขณะนั้นคือ จอมพลถนอม กิตติขจร เป็น
นายกรัฐมนตรีซึ่งสืบทอดการเมืองต่อจากจอมพลสฤษดิ์ ก็ยิ่งส่งเสริมเรื่องราวชาตินิยมที่มีสถาบัน
พระมหากษัตริย์เข้ามาเกี่ยวข้อง วีรกรรมของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรที่ถูกส่งเสริมในการ
ปกป้องชาติบ้านเมืองในสมัยจอมพล ป. ได้ถูกตีความใหม่ผ่านอนุสาวรีย์และพิธีกรรมเปิดอนุสาวรีย์
โดยมีพระมหากษัตริย์เสด็จพระราชดำเนินมาเกี่ยวข้องกับอนุสาวรีย์วีรสตรีเมืองถลาง ซึ่งตีความว่า
การจัดสร้างอนุสาวรีย์เพื่อสักการะบูชาวีรสตรีของชาติไทย อีกทั้งเป็นเกียรติยศของวีรสตรีท่านนั้นที่
ได้รับพระราชทานเกียรติยศอย่างสูงจากพระมหากษัตริย์ ในสมัยดังกล่าวมีการส่งเสริมสถาบัน

พระมหากษัตริย์อย่างมาก ความเป็นชาติจึงเกี่ยวข้องกับสถาบันพระมหากษัตริย์ วีรกรรมของวีรสตรีเมืองถลางจึงเป็นการปกป้องรักษาแผ่นดินราชอาณาจักรไทยให้คงเป็นของไทยจนฟ้าดินสลาย หรือในอีกนัยหนึ่งคือ วีรกรรมนั้นเพื่อความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ แสดงให้เห็นถึงชาตินิยมที่จอมพล ป. ต้องการให้วีรสตรีสามัญชนแยกออกจากราชสำนัก แต่ในขณะนี้วีรสตรีสามัญชนอย่างท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรได้หันกลับเข้าสู่ราชสำนักรวมถึงส่งเสริมชาติไทย อาณาจักรไทยไปพร้อมๆ กัน ผ่านพิธีกรรมทางอนุสาวรีย์ของจังหวัดภูเก็ต เหมือนการส่งเสริมวีรสตรีในช่วงสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่มีเรื่องของความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์เข้ามาในมโนทัศน์ชาตินิยมผ่านวรรณกรรมในสมัยนั้น

นอกจากนี้ พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ได้มีพระราชดำรัสเปิดอนุสาวรีย์ในช่วงขณะนั้นว่า

“ข้าพเจ้ามีความยินดีมากที่ได้มาเยี่ยมจังหวัดภูเก็ตอีกครั้งหนึ่ง และได้มาประกอบพิธีเปิดอนุสาวรีย์ท้าวเทพกระษัตรี ท้าวศรีสุนทรในโอกาสนี้

ท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร เป็นบุคคลสำคัญของชาติไทย เป็นผู้มีความรักชาติอย่างแท้จริง ได้แสดงความกล้าหาญและเสียสละอย่างยิ่งใหญ่ ร่วมใจกันต่อสู้ราชศัตรูโดยวิสัยแห่งผู้ที่หวงแหนถิ่นที่อยู่และรู้หน้าที่ที่จะป้องกันรักษาชาติบ้านเมือง จนปรากฏเกียรติประวัติและยกย่องกันทั่วไปว่าเป็นวีรสตรี นับได้ว่าเป็นผู้ที่มีส่วนสร้างความเป็นปึกแผ่นของประเทศชาติไทยให้มั่นคงสืบมา และเป็นตัวอย่างที่ดี ที่ควรจะยึดถือเป็นแบบฉบับ การที่ท่านทั้งหลาย ทั้งข้าราชการและพ่อค้าประชาชน ตระหนักในคุณงามความดีของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร พร้อมใจกันสละทรัพย์สร้างอนุสาวรีย์ขึ้นเป็นที่เคารพและเชิดชูเกียรติของท่าน โดยกตัญญูกตเวทีเช่นนี้ จึงเป็นความดีที่ควรแก่การอนุโมทนาสรรเสริญโดยแท้

ได้เวลาอันสมควรแล้ว ข้าพเจ้าจะได้ประกอบพิธีเปิดอนุสาวรีย์ท้าวเทพกระษัตรี ท้าวศรีสุนทร ขอให้อนุสาวรีย์นี้จงเป็นมิ่งขวัญมงคล และนิมิตหมายแห่งความเจริญรุ่งเรืองของจังหวัดภูเก็ต และเป็นที่รวมจิตใจของชาวภูเก็ตทั้งหมด ให้สมัครสมานประกอบความดี เพื่อความวัฒนาถาวรของประเทศชาติสืบไป” (สมหมาย ปิ่นพุทธศิลป์, 2524, น. 278)

พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 สะท้อนให้เห็นถึงการยกย่องท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรในฐานะวีรสตรีของชาติ สืบต่อจากพระบาทสมเด็จพระ

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ซึ่งเคยยกย่องวีรสตรีทั้งสองท่านเช่นกัน โดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงส่งเสริมให้ประชาชนยึดถือท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรเป็นแบบอย่างในเรื่องความรักชาติอย่างแท้จริง และป้องกันรักษาชาติบ้านเมือง ซึ่งเป็นแนวคิดชาตินิยมที่สืบเนื่องมาตั้งแต่สมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาถึงสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม การเสด็จพระราชดำเนินประกอบพิธีเปิดอนุสาวรีย์วีรสตรีเมืองกลางซึ่งเป็นสามัญชนโดยพระมหากษัตริย์ ถือเป็นมิติหนึ่งที่สถาบันพระมหากษัตริย์เป็นผู้ยกย่องส่งเสริมวีรชนเหล่านั้น สืบต่อจากรัฐบาลคณะราษฎร ในขณะเดียวกันเป็นการสร้างการยอมรับท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรในฐานะพสกนิกรของพระองค์และประเทศชาติที่ทุกคนควรยึดถือแบบอย่าง ความรักชาติอย่างแท้จริงเป็นสิ่งที่ทรงกล่าวถึงในวีรกรรมของวีรสตรีทั้งสองท่าน และทรงทำให้อนุสาวรีย์ของวีรสตรีแปรเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมืองของจังหวัดภูเก็ต อันเป็นบุคคลผู้ควรได้รับการสักการะบูชาจากชาวภูเก็ตด้วยความกตัญญู

การประกอบพิธีกรรมเปิดอนุสาวรีย์เป็นการแสดงให้เห็นถึงชาตินิยมของสถาบันพระมหากษัตริย์ ซึ่งแปรเปลี่ยนจากชาตินิยมตามท่านผู้นำของจอมพล ป. พิบูลสงคราม มาเป็นชาตินิยมที่พระมหากษัตริย์เป็นส่วนหนึ่งของชาติ เป็นศูนย์รวมจิตใจของชาติ นับตั้งแต่การรื้อฟื้นบทบาทสถาบันพระมหากษัตริย์ใหม่อีกครั้งในสมัยจอมพลสฤษดิ์ การเสด็จเยือนตามจังหวัดต่างๆ และการเปิดอนุสาวรีย์ก็เป็นเครื่องมือหนึ่งของรัฐบาลในขณะนั้น ที่ต้องรับมือกับภัยคอมมิวนิสต์ในช่วงสงครามเย็น รัฐบาลต้องการให้อนุสาวรีย์วีรสตรีเหล่านั้นทั้ง ท้าวเทพกระษัตรี-ท้าวศรีสุนทร และท้าวสุรนารี เป็นภาพแทนของสามัญชนที่มีความรักชาติบ้านเมือง ในขณะเดียวกันมีความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ จากวีรสตรีสามัญชนที่ถูกมองว่าเป็นเครื่องมือต่อต้านบทบาทของกษัตริย์ในสมัยจอมพล ป. กลายมาเป็นวีรสตรีสามัญชนที่เป็นพสกนิกรของพระองค์ ในฐานะเป็นศูนย์รวมพลังความเป็นปึกแผ่นของชาติไทยตั้งแต่ในอดีตและสนับสนุนสถาบันพระมหากษัตริย์ไทยในช่วงการต่อต้านคอมมิวนิสต์นับตั้งแต่สมัยสฤษดิ์เป็นต้นมา ดังนั้นการก่อสร้างอนุสาวรีย์ท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรไม่เพียงแต่เป็นการสร้างเพื่อส่งเสริมชาตินิยมและเทิดทูนวีรสตรีเท่านั้น หากแต่เป็นการสร้างเพื่อต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์ที่กำลังมีมากขึ้นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อีกทั้งจังหวัดภูเก็ตแม้จะเป็นจังหวัดที่มีการทำเหมืองแร่ และมีนายทุนธุรกิจจำนวนมาก แต่ด้วยเป็นจังหวัดที่มีคนเชื้อสายจีนจำนวนมากจึงเป็นที่ห่วงเกรงต่อการแทรกซึมของลัทธิคอมมิวนิสต์ ถึงแม้ว่าชาวจีนในจังหวัดภูเก็ตส่วนใหญ่จะเป็นชาวจีนที่อพยพมานานแล้วก็ตาม บางกลุ่มไม่ได้เกี่ยวข้องกับคอมมิวนิสต์จีน และสัญลักษณ์ของการต่อต้านคอมมิวนิสต์ในไทยคือ สถาบันพระมหากษัตริย์ไทย ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากสหรัฐอเมริกา รัฐบาลจึงส่งเสริมพิธีกรรมต่างๆ ให้แก่สถาบัน

พระมหากษัตริย์ และการสร้างอนุสาวรีย์นี้เป็นส่วนหนึ่งของความพยายามให้วีรชนในอดีตเป็นภาพแทนของชาติไทย และความจงรักภักดี วีรกรรมของวีรสตรีจึงเสมือนการหันกลับเข้าสู่สันสนุนราชสำนัก

สายพิน แก้วงามประเสริฐ อธิบายว่า รูปลักษณ์ของรูปปั้นท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรอยู่ในชุดอกรบ ถือดาบเตรียมพร้อมจะต่อสู้ อีกทั้งสายตามองไปสู่เบื้องหน้าระยะยาวไกล เป็นสัญลักษณ์ว่าวีรสตรีทั้งสองเตรียมพร้อมที่จะสู้รบอยู่เสมอ การที่ต้องมองออกไปไกลๆ แสดงว่านอกจากคอยสอดส่องดูแลความเป็นไปในเมืองกลางแล้ว ยังต้องดูแลความปลอดภัยด้วย อนุสาวรีย์สร้างในช่วงที่คอมมิวนิสต์เป็นศัตรูร้ายของรัฐบาล โดยเฉพาะภาคใต้มีปัญหาเกี่ยวกับการทำทนายรัฐส่วนกลางด้วยขบวนการผู้ก่อการร้ายต่างๆ อยู่เสมอ อนุสาวรีย์นี้จึงสื่อให้ประชาชนตระหนักในหน้าที่ของตนที่ต้องจงรักภักดีต่อรัฐบาลกลาง เหมือนกับที่วีรสตรีทั้งสองท่านนี้ได้กระทำ จึงสะท้อนให้เห็นถึงอนุสาวรีย์ที่ถูกใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองของรัฐบาล (สายพิน แก้วงามประเสริฐ, 2537, น.75)

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ได้ทรงเจิมที่แผ่นจารึกหน้าฐานอนุสาวรีย์ท้าวเทพกระษัตรี-ท้าวศรีสุนทร ในพิธีเปิดนั้น ซึ่งมีความว่า

“ท้าวเทพกระษัตรี (จัน) ท้าวศรีสุนทร (มุก) ได้กระทำป้องกันรักษาเมืองกลางไว้เป็นสามารภ เมื่อปีมะเส็ง พ.ศ. 2328 มิให้ข้าศึกตีหักเอาเมืองได้ เป็นวีรกรรมอันควรค่าแก่ชนชาวเมืองกลาง ตลอดจนชาวไทยทั่วกันยกย่องสรรเสริญ จึงสร้างอนุสาวรีย์ไว้เป็นอนุสรณ์ เมื่อ พ.ศ. 2509” (สมหมาย ปิ่นพุทธศิลป์, 2524, น. 27)

จากแผ่นจารึก วีรกรรมของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรได้รับการยกย่องเป็นอนุสรณ์ในลักษณะของความเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำเมือง และเป็นส่วนหนึ่งของชาติไทย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงเจิมที่แผ่นจารึกเป็นมหามงคล เสมือนว่าวีรสตรีทั้งสองท่านได้รับการพระราชทานเกียรติยศจากพระมหากษัตริย์ราชวงศ์จักรี จึงเป็นส่วนหนึ่งของความจงรักภักดีที่วีรสตรีทั้งสองมีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ วีรกรรมที่ท่านประกอบในการปกป้องหวงแหนบ้านเกิดของตน กลายเป็นวีรกรรมในฐานะวีรสตรีของชาติไทย และได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากพระมหากษัตริย์ราชวงศ์จักรี ที่พระราชทานยศท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร จนเรื่อยมาก็ได้รับพระมหากรุณาธิคุณในการเปิดอนุสาวรีย์เพื่อเป็นเกียรติยศที่ควรเชิดชูสืบไป ท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรี

สุนทรกลายเป็นผู้สนับสนุนราชสำนักผ่านพิธีกรรมและอนุสาวรีย์นี้ แนวคิดชาตินิยมในสมัยหลัง
วีรกรรมเหล่านั้น ได้แปรเปลี่ยนให้ความเข้มข้นที่ท้าวเทพกระษัตรีและเมืองกลาง ได้รับจากรัฐบาล
กลางในฐานะประเทศราช ให้ถูกลี้มเลื่อนไป แทนที่ด้วยแนวคิดชาตินิยมที่มีความเข้มข้นในการเล่า
เรื่องราวเหล่านี้ แม้ว่าจะมีการตีความประวัติศาสตร์ใหม่ผ่านจดหมายเหตุเมืองกลางที่มีการค้นพบใน
ภายหลังก็ตาม

3.2 การรับรู้เรื่องราววีรสตรีเมืองกลางหลังสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม

หลังจากจอมพล ป. พิบูลสงคราม สิ้นสุดอำนาจทางการเมืองลง แต่มรดกของแนวคิด
ชาตินิยมของเขายังคงมีอยู่แพร่หลายในสังคมไทย ฝ่ายอนุรักษนิยมและฝ่ายทหารก้าวเข้ามามีอำนาจ
ทางการเมืองหลังรัฐประหารปีพ.ศ. 2500 ก็ไม่ได้ละทิ้งแนวคิดชาตินิยมของจอมพล ป. เสียทีเดียว
หากแต่ทำมรดกแนวคิดชาตินิยมจากสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์เข้ามาผสมผสานด้วยกัน ความเป็น
ชาติจึงมีความเกี่ยวข้องกับสถาบันพระมหากษัตริย์มากขึ้น หลังจากที่ยอมพล ป. พยายามแยกส่วน
ความเป็นชาตินิยมออกจากพระมหากษัตริย์ เพื่อให้มายึดถือแต่ “ท่านผู้นำ”

ทั้งนี้เนื่องจากในปลายสมัยจอมพล ป. สืบเนื่องมาถึงสมัยจอมพลสฤษดิ์ แนวคิด
คอมมิวนิสต์กำลังแพร่หลายในภูมิภาค ซึ่งเป็นแนวคิดที่เป็นปรปักษ์กับการปกครองโดยชนชั้นนำไทย
สถาบันพระมหากษัตริย์จึงถูกใช้เป็นสัญลักษณ์ของความเป็นชาติมากขึ้น ญัฐพล ใจจริง ได้อธิบายว่า
สหรัฐอเมริกาได้ใช้สงครามจิตวิทยาในไทยในการครอบงำคนไทย โดยใช้ประเด็นในเรื่องจารีตประเพณี
และความเป็นเอกราชของชาติ ปลุกเร้าให้คนไทยเห็นภาพร่วมกันว่า “ปีศาจคอมมิวนิสต์” (The evil
of communism) กำลังคุกคามไทย (ญัฐพล ใจจริง, 2564, น.325) ดังนั้นแนวคิดชาตินิยมไทยจึงมี
การส่งเสริมบทบาทของสถาบันพระมหากษัตริย์เข้ามามากขึ้น

เช่นเดียวกับการส่งเสริมการรับรู้เรื่องราวของวีรสตรีสามัญชน ที่ถึงแม้วีรสตรีสามัญ
ชนอย่างท้าวเทพกระษัตรี ท้าวศรีสุนทร และท้าวสุรนารี เป็นวีรสตรีที่ไม่ได้สังกัดกับกลุ่มเจ้า อันเป็น
เครื่องมือของรัฐบาลคณะราษฎรในการแข่งขันอำนาจกับสถาบันพระมหากษัตริย์ แต่เมื่อจอมพล ป.
กับอิทธิพลของคณะราษฎรถูกกำจัดจนสิ้นแล้ว รัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ก็ไม่ได้ปฏิเสธเครื่องมือของวีรสตรี
สามัญชน แม้ว่าจะไม่ได้มีการส่งเสริมอย่างเข้มข้นเหมือนในอดีต แต่ก็สร้างการรับรู้ในหมู่ประชาชน
โดยทั่วไป ในฐานะของสัญลักษณ์ของความเป็นชาตินิยม เป็นบรรพบุรุษ บรรพสตรีไทยในอดีตที่ต่อสู้
เพื่อรักษาเอกราชของชาติ และวีรสตรีสามัญชนเหล่านี้ปกป้องแผ่นดินด้วยความจงรักภักดีต่อสถาบัน
พระมหากษัตริย์ไทย รัฐบาลใช้วีรสตรีสามัญชนเป็นเครื่องมือทางการเมืองในการสร้างความเป็น
อันหนึ่งอันเดียวกันในการต่อต้านภัยคอมมิวนิสต์

สิ่งแรกที่แสดงให้เห็นถึงการสร้างความรับรู้ในหมู่ประชาชนของวีรสตรีสามัญชน
หลังสมัยจอมพล ป. คือ เรื่องของการสร้างอนุสาวรีย์ ทักษ์ เฉลิมเตียรณ ได้อธิบายว่า อนุสาวรีย์ท้าวสุ

นารีที่โคราช สร้างเมื่อปี พ.ศ. 2477 หลังกบฏบวรเดช และบูรณะใหญ่ในปีพ.ศ. 2510 ในยุคสมัย ปัญหาคอมมิวนิสต์ในอินโดจีนและภาคอีสานในปัจจุบัน (ทักษ์ เฉลิมเตียรณ, 2561, น.431) ส่วน อนุสาวรีย์ท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร แม้ว่าจะสร้างเสร็จในปีพ.ศ. 2509 และมีพิธีเปิดโดย พระมหากษัตริย์ในปีพ.ศ. 2510 สมัยจอมพลถนอม กิตติขจร เป็นนายกรัฐมนตรี ก็มีบทบาทในการ เป็นศูนย์รวมความเป็นชาตินิยมไทยในการต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์ด้วยเช่นกัน พระบาทสมเด็จพระ เจ้าอยู่หัวฯ รัชกาลที่ 9 และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ได้เสด็จพระราชดำเนินเยือน จังหวัดภูเก็ต ในช่วงที่ภาคใต้กำลังเกิดการก่อความไม่สงบ โดยผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ การสร้าง อนุสาวรีย์วีรสตรีเมืองถลางจึงเป็นเสมือนเครื่องมือในการต่อต้านคอมมิวนิสต์ด้วยเช่นกัน การเสด็จ พระราชดำเนิน เป็นเหมือนว่าพื้นที่ห่างไกลอย่างภูเก็ตตลอดจนภาคใต้เป็นส่วนหนึ่งของรัฐไทย และมีความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ สายพิณ แก้วงามประเสริฐ อธิบายว่า อนุสาวรีย์นี้จึงสื่อให้ ประชาชนตระหนักในหน้าที่ของตนที่ต้องจงรักภักดีต่อรัฐบาลกลาง (สายพิณ แก้วงามประเสริฐ, 2537, น.75) เป็นการสร้างความตระหนักรู้ในหมู่ประชาชน และที่สำคัญคือ วีรสตรีเมืองถลางเป็น สัญลักษณ์ของผู้ประกอบคุณงามความดีเพื่อชาติ ที่ไม่ได้ยึดโยงกับสถาบันพระมหากษัตริย์ในทัศนะของ จอมพล ป. ได้หันกลับสู่แนวคิดชาตินิยมของราชสำนัก เป็นการสร้างการรับรู้ไปในหมู่ประชาชนว่า ใน อดีตท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรประกอบวีรกรรมเพื่อราชวงศ์จักรีในอีกทางหนึ่ง จึงเป็นการ ผสานแนวคิดชาตินิยมของราชสำนักเข้ากับชาตินิยมของจอมพล ป. สื่อสารผ่านการสร้างอนุสาวรีย์ และการประกอบพิธีกรรมให้ตระหนักในสายตาประชาชน

สุนทรพจน์ของผู้นำรัฐบาลก็เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่สร้างการตระหนักรู้ในเรื่องราวของวีร สตรีเมืองถลางให้เป็นที่รับรู้ของประชาชนด้วยเช่นกัน จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ซึ่งเป็นนายกรัฐมนตรีใน การปกครองแบบพ่อขุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ ได้มีการกล่าวสุนทรพจน์ที่แสดงถึงการรับรู้ในเรื่องท้าว เทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร เผยแพร่ต่อประชาชน จอมพลสฤษดิ์ได้มีสารแด่สภาสตรีแห่งชาติ เนื่อง ในการประชุมศึกษาส่วนภูมิภาค ณ จังหวัดเชียงใหม่ ในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2505 ความว่า

“...ข้าพเจ้าเคยนึกอยู่เสมอว่า ในอดีตชาติ ไทยเรามีกุลสตรีผู้ปรีชา สามารถและ กล้าหาญอยู่เป็นอันมาก แต่ละท่านได้ช่วยประเทศชาติใน ด้านต่าง ๆ เช่น ท้าวศรีจุฬาลักษณ์แห่งกรุงสุโขทัย ผู้ก่อตั้งชนบประเพณีอัน ดงงามทางวัฒนธรรม สมเด็จพระนางเจ้าศรีสุริโยทัย มหาวีรสตรีในสมัยอยุธยา ท้าวเทพสตรี ท้าวศรีสุนทร ท้าวสุรนารี ผู้กล้าหาญ แห่งรัตนโกสินทร์ บรรดา ท่านที่กล่าวพระนามและนามมานี้ ได้มีส่วนช่วยสร้างความเจริญ ให้แก่ชาติ บ้านเมืองเป็นเอกประการ และเป็นวีรกรรมที่จารึกอยู่ในประวัติศาสตร์สืบมา จนทุกวันนี้ และการที่สภาสตรีแห่งชาติกับสมาคมสตรี ได้ร่วมกันดำเนินงานเพื่อ

ผลในด้านพัฒนาท้องถิ่นด้านเยาวชน จึงเป็นการกระทำของกุลสตรีที่ควรแก่การสรรเสริญเป็นอันมาก...” (ประมวลสุนทรพจน์ของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์, 2507, น. 751)

จากสารดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า การรับรู้เรื่องราวของวีรสตรีสามัญชนอย่างท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร ถูกจอมพลสฤษดิ์ เทียบเคียงวีรสตรีที่เป็นเจ้าอย่างท้าวศรีจุฬาลักษณ์ และสมเด็จพระสุริโยทัย โดยเผยแพร่ให้ผู้รับสารทราบและประพาดิตนเป็นแบบอย่างตามวีรสตรีที่กล่าวมา เป็นการกระทำของกุลสตรีที่ควรค่าแก่การสรรเสริญ สร้างความเจริญให้แก่ชาติบ้านเมือง ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างของการยกย่องวีรสตรีสามัญชนในสมัยจอมพล ป. ที่แต่ก่อนพยายามไม่กล่าวถึงวีรสตรีที่สังกัดในกลุ่มเจ้า แต่พูดถึงวีรสตรีสามัญชนเป็นส่วนใหญ่ แต่สมัยจอมพลสฤษดิ์ มีการกล่าวถึงวีรสตรีที่มาจากกลุ่มเจ้า และวีรสตรีสามัญชนในลักษณะที่ควบคู่กันไป โดยไม่ปฏิเสธหรือหลีกเลี่ยงไม่กล่าวถึงอีกฝ่ายหนึ่ง สะท้อนแนวคิดทางการเมืองของชนชั้นนำในสมัยหลังพ.ศ. 2500 ที่แนวคิดชาตินิยมสามารถอธิบายวิวัฒนาการของวีรสตรีผู้ประกอบคุณประโยชน์แก่ชาติได้ โดยไม่ต้องแยกว่าผู้ใดมาจากกลุ่มเจ้าหรือกลุ่มสามัญชน ทั้งนี้สามารถเป็นแบบอย่างให้แก่สตรีไทย ตามที่ได้สรรเสริญวีรสตรีในอดีตต่อสภาสตรีแห่งชาติ ความเข้ามาเกี่ยวข้องของสถาบันพระมหากษัตริย์ในการเมืองหลังพ.ศ. 2500 ส่งผลให้มีการส่งเสริมชาตินิยมในรูปแบบที่เกี่ยวข้องกับสถาบันพระมหากษัตริย์มากขึ้น และวีรสตรีสามัญชนก็ถูกใช้เป็นเครื่องมือเคียงคู่กับวีรสตรีฝ่ายเจ้าในการส่งเสริมความเป็นชาตินิยมในสังคมไทยด้วยเช่นกัน รวมถึงเป็นเครื่องมือแสดงตัวอย่างของสตรีไทยที่พึงสรรเสริญ การระลึกถึงท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรจึงเป็นเหมือนการสนับสนุนกิจการสตรีไทยไปด้วย เพราะนายกรัฐมนตรีให้คุณค่าในวีรกรรมในฐานะผู้กล้าหาญ สร้างความเจริญให้แก่ชาติ ดังนั้นอิทธิพลทางชาตินิยมจึงส่งผลให้การรับรู้เรื่องราววีรกรรมของวีรสตรีสามัญชนเหล่านี้แพร่หลายไปในวงกว้าง แต่เป็นการรับรู้ที่ตอบสนองต่อรัฐเป็นสำคัญ การเชิดชูวีรบุรุษวีรสตรีนี้ก็ได้อิทธิพลมาจากการเชิดชูในสมัยจอมพล ป. เพื่อสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในช่วงคับขัน โดยสมัยจอมพล ป. คือ การสู้รบในสงครามมหาเอเซียบูรพา และสงครามโลกครั้งที่สอง ส่วนสมัยจอมพลสฤษดิ์ คือการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวเพื่อสู้รบกับผู้ก่อความไม่สงบลัทธิคอมมิวนิสต์ ที่เป็นภัยต่อระบอบการปกครองและสถาบันพระมหากษัตริย์ไทย

การเดินทางตรวจราชการของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ยังจังหวัดภูเก็ตยังเป็นการให้ความสำคัญต่อจังหวัดภูเก็ต และจอมพลสฤษดิ์เองมีการกล่าวถึงท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรในคำปราศรัยที่มีต่อชาวจังหวัดภูเก็ต ในวันที่ 1 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2506 ความว่า

“...โดยเฉพาะในจังหวัดของท่าน ซึ่งทำรายได้ให้ประเทศชาตินับว่ามากเป็นที่สาม ของประเทศในเวลานี้ เมื่อได้รับทราบข้อขัดข้องทั้งหลายจากผู้ว่าราชการจังหวัดแล้ว ข้าพเจ้าก็ได้ขอให้ท่านรัฐมนตรีและบรรดาท่านอธิบดีที่เกี่ยวข้อง ซึ่งร่วมมาในขบวนด้วย รับผิดชอบแก้ไขให้เป็นพิเศษ อาทิเช่น ในกรณีการก่อสร้างทางข้ามระหว่างท่าฉัตรไชย กับท่าขุน ซึ่งเราได้เปิดประมูล และบริษัทผู้รับเหมาได้ทำงานกันไปถึงสองบริษัทแล้วนั้น ข้าพเจ้าก็จะได้รับจัดการแก้ไข ให้มีการก่อสร้างต่อไปโดยเร็วที่สุด สำหรับการไฟฟ้า ประปา อันนับว่าเป็นสาธารณูปโภค ข้าพเจ้าก็ได้สั่งการให้แก้ไขไปในวันนี้แล้ว ในเรื่อง การไฟฟ้านั้น เป็นที่คาดว่าโครงการไฟฟ้าลิกไนท์ที่จังหวัดกระบี่ อันมีกำลังถึง ๔ หมื่น กิโลวัตต์ จะสามารถจ่ายกระแสมาถึงจังหวัดของท่าน และอีก ๔ จังหวัด ในภาคใต้ได้ ภายในปีนี้ จึงเป็นที่หวังได้ว่า การไฟฟ้าในจังหวัดของท่านจะสมบูรณ์ในอนาคตอันใกล้ นอกจากนี้ ก็จะมีการปรับปรุงและขยายสนามบินพาณิชย์ และจัดตั้งศูนย์กลางพัฒนาการ ทำเหมืองแร่ขึ้นในจังหวัดของท่านอีกด้วย

แต่อย่างไรก็ดี เท่าที่ข้าพเจ้าได้มาเห็นในเวลาอันเล็กน้อยนี้ ข้าพเจ้าขอกล่าว ด้วยความจริงใจว่า รู้สึกมีความยินดีที่ได้เห็นพี่น้องชาวจังหวัดภูเก็ตทั้งหลาย มีความ เป็นอยู่สุขสบายโดยทั่วกัน แต่ถึงกระนั้นก็ตาม ข้าพเจ้าก็ยังมีเจตนาที่จะได้เห็นท่านมีการ อยู่ดีกินดียิ่งกว่านี้ขึ้นไปอีก จึงได้เดินทางมาเพื่อหาทางพิจารณาช่วยเหลือท่านในครั้งนี้ และข้าพเจ้าเห็นว่า ยังมีหนทางที่จะสร้างความเจริญได้อีกมาก จึงขอร้องให้ทุกท่านซึ่ง แม้จะมีรายได้ดีอยู่แล้ว ก็ขอย่าได้ประมาท ขอให้ท่านจงได้มีความขยันขันแข็งในการอาชีพยิ่งขึ้น ขอให้ทุกคนจงเชื่อฟังและร่วมมือร่วมใจกับฝ่ายปกครอง เพื่อทำความเจริญ ให้แก่ท้องถิ่นของตนยิ่งขึ้นไป

ในที่สุดนี้ ข้าพเจ้าน้อมจิตอธิษฐาน ขออาราธนาคุณพระศรีรัตนตรัย ตลอด จนขออัญเชิญบุญบารมีของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายในสากลโลก อันมีบุญบารมีของท้าวเทพกษัตรีและท้าวศรีสุนทร บรรพบุรุษผู้กล้าหาญของพี่น้องชาวภูเก็ตเป็นอาทิ จงได้ โปรดดลบันดาลประทานพรให้พี่น้องราษฎรในจังหวัดภูเก็ตทุกท่าน มีแต่ความผาสุก เกษมสำราญ มีความเจริญก้าวหน้าในการอาชีพโดยทำมาค้าขึ้น และขอให้ปราศจากโรคภัย พยาธิ ตลอดจนภัยพิบัติ

อุบัตินทรายทั้งปวง” (ประมวลสุนทรพจน์ของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์, 2507, น. 915-916)

จอมพลสฤษดิ์ได้ยกย่องท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรในเรื่องความกล้าหาญและอัญเชิญท่านทั้งสองในฐานะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในการอำนวยพรแก่ชาวจังหวัดภูเก็ต จึงสะท้อนให้เห็นถึงค่านิยมความกล้าหาญของวีรสตรีที่ส่งเสริมด้วยชาตินิยมมาตลอด จอมพลสฤษดิ์จึงดำเนินรอยตามความคิดชาตินิยมมาจากจอมพล ป. หากแต่มีการส่งเสริมผสมผสานเข้ากับแนวคิดเก่าของราชสำนักเพื่อให้สามารถปกครองและสร้างเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในหมู่ประชาชนไทยได้ จอมพลสฤษดิ์ก็กล่าวชักชวนให้ชาวภูเก็ตร่วมมือร่วมใจกับฝ่ายปกครอง เพื่อสร้างความเจริญแก่ท้องถิ่น จึงถือว่าการส่งเสริมให้ชาวภูเก็ตมีความจงรักภักดีต่อระบอบการปกครองของเขา และด้วยการกล่าวถึงบุญบารมีของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรโดยนายกรัฐมนตรี ก็ยังเป็นการตอกย้ำและสร้างความเป็นพวกเดียวกันระหว่างชาวภูเก็ตและรัฐบาลกลาง เพราะแม้แต่นายกรัฐมนตรีก็ยังกล่าวถึงวีรชนท้องถิ่นของพื้นที่นั้นๆ เป็นการสะดวกต่อการปกครองของรัฐบาลทหาร ยิ่งมีการกล่าวถึงความกล้าหาญของวีรสตรีเมืองกลาง สิ่งนี้ช่วยส่งเสริมค่านิยมของชาตินิยมทางทหาร ที่ส่งเสริมเป็นมรดกมาตั้งแต่จอมพล ป. ที่ว่าเมื่อยามคับขัน ผู้หญิงก็สามารถมีความกล้าหาญรบทัพจับศึกได้ไม่แพ้ชาย ดังนั้นวีรกรรมของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรถูกนำมาใช้ประโยชน์ด้วยแนวคิดชาตินิยมในการต่อต้านภัยคอมมิวนิสต์ที่เป็นศัตรูร้ายของรัฐบาลสฤษดิ์ และจะต่อเนื่องมายังรัฐบาลถนอม รวมถึงสถาบันพระมหากษัตริย์ที่เป็นหัวใจขัดแย้งของลัทธิคอมมิวนิสต์ ท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรจึงกลายเป็นบุคคลสำคัญของชาติที่ปกป้องสถาบันหลักในการต่อต้านคอมมิวนิสต์ด้วย

ด้วยการบ่มเพาะแนวคิดทหารนิยมที่มีมาตั้งแต่สมัยการปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 แนวคิดชาตินิยมในสมัยจอมพล ป. ตลอดจนการเข้ามาใช้อำนาจของฝ่ายนิยมเจ้าทางภูมิปัญญา ตลอดตั้งแต่พ.ศ. 2475 – 2500 ได้สร้างให้สฤษดิ์นำระบอบพ่อขุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการมาใช้ และเห็นว่าการใช้ความรุนแรงเป็นหนทางสำคัญในการเข้าสู่อำนาจ เรื่องราวของวีรสตรีก็ถูกนำมาเป็นเครื่องมือส่งเสริมทหารอย่างต่อเนื่อง

จอมพลสฤษดิ์ให้ความสำคัญต่อจังหวัดภูเก็ตในภาคใต้มาก โดยกล่าวยกย่องในฐานะจังหวัดที่ทำรายได้ให้แก่ประเทศมากเป็นลำดับที่สาม ทั้งนี้เนื่องมาจากอุตสาหกรรมเหมืองแร่ดีบุกที่มีแพร่หลายในแถบชายฝั่งทะเลตะวันตกได้สร้างรายได้ให้แก่ประเทศอย่างมาก ภูเก็ตเป็นจังหวัดที่มีลักษณะเป็นนายทุนธุรกิจเหมืองแร่ ที่ถึงแม้ว่ามีชาวจีนจำนวนมาก มีความเสี่ยงต่อการบ่มเพาะลัทธิคอมมิวนิสต์ในทัศนะของรัฐบาล แต่ก็ไม่มีกำลังมากพอที่จะต่อต้านรัฐบาลกลาง ชาวจีนที่อาศัยในภูเก็ตจำนวนมากมีความเอื้อเพื่อต่อระบอบการปกครองของสฤษดิ์ ความเป็นเมืองอุตสาหกรรมดีบุก

ยอมส่งผลต่อการพัฒนาของรัฐบาลที่มุ่งเน้นการพัฒนาด้านอุตสาหกรรมเพื่อต่อต้านภัยคอมมิวนิสต์ ทั้งนี้รัฐบาลไทยได้รับการสนับสนุนจากสหรัฐอเมริกาในช่วงสงครามเย็น

ญาณันท์ สกกุลบุญพาณิชย์ ได้อธิบายว่า อุตสาหกรรมเหมืองแร่ในภูเก็ตเป็น อุตสาหกรรมพื้นฐาน ที่จะนำไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ทั้งนี้เพราะกระบวนการเติบโตของ กิจกรรมเหมืองแร่มีส่วนสำคัญต่อการพัฒนาให้เกิดการขยายตัวของอุตสาหกรรมในประเภทอื่นๆ รวมทั้ง เกิดตลาดติดต่อธุรกิจการค้าภายในและภายนอกประเทศ ด้วยความสำคัญของกิจการเหมืองแร่ที่ยังคง มีบทบาทในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจภูมิภาค แต่ในการพัฒนาเศรษฐกิจสมัยใหม่ กิจการเหมืองแร่กลับ มีความสำคัญน้อยลงและเริ่มเกิดปัญหาในเวลาต่อมา (ญาณันท์ สกกุลบุญพาณิชย์, 2554, น. 71)

ด้วยความที่เป็นจังหวัดที่ส่งเสริมทุนนิยมและภาคอุตสาหกรรมทำให้จอมพลสฤษดิ์ ค่อนข้างเอาอกเอาใจและส่งเสริมการพัฒนาในจังหวัดภูเก็ตมาก ซึ่งแตกต่างจากสมัยจอมพล ป. พิบูล สงครามที่มักจะมีมุมมองข้ามความสำคัญของจังหวัดภูเก็ตด้วยปัญหาทางการเมืองกับเหล่านักการเมือง หรือไปสนใจจังหวัดอื่น แต่จอมพลสฤษดิ์ส่งเสริมการพัฒนาในระดับหนึ่ง และไม่มีปัญหากับฝ่าย การเมืองเนื่องจากช่วงนั้นเป็นระบอบเผด็จการทหารไม่มีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร โดยใน สุนทรพจน์ถึงประชาชนชาวภูเก็ต จอมพลสฤษดิ์มีการเร่งรัดให้มีการสร้างสะพานเชื่อมภูเก็ตไปยัง แผ่นดินใหญ่ และให้คำมั่นสัญญาว่าโรงไฟฟ้าลิกไนท์ที่กระบี่สามารถส่งกระแสไฟฟ้ามาจังหวัดภูเก็ตได้ จึงแสดงให้เห็นถึงความพยายามเอาอกเอาใจ ชาวจังหวัดภูเก็ตด้วยพัฒนาด้านโครงสร้างพื้นฐานเป็น สำคัญ ซึ่งเป็นวาระเร่งด่วนของรัฐบาลในการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานจำนวนมากเพื่อป้องกันไม่ให้ฝ่าย พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยที่กำลังปฏิบัติการในภาคใต้ได้รับความนิยม และการส่งเสริมวีรสตรี คู่บ้านคู่เมืองของชาวภูเก็ต ก็เป็นไปด้วยการสร้างภาพลักษณ์ของผู้นำที่เข้าใจวัฒนธรรมท้องถิ่น ประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นที่ได้ถูกหยิบยกขึ้นมาเป็นประวัติศาสตร์ของชาติ จึงเชิดชูท้าวเทพกระษัตรี และท้าวศรีสุนทรในระดับชาติด้วยเช่นกัน ไม่ต่างจากสมัยจอมพล ป.

แต่การคัดลอก “จดหมายเหตุเมืองกลาง” ในปีพ.ศ. 2505 โดยนายอ้วน สุระกุล ผู้ว่าราชการจังหวัดภูเก็ตในขณะนั้น ได้สร้างการรับรู้เรื่องราวของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร ที่มีลักษณะแตกต่างจากที่รับรู้กันมาตั้งแต่ในอดีต อันถูกส่งเสริมมาด้วยแนวคิดชาตินิยมและการเมือง ของชนชั้นนำอย่างเข้มข้น จดหมายเหตุเมืองกลางได้สร้างการรับรู้ในอีกแง่มุมหนึ่ง

โดยจดหมายเหตุเมืองกลาง เขียนในช่วงระหว่างปีพ.ศ. 2319 – 2335 ในช่วงสมัย กรุงธนบุรีและรัตนโกสินทร์ คือ จดหมายเหตุของขุนนางเมืองกลาง (และหัวเมืองใกล้เคียงบางฉบับ) ที่ เขียนถึงพระยาราชนิกบุตร (พรานซีส โลท์) ชาวอังกฤษที่เป็นเจ้าเมืองปีนัง (เกาะหมาก) ในสมัยนั้น และ เป็นทหารเรืออังกฤษที่เข้ามาค้าขายกับเมืองกลางร่วม 15 ปี ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ “พระยา

ราชกปิดัน” ในสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี พระยาราชนกปิดันสามารถเขียนภาษาไทยได้คล่องจึงไม่เป็นปัญหาในการสื่อสารกับเหล่าเจ้าเมือง จดหมายเหตุชุดนี้ผู้เขียนมีจำนวนมากได้แก่ ท้าวเทพกระษัตรี พระยาพิมล (ขัน) หรือเจ้าเมืองคนอื่นๆ เป็นต้น หลักฐานชั้นต้นของจดหมายเหตุเป็นกระดาษข่อยสีขาว ขนาด 32x38 ซม. เขียนด้วยรงค์ดำ และเก็บรักษาอยู่ที่มหาวิทยาลัยลอนดอน ประเทศอังกฤษ ในช่วงที่เกาะปีนังตกเป็นของอังกฤษแล้ว และปัจจุบันมีการคัดลอกสำเนาмаเก็บไว้ที่ประเทศไทย มีเพียงจดหมายเหตุที่ทางท้าวเทพกระษัตรีและเหล่าเจ้าเมืองส่งถึง ฟรานซิส โลท์ แต่จดหมายเหตุของฟรานซิส โลท์ตอบกลับเจ้าเมืองเหล่านั้น ล้วนถูกเผาทำลายในคราวพม่าตีเมืองกลางครั้งที่สอง พ.ศ. 2352 ซึ่งเกิดหลังจากศึกกลางและวีรกรรมของสองวีรสตรีไปแล้ว (ประสิทธิ์ ชินการณม์ เรียบเรียง, 2551, น. 8-11)

จดหมายเหตุเมืองกลางได้หักล้างกระบวนการคิดและตีความวีรกรรมของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรที่มีมาตั้งแต่ในอดีต เนื่องจากเป็นจดหมายเหตุที่ถ่ายทอดความรู้สึกนึกคิดของท้าวเทพกระษัตรีตลอดจนถึงบุคคลในครอบครัวและญาติพี่น้องที่มีต่อเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิต จึงเป็นมุมมองและทัศนะที่มีความแตกต่างจากการรับรู้ในอดีตที่มีการส่งเสริมทางชาตินิยมอย่างเข้มข้นในสมัยจอมพล ป. ที่กลายเป็นวีรสตรีของชาติ วีรสตรีสามัญชน ส่วนสมัยจอมพลสฤษดิ์ ก็แปรสภาพเป็นวีรสตรีของชาติ เพื่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ตามค่านิยมของชนชั้นปกครองในสมัยนั้น จดหมายเหตุเมืองกลางได้แสดงความเป็นตัวของตัวเองของท่านผู้หญิงจันที่มีต่อมุมมองเหตุการณ์ร่วมสมัยในยุคสมัยของท่าน รวมถึงความรู้สึกนึกคิดต่อการเมือง สงครามเมืองกลาง ตลอดจนความคับแค้นที่ท้าวเทพกระษัตรีมีต่อราชสำนักราชวงศ์จักรี หลังศึกกลาง พ.ศ. 2328 ซึ่งเป็นการรับรู้ที่เกิดขึ้นและมีผลต่อการวิเคราะห์ประวัติศาสตร์ของรัฐชายขอบในช่วงต้นสมัยรัตนโกสินทร์

ท้าวเทพกระษัตรีได้รับการเชิดชูว่าทรงปกป้องเมืองกลางจากพม่าเพื่อชาติเพื่อแผ่นดินไทย แต่จดหมายเหตุเมืองกลาง ได้แสดงให้เห็นถึงความขัดแย้งระหว่างวีรสตรีกับราชสำนักกรุงเทพฯ โดยความขัดแย้งระหว่างพระยากลาง (เทียน) บุตรชายวีรสตรี พร้อมท้าวเทพกระษัตรีที่ขัดแย้งกับกรุงเทพฯ มีขึ้นอยู่เนืองๆ ในเรื่องการเร่งรัดค่าภาษีตีบุกที่ตระกูลกลางค้างอยู่มาตั้งแต่สมัยก่อนศึกกลาง พ.ศ. 2328 หรือในช่วงสมัยกรุงธนบุรีที่เป็นปัญหาเรื้อรังมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตลอดจนทางกรุงเทพฯ พยายามเร่งรัดภาษีตีบุกจากตระกูลกลางที่จัดเก็บได้ การณ์ในเมืองกลางจึงไม่ราบรื่นเท่าไรหลังศึกกลาง เพราะพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงไม่วางพระทัยตระกูลนี้เท่าใดนัก น่าจะเหตุผลใหญ่ๆ คือคงรู้เรื่องเจ้าเมืองกลางที่แล้มาหลายคนฝักใฝ่อังกฤษ และการที่ฟรานซิส โลท์ซึ่งมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับกลุ่มตระกูลเมืองกลางได้ฉวยโอกาสเข้ายึดครองปีนังได้สร้างความชุ่นเคืองแก่กรุงเทพฯ เป็นอย่างมาก (ปัญญา ศรีนาค, 2546, น.122) เนื้อความในจดหมายเหตุท่านผู้หญิงยังติดต่อกับฟรานซิส โลท์ผู้เป็นสหายอยู่เสมอ โดยเห็นเป็นที่พึงพาและมองกรุงเทพฯ ว่า เป็นผู้ “หักหลัง” ทั้งที่ท่านผู้หญิงเป็นคนแปลกเลือดเพื่อต่อต้านกองทัพพม่า ท่านผู้หญิงจันพยายามยืมมือ

ฟรานซิส โลท์มาต่อต้านผู้สำเร็จราชการหัวเมืองฝั่งตะวันตกและเจ้าเมืองกลางคนใหม่ ด้วยการส่งกองเรือมาปิดล้อมเจ้าพระยากลางผู้นั้นเพื่อไม่ให้เมืองกลางค้าขายตีบุกกับต่างประเทศได้อย่างสะดวก โดยท่านผู้หญิงจินหมายมั่นว่าจะให้พระยาทุกราช (เทียน) สามารถบริหารเมืองภูเก็ตโดยแย่งตลาดค้าขายตีบุกจากเมืองกลางมาไว้ที่ภูเก็ต อีกทั้งต้องการให้บุตรชายได้เป็นเจ้าเมืองกลางให้จงได้ จึงเข้าไปวังเต็นในราชสำนัก ผ่านทางวังหน้า และเล่นการเมืองเข้าฝ้ายกับพวกวังหน้า ความคับแค้นของท้าวเทพกระษัตรีที่มีต่อเมืองกลางในขณะบริหารชุดใหม่ทำให้เมืองกลางที่เป็นเมืองซึ่งบิดาและมารดาของท่านผู้หญิงสร้างขึ้นต้องขัดสนหนักยิ่งขึ้นไปอีก ท่านผู้หญิงเขียนบรรยายเองว่า “...ราชพลเมืองขัดสนมิได้ทำตีบุกแต่ต้นมรสุมแต่ประการใด...” ภาวะเช่นนี้ทำให้เจ้าเมืองกลางไม่สามารถจัดส่งภาษีบุกเข้าทูลพระคลังได้ตามที่กำหนด และท่านผู้หญิงจันยังคงขอให้ ฟรานซิส โลท์เห็นใจช่วยจัดหาของหายากจากทางเมืองภูเก็ต แข่งขันกับเมืองกลาง เพื่อจะไปถวายพระมหากษัตริย์ให้ทรงพอพระทัย

จดหมายเหตุเมืองกลางที่นายอ้วน สุระกุล ผู้ว่าราชการจังหวัดภูเก็ตไปคัดลอกมาจากประเทศอังกฤษในพ.ศ. 2505 ได้สร้างการเปลี่ยนแปลงทางการรับรู้ในวีรกรรมมากพอสมควร ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงในแวดวงวิชาการ จึงทำให้เกิดการวิพากษ์วิเคราะห์ประวัติศาสตร์เมืองกลางโดยนักประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และตั้งคำถามต่อการรับรู้ประวัติศาสตร์วีรกรรมของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรในงานเขียนที่มีมาตั้งแต่ยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาจนถึงสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งทำให้มองแง่มุมประวัติศาสตร์ในลักษณะที่นอกเหนือจากการครอบงำด้วยแนวคิดชาตินิยม แต่ถึงกระนั้นการรับรู้เรื่องราววีรกรรมของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรในหมู่ประชาชนชาติไทย และประชาชนชาวจังหวัดภูเก็ตนั้นไม่ค่อยเปลี่ยนแปลงเท่าไรนัก ความเข้าใจของประชาชนยึดมั่นว่าวีรกรรมของวีรสตรีเมืองกลาง เป็นการกระทำเพื่อชาติ ปกป้องบ้านเกิดเมืองนอน และเป็นสตรีที่มีความกล้าหาญ ดังนั้น อิทธิพลแนวคิดทางการเมืองแบบชาตินิยมของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ยังคงมีอยู่อย่างเหนียวแน่น ในการมองบทบาทของสตรีถึงบทบาทในการสร้างชาติไทย และเรื่องราวของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรได้ประกอบวีรกรรมเพื่อปกป้องชาติบ้านเมือง เช่นเดียวกับสมัยจอมพล ป. พิบูลสงครามที่กระบวนกรสร้างการรับรู้วีรกรรมของวีรชนไทยไม่ได้มีการสืบหาสาเหตุของการประกอบวีรกรรมนั้นอย่างแท้จริง แต่เป็นการใช้แนวคิดชาตินิยมเข้าไปอธิบายถึงการประกอบวีรกรรมนั้น และยังคงประสบความสำเร็จในการสร้างการรับรู้ในสังคมไทยด้วยคติชาตินิยมซึ่งได้ปลูกฝังผ่านเยาวชนในระบบการศึกษามาอย่างยาวนาน แม้ว่าจะมีการนำจดหมายเหตุเมืองกลางมาพูดถึงมากขึ้น แต่ประชาชนทั่วไปได้รับการปลูกฝังเรื่องราววีรกรรมผ่านแบบเรียน และระบอบการศึกษา ที่ยังคงแฝงแนวคิดชาตินิยม กษัตริย์นิยม ในแบบเรียนอยู่ การรับรู้เรื่องราวในหมู่ประชาชนจึงไม่เปลี่ยนแปลงมากนัก เพราะการควบคุมการศึกษาโดยรัฐส่วนกลางยังคงมีอยู่อย่างเหนียวแน่น

นักวิชาการท้องถิ่นก็ได้มีส่วนในการส่งเสริมการรับรู้ให้เกิดขึ้นมากขึ้นในสมัยหลังจอมพล ป. พิบูลสงคราม ประสิทธิ์ ชินการณ และสกุล ณ นคร นักประวัติศาสตร์ท้องถิ่นได้ประพันธ์

ร้อยกรองสดุดีวีรกรรมของสองวีรสตรี และมอบให้นายประพันธ์ ทิมเทศ อาจารย์โรงเรียนภูเก็ตวิทยาลัย ประพันธ์ทำนอง กลายเป็นเพลง “ยอดนารีศรีกลาง” ที่กลายเป็นหนึ่งในเพลงประจำจังหวัดภูเก็ตจนทุกวันนี้ เนื้อเพลงมีความว่า

“ท้าวเทพกระษัตรีศรีสุนทร นามบั้งอรยอดนารีศรีกลาง
เป็นเทวีที่ควรเทิดน้ำใจนาง และตัวอย่างกุลสตรีนารีสมัย
คิดสู้ศัตรูผู้ย่ำยี สองน้องพี่มิได้พรั่นหวาดหวั่นไหว
รุกรานรบไม่สยบให้กับใคร เยี่ยงวีรชนชาติไทยยิ่งใหญ่อกล้าหาญ
เด็ดเดี่ยวเชี่ยวชาญด้านทวนศึกไว้ มียอมให้ใครหยามหมิ่นถิ่นสยาม
จู่โจมปัจจาสู้นกว่าสิ้นลมปราณ เพื่อลูกหลานไทยได้มีสิทธิ์เสรี
เด็ดเดี่ยวดังชายไม่ระคายครันคร้าม คิดทำสงครามปราศึกไม่หนีกัน
เหล่าหมู่มิตรจิตเกรงขามนามนารี วีรสตรีศรีประเทศเขตไทย
(ญ.) ดอกเอ๋ยดอกจันทน์กะพ้อ กิ่งก้านบานช่องามล่อช่อไสว
ส่งกลิ่นหอมดอมเยือกเย็นเด่นโฉไล ประชาไทยได้มีสุขสมปอง
(ช.) มุกเอยมุกดาวดี ไร้ฝักราศมีสง่าค่าไม่หมอง
ไม่มีสองรองเรื่องในเมืองทอง ชนม์ชีพลอยล่องชื่อยังก้องแผ่นดินไทย”
(สมหมาย ปิ่นพุทธศิลป์, 2524, น. 26)

ในปัจจุบันเพลงยอดนารีศรีกลางได้กลายเป็นหนึ่งในเพลงที่ถูกร้องในสถาบันการศึกษาของจังหวัดภูเก็ต บทเพลงถูกนำมาใช้เพื่อกล่อมเกลาคำความรู้สึกนึกคิดของประชาชน อาจมีการใช้บทเพลงเพื่อเผยแพร่อุดมการณ์ของผู้เผยแพร่ จากเพลงยอดนารีศรีกลางข้างต้นจะสังเกตเห็นได้ชัดว่า เนื้อเพลงยังคงสอดแทรกคติแนวคิดแบบชาตินิยมที่ยังทรงอิทธิพลผ่านกระบวนการรับรู้โดยทั่วไปของประชาชนไทยและระบบการศึกษา แม้กระทั่งในท้องถิ่นกระบวนการรับรู้แบบชาตินิยมก็ยังทรงอิทธิพลในการสร้างความเป็นเอกภาพในท้องถิ่น การสดุดีวีรกรรมของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรปรากฏเห็นได้ชัดในบทเพลง รวมถึงการสู้รบเพื่อปกป้องชาติบ้านเมืองเป็นข้อความที่สามารถยึดเหนี่ยวจิตใจผู้คนที่เป็นพวกเดียวกันให้รวมกันเป็นปึกแผ่น

การปรากฏของอนุสาวรีย์ท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรรวมถึงเพลงยอดนารีศรีกลางซึ่งเป็นเพลงที่แพร่หลายในท้องถิ่นช่วงแรกๆ ได้ส่งผลให้การรับรู้เรื่องราวของวีรสตรีขยายไปในวงกว้างด้วยเช่นกัน และอีกผลกระทบหนึ่งคือก่อให้เกิดการพยายามค้นคว้ารากเหง้าของท้องถิ่นขึ้น

โดยนักวิชาการท้องถิ่น จึงมีการค้นคว้าวีรกรรมของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร รวมถึงประวัติ และบุคคลแวดล้อมในลักษณะที่แยกส่วนออกจากการรับรู้แบบชาตินิยม นักวิชาการท้องถิ่นค้นคว้า เอกสารหลักฐาน รวมถึงจดหมายเหตุเมืองกลาง ที่มีการมองวีรกรรมของวีรสตรีเมืองกลางที่ไม่มีความ เป็นชาตินิยมเข้ามาเกี่ยวข้อง ตลอดจนความเป็นชาติและการสนับสนุนพระมหากษัตริย์ของวีรสตรีตาม ความรู้ความเข้าใจที่สืบต่อมาจนถึงสมัยจอมพล ป. พิบูลสงครามมานาน ก็ถูกมองแยกออกจาก วีรกรรมเหล่านั้นด้วย จึงเห็นได้ชัดในลักษณะของการสร้างชาตินิยมเข้าไปในวีรกรรมของวีรสตรีสามัญ ชน และการสร้างแนวคิดว่าด้วยความจงรักภักดีเข้าไปในการเมืองการปกครองรัฐชายของในสมัยต้น รัตนโกสินทร์ ยิ่งสะท้อนให้เห็นว่า ท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรถูกใช้เป็นองค์ประกอบทาง การเมืองของผู้มีอำนาจจากส่วนกลางในการสร้างความชอบธรรมในการปกครองดินแดนชายขอบอย่าง ภูเก็ต หรือเมืองกลางในอดีต ตลอดจนหัวเมืองชายฝั่งทะเลตะวันตก ที่รุ่มรวยไปด้วยเหมืองแร่ดีบุก อัน เป็นกิจการทางอุตสาหกรรมและการค้าที่สำคัญมาตั้งแต่อดีต

การปรากฏของสัญลักษณ์ในท้องถิ่นแม้ว่าจะสร้างการเปลี่ยนแปลงด้านการรับรู้ เรื่องราววีรกรรมของวีรสตรีเมืองกลางนอกเหนือจากความเป็นชาตินิยมที่ส่งอิทธิพลมาตั้งแต่สมัย จอมพล ป. พิบูลสงคราม โดยการริเริ่มของนักวิชาการท้องถิ่น แต่ถึงกระนั้นแนวทางการรับรู้เรื่องราว ในลักษณะนั้นกลับแพร่หลายในหมู่นักวิชาการมากกว่าประชาชนในท้องถิ่น โดยประชาชนในท้องถิ่น ได้รับการซึมซับวัฒนธรรมทางชาตินิยมไทยอย่างเข้มข้น จึงไม่อาจลบเลือนภาพของวีรสตรีที่ปกป้อง ดินแดนเพื่อชาติและอำนาจส่วนกลางได้ อีกทั้งนักวิชาการในท้องถิ่นยังคงยอมรับความเป็นชาตินิยมที่ เกิดขึ้นเพื่อส่งเสริมให้ประชาชนในพื้นที่สามารถมีความทรงจำร่วมอย่างแพร่หลายได้ง่าย กล่าวคือ สามารถรับรู้เรื่องราวของวีรสตรีเมืองกลาง โดยใช้จุดเชื่อมโยงเรื่องชาติไทยเป็นสำคัญ อันเป็นสิ่งที่ทำ ให้ประชาชนสามารถรับรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นได้ง่ายมากขึ้น ถือเป็นวัตถุประสงค์สำคัญของ นักวิชาการท้องถิ่นที่ต้องการแพร่แพร่ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นไปสู่ชว่ลูกหลาน

ประสิทธิ์ ชินการณ และสมลักษณ์ เกิดสว่างเนตร ได้ประพันธ์บทละครเรื่อง ยอด นารีศรีกลาง โดยการสนับสนุนของศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดภูเก็ต เพื่อส่งเสริมการรับรู้เรื่องประวัติศาสตร์ เมืองภูเก็ต ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการส่งเสริมท้องถิ่นนิยมเนื่องจากเกิดขึ้นจากท้องถิ่นเอง ลักษณะของ บทละครจะให้ความสำคัญกับตัวละครคุณหญิงจันและคุณมุกเป็นสำคัญ ซึ่งแตกต่างจากเรื่อง ศีกกลาง ของหลวงวิจิตรวาทการ ที่ประพันธ์ในช่วงสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่ให้ความสำคัญกับตัวละคร อื่นมากกว่าวีรสตรี แต่ส่งเสริมความเป็นชาตินิยมไทยในหมู่ประชาชนในการต่อต้านศึกพม่า ส่วนละคร ยอดนารีศรีกลางของประสิทธิ์ ชินการณ และสมลักษณ์ เกิดสว่างเนตร ซึ่งเป็นนักวิชาการท้องถิ่น ได้ นำเสนอบทละครชุดที่มีวีรสตรีเป็นตัวเอกสำคัญในการเดินเรื่อง และประกอบด้วยความรู้สึกนึกคิดที่ ผู้ประพันธ์ตั้งใจให้ตัวละครสื่อออกมา งานประพันธ์นี้เกิดขึ้นหลังจากการสร้างอนุสาวรีย์ และหลังจาก

การแปลเอกสารจดหมายเหตุเมืองกลาง จึงทำให้มีการส่งเสริมการละครที่นำโดยท้องถิ่นมากขึ้น อีกทั้งสร้างการรับรู้ในหมู่ประชาชนชาวภูเก็ต ถึงกระนั้นบทธละครยังแฝงไปด้วยแนวคิดทางการเมืองที่สืบอิทธิพลทางชาตินิยมมาจากจอมพล ป. พิบูลสงคราม ยกตัวอย่างเช่น บทพูดของคุณมุก หรือ ท้าวศรีสุนทร พูดคุยกับคุณหญิงจัน หรือ ท้าวเทพกระษัตรี

คุณมุก – “น้องจะทำหน้าที่นี้ให้ดีที่สุด ผู้หญิงไทยเรา สามารถทำการรบเคียงบ่าเคียงไหล่กับ ผู้ชายมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยแล้ว องค์สมเด็จพระศรีสุริโยทัยก็ทรงออกรบร่วมกับสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ จนสิ้นพระชนม์ขาดคอช้าง นี่ก็เพราะความกล้าหาญของหญิงไทย หญิงไทยมิใช่จะมีมือเอาไว้มือเปลาเท่านั้น แต่มือทั้งสองของผู้หญิงไทย สามารถที่จะจับดาบและใช้ดาบได้เช่นเดียวกับชายเหมือนกัน น้องจะพยายามรวบรวมบรรดาหญิงไทยและฝึกอาวุธให้มีความชำนาญสามารถปราบศัตรูที่จะรุกรานได้” (ประสิทธิ์ ชินการณ และสมลักษณ์ เกิดสว่างเนตร, 2526, น.10)

บทธละครข้างต้นได้สร้างให้วีรสตรีเป็นผู้มีความรู้ประวัติศาสตร์ชาติไทย ตั้งแต่โบราณ ผู้รับสารสามารถรับรู้ถึงความต่อเนื่องยาวนานของประวัติศาสตร์ชาติไทยที่มีมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย อีกทั้งคุณมุกได้พูดสนับสนุนบทบาทของสตรีที่เคียงบ่าเคียงไหล่ผู้ชาย เป็นสิ่งที่สนับสนุนการต่อต้านศึกพม่าในทัศนะของผู้ประพันธ์ เห็นได้ชัดว่า อิทธิพลแนวคิดชาตินิยมของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้แทรกซึมทางวัฒนธรรมเข้าสู่บทธละครปลุกใจด้วยชาตินิยม มีความคล้ายคลึงกับโครงเรื่อง คีตกกลาง ของหลวงวิจิตรวาทการที่วีรสตรีเมืองกลางปลุกกระดมชาวกลางชายหญิงให้ต่อสู้ศึกพม่าเพื่อเอกราชของชาติ บทประพันธ์ของประสิทธิ์และสมลักษณ์ก็มีลักษณะของความเป็นชาตินิยมเช่นเดียวกัน และยังเกี่ยวเนื่องถึงความสามารถของสตรีที่มีมาแต่โบราณ สตรีไทยมีความกล้าหาญสามารถร่วมรบพร้อมชายได้ จึงเป็นการสนับสนุนแนวคิดทหารนิยมในอีกทางหนึ่ง เหมือนที่จอมพล ป. สนับสนุนบทบาทของยุวารี และการยกย่องวีรสตรีสำคัญในประวัติศาสตร์ไทยอย่างสมเด็จพระศรีสุริโยทัย ทำให้เป็นการสร้างความต่อเนื่องทางประวัติศาสตร์ว่า วีรสตรีผู้ประกอบวีรกรรมในการรบหลังจากสมัยพระสุริโยทัยแล้ว คือ ตัวคุณหญิงจันและคุณมุก ซึ่งเป็นอิทธิพลจากการส่งเสริมของจอมพล ป. แม้ว่าจอมพล ป. จะส่งเสริมบทบาทของพระสุริโยทัยไม่มากนัก เนื่องจากเป็นวีรสตรีที่สังกัดในกลุ่มเจ้าซึ่งเป็นศัตรูทางการเมือง แต่ก็ยังคงให้ความยกย่อง บทประพันธ์ของประสิทธิ์และสมลักษณ์เกิดขึ้นหลังสมัยจอมพล ป. แล้ว การส่งเสริมวีรบุรุษและวีรสตรีที่มาจากกลุ่มเจ้าเริ่มมีมากขึ้นในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ที่ได้ฟื้นฟูเกียรติยศของสถาบันพระมหากษัตริย์ ดังนั้นการที่คุณมุกยกย่องพระสุริโยทัย จึงเป็นเหมือนการยกย่องบรรพบุรุษซึ่งเป็นเจ้าขุนมูลนาย วีรสตรีที่มีความกล้าหาญความเป็นชาตินิยมที่ส่งเสริมวีรสตรีสามัญชน จึงเริ่มหันกลับสู่การส่งเสริมราชสำนักไปโดยปริยาย

และวีรสตรีเมืองกลางในฐานะสามัญชนเป็นกลไกหนึ่งที่สนับสนุนวีรสตรีจากทางราชสำนักในอีกทางหนึ่งด้วย และสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงบทบาทของวรรณกรรมจากทางราชสำนักที่สะท้อนในบทละครนี้คือ การใช้คำกลอนที่สละสลวยของวีรสตรีเมืองกลางซึ่งปรากฏในวรรณกรรม “นารีเรื่องนาม” ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวรวรรณากร กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ดังที่ว่า “หญิงไทยมิใช่จะมีมือเอาไว้วางเปล เท่านั้น” อันเป็นวรรณกรรมประดิษฐ์ทางชาตินิยมแรกๆ ของไทยที่กล่าวถึงค่านิยมของสตรี ดังนั้นบทประพันธ์นี้จึงเป็นการส่งเสริมความเป็นชาตินิยมที่มาจากฝ่ายราชสำนักในอีกทางหนึ่งด้วย และวีรสตรีก็จะกลายเป็นผู้สนับสนุนราชสำนักไปโดยปริยาย

ในอีกบทสนทนาหนึ่ง ของคุณหญิงจันกับพระยาพิพิธโภคัย ที่ต้องการหลบหนีจากการโจมตีของกองทัพพม่า และเชื่อเชิญให้คุณหญิงหลบหนีไปด้วยกัน ก็ได้สะท้อนความคิดของผู้ประพันธ์ที่กำหนดให้เป็นความคิดของคุณหญิงจัน ความว่า

เจ้าคุณพิพิธโภคัย - ผมจะหนีออกไปทางด้านกรรพุงา และจะตัดออกไปกระเป๋ หากคุณหญิงต้องการจะไปด้วย ก็ไม่ขัดข้อง

คุณหญิงจัน - เชิญท่านเจ้าคุณเถอะคะ ดิฉันเป็นชาวกลาง เกิดที่นี่ ดิฉันเติบโตและรับราชการอยู่เมืองกลางมานานแล้ว หากดิฉันจะตายก็จะขอ ตายที่บ้านเกิดเมืองนอนของดิฉัน และดิฉันจะขอตายอย่างชาติทหาร ตายเพราะเอาชีวิตเข้าป้องกันบ้านเมือง ดีกว่าจะต้องตาย เพราะหนีความพ่ายแพ้ และถ้าดิฉันจะหนีก็ จะขอหนีกลับเมืองกลาง เพราะลูกเต้าญาติมิตรของดิฉันอยู่ที่นั่น และจะได้เตรียมตัวรับ ศึกพม่าที่เมืองกลางด้วย ถ้าท่านเจ้าคุณจะคิดหนี ดิฉันก็ขออวยพรให้ท่านเจ้าคุณจงเดินทาง โดยปลอดภัยเถอะคะ

เจ้าคุณพิพิธโภคัย - จันผมก็เห็นจะต้องลาคุณหญิงตรงนี้ ถ้าไม่ตาย คงจะได้พบกันอีก

คุณหญิงจัน - ค่ะ และถ้าดิฉันไม่ตายและป้องกันเมืองกลางไว้ได้ เราคงจะได้พบกันอีก (ประสทธิ ชินการณ และสมลักษณ์ เกิดสว่างเนตร, 2526, น.33)

บทสนทนาบนี้แสดงให้เห็นถึงความพยายามป้องกันบ้านเกิดเมืองนอนของคุณหญิงจัน พระยาพิพิธโภคัยเป็นขุนนางจากราชสำนักที่ต้องการหนีจากการรุกรานของพม่าหลังจากกองทัพของราชสำนักที่ถูกส่งมาถล่มพ่ายแพ้ คุณหญิงจันที่ในขณะนั้นถูกกองทัพพม่ากุมตัวไว้ที่ช่องแคบปากพระ เพื่อจะนำตัวไปลงโทษที่กรุงเทพฯ จากกรณีในเมืองกลางค้างภาชีติบุกที่

ต้องจ่ายให้แก่ส่วนกลางมานาน ได้ปฏิเสธคำขอลบหนีของเจ้าคุณพิพิธโกศัย แสดงบทบาทของความเป็นชาวกลาง ที่พร้อมตายที่บ้านเกิดเมืองนอน ตีกว่าต้องตายเพราะหนีความพ่ายแพ้ สิ่งนี้แสดงให้เห็นถึงความเป็นหญิงแกร่งหญิงกล้า มีความรักชาติบ้านเกิดเมืองนอน ในขณะเดียวกันสามารถเปรียบเทียบกับผู้ชายที่ขาดกลัวหลบหนีจากศึก แต่คุณหญิงจันไม่ย่อท้อขอกลับเมืองกลาง เพื่อเตรียมรับศึกกลาง แสดงให้เห็นถึงความเด็ดเดี่ยวของสตรี ซึ่งเป็นค่านิยมของผู้หญิงที่ได้รับการส่งเสริมมาตั้งแต่สมัยจอมพล ป. แต่บทละครนี้ได้สอดแทรกความขัดแย้งระหว่างเมืองกลางและกรุงเทพฯ เข้าไปในบทละครด้วย ซึ่งไม่เคยปรากฏในบทละครสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ดังนั้นเห็นได้ชัดว่า นอกจากความเป็นชาตินิยมที่เกิดขึ้นบทละครแล้ว ผู้ประพันธ์ได้สอดแทรกความเป็นท้องถิ่นนิยมเข้าไปในบทละคร เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่นอกเหนือจากประวัติศาสตร์ชาติไทยกระแสหลัก คุณหญิงจันจึงมีลักษณะของการปกป้องตระกูล ปกป้องท้องถิ่นของตน จากการรีดนาทาเร้นทางอำนาจและทรัพยากรโดยรัฐส่วนกลาง หรือราชสำนัก และพร้อมที่จะทำทุกวิถีทางเพื่อไม่ให้ตระกูลและท้องถิ่นต้องสูญเสียผลประโยชน์ ในขณะเดียวกันย่อมมีความรักชาติ พยายามไม่ให้เมืองกลางตกอยู่กับประเทศอื่น นอกจากประเทศไทย

นอกจากนี้วีรกรรมของวีรสตรีทั้งสองที่มีชื่อเสียงได้กลายเป็นส่วนหนึ่งในการสร้างผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของภูเก็ต ซึ่งก็คือ การท่องเที่ยว การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ได้เป็นที่นิยมมากขึ้นในปัจจุบัน “งานวัฒนธรรมท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรประจำปี” ในช่วงเดือนมีนาคม ซึ่งตรงกับเหตุการณ์ศึกกลางเมืองพ.ศ. 2328 และกิจกรรมการทัวรแหล่งประวัติศาสตร์กลาง รวมถึงการแสดงแสง สี เสียง ละครอิงประวัติศาสตร์กลาง การจัดงานเทศกาลประจำปีเป็นการแสดงให้เห็นถึงความพยายามผลักดันประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นให้เป็นที่แพร่หลาย และเป็นการกระตุ้นให้ผู้คนในท้องถิ่นสนใจในประวัติศาสตร์ของตนเองควบคู่กับการสร้างรายได้จากการท่องเที่ยว การแสดงแสง สี เสียงเกี่ยวกับละครอิงประวัติศาสตร์กลาง ก็มีลักษณะเหมือนกับโครงเรื่องที่ผ่านการรับรู้กันมาคือ เป็นเรื่องราวที่แสดงให้เห็นถึงวีรกรรมของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร ซึ่งใช้แผนกลยุทธ์อันชาญฉลาดในการรบจนสามารถป้องกันเมืองกลางไว้ได้ และมีพิธีบวงสรวงปูย่าตายายและบรรพชนเมืองกลาง

ลักษณะของงานวัฒนธรรมที่เกิดขึ้น การแสดงละครต่างๆเกี่ยวกับวีรกรรมท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร กลายเป็นลักษณะวัฒนธรรมของมวลชนที่ผู้คนสามารถเข้าถึงได้ง่าย และมีกระบวนการรับรู้ที่เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม การบวงสรวงปูย่าตายายและบรรพชนเมืองกลางก็เปรียบเสมือนแนวคิดคติการบูชาวีรชนผู้ทำคุณประโยชน์ให้แก่ชาติบ้านเมืองและท้องถิ่น ดังนั้นการรับรู้เรื่องราววีรสตรีเมืองกลางหลังสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม นอกเหนือจากการที่แนวคิด

ชาตินิยมขยับกลับเข้ามาสู่ราชสำนักมากขึ้น ในขณะที่เดียวกันก็ไม่ละทิ้งการส่งเสริมสามัญชนที่มีบทบาทสำคัญในการปกป้องเอกราชของชาติ ยังแสดงให้เห็นถึงการบูชาและเทิดทูนวีรกรรมของชาวภูเก็ตได้สร้างภาพลักษณ์ของสองวีรสตรีในฐานะสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมือง ได้เป็นข้อถกเถียงถึงประเด็นภาพลักษณ์นี้โดยถูกมองว่าเป็นกระบวนการที่สร้างชาตินิยมให้ซึมซับไปในท้องถิ่น และสอดคล้องกับคติการบูชาวีรชนที่ฝังรากลึกของชาวไทย จึงไม่อาจปฏิเสธได้ว่าแนวคิดชาตินิยมมีอำนาจและอิทธิพลอย่างมหาศาลในการสร้างให้ประชาชนชาวไทยและชาวภูเก็ตตระหนักรู้เรื่องราววีรกรรมของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร เป็นการก่อรูปวีรกรรมของวีรสตรีเมืองกลาง ในลักษณะที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ภายใต้กรอบประวัติศาสตร์ชาติไทยเป็นแนวทางกระแสหลักในกลุ่มเกลาคความรู้สึกนึกคิดของประชาชนเป็นสำคัญ

ดังนั้นการรับรู้เรื่องราววีรสตรีเมืองกลางหลังสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม นอกเหนือจากการที่แนวคิดชาตินิยมขยับกลับเข้ามาสู่ราชสำนักมากขึ้น ในขณะที่เดียวกันก็ไม่ละทิ้งการส่งเสริมสามัญชนที่มีบทบาทสำคัญในการปกป้องเอกราชของชาติ ยังแสดงให้เห็นถึงการบูชาและเทิดทูนวีรกรรมของชาวภูเก็ตได้สร้างภาพลักษณ์ของสองวีรสตรีในฐานะสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมือง ได้เป็นข้อถกเถียงถึงประเด็นภาพลักษณ์นี้โดยถูกมองว่าเป็นกระบวนการที่สร้างชาตินิยมให้ซึมซับไปในท้องถิ่น และสอดคล้องกับคติการบูชาวีรชนที่ฝังรากลึกของชาวไทย จึงไม่อาจปฏิเสธได้ว่าแนวคิดชาตินิยมมีอำนาจและอิทธิพลอย่างมหาศาลในการสร้างให้ประชาชนชาวไทยและชาวภูเก็ตตระหนักรู้เรื่องราววีรกรรมของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร เป็นการก่อรูปวีรกรรมของวีรสตรีเมืองกลาง ในลักษณะที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ภายใต้กรอบประวัติศาสตร์ชาติไทยเป็นแนวทางกระแสหลักในกลุ่มเกลาคความรู้สึกนึกคิดของประชาชนเป็นสำคัญ

บทที่ 5

สรุปการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่อง “วีรสตรีสร้างชาติ - ชาติสร้างวีรสตรี : การสร้างชาตินิยมในท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร ในสมัยรัฐบาล จอมพล ป. พิบูลสงคราม” มุ่งศึกษาว่า กระบวนการสร้างความเป็นชาตินิยมของประเทศไทยในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม แต่ก็มีวิเคราะห์ถึงความเป็นชาตินิยมที่เกิดขึ้นมาสมัยก่อนหน้า และได้ส่งอิทธิพลในแนวคิดทางการเมืองมาสู่สมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งเป็นสิ่งที่ศึกษา จากนั้นได้ศึกษาอิทธิพลที่สืบเนื่องไปยังสมัยหลังจากนั้น โดยมีการกล่าวถึงประวัติศาสตร์แวดล้อมและบริบทต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการประกอบวีรกรรมของวีรสตรีเมืองกลาง โดยมีความเกี่ยวข้องในช่วงชีวิตของวีรสตรี ตลอดจนถึงการสิ้นชีพของวีรสตรีมาแล้ว และหลังจากนั้นวีรสตรีเมืองกลางได้ถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองของผู้มีอำนาจมาตลอดนับตั้งแต่สมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และมาเด่นชัดในสมัยหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง โดยเฉพาะสมัยของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่มีการส่งเสริมความเป็นชาตินิยมในวีรสตรีสามัญชนเพื่อผลประโยชน์ทางอำนาจการเมืองการปกครองของรัฐบาลคณะราษฎรสายทหาร และนอกจากนั้นยังส่งผลไปสู่รัฐบาลหลังคณะราษฎรและการกลับมาของแนวคิดชาตินิยมที่ผูกโยงกับสถาบันพระมหากษัตริย์ อันเป็นเหตุให้วีรกรรมของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรถูกนำมายกย่องส่งเสริมเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ทางการเมืองของผู้มีอำนาจ

1. สรุปผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาวิเคราะห์วีรกรรมของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร ตลอดจนประวัติของสองวีรสตรีที่มีความเกี่ยวเนื่องกับการเป็นผู้นำท้องถิ่นทางการเมืองท้องถิ่น และการเมืองของส่วนกลางที่กรุงเทพมหานคร ผ่านประวัติศาสตร์นิพนธ์ งานเขียนทางประวัติศาสตร์ วรรณกรรม บทละคร เป็นต้น

2. เพื่อศึกษากระบวนการสร้างความเป็นชาตินิยม ในวีรกรรมของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร ในฐานะวีรสตรีของชาติ อันเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม
3. เพื่อศึกษาวิเคราะห์การรับรู้ เรื่องราววีรกรรมของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรของประชาชนในท้องถิ่น และส่วนกลาง
4. เพื่อศึกษาวิเคราะห์บริบททางการเมือง ที่ส่งผลต่อการรับรู้เรื่องราวของสองวีรสตรีเมืองกลาง และการเขียนประวัติศาสตร์นิพนธ์เกี่ยวกับวีรกรรมท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร

คำถามการวิจัย

1. กระบวนการสร้างความเป็นชาตินิยมของประเทศไทยในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามส่งอิทธิพลอย่างไร ต่อวีรกรรมของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร
2. บริบททางการเมืองในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงครามส่งอิทธิพลอย่างไรต่อการสร้างการรับรู้เรื่องราวของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร
3. ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างกรุงเทพมหานครและเมืองที่ห่างไกลอย่างเมืองกลาง หรือจังหวัดภูเก็ตในปัจจุบัน มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์อย่างไรกับการสร้างความเป็นชาตินิยมในวีรกรรมนั้นในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม

วิธีดำเนินการศึกษา

งานศึกษาเป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้วิธีการศึกษาทางประวัติศาสตร์ (Historical Research) และได้ทำการนำเสนอเนื้อหาด้วยการวิเคราะห์ในเชิงพรรณนา (descriptive analytics)

ผลการวิจัย

จากการศึกษาโดยใช้วิธีการศึกษาทางประวัติศาสตร์ในการสร้างชาตินิยมในวีรกรรมของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ตลอดจนศึกษาในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์เพื่อสืบหาอิทธิพลที่ส่งต่อการส่งเสริมชาตินิยมในสมัยประชาธิปไตย และทำการศึกษาหลังสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม เพื่อศึกษาถึงอิทธิพลของชาตินิยมในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่ส่งผลต่อการส่งเสริมเรื่องราวของวีรสตรีเมืองกลางในสมัยถัดไป โดยสามารถวิเคราะห์ได้ดังนี้

[1] แนวคิดชาตินิยมสมัยจอมพล ป. พิบูลสงครามส่งเสริมวีรสตรีสามัญชนในฐานะวีรสตรีแห่งชาติที่สามารถแข่งขันทางอุดมการณ์กับวีรชนที่เป็นกษัตริย์

จอมพล ป. พิบูลสงครามได้ส่งเสริมท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร ในฐานะวีรสตรีสามัญชนและส่งเสริมขึ้นเป็นวีรสตรีแห่งชาติ เรื่องราวของสามัญชนขึ้นมาทัดเทียมเจ้ามามากขึ้น มีการแทรกเนื้อหาทางชาตินิยมเข้าไปในวีรกรรมของวีรชนเหล่านั้น เพื่อวัตถุประสงค์ในการปกครองรัฐหลังการปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 และการสร้างวัฒนธรรมของคณะราษฎรให้แตกต่างจากวัฒนธรรมของฝ่ายเจ้า ดังนั้นรัฐบาลจึงใช้งบประมาณจำนวนมากในการส่งเสริมเรื่องราวเหล่านี้ให้เรื่องราววีรสตรีสามัญชนที่ในวีรชนบางท่านอาจมีเรื่องราวเพียงเล็กน้อย แต่มีการส่งเสริมเติมแต่งด้วยโครงเรื่องทางประวัติศาสตร์แบบชาตินิยมเข้าไป ให้เรื่องราววีรกรรมของท่านเหล่านั้น “กินใจ” ประชาชนคนไทย และมุ่งมั่นที่จะยึดถือคุณธรรมของวีรสตรีสามัญชนเป็นแบบอย่าง ไม่ว่าจะประชาชนทุกเพศทุกวัยก็สามารถเข้าถึงและทำตามคุณธรรมจรรยาเหล่านั้นได้ เพื่อสนับสนุนรัฐเป็นสำคัญ ทั้งนี้จึงบรรลุวัตถุประสงค์ทางการปกครองของรัฐบาล ภูมิหลังของท้าวเทพกระษัตรี ท้าวศรีสุนทร และท้าวสุรนารีสามารถทำให้รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม สามารถเข้าถึงมุมมองของประชาชนในท้องถิ่นที่มีการเล่าขานถึงเรื่องราววีรสตรีในพื้นที่ของตน ส่งเสริมให้เรื่องราวเหล่านั้นขึ้นมามีความสำคัญในฐานะประวัติศาสตร์ของชาติไทย

[2] แนวคิดชาตินิยมทำให้วีรกรรมของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรเป็นแบบอย่างของความรักชาติที่รุนแรง และการส่งเสริมชาตินิยมทางทหาร อันเป็นบริบททางการเมืองสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม

จอมพล ป. พิบูลสงคราม ส่งเสริมเรื่องราวของวีรสตรีเมืองกลางผ่านบทละคร บทเพลง และสุนทรพจน์ เป็นการส่งเสริมในลักษณะที่มีความรักชาติรุนแรง ความกล้าหาญมิได้ย่อท้อต่อข้าศึก ซึ่งมีพม่าเป็นศัตรูร่วม ทำให้เป็นแบบอย่างที่ประชาชนไทยควรยึดถือ วีรกรรมจึงประกอบไปเพื่อปกป้องชาติ ให้ชาติและส่วนกลางสามารถดำเนินการปกครองต่อไปได้ ไม่มีการต่อต้านจากประชาชนที่มีความรักชาติอย่างเหนียวแน่น ย่อมสนับสนุนรัฐบาลที่มีนโยบายอัน “ทำเพื่อชาติ” ด้วย อย่างเช่นลักษณะการใช้คำในแบบเรียน เป็นการสร้างอารมณ์ร่วม ให้นักเรียนเห็นถึงการกระทำที่รุนแรงของพม่า ทำให้ผู้รับสาร มองชนชาติพม่าที่เข้ารุกรานเสมือนปีศาจร้าย ที่เข่นฆ่าผู้ชาย กวาดต้อนผู้หญิงและเด็ก ทั้งนี้เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ทางชาตินิยมของรัฐบาลคณะราษฎร รวมถึงรัฐบาลจอมพล ป. ในสมัยถัดมา เพื่อเสริมสร้างความกลมเกลียว สามัคคีของคนในชาติ และมองชาติอื่นเป็นศัตรูร่วม หรือในบทประพันธ์ละคร ศีกลาง ที่เกิดขึ้นในสมัยจอมพล ป. แสดงแนวคิดให้เห็นว่า แม้ทุกคนสามารถกลับไป

หากินตามภูมิลำเนาได้ แต่เมื่อสงครามเกิดขึ้นต้องเตรียมพร้อมไว้เสมอ สามารถจับอาวุธขึ้นสู้ปกป้องบ้านเมืองได้ สิ่งนี้สะท้อนความสำคัญของการปกป้องชาติบ้านเมืองย่อมมาก่อนชีวิตส่วนตัว หรือ ชีวิตครัวเรือน วาเทกรรมการสละชีพเพื่อชาติจึงกลายเป็นคำพูดของตัวละครวีรสตรีเมืองกลาง ท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรเป็นเสมือนแม่ทัพสตรีในอดีต และเป็นสามัญชนอีกด้วย จึงเป็นบุคคลที่ทางกองทัพในการปกครองของคณะราษฎรต้องการใช้เป็นแบบอย่างที่ดีแก่ทหารทั้งหลาย รวมถึงเหล่าทหารสตรี หรือเหล่ายุวารีที่ถูกกำหนดไว้ว่าทุกคนทุกเพศทุกวัย ย่อมมีหน้าที่สำคัญในการทำเพื่อชาติและผดุงเอกราชของชาติ วีรสตรีเมืองกลางจึงสามารถสร้างวัฒนธรรมในหมู่ประชาชนให้ทุกคนเห็นความสำคัญของการมีทหารและกองทัพเพื่อชาติ

ซึ่งแนวคิดชาตินิยมสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ส่งอิทธิพลทางการเมืองสู่สมัยถัดไป โดยการสร้างอนุสาวรีย์ท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร

ถึงแม้ว่าจอมพล ป. พิบูลสงครามต้องการที่จะสร้างอนุสาวรีย์ท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร โดยต้องการใช้อนุสาวรีย์ท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรเป็นเครื่องมือทางการเมืองสืบต่อจากอนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ในการแข่งขันความนิยมในหมู่ประชาชนกับสถาบันพระมหากษัตริย์ในการยกย่องบุคคลสำคัญที่ไม่ได้มาจากราชวงศ์จักรี อีกทั้งส่งเสริมชาตินิยมของสามัญชนด้วย แต่ก็ไม่สามารถดำเนินการให้แล้วเสร็จในช่วงที่ดำรงตำแหน่งได้ ซึ่งได้ดำเนินการสร้างเสร็จสิ้นในปี พ.ศ. 2509 และมีพิธีเปิดในพ.ศ. 2510 แต่การสร้างอนุสาวรีย์ก็ยังคงไว้ซึ่งความเป็นชาตินิยม การหลอมรวมประชาชนให้รับรู้ถึงวีรกรรมการกระทำเพื่อชาติของวีรสตรี แม้ว่าจะแปรเปลี่ยนจากชาตินิยมของสามัญชนไปสู่การเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ แต่อิทธิพลทางชาตินิยมของจอมพล ป. ก็ยังสะท้อนอยู่ในอนุสาวรีย์วีรสตรี ท้าวเทพกระษัตรี-ท้าวศรีสุนทร เป็นภาพแทนของสามัญชนที่มีความรักชาติบ้านเมือง ในขณะที่เดียวกันมีความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ จากวีรสตรีสามัญชนที่ถูกมองว่าเป็นเครื่องมือต่อต้านบทบาทของกษัตริย์ในสมัยจอมพล ป. กลายมาเป็นวีรสตรีสามัญชนที่เป็นพสกนิกรของพระองค์ ในฐานะเป็นศูนย์รวมพลังความเป็นปึกแผ่นของชาติไทยตั้งแต่ในอดีตและสนับสนุนสถาบันพระมหากษัตริย์ไทย ในช่วงการต่อต้านคอมมิวนิสต์นับตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นต้นมา ดังนั้นการก่อสร้างอนุสาวรีย์ท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรไม่เพียงแต่เป็นการสร้างเพื่อส่งเสริมชาตินิยมและเทิดทูนวีรสตรีเท่านั้น หากแต่เป็นการสร้างเพื่อต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์ในเวลาต่อมา

[3] ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างกรุงเทพมหานครฯ กับเมืองห่างไกลอย่างกลาง ในแต่ละยุคสมัยมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับการสร้างความเป็นชาตินิยมในวีรกรรมของวีรสตรีเมืองกลาง

ตามความหมายของแนวคิดชาตินิยมโดยราชสำนักที่สร้างขึ้นมาเพื่อป้องกันภัยการล่าอาณานิคมของชาติตะวันตกที่สร้างมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 จนถึงสมัยรัชกาลที่ 6 พื้นที่ชายฝั่งตะวันตกเป็นพื้นที่ที่ชาติตะวันตกสนใจในการยึดครองเพื่อเส้นทางการค้าในคาบสมุทรมลายู และมีบทบาทสำคัญทางเศรษฐกิจ ราชสำนักกรุงเทพฯ พยายามยึดกุมและปกป้องผลประโยชน์นี้ผ่านการอ้างสิทธิ์เหนือดินแดน โดยใช้ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและความทรงจำร่วมของผู้คนในชาติ รวมไปถึงที่ปริณทลของราชอาณาจักร เพื่อให้เกิดสิทธิ์ในการปกครองดินแดนแห่งนี้มากขึ้น ดังนั้น การเขียนเรื่องราวเกี่ยวกับท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรจึงเป็นกระบวนการสร้างรัฐสมัยใหม่ของราชวงศ์จักรี เพื่อยืนยันสิทธิ์เหนือดินแดนเหล่านั้น เป็นความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในยุคอาณานิคม เรื่องราววีรสตรีจึงมีบทบาทสำคัญในการรวมศูนย์อำนาจของราชสำนัก

ต่อมาหลังการปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 รัฐบาลของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ใช้กระบวนการสร้างชาติ หรือ อุดมการณ์ชาตินิยมเข้าไปอธิบายวีรกรรมของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร เป็นการแสดงความสัมพันธ์เชิงอำนาจของกรุงเทพฯ และจังหวัดภูเก็ต ในการเสนอวีรสตรีสามัญชนของท้องถิ่นขึ้นมามีบทบาทและเป็นส่วนหนึ่งในปริณทลของชาติ อีกทั้งสร้างความเป็นพวกหนึ่งพวกเดียวกันระหว่างคนในท้องถิ่นจังหวัดภูเก็ตกับคนส่วนใหญ่ของประเทศ โดยเครื่องมือที่ใช้ในการส่งเสริมชาตินิยมในวีรสตรีนี้คือ การใช้ระบบการศึกษาและหลักสูตรการศึกษาแกนกลางเป็นเครื่องมือถ่ายทอดเรื่องราววีรสตรีสามัญชนของท้องถิ่นจังหวัดหนึ่ง ให้เข้าสู่ความคิดของผู้เรียนในระดับชาติ โดยไม่ว่าจะอยู่แห่งใด ประชาชนก็สามารถรับรู้เรื่องราวของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร และมองวีรสตรีท่านนั้นเป็นคนในชาติเดียวกัน จึงเป็นลักษณะของการทำให้แนวคิดทางการเมืองเข้าสู่หน่วยทางการเมืองในระดับรากหญ้า และเป็นที่รับรู้โดยทั่วไปของประชาชนในชาติ โดยจากสัญลักษณ์ของการรวมศูนย์อำนาจของกรุงเทพฯ เหนือเมืองห่างไกลในทางการเมืองแล้ว ยังแสดงให้เห็นถึงการรวมศูนย์สำนึกในจิตใจของผู้คนภายในชาติในอีกทางหนึ่งด้วย

ดังนั้น ความสัมพันธ์เชิงอำนาจของพื้นที่ส่วนกลางกับพื้นที่ห่างไกล สามารถส่งเสริมบทบาทของชาตินิยมด้วยวีรกรรมของวีรสตรีได้ โดยการสนับสนุนรัฐบาลกลางที่มุ่งมั่นการรวมศูนย์อำนาจการปกครอง ในทางกลับกัน รัฐที่รวมศูนย์นี้สามารถถ่ายทอดความรู้สึกในอุดมการณ์ชาตินิยมผ่านวีรกรรมของวีรสตรีไปยังภูมิภาคอื่นทั่วประเทศได้ ด้วยแบบเรียนและการศึกษา ทำให้การเรียนรู้เรื่องราวทางประวัติศาสตร์แบบชาตินิยมสามารถถ่ายทอดต่อไปได้อย่างไม่รู้จักจบ ประชาชนในท้องถิ่นได้รับการซึมซับวัฒนธรรมทางชาตินิยม ประวัติศาสตร์ของชาติถูกกำหนดขึ้นและส่งผลกระทบต่อจิตใจของประชาชนในชาติด้วยความผูกพัน ความรักพวกพ้องเดียวกัน โดยใช้วีรกรรมของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรเป็นกรณีศึกษาด้านการเผยแพร่อุดมการณ์ชาตินิยมได้อย่างแนบคาย

2. อภิปรายผล

จากผลการศึกษาพบว่า การสร้างชาตินิยมในวีรกรรมของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้บรรลุเป้าประสงค์ที่รัฐบาลต้องการคือ ประชาชนที่ได้รับการกล่อมเกลามาแนวคิดชาตินิยมในวีรสตรีสามัญชน ก็จะสนับสนุนชาติเป็นการตอบแทนด้วย ซึ่งทำให้รัฐบาลสามารถปกครองได้ง่ายขึ้น เนื่องจากแนวคิดชาตินิยมสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนที่มีเชื้อชาติและภาษาเดียวกัน วีรสตรีเมืองกลางจึงถูกกำหนดให้เป็นวีรสตรีของชาติ ด้วยประวัติศาสตร์ของชาติถูกกำหนดขึ้นและส่งผลกระทบต่อจิตใจของประชาชนในชาติ ในลักษณะของความผูกพันและความรู้สึกถึงการเป็นพวกเดียวกัน เพื่อให้รัฐชาติกำเนิดผลอย่างเป็นรูปธรรม ท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรจึงถูกสร้างความเป็นชาตินิยมในวีรกรรม เข้าไปก่อรูปลักษณะการเมืองเพื่อรับใช้ผู้มีอำนาจการปกครอง แม้ว่าข้อเท็จจริงของการประกอบวีรกรรมของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรจะมีความแตกต่างไปจากที่ประชาชนรับรู้ผ่านกระบวนการทางชาตินิยมมายาวนาน แต่ก็ถูกเบียดบังข้อเท็จจริงด้วยการเล่าเรื่องราวด้วยชาตินิยมแทน ประชาชนในท้องถิ่นได้รับการซึมซับวัฒนธรรมทางชาตินิยมไทยอย่างเข้มข้น จึงไม่อาจลบเลือนภาพของวีรสตรีที่ปกป้องดินแดนเพื่อชาติและอำนาจส่วนกลางได้ แม้ว่าจะมีการวิเคราะห์ถึงวัตถุประสงค์ที่แท้จริงในการประกอบวีรกรรมของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร แต่ก็ไม่อาจเปลี่ยนแปลงการรับรู้เรื่องราววีรกรรมได้มากนัก เพราะวีรสตรีได้ถูกใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองของแนวคิดชาตินิยมไปแล้ว

แม้ว่าในภายหลังมีการค้นพบหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ถูกนำมาตั้งคำถามต่อการตีความวีรกรรมของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรตามกระแสแนวทางชาตินิยมที่ส่งเสริมมาแต่เดิม จึงเห็นได้ว่าความเชื่อมั่นอย่างมั่นคงทั้งจากรัฐบาลส่วนกลางและท้องถิ่นที่มองว่า วีรสตรีประกอบวีรกรรมด้วยแนวคิดนั้นเป็นความจริงแท้ที่แน่นอน แต่เมื่อมีการศึกษา วิเคราะห์ลงไปอย่างจริงจังตลอดจนหลักฐานที่เกิดขึ้น จนกลายเป็นสิ่งที่ไม่แน่นอนว่าวีรกรรมที่เกิดขึ้นนั้นวีรสตรีทำเพื่อตอบสนองแนวคิดดังกล่าวหรือไม่ แต่เรื่องราวทั้งหมดที่เกิดขึ้นตามที่ผู้คนส่วนใหญ่รับรู้ได้ถูกบิดเบือนไปจากข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ โดยใช้แนวคิดชาตินิยมเสริมสร้างเข้าไปในเรื่องราววีรกรรม ทำให้กลายเป็นเรื่องราวคนละเรื่องไปโดยปริยาย

มุมมองต่อวีรกรรมของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรนับตั้งแต่การเกิดขึ้นของวีรกรรมในปี.ศ. 2328 ในช่วงก่อนสมัยประชาธิปไตย การรับรู้เรื่องราวท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรนั้นอยู่ในฐานะของคำบอกเล่าที่สืบทอดกันมาในหมู่ประชาชนในท้องถิ่นโดยเฉพาะประชาชนบนเกาะภูเก็ตในขณะนั้น และเป็นการรับรู้ที่เกิดขึ้นจากชนชั้นนำสยามส่วนกลางที่มีการกล่าวถึงวีรกรรม

ของสองวีรสตรี และเรื่องราวของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรได้มีการบันทึกไว้อย่างชัดเจนทั้งในพระราชพงศาวดาร พงศาวดารเมืองกลางและจดหมายเหตุเมืองกลาง รวมถึงตัวตนของท้าวเทพกระษัตรีก็สามารถยืนยันได้จากจดหมายเหตุที่ท้าวเทพกระษัตรีมีไปถึงฟรานซิส โลท์ พ่อค้าชาวอังกฤษที่ได้ปกครองเกาะปีนัง จดหมายเหตุเมืองกลางสะท้อนความรู้สึกนึกคิดของท้าวเทพกระษัตรีที่ได้ประกอบวีรกรรมเพื่อปกป้องชุมชนท้องถิ่น ประชาชนเมืองกลางของท่านและผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของท่าน และไม่ได้กระทำไปเพื่อปกป้องอำนาจอธิปไตยจากรัฐบาลกรุงเทพฯ กระนั้น มรดกของศึกกลาง พ.ศ. 2328 แม้จะเป็นชัยชนะของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร แต่ก็ถูกมองว่าเป็นการสร้างชาติบ้านเมือง ปกป้องการรุกรานของอริราชศัตรูของระบอบรัตนโกสินทร์ แต่ศึกกลางที่เกิดขึ้นนั้นกลับเป็นหนึ่งในปัจจัยที่เร่งให้ท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรต้องสูญเสียอำนาจและอิทธิพลในเกาะภูเก็ตอย่างรวดเร็วยิ่งขึ้นด้วย ด้วยความขัดแย้งระหว่างราชสำนักกรุงเทพฯ กับตระกูลเมืองกลางที่มีมาตั้งแต่ก่อนพ.ศ. 2328 แต่ผลสุดท้ายแล้วอิทธิพลของตระกูลสายตรงของท้าวเทพกระษัตรีต้องสูญสิ้นลง หลังการถึงแก่อนิจกรรมของท้าวเทพกระษัตรี และไม่กี่ปีหลังจากนั้น ท้าวศรีสุนทรก็สูญสิ้นบทบาทและอิทธิพลลงอย่างสิ้นเชิง ถึงกระนั้นเรื่องราวหลังจากการประกอบวีรกรรมนั้น ถูกสร้างการรับรู้เรื่องราวมากขึ้นในช่วงสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่เกิดขึ้นจากการพยายามสร้างความชอบธรรมให้กับประวัติศาสตร์เหนือดินแดนภายใต้การปกครองของสยามเพื่อป้องกันภัยจากจักรวรรดินิยม แนวคิดชาตินิยมตามมโนทัศน์ของราชสำนักได้เข้ามาเสริมสร้างวีรกรรมของวีรสตรีเมืองกลาง

ราชสำนักกรุงเทพฯ เลือกที่จะลืมเลือนความขัดแย้งในอดีต เพื่อใช้ประโยชน์จากวีรกรรมในการส่งเสริมความเป็นอิสระของชาติพร้อมกับความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรี ที่กำหนดให้สองวีรสตรีเป็นผู้ดำเนินภารกิจนั้นด้วยใจรักชาติอันบริสุทธิ์ ดังนั้นเรื่องราวของวีรสตรีเมืองกลางจึงได้รับการส่งเสริมมากยิ่งขึ้นกว่าที่บันทึกลงในพงศาวดาร และเรื่องราวที่ถูกบันทึกในวรรณกรรม ก็จะส่งต่ออิทธิพลทางความคิดผ่านงานประพันธ์ไปสู่การส่งเสริมความคิดชาตินิยมในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม

ความเป็นชาตินั้น เป็นสิ่งที่หลอมรวมและสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของผู้คนที่มีรากเหง้าทางวัฒนธรรมภาษาที่ใกล้ชิดกัน ซึ่งเบนเด็คท์ เอนเดอร์สันได้ อธิบายว่า ชาติ ถูกจินตกรรมขึ้นเป็น ชุมชน ก็เพราะชาติถูกทำให้โดนใจว่าเป็นภราดรภาพอันลึกซึ้ง และเป็นแนว แม้ว่าจะไม่มี ความเสมอภาค ยังคงมีการกดขี่ขูดรีดอยู่ในชาตินั้น แต่ในที่สุด ภราดรภาพนี้ ทำให้ผู้คนจำนวนหลายล้านคน เต็มใจที่จะยอมตาย (เบน แอนเดอร์สัน, 2552, น.12-13) ซึ่งความเป็นชาติจะถูกส่งเสริมมากขึ้นในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่ใช้แนวคิดชาตินิยมสร้างเข้าไปในวีรกรรมของวีรสตรีเมืองกลาง

ในสมัยประชาธิปไตย จอมพล ป. พิบูลสงครามจึงพยายามใช้ลัทธิชาตินิยมที่ก่อรูปมาตั้งแต่สมัยก่อนหน้า ที่ทางคณะราษฎรได้วางแนวทางเศรษฐกิจของคณะราษฎรไว้ ซึ่งถูกเรียกว่าแนวทางเศรษฐกิจแบบชาตินิยม และได้ขยายขยายแนวทางของชาตินิยมไปยังมิติอื่นๆ และด้วยกระบวนการต่างๆ เพื่อปลุกกระตมประชาชน โดยใช้เรื่อง “ชาติ” เป็นศูนย์รวมสำคัญของการปกครองประเทศไทย มีมุมมองต่อวีรกรรมของวีรสตรีที่สร้างโดยส่วนกลางหรือรัฐบาล การใช้ประโยชน์ทางการเมืองจากวีรกรรมของวีรสตรีต่างๆ ก็ไม่ต่างกับสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ แต่สมัยประชาธิปไตยพยายามแยกชาติออกจากพระมหากษัตริย์ ซึ่งในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม เรื่องราวของวีรสตรีเมืองกลางถูกนำมากล่าวถึงเพื่อสรรเสริญคุณงามความดีของแนวคิดชาตินิยม และได้มีการส่งเสริมอย่างเข้มข้น ชาติจึงสร้างวีรสตรีขึ้นมาเพื่อรับใช้การปกครองของประเทศไทย เรื่องราวของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรได้ถูกเชิดชูด้วยแนวคิดแบบชาตินิยมผ่านละคร เพลง แบบเรียนและการเขียนประวัติศาสตร์แบบชาตินิยม วีรกรรมของสองวีรสตรีได้ถูกเผยแพร่เพื่อสร้างความชอบธรรมในการปกครองของรัฐบาล การเสริมสร้างลัทธิทหารได้เกิดขึ้นภายใต้บริบทของสงครามโลกครั้งที่สองในช่วงนั้น เรื่องราวของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรจึงเป็นการส่งเสริมความเก่งกล้าของทหารที่ทัดเทียมมหาอำนาจไปโดยปริยาย ค่านิยมเรื่องสตรีในสมัยจอมพล ป. ก็ได้ถูกใช้เพื่ออธิบายการรับรู้เรื่องราวของวีรสตรีทั้งสองด้วยเช่นกัน ไม่ว่าจะเป็นค่านิยมภรรยาที่ดี หรือ การเคารพในเพศสภาพ จอมพล ป. เปรียบเปรยวีรสตรีในอดีตว่าเป็นผู้ที่รักชาติอย่างสุดซึ้ง ยอมเสียสละไม่แพ้ชาย จะเห็นได้ชัดว่า ท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรในการประกอบการสงครามสู้รบกับพม่า กระทำไปเพื่อความเสียสละและความรักชาติจนสุดจิตใจ และด้วยวีรกรรมเหล่านั้นรัฐบาลจึงนำแรงบันดาลใจมาจัดตั้งกลุ่มยุวนารี ซึ่งจอมพล ป. เห็นว่าเป็นเกียรติยศของเหล่ายุวนารีผู้เสียสละที่ควรค่าแก่การเรียกว่าเป็นธิดาของวีรสตรี ทั้งท้าวสุนารีและท้าวเทพกระษัตรีท้าวศรีสุนทร และเรื่องราววีรกรรมที่ถูกกำหนดขึ้นเป็นที่รับรู้ร่วมกันผ่านระบบการศึกษาที่ส่งอิทธิพลมาสู่ปัจจุบัน

จอมพล ป. พิบูลสงครามได้สถาปนาวีรสตรีเมืองกลางขึ้นเป็นวีรสตรีของชาติ แม้ว่าการประกอบวีรกรรมเป็นการกระทำไปเพื่อปกป้องท้องถิ่นชุมชนของตนก็ตาม จากหลักฐานร่วมสมัยอย่างจดหมายเหตุเมืองกลาง ท้าวเทพกระษัตรีและเกาะกลาง (ภูเก็ต) เองก็ไม่พอใจราชสำนักกรุงเทพฯ มากพอสมควรที่เร่งรัดการจัดเก็บภาษีตีบุก ดังนั้น จึงไม่อาจตีความได้ว่าการประกอบวีรกรรมต่อต้านพม่าของท้าวเทพกระษัตรีจะเป็นไปเพื่อปกป้องชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ตามคติชาตินิยมทั้งในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และจอมพล ป. พิบูลสงคราม หากแต่วีรสตรีทั้งสองประกอบวีรกรรมเพื่อปกป้องผู้คนในปกครองของท่านและผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของกลุ่มตระกูล แต่จอมพล ป. และองคาพยพทางความคิดของเขาแทรกเนื้อหาทางชาตินิยมเข้าไปในวีรกรรมของวีรชนเหล่านั้น เพื่อ

วัตถุประสงค์ในการปกครองรัฐหลังการปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 และใช้เป็นเครื่องมือกล่อมเกลารัฐประชาชนให้ดำเนินรอยตามนโยบายรัฐนิยม และชาตินิยมของรัฐบาล โดยสร้างคุณค่าทางสังคมที่พึงปฏิบัติเป็นวัฒนธรรมให้ประชาชนชนชาติไทยดำเนินตาม ความเป็นชาติจึงสร้างสรรค์เรื่องราววีรสตรีเมืองกลางให้มีความโดดเด่น โดยยกย่องทั้งในบทละคร บทเพลง แทรกซึมทางความคิดในหมู่ประชาชนให้เข้าใจว่าวีรกรรมเหล่านี้ของวีรสตรีเมืองกลาง เกิดขึ้นด้วยบริบทและความคิดความเชื่อของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรในความคิดความเชื่อดังกล่าวจริง ภาวะความรักชาติจึงเป็นจุดประสงค์ในการประกอบวีรกรรมของวีรสตรีเมืองกลาง

นอกจากนี้ เรื่องราวของวีรสตรีเมืองกลาง จึงถูกส่งเสริมในลักษณะที่มีความรักชาติ รุนแรง ความกล้าหาญมิได้ย่อท้อต่อข้าศึก ซึ่งมีพม่าเป็นศัตรูร่วม ทำให้เป็นแบบอย่างที่ประชาชนไทยควรยึดถือ วีรกรรมจึงประกอบไปเพื่อปกป้องชาติ ให้ชาติและส่วนกลางสามารถดำเนินการปกครองต่อไปได้ สำนึกชาตินิยมที่เกิดขึ้นในสมัยจอมพล ป. ทำให้การปกครองของเขาดำเนินไปอย่างราบรื่นไร้การต่อต้าน ประชาชนที่มีความรักชาติอย่างเหนียวแน่น ย่อมสนับสนุนรัฐบาลที่มีนโยบายอัน “ทำเพื่อชาติ” ด้วย ชาติจึงสร้างวีรสตรีสามัญชนขึ้นมา เพื่อยกย่องและให้ประชาชนยึดถือดำเนินตาม โดยเป้าประสงค์ที่รัฐบาลต้องการคือ ประชาชนที่ได้รับการกล่อมเกลามาแนวคิดชาตินิยมในวีรสตรีสามัญชนก็จะสนับสนุนชาติเป็นการตอบแทนด้วย

หลังจากจอมพล ป. สิ้นสุดอำนาจ แนวคิดชาตินิยมได้เปลี่ยนแปลงไปอีกครั้ง เปลี่ยนแปลงกลับไปสู่ชาตินิยมที่มีพระมหากษัตริย์เป็นแกนกลางอีกครั้ง ซึ่งแนวคิดชาตินิยมย้อนกลับไปสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์นี้ ไม่ได้ละทิ้งความเป็นชาตินิยมที่จอมพล ป. พิบูลสงครามสร้างมา หากแต่มีการผสมผสานให้สามารถเข้ากันได้กับระบอบการเมืองใหม่ จอมพลสฤษดิ์ รวมถึงผู้สืบทอดทางการเมืองคนต่อๆ มา ไม่ได้ละเลยการส่งเสริมวีรสตรีสามัญชนแต่อย่างใด แม้ว่าจะส่งเสริมยกย่องพระมหากษัตริย์ไทยในอดีต แต่วีรบุรุษและวีรสตรีสามัญชนก็ได้รับการเชิดชูทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่น ดังนั้นวีรกรรมของท้าวเทพกระษัตรี ท้าวศรีสุนทร และท้าวสุรนารี จึงไม่ใช่วีรกรรมของวีรสตรีที่เป็นขั้วขัดแย้งกับสถาบันพระมหากษัตริย์ตามที่จอมพล ป. เคยส่งเสริมมา หากแต่ถูกเชิดชูพร้อมกับการรับใช้สถาบันพระมหากษัตริย์ในฐานะที่เป็นตัวแทนของความเป็นชาติตัวแทนหนึ่ง จะเห็นได้ชัดคือการให้ความสำคัญต่อพระมหากษัตริย์ที่เหนือกว่ามวลชน อันเป็นสิ่งที่ทำให้การมองวีรกรรมของวีรสตรีนั้น ได้หันกลับไปสู่ราชสำนัก

มุมมองต่อวีรกรรมที่สร้างขึ้นโดยท้องถิ่น เกิดขึ้นอย่างเข้มข้นหลังสมัยจอมพล ป. เนื่องจากความพยายามในการค้นหาและเรียนรู้รากเหง้าของตนเองในท้องถิ่น กลุ่มข้าราชการและนักวิชาการในภูเก็ตมีส่วนสำคัญที่ทำให้เรื่องราวของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรปรากฏอย่าง

เด่นชัดมากขึ้นและเป็นสัญลักษณ์ในการหลอมรวมพลังทางจิตใจของคนในท้องถิ่น ซึ่งไม่ละทิ้งการเป็นหนึ่งเดียวกับส่วนกลางเสียทีเดียว การสร้างอนุสาวรีย์และเพลง ได้แสดงให้เห็นถึงคติแนวคิดท้องถิ่นนิยมที่ผสมกับแนวคิดแบบชาตินิยม อีกทั้งได้ก่อให้เกิดกระบวนการบูชาวีรชนให้เกิดอย่างเป็นรูปธรรมผ่านงานวัฒนธรรม การบวงสรวง กราบไหว้สองวีรสตรี ในฐานะผู้ปกป้องคุ้มครองเมืองตั้งแต่อดีตและเสมอมาจนปัจจุบัน ภาพลักษณ์ของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรในปัจจุบันที่เกิดขึ้น ซึ่งประชาชนชาวจังหวัดภูเก็ตหรือแม้กระทั่งประชาชนไทยในปัจจุบันรู้จักภาพลักษณ์และตัวตนของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร ผ่านอนุสาวรีย์ที่ได้สร้างขึ้นในปีพ.ศ. 2509 และทำพิธีเปิดอนุสาวรีย์ในปีพ.ศ. 2510 โดยพระมหากษัตริย์ ได้กลายเป็นข้อถกเถียงเพราะได้มีการมองว่าอนุสาวรีย์เป็นเสมือนภาพแทนตัวจริงของวีรสตรีทั้งสอง การบูชาและเทิดทูนวีรกรรมของชาวภูเก็ตได้สร้างภาพลักษณ์ของสองวีรสตรีในฐานะสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมือง ได้เป็นข้อถกเถียงถึงประเด็นภาพลักษณ์นี้โดยถูกมองว่าเป็นกระบวนการที่สร้างชาตินิยมให้เข้มข้นไปในท้องถิ่น และสอดคล้องกับคติการบูชาวีรชนที่ฝังรากลึกของชาวไทย นอกจากนี้การปรากฏตัวของอนุสาวรีย์ท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร ในการประกอบพิธีกรรมเปิดอนุสาวรีย์เป็นการแสดงให้เห็นถึงชาตินิยมของสถาบันพระมหากษัตริย์ ซึ่งแปรเปลี่ยนจากชาตินิยมตามท่านผู้นำของจอมพล ป. พิบูลสงคราม มาเป็นชาตินิยมที่พระมหากษัตริย์เป็นส่วนหนึ่งของชาติ เป็นศูนย์รวมจิตใจของชาติ ท้าวเทพกระษัตรี-ท้าวศรีสุนทร เป็นภาพแทนของสามัญชนที่มีความรักชาติบ้านเมือง ในขณะเดียวกันมีความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ จากวีรสตรีสามัญชนที่ถูกมองว่าเป็นเครื่องมือต่อต้านบทบาทของกษัตริย์ในสมัย จอมพล ป. กลายมาเป็นวีรสตรีสามัญชนที่เป็นพสกนิกรของพระองค์ ในฐานะเป็นศูนย์รวมพลังความเป็นปึกแผ่นของชาติไทย ตั้งแต่ในอดีตและสนับสนุนสถาบันพระมหากษัตริย์ไทย ในช่วงการต่อต้านคอมมิวนิสต์นับตั้งแต่สมัยสฤษดิ์เป็นต้นมา ดังนั้นการก่อสร้างอนุสาวรีย์ท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรไม่เพียงแต่เป็นการสร้างเพื่อส่งเสริมชาตินิยมและเทิดทูนวีรสตรีเท่านั้น หากแต่เป็นการสร้างเพื่อต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์ที่กำลังมีมากขึ้นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ซึ่งคติการเชิดชูวีรกรรมทั้งหลายได้บดบังวัตถุประสงค์ที่แท้จริงตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ การเรียนรู้ทั้งหลายที่เกิดขึ้นจนถึงปัจจุบันล้วนบ่มเพาะด้วยกระแสทางชาตินิยมทั้งสิ้น ทั้งๆ แนวคิดเรื่องรัฐชาติได้ถูกกำหนดมาในปริมณฑลของอุดมการณ์ในสมัยรัชกาลที่ 5 ด้วยภัยคุกคามของลัทธิจักรวรรดินิยมตะวันตกตะวันตก ชนชั้นนำสยามหรือชนชั้นนำไทยทั้งก่อนและหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองได้มีส่วนสำคัญในการกำหนดและเขียนประวัติศาสตร์เพื่อสร้างสถานะอำนาจและความชอบธรรมในการปกครองและเพื่อความอยู่รอดของสถานะอำนาจนั้น ประวัติศาสตร์ของชาติจึงถูกกำหนดขึ้นและส่งผลกระทบต่อจิตใจของประชาชนในชาติ ในลักษณะของความผูกพัน

และความรู้สึกถึงการเป็นพวกเดียวกัน เพื่อให้รัฐชาติกำเนิดผลอย่างเป็นรูปธรรม ดังนั้นจึงสังเกตเห็นได้ชัดว่าประวัติศาสตร์ของชาติเป็นเครื่องมือหนึ่งที่มีความสำคัญในการสร้างรัฐชาติและความเป็นชาติ การสร้างความเป็นชาติที่ผูกพันและเชื่อมโยงกันด้วยประวัติศาสตร์ชาติข้างต้น ได้ส่งผลต่อกระบวนการรับรู้เรื่องราวของประวัติศาสตร์ที่ฝังรากลึกในหมู่ประชาชนคนส่วนใหญ่ โดยมองว่าประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นนั้นเป็นความจริงของชนชาติเรา การรับรู้เกิดขึ้นผ่านกระบวนการทางการศึกษาและการนำเสนอจากศูนย์กลางหรือภาครัฐ ที่มีบทบาทสำคัญในการกำหนดทิศทางและนโยบายของประเทศ หรือแม้กระทั่งคำบอกเล่าก็มีส่วนสำคัญที่ทำให้สร้างจิตสำนึกรับรู้ประวัติศาสตร์ได้ด้วยเช่นกัน คติในการนับถือบรรพบุรุษ-บรรพสตรีและวีรชน เป็นสิ่งที่อยู่คู่สังคมไทยมานานและเป็นประโยชน์ต่อการสร้างจิตสำนึกร่วมในหมู่ประชาชน จึงสร้างพลังแนวคิดแบบชาตินิยมขึ้นมาในประวัติศาสตร์ และส่งผ่านสู่ประชาชนทุกระดับแม้กระทั่งท้องถิ่น กระบวนการชาตินิยมจากรัฐส่วนกลางได้นำไปสู่การสร้างการรับรู้ในท้องถิ่น และผู้คนในท้องถิ่นจึงได้เกิดมีบทบาทส่งเสริมชาตินิยมในวีรกรรมของวีรสตรีในลักษณะวีรสตรีท้องถิ่น ถือเป็น การสร้างแนวคิดท้องถิ่นนิยม เพื่อเชิดชูท้องถิ่นมากขึ้น นอกเหนือจากการชูชาติเพียงอย่างเดียว

กระบวนการรับรู้ประวัติศาสตร์ของประชาชนไทย แม้กระทั่งประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ก็ยังคงมีแนวคิดแบบชาตินิยม คติการนับถือวีรชนเข้ามามีผลกระทบในกระบวนการรับรู้ของประชาชนในท้องถิ่น และมีลักษณะของการบิดเบือนความจริง หรือการรับรู้ของผู้คนที่คลาดเคลื่อนไปจากความเป็นจริง ทั้งนี้อาจเป็นเพราะประวัติศาสตร์ถูกใช้เป็นเครื่องมือเพื่อสร้างความชอบธรรมและสร้างอำนาจแก่ศูนย์กลางอำนาจ สิ่งเหล่านี้จึงเป็นปัญหาที่เกิดขึ้น ตัวอย่างเช่น การรับรู้เรื่องราววีรกรรมของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร ได้กลายเป็นเครื่องมือของกระบวนการสร้างความเป็นท้องถิ่นนิยมที่ผูกพันจิตใจของคนในท้องถิ่น และในขณะเดียวกัน วีรกรรมของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร ก็ถูกใช้ในการสร้างความชอบธรรมแก่ประวัติศาสตร์ชาติด้วยเช่นกัน โดยถูกมองว่าวีรกรรมของวีรชนนี้เป็นสิ่งที่ยิ่งใหญ่ด้วยการปกป้องชาติจากศัตรูผู้รุกราน รวมถึงถูกใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองด้วยเช่นกัน

3. ข้อเสนอแนะ

เนื่องด้วยการศึกษาการสร้างชาตินิยมในวีรกรรมของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรหลังสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นแนวคิดที่ความเป็นชาตินิยมมีการเปลี่ยนแปลงจนการตีความวีรกรรมเหล่านั้นได้เปลี่ยนไปจากสมัยของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ตามขอบเขตของงานวิจัย

ซึ่งสามารถต่อยอดการศึกษาได้อีกต่อไป ผู้วิจัยจึงทำการศึกษาอย่างโดยสังเขป เพื่อให้เกิดการศึกษาเพิ่มขึ้นในลำดับถัดไป

ข้อเสนอแนะงานวิจัยครั้งต่อไป ควรดำเนินการศึกษาค้นคว้าถึงการค้นพบหลักฐานจากฝ่ายท้องถิ่นที่ทำให้การตีความวีรกรรมของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรในมุมมองที่มีความแตกต่างจากการใช้แนวคิดชาตินิยมในวีรกรรมเหล่านั้น การศึกษาครั้งต่อไปจะสามารถแสดงข้อเท็จจริงของวีรกรรมที่เกิดขึ้นในอดีต ซึ่งไม่มีแนวคิดเรื่องชาติ อันเป็นกรอบแนวคิดสมัยใหม่เข้ามาเกี่ยวข้อง อีกทั้งหากยังคงใช้แนวคิดชาตินิยมในการศึกษา ควรดำเนินการศึกษาแนวคิดชาตินิยมที่เกี่ยวข้องกับการรับรู้เรื่องราววีรกรรมของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรในหลังสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่มีบริบททางการเมืองในยุคสงครามเย็นเข้ามาเกี่ยวข้อง อีกทั้งศึกษาแนวคิดชาตินิยมที่เกิดขึ้นจากท้องถิ่นในจังหวัดภูเก็ตเอง ที่ได้สร้างการรับรู้เรื่องราวของวีรสตรีเมืองถลางให้เป็นที่แพร่หลายมากยิ่งขึ้น แต่ทั้งนี้ล้วนเป็นอิทธิพลทางการเมืองที่สืบทอดมาจากส่วนกลาง

บรรณานุกรม

หนังสือและบทความในหนังสือ

- กรมศิลปากร. บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรีระหว่างไทยกับนานาประเทศในศตวรรษที่ 17 เล่ม 5. กรุงเทพฯ : ศรุสภากลางพัสดุ, 2520.
- กรมศิลปากร. ถलग ภูเก็ต และชายฝั่งทะเลอันดามัน โบราณคดี ประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์และเศรษฐกิจ. กรุงเทพฯ: อมรินทร์ พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด, 2532
- กรมศิลปากร. ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 82 เรื่อง พระราชพงศาวดารกรุงสยาม: จากต้นฉบับของ บริติชมิวเซียมกรุงลอนดอน. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2537
- กลุ่มงานยุทธศาสตร์และข้อมูลเพื่อการพัฒนาจังหวัด สำนักงานจังหวัดภูเก็ต. แผนพัฒนาจังหวัดภูเก็ต (ปี พ.ศ. 2566 - 2570). ภูเก็ต: ม.ป.พ, 2564
- กลุ่มงานยุทธศาสตร์และข้อมูลเพื่อการพัฒนาจังหวัด สำนักงานจังหวัดภูเก็ต. แผนพัฒนาจังหวัดภูเก็ต (พ.ศ. 2561 - 2565) ฉบับทบทวนปีงบประมาณ พ.ศ.2565. ภูเก็ต: ม.ป.พ, 2565
- กองโบราณคดี กรมศิลปากร. รายงานการสำรวจโบราณสถานเมืองภูเก็ต. โครงการบูรณะและอนุรักษ์เมืองประวัติศาสตร์ภูเก็ต งานผังรูปแบบฯ ฝ่ายอนุรักษ์โบราณสถาน กองโบราณคดี กรมศิลปากร. กรุงเทพฯ:กรมศิลปากร, 2530
- กอบแก้ว สุวรรณทัต-เพียร. “บทบาททางการเมืองของจอมพล ป. พิบูลสงคราม” ในบันทึกการสัมมนา จอมพล ป. พิบูลสงคราม กับการเมืองไทยสมัยใหม่. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2540
- กาญจณี ละอองศรี. “เศรษฐกิจไทยหลังสนธิสัญญาเบาว์ริง พ.ศ. 2398-2453” ใน เอกสารการสอนชุดวิชาเศรษฐกิจไทย สาขาวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2542
- กุลภัสสร คำหนูไทย, จุฑารัตน์ สุขทองสา, ชนิสรา มณีวงษ์และมนต์ชัย ผ่องศิริ. “วิเคราะห์มุมมองของกวีต่อสตรีไทยในสมัยรัชกาลที่6 ผ่านหนังสืออนารีเรื่องนาม” บทความในการประชุมวิชาการการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นและสังคม (CSD สัมพันธ์) ครั้งที่ ๒๐ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ. สงขลา:มหาวิทยาลัยทักษิณ, 2564

กุสุมา เฟนสกี-สตาลิ่ง. “มหรสพการเมือง: พิจารณาละคอนโฆษณาชวนเชื่อของหลวงวิจิตรวาทการ” ใน ศิลปกรรมสาร ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 พ.ศ. 2547. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2547

เกรียงศักดิ์ เชษฐพัฒนวนิช. “การสร้างวัฒนธรรมใหม่ และ บทละครประวัติศาสตร์ของหลวงวิจิตรวาทการ: โครงสร้างทางอารมณ์ ความรู้สึกและความทรงจำ ชาตินิยมแบบทหารของคณะราษฎรสายทหาร” ใน วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร ปีที่ 13 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มิถุนายน 2560). พิษณุโลก: มหาวิทยาลัยนเรศวร, 2560

ไกรฤกษ์ นานา. ไชยปริศนาประเด็นอำพราง ในประวัติศาสตร์ไทย. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช. 2548

ขจิตถัย บุรุษพัฒน์. “ชาวจีนในประเทศไทยกับปัญหาด้านการเมือง” ใน วารสารสังคมศาสตร์ ปีที่ 7 ฉบับที่ 1 มกราคม 2513, กรุงเทพฯ: คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2513

ข้าราชการกรมมหาดไทย (พิมพ์ชำระ). ประมวลรัฐธรรมนูญและคำปราศรัยของนายกรัฐมนตรี ในรอบปี พุทธศักราช 2482 กับสารานุกรมมณฑล ในงานศพนางเอม แซ่ลิ้ม. พระนคร: โรงพิมพ์เจริญลาภ, 2483

ขุนวิจิตรมาตรา. ประวัติการค้าไทย. กรุงเทพฯ: รามสาสน์. 2516

คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ. วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดภูเก็ต. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2545.

คณะรัฐมนตรี. วิจิตรวาทการอนุสรณ์ เล่ม 1 ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ พลตรีหลวงวิจิตรวาทการ ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 16 สิงหาคม พุทธศักราช 2505. พระนคร: รัชดารมภ์การพิมพ์, 2505

คริส เบเคอร์ และ ผาสุก พงษ์ไพจิตร. ประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัย. กรุงเทพฯ: มติชน, 2557

โคสนาการ, กรม. ประมวลคำปราศรัยและสุนทรพจน์ของ พน ท่านจอมพล ป พิบูลสงคราม (ฉบับที่ 2). พระนคร: ไ่ม่ระบุสำนักพิมพ์, 2485

โฆษณาการ, กรม. **ประมวลคำปราศรัยและสุนทรพจน์ของ ฯพณฯ จอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี ผู้นำของชาติ (ฉบับที่ 2) 24 มิถุนายน 2485.** พระนคร: กรมโฆษณาการ, 2485

โฆษณาการ, กรม. **ประมวลรัฐธรรมนูญและระเบียบวัฒนธรรมแห่งชาติ.** พระนคร: โรงพิมพ์พานิชศุภผล, 2484

โฆษณาการ, กรม. **สาส์น คำปราศรัย และสุนทรพจน์ของนายกรัฐมนตรี กับ ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี เนื่องในโอกาสกษัตริย์ งานฉลองวันชาติ 2483.** พระนคร: โรงพิมพ์กรมรถไฟ, 2483

จุมพล หนีมพานิช. “ยุทธศาสตร์การพัฒนาของไทยก่อนมีแผนพัฒนาประเทศ” ในเอกสารการสอนชุดวิชากระบวนการพัฒนาและทางเลือกสาธารณะ สาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2549

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **จดหมายเหตุความทรงจำของกรมหลวงนรินทรเทวี พิมพ์พร้อมกับฉบับเพิ่มเติม (พ.ศ. 2310-2381) และพระราชวิจารณ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (เฉพาะตอน พ.ศ. 2310-2363).** กรุงเทพฯ: ไทยควอลิตี้บุ๊กส์ (2003), 2561

จุลจักรพงษ์, พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า. **เกิดวังปารุสก์.** กรุงเทพฯ: ริเวอร์ บุ๊คส์, 2560

เจมส์ โลว์. **จดหมายเหตุร้อยโทเจมส์โลว์ “Journal of Public Mission to Raja of Ligor”** แปลและเรียบเรียงโดย นันทา วรเนติวงศ์. กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2519

ชนิดา พรหมพยัคฆ์ เผือกสม. **การเมืองในประวัติศาสตร์ธงชาติไทย.** กรุงเทพฯ: ศิลปวัฒนธรรม, 2547

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. **ภาพยนตร์กับการเมือง.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ภูมิปัญญา, 2542

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. **ประวัติศาสตร์การเมืองไทยสยาม พ.ศ. 2475-2500.** กรุงเทพฯ: มूलนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ 5, 2551

ชิววัฒน์ นิจนตร บรณาธิการ. **ท้าวเทพกระษัตรีท้าวศรีสุนทร.** ภูเก็ต: โรงพิมพ์กองทัพ, 2543

เซอร์รี่ เกษมสุขสำราญ. “วรรณคดีสารกับการสร้างภาพลักษณ์และบารมีของผู้นำจอมพล ป. พิบูลสงคราม” ใน วารสารมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ปีที่ 19 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2555), 2555

ทิภากร บารเมษฐ์. ท้าวเทพกระษัตรี ท้าวศรีสุนทร วีรสตรีเมืองกลาง. กรุงเทพฯ:บางกอก บู้ค, 2545.

ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ. “พัฒนาการของระบบเศรษฐกิจการเมืองไทยหลังสนธิสัญญาเบาว์ริง” ใน เอกสารการสอนชุดวิชาเศรษฐกิจกับการเมืองไทย สาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. นนทบุรี:มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2538

ณัฐพล ใจจริง. “คณะราษฎรเยือนแดนชากรุงระ: การแสวงหาตัวแบบการ “สร้างชาติ” ภายหลังการปฏิวัติ 2475” ใน วารสารประวัติศาสตร์ ธรรมศาสตร์ ปีที่ 7 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2563), 2563

ณัฐพล ใจจริง. ตามรอยอาทิตย์อุทัย แผ่นสร้างชาติไทยสมัยคณะราษฎร. กรุงเทพฯ: ศิลปวัฒนธรรม, 2563

ณัฐพล ใจจริง. ขอฟันฟันในฟันอันเหลือเชื่อ ความเคลื่อนไหวของขบวนการปฏิวัติสยาม (พ.ศ. 2475-2500). นนทบุรี: ฟันเดียวกัน, 2564

ดำรงราชานุภาพ, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. พงษ์วาทดารเรื่องเรารบพม่า ครั้งกรุงธน ฯ แลกรุงเทพฯ ฯ. พระนคร : โรงพิมพ์ไทย, 2463

ดำรงราชานุภาพ, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. ไทยรบพม่า. พระนคร : คลังวิทยา, 2494

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา ภาคจบ. พระนคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดโอเดียนส์โตร์, 2505

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. ไทยรบพม่า. พระนคร : บรรณาการ, 2515

เด่นพงษ์ แสนคำ. การสร้างแนวคิดชาตินิยมผ่านทางการศึกษา วัฒนธรรม และงานนิพนธ์. ขอนแก่น: วารสารนานาชาติ มหาวิทยาลัยขอนแก่น สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ 8 (3): กันยายน - ธันวาคม 2561. 2561

เดวิด เค. วัลลว. Thailand: A Short History [ประวัติศาสตร์ไทยฉบับสังเขป]
(ภาษาอังกฤษ). แปลโดย กาญจน์ ละอองศรี. มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์,
มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย, 2556

ถนอม พูนวงศ์. ประวัติศาสตร์เมืองภูเก็ต. กรุงเทพฯ:โอเดียนสโตร์, 2556.

ถนอม พูนวงศ์. “จอมพล ป. พิบูลสงครามกับการสร้างชาติไทย พ.ศ. 2481-2487” ใน
วารสารประวัติศาสตร์ ปีที่ 3 ฉบับที่ 2 (พ.ศ.-ส.ค.), 2521

ถนอม พูนวงศ์. ขบวนการ ร.ศ. 130. กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2522

ถนอม พูนวงศ์. เมืองไทยสมัยสงครามโลกครั้งที่สอง ยุคเชื่อผู้นำชาติพ้นภัย. กรุงเทพฯ
: สายธาร, 2548

ทักษ์ เฉลิมเตียรณ. การเมืองระบบพ่อขุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ. พรรณี ฉัตรพลรักษ์,
ม.ร.ว. ประกายทอง สิริสุข, อารังศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์, แปล, กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราทาง
สังคมศาสตร์, 2561.

ทิพากรวงศ์มหาโกศาธิบดี, เจ้าพระยา. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1.
กรุงเทพฯ:โรงพิมพ์พระจันทร์, 2478.

ธงชัย วินิจจะกุล. ประวัติศาสตร์ไทยแบบราชาชาตินิยม : จากยุคอาณานิคมอำพรางสู่
ราชาชาตินิยมหรือลัทธิเสด็จพ่อ ของระบอบไทยในปัจจุบัน. ในศิลปวัฒนธรรม, 23:1
(พฤศจิกายน 2544), 2544.

ธงชัย วินิจจะกุล ผู้เขียน, พวงทอง ภวัครพันธุ์, อดิชา อรุณวงศ์ และพงษ์เลิศ พงษ์นายนนท์
คณะผู้แปล. กำเนิดสยามจากแผนที่: ประวัติศาสตร์ภูมิกายาของชาติ. กรุงเทพฯ:โครงการจัดพิมพ์
คปไฟ ร่วมกับสำนักพิมพ์อ่าน, 2558.

ธงชัย วินิจจะกุล. โฉมหน้าราชาชาตินิยม : ว่าด้วยประวัติศาสตร์ไทย. กรุงเทพฯ: ฟ้า
เดียวกัน, 2559

ธนสิน ชุตินทรานนท์. “สตรีในเพลงร่ำวงมาตรฐานของท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม”
ใน วารสารไทยศึกษา ปีที่ 15 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม – ธันวาคม 2562. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยศึกษา
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2562

ธีรยุทธ บุญมี. ชาตินิยมและหลังชาตินิยม. กรุงเทพฯ:สายธาร, 2548.

ธีรวัด ฌ ป้อมเพชร. “ตามรอย (ว่าด้วย) ประวัติศาสตร์เมืองภูเก็ตในคริสต์ศตวรรษที่ 17”,
 กรรณิกา จรรย์แสง แพล, ใน ยงยุทธ ชูแว่น. **คาบสมุทรไทยในราชอาณาจักรสยาม**. กรุงเทพฯ:
 นาคร, 2550

นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. **พระเจ้าทรงปกเกล้าฯ ประชาธิปไตย: 60 ปี สิริราชสมบัติกับ
 การเมืองการปกครองไทย**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2549

นันทา วรเนติวงศ์. **พระยาราชภักดี (ฟรานซิส ไลท์) ผู้สำเร็จราชการเกาะพริ้นซ์ ออฟ
 เวลส์**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2517

นิธิ เอียวศรีวงศ์ และอาคม พัตยยะ. **หลักฐานทางประวัติศาสตร์ในประเทศไทย**.
 กรุงเทพฯ: บรรณกิจ, 2525.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. “จากรัฐชายของถึงมณฑลเทศาภิบาล: ความเสื่อมสลายของกลุ่มอำนาจ
 เดิมในเกาะภูเก็ต” ใน ยงยุทธ ชูแว่น. **คาบสมุทรไทยในราชอาณาจักรสยาม**. กรุงเทพฯ: นาคร,
 2550

นิธิ เอียวศรีวงศ์. “วีรบุรุษในวัฒนธรรมไทย” ใน **การแสดงปาฐกถาพิเศษ “ป่วย อี้
 ภากรณ์” ครั้งที่ 4**. กรุงเทพฯ: คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2536

นิธิ เอียวศรีวงศ์. **การเมืองไทยสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, 2557

นิธิ เอียวศรีวงศ์. **ชาติไทย, เมืองไทย, แบบเรียน และอนุสาวรีย์**. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ:
 สำนักพิมพ์มติชน, 2564

บังอร ปิยะพันธ์. **ประวัติศาสตร์ไทย การปกครอง สังคม เศรษฐกิจและความสัมพันธ์กับ
 ต่างประเทศก่อนสมัยสุโขทัยจนถึง พ.ศ. 2475**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, 2538

เบนดิกต์ แอนเดอร์สัน, ชาญวิทย์ เกษตรศิริ บรรณาธิการแปล. **ชุมชนจินตกรรม บท
 สะท้อนว่าด้วยกำเนิดและการแพร่ขยายของชาตินิยม**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์
 และมนุษยศาสตร์, 2552.

ปธาน สุวรรณมงคล. “ลัทธิการเมืองและยุทธศาสตร์การพัฒนาของไทย” ใน **เอกสารการ
 สอนชุดวิชาลัทธิการเมืองและยุทธศาสตร์การพัฒนา สาขาวิชารัฐศาสตร์
 มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช**. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2532

ประยูร กาญจนกุล. ประวัติศาสตร์การปกครอง (ตั้งแต่สมัยประมณกาลจนถึงสมัยนครรัฐกรีก) อนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ ขุนประเทศจีนนิกร ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส, 27 พฤษภาคม 2507. พระนคร: โรงพิมพ์เลี่ยมเซียงจงเจริญ, 2507

ประสิทธิ์ ชินการณม์ เรียบเรียง. จดหมายเหตุเมืองกลาง. ภูเก็ต: มูลนิธิท้าวเทพกระษัตรี ท้าวศรีสุนทร, 2551

ประสิทธิ์ ชินการณม์ และสมลักษณ์ เกิดสว่างเนตร. ยอดนารีศรีกลาง. ภูเก็ต: ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดภูเก็ต, 2526

ประสิทธิ์ ชินการณม์. กลาง ภูเก็ตและภูเก็ต. ภูเก็ต: กลุ่มผู้สนใจประวัติศาสตร์เมืองภูเก็ต, 2548.

ประอรรัตน์ บุรณมาตร์. หลวงวิจิตรวาทการกับบทละครประวัติศาสตร์. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2528

ปรีศนีย์ เกศะบุตร. “บทเรียนจากการรณรงค์ทำสวนครัวของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในพ.ศ. 2481-2487: แนวทางการนำมาใช้ในปัจจุบัน” ใน วารสารสุทธิปริทัศน์ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต ปีที่ 28 ฉบับที่ 85 มกราคม-มีนาคม 2557, 2557

ปัญญา นิตยสุวรรณ. ที่ระลึกผลงาน 90 ปี ของพลตรี หลวงวิจิตรวาทการ. กรุงเทพฯ: อมรรการพิมพ์, 2531

ปัญญา ศรีนาค. กลาง ภูเก็ต และบ้านเมืองฝั่งทะเลตะวันตก. กรุงเทพฯ: มติชน, 2546.

แปลก พิบูลสงคราม, “คำปฏิสันถาน 29 มิถุนายน 2482 เนื่องในงานสวนสนามและยุวชนของชาติ ณ วันชาติ” ใน คำของพลตรีหลวงพิบูลสงครามนายกรัฐมนตรี. พระนคร : โรงพิมพ์พาณิชย์ศุภผล, 2483

แปลก พิบูลสงคราม, จอมพล. ชุมนุมสุนทรพจน์ ของจอมพล ป. พิบูลสงคราม และท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม. พระนคร: โรงพิมพ์ประสานชัยสิทธิ์, 2496

ผจญ เกียรติประจักษ์ ผู้รวบรวม. “บทเพลงและคติพจน์ของ ฯพณฯ พลตรี หลวงวิจิตรวาทการ” อนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ นางปรานถ่องวิจิัย ณ ฌาปนสถานกองทัพบก วัดโสมนัสวิหาร , 1 เมษายน 2512 . พระนคร: โรงพิมพ์ประยูร, 2512

ผาณิต ทรงประเสริฐ. “นโยบายพัฒนาเศรษฐกิจสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ตั้งแต่ พ.ศ. 2481-2487,” ใน ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และสมภพ มานะรังสรรค์ (บ.ก.). **ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยจนถึง พ.ศ. 2484**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. 2527

พรรณิ บัวเล็ก, **จักรวรรดินิยมญี่ปุ่นกับพัฒนาการทุนนิยมไทย: ระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 1-2 (พ.ศ. 2457 -2484)**, กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), 2540
 พงษ์พิชา นาคะผิว. “นารีเรื่องนาม: ยอดสตรีในสายตาวีสยามและแนวทางการดำเนินชีวิตของหญิงชายในสมัยรัชกาลที่ 6” ใน **วารสารมนุษยศาสตร์วิชาการ ปีที่ 26 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2562)**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2562

พูนพิสมัย ดิศกุล, ม.จ. **สิ่งที่ข้าพเจ้าพบเห็น ประวัติศาสตร์เปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475**. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ: มติชน, 2551.

ไพฑูรย์ มีกุศล และคณะ. **หนังสือเรียน รายวิชาพื้นฐาน ประวัติศาสตร์ ม.3**. กรุงเทพฯ:สำนักพิมพ์วัฒนาพานิช, 2551

ภาคภูมิ ทวียศ. “แนวคิดชาตินิยมทางเศรษฐกิจสมัยจอมพล ป. พิบูลสงครามกับการฟื้นฟูอุตสาหกรรมพอกหนังโดยรัฐหลังสงครามโลกครั้งที่สอง” ใน **วารสารประวัติศาสตร์ ธรรมศาสตร์ ปีที่ 8 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2564)**, 2564

ภะรตราชา, พระยา, และ วิหิตดรณกุล, พระยา. **แบบเรียนเรียงความสำหรับชั้นมัธยมปีที่ 5**. พระนคร:ศรีหังส์, 2478

ภาสกร วงศ์ดาวิน. **ประวัติศาสตร์สงครามเก้าทัพสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์**. กรุงเทพฯ: ยิปซี, 2552

มหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร, สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ. **จดหมายเหตุประพาสหัวเมืองปักษ์ใต้ ร.ศ.128**. พระนคร:คุรุสภา, 2503

มัทนา เกษกมล. “การเมืองและการปกครองในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว” ใน **สังคมศาสตร์ปริทัศน์ 14**, 3-4, 2519

มัลลิกา คณานุรักษ์. **วิเคราะห์ชีวิต ผลงานและเพลง อมตะของแก้ว อัจฉริยะกุล**. คณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี, 2529

มูลนิธิ ตระกูล ณ กลาง. **ประวัติตระกูล ณ กลาง**, จัดพิมพ์ที่ระลึกเนื่องในโอกาสที่จังหวัด
ภูเก็ตจัดงานอนุสรณ์ ท้าวเทพกษัตรีย์ ท้าวศรีสุนทร 13 มีนาคม 2521. กรุงเทพฯ:กรุงเทพการพิมพ์,
2521

ยงยุทธ ชูแว่น. **คาบสมุทรไทยในราชอาณาจักรสยาม**. กรุงเทพฯ: นาค, 2550

รอง ศยามานนท์. “พระยาราชกปิตัน ตอนที่ 2” ใน **แถลงงานประวัติศาสตร์เอกสาร
โบราณคดี, 2, 2** (พฤษภาคม 2511), 2511

เรวดี พริ้งวงษ์. “ชาตินิยมและการพัฒนาทางการเมืองในเอเชียอาคเนย์” ใน **วารสาร
สังคมศาสตร์ ปีที่ 9 ฉบับที่ 1 มกราคม 2515**, กรุงเทพฯ: คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
2515

ฤดี ภูมิภูถาวร. **แกะรอยสงครามโลกครั้งที่ 2 ภูเก็ต**. ภูเก็ต:ภาพพิมพ์ จำกัด, 2562.

แล ดิลกวิทยรัตน์. “เศรษฐกิจไทยในช่วง พ.ศ. 2475-2488” ใน **เอกสารการสอนชุดวิชา
เศรษฐกิจไทย สาขาวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช**. นนทบุรี:
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2535

วรวิภา สัตยานุศักดิ์กุล. **หญิงร้าย**. กรุงเทพฯ:อีปซี กรุ๊ป, 2562

วิจิตรวาทการ, หลวง. **ลัทธิชุนาติ**. พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2476

วิจิตรวาทการ, หลวง. “เลือดสุพรรณ ราชมนู พระเจ้ากรุงธน คีกลกลาง”. **อนุสรณ์ในงาน
พระราชทานเพลิงศพ คุณหญิงจัน เทพประชุน ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส, 17 ตุลาคม 2480**.
พระนครฯ: ม.ป.ท., 2480

วิจิตรวาทการ (วิจิตร), พล.ต. หลวง, 2441-2505. **ไทยเรียกร้องดินแดนคืนจากฝรั่งเศส**.
โรงพิมพ์สมรรถภาพ, 2484

วิจิตรวาทการ, หลวง. “คีกลกลางและน่านเจ้าของหลวงวิจิตรวาทการ”. **อนุสรณ์ในงาน
พระราชทานเพลิงศพ นางบุญทรง คุณเกษม ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม, 10 มีนาคม 2506**.
พระนครฯ: โรงพิมพ์กรมสารบรรณทหารเรือ, 2506

วิจิตรวาทการ, หลวง. **มหาบุรุษ**. พระนคร: เสริมวิทย์บรรณการ, 2513

วิชิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร์. **ตำนานเสรีไทย**. กรุงเทพฯ: แสงดาว, 2546

วิทยา อารณ. **นักการเมืองถิ่นจังหวัดภูเก็ต**. กรุงเทพฯ:สถาบันพระปกเกล้า, 2559

วินัย พงศ์ศรีเพียร บรรณาธิการ. **จักรวรรดินิยมตะวันตกในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้: การเข้ามาและผลกระทบ**. โครงการวิจัย “ปริทรรศน์ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้”, 2557

วิสันธนี โพธิ์สุนทร. **กลาง ภูเก็ต และชายฝั่งทะเลอันดามัน**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2532

ศรณรงค์ ปิยะกาญจน์. **วีรกรรมบรรพบุรุษไทย**. กรุงเทพฯ: บำรุงสาส์น, 2533

ศรีศักร วัลลิโภดม. “โบราณคดีกลางและชุมชนแวดล้อมใกล้เคียง” ใน **รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์กลาง**. ภูเก็ต: องค์การบริหารส่วนจังหวัดภูเก็ต, 2528

ศิริพร ดาบเพชร. “นัยยะทางการเมืองของพระราชพิธีบรมราชาภิเษก รัชกาลที่ 6” ใน **วารสารประวัติศาสตร์ 2553-2554**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2554

ศิริพร ดาบเพชรและคณะ. **ประวัติศาสตร์ไทย ม.4-ม.6**. กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์, 2553.

สกุล ณ นคร บรรณาธิการ. **ภูเก็ตเมืองแก้ว**. ภูเก็ต: กองทอง, 2536

สมเกียรติ วันทะนะ. **รัฐสมบูรณาญาสิทธิในสยาม 2435-2475**. วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ปีที่ 17 ฉบับที่ 1. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2533

สันติสุข ไสภณศิริ. **สถาบันพระมหากษัตริย์กับประชาธิปไตย**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิเด็ก, 2555

สัมพันธ์ ก้องสมุทร. **วีรบุรุษ-วีรสตรี**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, 2527.

สิทธิชัย สุขคะตะ และณัฐวีร์ บุญนาค. **การวิเคราะห์วาทกรรมชาตินิยมไทยในแบบเรียนสังคมศึกษาและประวัติศาสตร์**. กรุงเทพฯ: วารสารสหวิทยาการวิจัย: ฉบับบัณฑิตศึกษา (ปีที่ 4 ฉบับที่ 1 ม.ค.-มี.ค. 2558). 2558.

สิทธิธรรม โรหิตะสุข. “การประกวดรูปเขียนเกี่ยวกับการทหารและการเกษตรกรรม การอุตสาหกรรมและทิวทัศน์งามตามธรรมชาติของประเทศไทยกับการเผยแพร่อุดมการณ์ทางการเมืองและเศรษฐกิจของจอมพล ป. พิบูลสงคราม” ใน **วารสารประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ 2558**, 2558

สิริรัตน์ เรืองวงษ์วาร. **ประวัติศาสตร์การเมืองไทยตั้งแต่เปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 จนถึงปัจจุบัน**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง. พิมพ์ครั้งที่ 5, 2539

สุจิตต์ วงษ์เทศ. **อันดามัน สุวรรณภูมิในประวัติศาสตร์อุษาคเนย์**. กรุงเทพฯ: มติชน, 2548

สุชาชัย ยิ้มประเสริฐ. **แผนชิงชาติไทย ว่าด้วยรัฐและการต่อต้านรัฐ สมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ครั้งที่สอง (พ.ศ. 2491-2500)**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ 6 ตุลาคม, 2553

- สุนัย ราชภัณฑารักษ์. “ท้าวเทพกระษัตรี” ใน *ทำเนียบกษัตริย์ สกฤต ฤๅกลาง*, 2524
- สุนัย ราชภัณฑารักษ์. *ท้าวเทพกระษัตรี*. ภูเก็ต: ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดภูเก็ต, 2525
- สุนัย ราชภัณฑารักษ์. *ท้าวเทพกระษัตรี*. ขอนแก่น: โรงพิมพ์ศิริภักดิ์ออฟเซ็ท, 2527
- อดิศร ศักดิ์สูง. *มโนทัศน์เรื่องผู้หญิงในประวัติศาสตร์นิพนธ์ภาคใต้*. สงขลา: วารสารมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ ปีที่ 12 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มิถุนายน 2560). 2560
- อัญชลี สุสายัณห์. *รวมบทความวิชาการของอาจารย์อัญชลี สุสายัณห์*. กรุงเทพฯ: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), 2545
- อาทิตยา จารุจินดา. “การสร้างความเป็นหญิงในนวนิยายไทย สมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม” ใน *วารสารวิชาการ วารสารเซนต์จอห์น*, 2555.
- เอกพล มโนสุนทร. “ต้นตระกูลของท้าวเทพกระษัตรี ท้าวศรีสุนทร เป็นไทยเชื้อจีน ไม่ใช่มลายู ไม่ใช่ลูกหลานพระยาไทร และพระยากลั่นต้น” ใน *วารสารภูมิศาสตร์ ปีที่ 42 ฉบับที่ 3 กันยายน-ธันวาคม 2564*, 2564
- แอร์เนสต์ เรนอนง. *ชาติคืออะไร?*. กรุงเทพฯ : พารากราฟ, 2561
- ประมวลสุนทรพจน์ของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ พ.ศ. 2505-2506 คณะรัฐบาลพิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ฯพณฯ จอมพล สฤษดิ์ เพลิงศพ ณ เมรุหลวงหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 17 มีนาคม พ.ศ. 2507. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, 2507
- อนุสรณ์งานฌาปนกิจศพ นายชิต เวชประสิทธิ์ ณ เมรุวัดท่าเรือ อำเภอกลาง จังหวัดภูเก็ต วันอาทิตย์ ที่ 14 พฤศจิกายน พ.ศ. 2536. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มิตรสัมพันธ์กราฟิก จำกัด, 2536
- อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ คุณหญิงแรม พรหมโอบ บุนนยะประสพ ม.ป.ช., ม.ว.ม., ต.จ. ณ เมรุหลวงหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส กรุงเทพมหานคร วันจันทร์ ที่ 29 กันยายน พ.ศ. 2551. กรุงเทพฯ: หอรัตนชัยการพิมพ์, 2551
- อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ พันโท ท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม ป.จ., ม.ว.ม., ป.ช. ณ เมรุวัดพระศรีมหาธาตุวรมหาวิหาร วันอังคาร ที่ 14 สิงหาคม พุทธศักราช 2527. กรุงเทพฯ: ฝ่ายวิชาการและงานพิมพ์ บริษัทเกียรติธุรกิจฯ จำกัด, 2527

เอกสารอื่นๆ

ราชกิจจานุเบกษา,พระบรมราชโองการ ประกาศ ตั้งและแต่งตั้งรัฐมนตรี (จำนวน ๒๖ ราย) เล่ม 66 ตอน 36 วันที่ 5 กรกฎาคม 2492

ราชกิจจานุเบกษา,พระบรมราชโองการ ประกาศ ตั้งและแต่งตั้งรัฐมนตรี (จำนวน ๒๗ ราย) เล่ม 69 ตอน 21 วันที่ 29 มีนาคม 2495

ราชกิจจานุเบกษา,พระบรมราชโองการ ประกาศ ตั้งและแต่งตั้งรัฐมนตรี (จำนวน ๓๐ ราย) เล่ม 74 ตอน 33ก วันที่ 1 เมษายน 2500

ราชกิจจานุเบกษา, แต่งตั้งข้าราชการการเมืองในสำนักนายกรัฐมนตรี เล่ม 76 ง หน้า 1 วันที่ 28 กุมภาพันธ์ 2502

เลขาธิการคณะรัฐมนตรี, กรม. รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 84/2482. วันพุธที่ 20 มีนาคม พ.ศ. 2482

เลขาธิการคณะรัฐมนตรี, กรม. รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 5/2483. วันเสาร์ที่ 4 พฤษภาคม พ.ศ. 2483

เลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, สำนักงาน. รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 8 (สมัยสามัญ สมัยที่สอง) วันที่ 15 สิงหาคม พุทธศักราช 2483. พระนคร:สำนักงานพิมพ์, 2483

ศาลากลางจังหวัดภูเก็ต. หนังสือภายนอก เรื่อง “การจัดสร้างอนุสาวรีย์ท้าวเทพสตรีและท้าวศรีสุนทร”. 22 ธันวาคม พ.ศ. 2497

ศาลากลางจังหวัดภูเก็ต. หนังสือภายนอก เรื่อง “ขอแบบแปลนก่อสร้างอนุสาวรีย์ท้าวเทพกษัตรีฯ ท้าวศรีสุนทร”. 19 มกราคม พ.ศ. 2505

สารบรรณคณะรัฐมนตรีฝ่ายบริหาร, กรม. หนังสือภายนอก เรื่อง “อนุสาวรีย์ท้าวเทพกษัตรีฯและท้าวศรีสุนทร”. 28 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2498

“พงษาวดารเมืองกลาง”. ใน ประชุมพงษาวดาร ภาคที่ 2 (น. 56-69). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ไทย. (สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง มีพระราชเสาวนีย์ดำรัสสั่งให้พิมพ์พระราชทานในงานศพพิททองราชินิกุล พ.ศ. 2457), 2457

“ประกาศพระบรมราชโองการ”. ใน ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 58 วันที่ 28 กรกฎาคม พ.ศ. 2484, 2484

ประชุมพงศาวดารฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่มที่ 1 พงศาวดารเมืองกลาง. พระนคร:โรงพิมพ์ก้าวหน้า, 2506

ประชุมพงศาวดาร เล่ม 2 (ประชุมพงศาวดาร ภาค 1 ตอนปลาย และภาค 2). พระนคร:ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์, 2506

ประชุมพงศาวดารภาคที่ 39 เล่ม 9. พระนคร:ก้าวหน้า, 2508

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 40. พระนคร:ก้าวหน้า, 2503

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 44 เล่ม 11. พระนคร:ก้าวหน้า, 2513

“เรื่องให้นายทหารออกจากราชการ”. ใน ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 62 วันที่ 16 ตุลาคม พ.ศ. 2488, 2488

“พระราชบัญญัติควบคุมและจัดการกิจการหรือทรัพย์สินของคนต่างด้าวบางจำพวกในภาวะคับขัน พุทธศักราช 2484”. ใน ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 58 วันที่ 26 ธันวาคม พ.ศ. 2484, 2484

“พระราชบัญญัติว่าด้วยชนศัตรู และทรัพย์สินของชนศัตรู พุทธศักราช 2485”. ใน ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 59 วันที่ 17 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2485, 2485

บทสนทนายนายน ชูชาติ กับนายคง รักไทย, บริษัท ไทยนิยมพาณิชย์ จำกัด พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพ ดร.ตัว ลพานุกรม รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเศรษฐกิจ อธิบดีกรมวิทยาศาสตร์, กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2484

วิทยานิพนธ์และงานวิจัย

กรรณิการ์ นุ่มไทย. ปัจจัยทางสังคม-จิตวิทยา และลักษณะทางประชากรที่เกี่ยวข้องกับชาตินิยมของผู้บริโภค. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, คณะศิลปศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548

ก้องสกล กวินรวีสกุล. การสร้างร่างกายพลเมืองไทยในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม พ.ศ. 2481-2487. วิทยานิพนธ์หลักสูตรสังคมวิทยาและมานุษยวิทยามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2545

ขวัญฟ้า ภู่งงสุทธิ์ และ สวภา เวชสุรกีษ์. บทบาทวีรสตรีในนาฏกรรม. วิทยานิพนธ์หลักสูตรศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2562

จิราบุช โสภา. **บันทึกเรื่องผู้หญิงในประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2542

ญาณันท์ สกุลบุญพาณิชย์. **ประวัติศาสตร์เมืองภูเก็ตสมัยใหม่ พ.ศ. 2500-2550**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2554

ณัฐภา ระกำพล. **วัจนลีลาในเพลงร่ำวงมาตรฐาน**. วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2562

นพมาศ ทิตระกุล. **เพลงปลุกใจกับการเผยแพร่ลัทธิชาตินิยมสมัยจอมพลป.พิบูลสงคราม (พ.ศ. 2481-2487)**. รายงานการศึกษาเฉพาะบุคคล ศิลปศาสตรบัณฑิต ภาควิชามานุษยวิทยา คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2549

นันทิรา ขำภิบาล. **นโยบายเกี่ยวกับผู้หญิงไทยในสมัยสร้างชาติของจอมพล ป. พิบูลสงคราม พ.ศ. 2481 – 2487**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2530

นิภาพร รัชตพัฒนากุล. **ความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมระหว่างไทย-ญี่ปุ่น พ.ศ. 2475-2488**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2545

ผาณิต รวมศิลป์. **นโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ตั้งแต่ พ.ศ. 2481 ถึง พ.ศ. 2487**. วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521

วรารักษ์ เผือกเล็ก. **การสร้างวีรสตรีสามัญชนในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ช่วงแรก (พ.ศ. 2481 - 2487)**. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2547

สมหมาย ปิ่นพุทธศิลป์, เรียบเรียง. **เสริมรู้เมืองภูเก็ต**. ภูเก็ต:ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดภูเก็ต, 2524

สายชล สัตยานุรักษ์. **รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการ ประวัติศาสตร์วิธีคิดและวัฒนธรรมไทยของปัญญาชน (พ.ศ.2435-2535)**. กรุงเทพฯ:สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2550

สายพิน แก้วงามประเสริฐ. การเมืองในอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2537

สารสาสน์พลขันธ์ (จี.อี. เจริญ), พระ. “กลาง: คำเงื่อนประวัติศาสตร์ กลาง” ใน **กลางหมายเหตุ’ 40**. หน้า 47-94 แปลโดย สุเทพ ปานดิษฐ์ และสมหมาย ปิ่นพุทธศิลป์. ภูเก็ต:โรงพิมพ์ กองทอง, 2540

สุนทร หิรัญวงศ์. สภาพการณ์ในช่วงสมัยการปฏิรูปการปกครองมณฑลภูเก็ตในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ระหว่าง พ.ศ. 2411-2474. มศว. ปริญญาโท กศ.ม. , 2518

สุนทนา ศักดิ์ชัยสมบูรณ์. เพลงไทยสากลตามนโยบายของจอมพล ป. พิบูลสงคราม พ.ศ.2481-2487. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาจารึกภาษาไทย ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2540

โสภา ชานะมูล. รายงานการวิจัย เรื่อง ประวัติศาสตร์นิพนธ์หลวงวิจิตรวาทการ. โครงการวิจัยคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา, ชลบุรี:มหาวิทยาลัยบูรพา ,2542

อุบลศรี อรรถพันธ์. การชำระพระราชพงศาวดารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร. กรุงเทพฯ:มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2524

การสัมภาษณ์

นิโรธ โชติช่วง. 3 ตุลาคม 2566. ประธานกลุ่มวิสาทกิจชุมชนบ้านเคียน. สัมภาษณ์

ข้อมูลออนไลน์

ธำรงค์ศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์. เลือดสุพรรณ : ปลุกใจผู้หญิงไทยให้รักชาติและลูกรบ [ออนไลน์]. 2559, แหล่งที่มา: https://www.silpa-mag.com/history/article_7167. สืบค้นเมื่อ 25 กันยายน 2565

เบญจมาภรณ์ พุ่มไสว. เอกสารประกอบการเรียนรายวิชา นาฏศิลป์ ศ 23103 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 เล่มที่ 4 โรงเรียนสตรีภูเก็ต เรื่อง รำวงมาตรฐาน [ออนไลน์]. 2563, แหล่งที่มา: http://www.satreephuket.ac.th/teacher_media/kru_benjamapron/rumwong_std.pdf. สืบค้นเมื่อ 25 กันยายน 2565

ปวัตร์ นวะมะรัตน์. เจ้าพระยาชำนาญบริรักษ์ ผู้พิทักษ์บัลลังก์บ้านพลูหลวง คนโปรด
ผู้นำ-ผิดก็ไม่โดนลงโทษ [ออนไลน์]. 2554, แหล่งที่มา: [https://www.silpa-
mag.com/history/article_24969](https://www.silpa-mag.com/history/article_24969)

สถาบันปริดี พนมยงค์. “เสี้ยวหนึ่งแห่งความทรงจำ” ของคุณหญิงแรมมา [ออนไลน์].
2563, แหล่งที่มา: <https://pridi.or.th/th/content/2020/05/266>

เสมียนนารี. นโยบายจอมพล ป. ให้ผู้หญิงเป็นทหาร พร้อมตั้งค่ายทหารหญิง กรมทหาร
หญิง [ออนไลน์]. 2565, แหล่งที่มา: https://www.silpa-mag.com/history/article_87147

หอภาพยนตร์ (องค์การมหาชน). ภารกิจจอมพล ป. ปี 2498 [ออนไลน์]. 2563,
แหล่งที่มา: <https://fapot.or.th/main/information/article/view/297>

ประวัติและความเป็นมากองพลทหารราบที่ 5 [ออนไลน์]. 2566, แหล่งที่มา:
<https://www.infdiv5.com/html/history/history.html>

ศาสตราจารย์ ศิลป พีระศรี (2) [ออนไลน์], แหล่งที่มา:
[http://www.virtualmuseum.finearts.go.th/silpabhirasri/index.php/th/hiligh/30-
%E0%B8%A8%E0%B8%B2%E0%B8%AA%E0%B8%95%E0%B8%A3%E0%B8%B2%E0%
B8%88%E0%B8%B2%E0%B8%A3%E0%B8%A2%E0%B9%8C-
%E0%B8%A8%E0%B8%B4%E0%B8%A5%E0%B8%9B-
%E0%B8%9F%E0%B8%B5%E0%B8%A3%E0%B8%B0%E0%B8%A8%E0%B8%A3%E0%
B8%B5-2.html](http://www.virtualmuseum.finearts.go.th/silpabhirasri/index.php/th/hiligh/30-%E0%B8%A8%E0%B8%B2%E0%B8%AA%E0%B8%95%E0%B8%A3%E0%B8%B2%E0%B8%88%E0%B8%B2%E0%B8%A3%E0%B8%A2%E0%B9%8C-%E0%B8%A8%E0%B8%B4%E0%B8%A5%E0%B8%9B-%E0%B8%9F%E0%B8%B5%E0%B8%A3%E0%B8%B0%E0%B8%A8%E0%B8%A3%E0%B8%B5-2.html)

ศึกกลาง (2499) [ออนไลน์]. 2561, แหล่งที่มา:
[https://thaibunterneg.fandom.com/th/wiki/%E0%B8%A8%E0%B8%B6%E0%B8%81%E0%
%B8%96%E0%B8%A5%E0%B8%B2%E0%B8%87_\(2499\)](https://thaibunterneg.fandom.com/th/wiki/%E0%B8%A8%E0%B8%B6%E0%B8%81%E0%B8%96%E0%B8%A5%E0%B8%B2%E0%B8%87_(2499))

Books

Anderson, John (1824). *Political and Commercial Considerations Relative to The Malayan Peninsula*. London: W.Cox.

Anderson, John (1962). “Descriptive Sketch of the Tin Countries”. *JMBRAS*, Vol 35(4).

Anderson, John (1965). **Political and Commercial Considerations Relative to The Malayan Peninsula and the British Settlements in the Straits of Malacca.** Singapore.

Bonney, R. (1965). "Francis Light and Penang", **JMBRAS**, XXXVIII, 1 (July, 1965).

Brading, D. A. (1991), **The First America: The Spanish Monarchy, Creole Patriots and the Liberal State 1492–1866.** University of Cambridge.

Conversi, Daniele (2008) **Democracy, Nationalism and Culture: A Social Critique of Liberal Monoculturalism** *Sociology Compass* 2 (1)

Garner, Renaud-Philippe (2022). **Nationalism** [Online]. Source: <https://oxfordre.com/politics/display/10.1093/acrefore/9780190228637.001.0001/acrefore-9780190228637-e-2039;jsessionid=C759A61753604CC6F1B51097264063C7>. สืบค้นเมื่อวันที่ 9 มกราคม 2566

Gellner, Ernest (1997). **Nationalism.** Washington Square, N.Y.: New York University Press.

Hague, Rod and Harrop, Martin. (2013). **Comparative Government and Politics: An Introduction (9th ed.).** New York, NY: Palgrave Macmillan.

Heywood, Andrew (2017). "Chapter 6: Nationalism; 6.4.3.: Expansionist Nationalism". *Political Ideologies: An Introduction* (6th ed.). PALGRAVE; Macmillan International Higher Education.

Heywood, Andrew (2018) . **ESSENTIALS OF POLITICAL IDEAS : for a level.** [S.L.]: PALGRAVE; Macmillan International Higher Education.

Jumsai, Manich, M.L. (2000). **History of Anglo-Thai Relations (6th ed.).** Chalermnit.

Kingsbury, Damien. (2007). **Political Development.** New York, NY: Routledge.

Kymlicka, Will (1995). **Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights.** Oxford: Clarendon Press.

- Mackay, Colin (2012). **A History of Phuket and the Surrounding Region**. Bangkok: White Lotus.
- Marx, K. (1967). **Capital: A critical analysis of capitalist production**. Ed. F. Engels. New York.
- Miller, David (1995). **On Nationality**. Oxford: Oxford University Press.
- Missions étrangères de Paris. **350 ans au service du Christ** (2008) Editeurs Malesherbes Publications, Paris
- Muller, Jerry Z. (2008), "Us and Them: The Enduring Power of Ethnic Nationalism", *Foreign Affairs*, 87 (2 (Mar. – Apr., 2008)).
- Na Pombejra, Dhiravat (2002). "Towards a History of Seventeenth-century Phuket. In S. Chutintharanon and C.J. Baker (Eds), **Recalling local pasts: Autonomous history in Southeast Asia** (pp. 89–126). Chiang Mai: Silkworm Books.
- Na Pombejra, Dhirawat (1992). **Court, Company, and Campong. Essays on the VOC presence in Ayutthaya**. Ayutthaya Historical Study Centre Occasional Paper 1. Phra Nakhon Sri Ayutthaya : Ayutthaya Historical Study Centre).
- Nielsen, Kai. (1999). **Cultural nationalism, neither ethnic nor civic**. In R. Beiner (Ed.), **Theorizing nationalism** (pp. 119-130). Albany: State University of New York Press.
- Poulantzas, Nicos. (1978). **State, Power, Socialism**. London: New Left Book.
- Simmonds, E.H.S. (1963). "The Thalang Letters 1773-94". **SOAS Bulletin, Vol. 26(3)**
- Simmonds, E.H.S. (1965). "Francis Light and the Ladies of Thalang". **JMBRAS, Vol. 38(2)**
- Simon, Joshua (2017). **The Ideology of Creole Revolution: Imperialism and Independence in American and Latin American Political Thought**. Cambridge University Press.

Skinner, Cyril (1984). **"The interrogation of Zeya Suriya Kyaw: A Burmese Account of the Junk Ceylon (Phuket) Campaigns of 1809-1810"**. Siamese Heritage Trust. The Siam Society. [Online]. Source: https://thesiamsociety.org/wp-content/uploads/1984/03/JSS_072_0f_Skinner_InterrogationOfZeyaSuriyaKyaw.pdf.

สืบค้นเมื่อวันที่ 3 มีนาคม 2566

Smith, Anthony D. (1981) .**The Ethnic Revival in the Modern World**. Cambridge: Cambridge University Press.

Smith, Anthony D. (1987) [1986]. **The Ethnic Origins of Nations**. Oxford and New York: Blackwell.

Smith, Anthony D. (1994).**"Ethnic Nationalism and the Plight of Minorities"**. *Journal of Refugee Studies*. 7 (2-3).

Smithies, Michael (2002), **Three Military Accounts of the 1688 "Revolution" in Siam**, Itineraria Asiatica, Orchid Press, Bangkok

Stowe, Judith. A. (1991). **Siam Becomes Thailand: A Story of Intrigue**. Honolulu: University of Hawaii.

Suwannathat-Pian, Kobkua (1995). **Thailand's Durable Premier : Phibun through Three Decades, 1932 – 1957**. Kuala Lumpur:Oxford University Press.

Tamir, Yael (1993). **Liberal Nationalism**. Princeton University Press

Tosh, John (2013). **The Pursuit of History**. London: Routledge.

Triandafyllidou, Anna (1995). "National Identity and the Other". **Ethnic and Racial Studies**. 21 (4).

Waters, Tony and Dagmar (2015). **Waber's Rationalism and Modern Society: New Translations on Politics, Bureaucracy, and Social Stratification**. New York, NY: Palgrave Macmillan.

Wirth, Louis (1 May 1936). **"Types of Nationalism"**. *American Journal of Sociology*. 41 (6): 723-37.

Yack, Bernard (1 March 1996). "The myth of the civic nation". *Critical Review*. 10 (2): 193–211.

Yano, Toru (1978). "Political Structure in a 'Rice-Growing State'" in **Thailand A Rice-Growing Society** edited by Yoshio Ishii (Honolulu; University of Hawaii).

ภาคผนวก

จังหวัดภูเก็ต

สภาพทั่วไปและสภาพทางภูมิศาสตร์ของจังหวัดภูเก็ต

จังหวัดภูเก็ตเป็นจังหวัดหนึ่งของประเทศไทยมีพื้นที่ 543.031 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 339,396.25 ไร่ มีเกาะบริวาร 32 เกาะ ตั้งอยู่ในภาคใต้ฝั่งตะวันตก อยู่ในทะเลอันดามัน มีการปกครองเป็น 3 อำเภอ ได้แก่ อำเภอเมือง อำเภอกะทู้ และอำเภอถลาง เป็นจังหวัดที่มีรายได้จากการท่องเที่ยวเป็นลำดับ 2 ของประเทศรองจากกรุงเทพมหานคร (กลุ่มงานยุทธศาสตร์และข้อมูลเพื่อการพัฒนาจังหวัด สำนักงานจังหวัดภูเก็ต, 2564, น. 1)

จังหวัดภูเก็ตตั้งอยู่ในภาคใต้ตอนบนของประเทศไทยตั้งอยู่ระหว่างละติจูดที่ 7 องศา 45 ลิปดา ถึง 8 องศา 15 ลิปดาเหนือ และลองจิจูดที่ 98 องศา 15 ลิปดาถึง 98 องศา 40 ลิปดาตะวันออก มีลักษณะเป็นเกาะขนาดใหญ่ที่สุดของประเทศไทย ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของภาคใต้ในทะเลอันดามัน มหาสมุทรอินเดีย ส่วนกว้างที่สุดของเกาะภูเก็ตเท่ากับ 21.3 กิโลเมตร ส่วนยาวที่สุดของเกาะภูเก็ตเท่ากับ 48.7 กิโลเมตร รวมพื้นที่ 543.034 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 339,396.25 ไร่ มีเกาะบริวาร 32 เกาะ เฉพาะเกาะมีพื้นที่ 27 ตารางกิโลเมตรอยู่ห่างจากกรุงเทพมหานครตามเส้นทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 4 และทางหลวงจังหวัดหมายเลข 402 รวมระยะทาง 867 กิโลเมตรหรือ 688 กิโลเมตรทางอากาศ มีอาณาเขตติดต่อดังนี้

- ทิศเหนือติดช่องแคบปากพระ จังหวัดพังงา เชื่อมโดยสะพานเทพกระษัตรี-สะพานศรีสุนทร
- ทิศตะวันออกติดทะเลเขตจังหวัดพังงา
- ทิศใต้ติดทะเลอันดามันมหาสมุทรอินเดีย
- ทิศตะวันตกติดทะเลอันดามันมหาสมุทรอินเดีย

จังหวัดภูเก็ตมีลักษณะเป็นหมู่เกาะ วางตัวในแนวจากทิศเหนือไปทิศใต้ พื้นที่ส่วนใหญ่ประมาณร้อยละ 70 เป็นภูเขาที่มียอดเขาที่สูงที่สุด คือยอดเขาไม้เท้าสิบสอง สูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง 529 เมตร และประมาณร้อยละ 30 เป็นพื้นที่ราบอยู่ตอนกลางและตะวันออกของเกาะ พื้นที่ชายฝั่งด้านตะวันออกเป็นดินเลนและป่าชายเลน ส่วนชายฝั่งทะเลด้านตะวันตกเป็นภูเขา และ

หาดทราย มีลักษณะภูมิอากาศแบบเขตศูนย์สูตร อยู่ในเขตอิทธิพลของลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ และลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ มีอากาศร้อนชื้นตลอดปีมี 2 ฤดู ประกอบด้วย

1. ฤดูฝนเริ่มตั้งแต่เดือนเมษายน ถึง เดือนพฤศจิกายน
2. ฤดูร้อนเริ่มตั้งแต่เดือนธันวาคม ถึง เดือนมีนาคม

(กลุ่มงานยุทธศาสตร์และข้อมูลเพื่อการพัฒนาจังหวัด สำนักงานจังหวัดภูเก็ต, 2565, น. 1-2)

ในปีพ.ศ. 2555 จังหวัดภูเก็ตมีจำนวนศาสนิกชน ที่นับถือศาสนาพุทธมากที่สุด คือ มีจำนวน 245,418 คน คิดเป็นร้อยละ 68.61 รองลงมา คือ ศาสนาอิสลาม 95,322 คน คิดเป็นร้อยละ 26.65 ศาสนาคริสต์ 3,488 คน คิดเป็นร้อยละ 0.98 และอีก 1,140 คน นับถือศาสนาหรือลัทธิอื่น ๆ (กลุ่มงานยุทธศาสตร์และข้อมูลเพื่อการพัฒนาจังหวัด สำนักงานจังหวัดภูเก็ต, 2565, น. 51)

ศูนย์กลางของจังหวัดภูเก็ตตั้งอยู่บนเกาะภูเก็ต และมีเกาะเล็กน้อยบริวารโดยรอบ 32 เกาะ ทั้งจังหวัดภูเก็ต และจังหวัดพังงาซึ่งเป็นจังหวัดใกล้เคียง ต่างมีรายได้ประชากรมาจากการท่องเที่ยว การประมง กสิกรรมที่มียางพาราเป็นพืชหลัก มีอุตสาหกรรมเหมืองแร่ การปศุสัตว์ เป็นต้น โดยทั้งชาวภูเก็ตและพังงาเคยมีภาษาและวัฒนธรรมที่แตกต่างไปจากชาวปักษ์ใต้อื่น เนื่องจากภูมิประเทศเป็นอุปสรรคในการเคลื่อนย้ายถิ่นฐาน ในอดีตเจ้าถิ่นเดิมที่อาศัยบนเกาะภูเก็ต ได้แก่ เงาะซาไก และชาวน้ำ (ชาวเล หรือชาวไทยใหม่) ต่อมา มีชาวอินเดีย ชาวไทย และชาวจีนซึ่งส่วนใหญ่เป็นฮกเกี้ยนอพยพเข้ามาสำหรับชาวไทยได้มีการอพยพเข้ามาอาศัยมากขึ้นทำให้สามารถยึดครองภูเก็ตได้มากกว่าชาติอื่นและในที่สุดชาวไทยที่อาศัยอยู่ก็ได้นำเอาวัฒนธรรมของชาติต่างๆ มาปรับปรุงและดัดแปลงจนกระทั่งกลายเป็นเอกลักษณ์ของชาวภูเก็ตสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน (กลุ่มงานยุทธศาสตร์และข้อมูลเพื่อการพัฒนาจังหวัด สำนักงานจังหวัดภูเก็ต, 2565, น. 51-52) ดังนั้นพลเมืองส่วนใหญ่กว่าร้อยละ 50 มีเชื้อสายจีนฮกเกี้ยนที่อพยพมาในช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้น และมีชาวพื้นถิ่นทั้งชาวไทยพุทธและชาวมุสลิมเชื้อสายมลายูที่มีมาแต่เดิม ความผสมผสานของวัฒนธรรมทำให้ภาษาไทยถิ่นใต้ของชาวภูเก็ต และชาวพังงามีความแตกต่างจากภาษาไทยถิ่นอื่น ปัญญา ศรีนาค ได้ตั้งข้อสังเกตว่า ความแตกต่างของภาษาไทยถิ่นใต้ในสองจังหวัดนี้เมื่อเทียบกับถิ่นอื่น เพราะเกิดจากการผสมกันระหว่างภาษาไทยมาตรฐานกรุงศรีอยุธยาในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศกับภาษามลายูบนไทยของชาวไทรบุรี ประกอบกับภาษาจีนฮกเกี้ยน โดยแม้ปัจจุบันจะถูกกลืนด้วยภาษาไทยกลาง แต่ก็ยังมีร่องรอยเหลือไว้ (ปัญญา ศรีนาค, 2546, น. 207-209)

ประวัติผู้ศึกษา

ชื่อสกุล	นายชลธิศ เข้มแข็ง
วัน เดือน ปี เกิด	15 มกราคม พ.ศ. 2537
สถานที่เกิด	จังหวัดภูเก็ต
ที่อยู่ปัจจุบัน	106 ถนนเยาวราช ตำบลตลาดใหญ่ อำเภอเมือง จังหวัดภูเก็ต
ประวัติการศึกษา	รัฐศาสตรบัณฑิต (บริหารรัฐกิจ) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (พ.ศ.2558) รัฐศาสตรมหาบัณฑิต (การเมืองการปกครอง) มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช
ประวัติการทำงาน	นักวิเคราะห์นโยบายและแผนปฏิบัติการ องค์การบริหารส่วนตำบลทุ่งมะพร้าว อำเภอท้ายเหมือง จังหวัดพังงา

